CSERNISEVSZKIJ A MAGYAROKRÓL

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

32/4

CSERNISEVSZKIJ A MAGYAROKRÓL

N. G. CSERNISEVSZKIJ MAGYAR TÁRGYÚ CIKKEI

AZ ELŐSZÓT ÍRTA
FOGARASI BÉLA
AKADÉMIKUS

116

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST
1953

Szerkesztő:
FOGARASI BÉLA
akadémikus

Fordította:
NIEDERHAUSER EMIL

Lektor:
VÁRI GYÖRGY

A kiadásért felel: Mestyán János
Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1953. II. 21. Példányszám: 1500. Terjedelem: 13¼ (A/5) ív
Ez a könyv az MNOSZ 5602 — 50 Á szerint készült

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2 — 23290/53 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

ELŐSZÓ

N. G. Csernisevszkij magyar vonatkozású írásai a magyar-orosz történeti kapcsolatok legszebb lapjaira tartoznak.

Csernisevszkij kora ifjúságától kezdve élénk figyelemmel kísérte a magyar nép függetlenségi harcát. Ismeretesek a 48-as eseményeket méltató naplójegyzetei: »A magyarok barátja vagyok és kész vagyok ügyükért áldozatokat hozni.« A világosi fegyverletételt »szomorú ténynek«, Görgeyt »áruló vezérnek« nevezi. De ellentétben a magyar forradalom veresége után elterjedt pesszimizmussal, melynek nyomait Freiligrath, Heine ismert verseiben, sőt Gercen emlékirataiban is megtaláljuk, az orosz forradalmi demokrácia nagy vezére — 1848 után sem adta fel a reményt, hogy Magyarországon újra megerősödik és forradalomhoz fog vezetni a függetlenségi mozgalom. Folyóiratában, a Szovremennyik-ben 1858-tól 1861-ig számos közleményben foglalkozik Magyarország helyzetével. Ezek a közlemények rendkívül értékesek a magyar-orosz történeti kapcsolatok megvilágítása szempontjából. Rámutatnak arra, hogy Csernisevszkij — és személyében az orosz forradalmi demokratikus mozgalom — milyen nagy nemzetközi jelentőséget tulajdonított a magyarországi eseményeknek, milyen beható részletességgel ismertette és milyen bámulatos politikai éleslátással elemezte azokat.

Csernisevszkij cikkeire néhány népszerű cikkben, az »Igaz Szó« (1943), az »Új Szó« (1945) hasábjain és népszerű brosúrákban már régebben felhívtuk a magyar közvélemény figyelmét. Akkor csak a »Szovremennyik« régi köteteiből ástunk ki egyes szétszórt cikkeket. Csernisevszkij Összes Műveinek új, a Szovjetunióban megjelenő kiadása most lehetővé teszi, hogy az egész anyagot összefüggésében áttekintsük és a magyar nép számára hozzáférhetővé tegyük.

Csernisevszkij magyar vonatkozású tanulmányai és »szemléi« (jellegükről alább lesz szó) az új teljes kiadás V., VI., VII. és VIII. köteteiben jelentek meg, amelyek 1858-tól 1862-ben

bekövetkezett bebörtönzéséig terjedő irodalmi munkásságát ölelik fel. Tudnunk kell, hogy Csernisevszkij Magyarországra vonatkozó fejtegetései nem ilyen című egyes cikkekben, hanem nagyobb, nemzetközi komplexumokat átfogó közleményekben jelentek meg. Miután Csernisevszkij már 1857-ben és 1858-ban közzétett tanulmányaiban nevezetes utalásokat tesz az 1849 utáni magyar helyzetre, 1859-ben a »Szovremennyik«-ben »Politika« címen új havi rovatot indít meg. Ebben a rovatban jelentek meg éveken át Csernisevszkij nemzetközi szemléi s ezek keretében a magyarországi eseményekre vonatkozó beszámolói. A szemle kifejezés alatt azonban itt nem a jelenkori értelemben vett igen korlátolt igényű és terjedelmű beszámolókat kell értenünk. Csernisevszkij szemléi rendkívül beható, alapos, részletes ismertetései és elemzései a nemzetközi helyzetnek, tele általános filozófiai és politikai jelentőségű következtetésekkel, amelyeket a szerző a cenzúrára való tekintettel alkalmi utalásokban, sokszor virágnyelven volt kénytelen kifejezni.

Ahhoz, hogy Csernisevszkij magyar vonatkozású cikkeit, szemléit helyesen értelmezzük, röviden utalnunk kell arra, hogy milyen vonatkozásban, milyen célból foglalkozott Csernisevszkij a nemzetközi politika kérdéseivel.

Csernisevszkij főcélja abban állott, hogy a nyugaton végbemenő forradalmi mozgalmak ismertetésének, elemzésének és értékelésének segítségével erősítse az orosz forradalmi mozgalmat. Csernisevszkij szemléiben ezért elsősorban az 50-es és 60-as évek forradalmi harcaival, forradalmi irányú megmozdulásaival, a bennük kifejezésre jutó demokratikus, haladó, plebejus, antifeudális tendenciákkal foglalkozik. Ezért válnak a havi áttekintésekben állandóan visszatérő főtémákká az olaszországi események, Ausztria, Magyarország, később a polgárháború Amerikában.

Csernisevszkij nemzetközi tárgyú politikai cikkeinek főcélja az orosz forradalmi mozgalom előmozdítása lévén, a témákon kívül igen fontossá vált számára az *analógia módszerének alkalmazása*. Mindig az események elkerülhetetlen forradalmi kiéleződése érdekli — és mindig az orosz forradalommal való kapcsolatban. Nagy szerepet játszott az analógia alkalmazásában a cenzúra is. Azt mondhatnánk, hogy Csernisevszkij cikkeiben az analógia hasonló szerepet játszik mint a magyar költők verseiben az 1849 után következő korszakban az allegória. Azért foglalkozik pl. olyan részletességgel Ausztria belső válságával, azért elemzi az osztrák abszolutizmus bomlási folyamatát, hogy ebből az orosz olvasó megfelelő következtetéseket vonjon le.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Csernisevszkij visszaélne az analógia módszerével, elhallgatná a forradalmi perspektíva szempontjából kedvezőtlen mozzanatokat, meghamisítaná vagy egyoldalúan kiszínezné az események rajzát. Ellenkezőleg, Csernisevszkij minden szenvedélyes pártossága mellett rendkívul precíz ténymegállapításokból indul ki, gazdag dokumentációt ad az orosz olvasó számára. A cenzúra miatt sokszor hosszú oldalakon át kommentár nélkul angol újságokból idézeteket közöl s a következtetéseket más alkalommal vonja le, vagy ezt az olvasóra bízza. Csernisevszkij megítélései, előrelátásai sokszor meglepő megegyezéseket mutatnak Marx és Engels ugyanezen időből származó — és Csernisevszkij által nem ismert — megállapításaival. Így a nagy orosz demokrata forradalmár teljesen Marx-szal és Engelsszel megegyező módon ítélte meg III. Napóleon Bonapartét vagy a kor vezető liberális politikusait.

Csernisevszkij gyilkos iróniával ír a nyugati liberális politikusokról, így az olasz Cavourról s ugyanakkor mély megértéssel és meleg rokonszenvvel jellemzi Garibaldit, anélkül, hogy elhallgatná politikai képességeinek határait.

Ebben a nemzetközi összefuggésben világossá válik, miért szentelt Csernisevszkij olyan nagy figyelmet a magyar kérdésnek, a magyar nép ellenállásának a bécsi elnyomással szemben. Csernisevszkij Olaszország és Magyarország nemzeti önállóságát az európai haladás egyik fontos feltételének és a fuggetlenségért folytatott harcukat a forradalmi fejlődés dinamikus tényezőjének tekintette. Szerinte ebben a két országban voltak a feltételek a legérettebbek arra, hogy önállóságukat kivívják s ezzel súlyos csapást mérjenek a 48 utáni nemzetközi reakcióra, a reakciónak ama rendszerére, amelyhez a cári Oroszország is tartozott.

De Csernisevszkij rokonszenvvel kísérte Európa népeinek forradalmi harcát, s nemcsak azért foglalkozott az európai eseményekkel, hogy az orosz demokratikus parasztforradalom menetét ezen az úton is elősegítse. Csernisevszkij lehetőségeihez képest igyekezett az európai szabadságmozgalmaknak eszmei-politikai segítséget is nyujtani. Ebben az összefüggésben különös fontosságot nyernek Csernisevszkij gondolatai az ausztriai szláv népek viszonyáról, a lengyel-ukrán ellentétekről az akkori Galiciában és a magyar nép és a szláv népek viszonyáról. Csernisevszkij számos cikkének, így »Nemzeti tapintatlanság« c. nagy tanulmányának (1861. Művei VII. kötet), vezérmotívuma ez: a bécsi reakció egymás ellen uszítja Ausztria szláv népeit és a németeket, az egyik szláv népet a másik ellen, de különösen a szláv népeket, nevezetesen a délszláv népet a magyar nép ellen. Csernisevszkij

a szláv népekhez fordul azzal az intelemmel, hogy ne adjanak hitelt a bécsi kormánynak, ne egymás ellen, ne a magyarok ellen harcoljanak,' hanem a bécsi önkényuralom ellen, ne vegyenek részt a bécsi összbirodalmi álparlament munkájában.

A »Nemzeti tapintatlanság«-ban Csernisevszkij leleplezi az osztrákbarát fizetett galiciai ukrán körök szerepét is. A nemzeti árulással és a nemzet árulóival Csernisevszkij magyar vonatkozásban is állandóan foglalkozott.

Térjünk most át Csernisevszkij magyar vonatkozású munkáira.

Csernisevszkij havi szemléiben 1859-től kezdve gyakran, majd *rendszeresen* foglalkozik a magyar eseményekkel. Részletesen, összefüggő szakaszokban, — tulajdonképpen önálló cikkekben — a következő számokban :

Szovremennyik 1859 november (Művei VI.)
1859 december (Művei VI.)
1860 november (Művei VIII.)
1860 december (Művei VIII.)
1861 februártól októberig (Művei VIII.)

1860 novemberétől kezdve egy teljes esztendőn át Csernisevszkij folyamatosan, rendszeresen ismerteti a magyar ügyek alakulását. Ezekben a cikkekben jut a legteljesebb kifejezésre, milyen nagy fontosságot tulajdonított Csernisevszkij a magyar nép függetlenségi harcának. Hogy a részletekben nem egyszer tévedett, ez a közvetlen kapcsolatok teljes hiánya, az osztrák és az orosz cenzúra szigora mellett nagyon is érthető. Annál nagyobb elismeréssel kell adóznunk Csernisevszkij politikai tehetségének, amellyel ezen nehéz körülmények között is nagyszerűen tudott tájékozódni az osztrák és a magyar helyzet szövevényes, bonyolult kérdéseiben.

A forradalmi szenvedély nála sohasem gátolja a kritikai éleslátást, a haladó mozgalmak gyenge oldalainak és veszélyes illúzióinak feltárását. Csernisevszkij publicisztikai munkáinak főcélja e cikkekben megdönteni, leleplezni az osztrák hivatalos sajtóban terjesztett állítást, hogy Magyarországon nyugalom uralkodik, a nép meg van elégedve, Kossuthnak nincs talaja. Ezzel szemben Csernisevszkij a »Times« nyomán gazdag dokumentációs anyagot közöl annak bizonyítékául, hogy a magyar nép különböző rétegei elégedetlenek az osztrák elnyomó rendszerrel. Csernisevszkij 1859 november havi nagy világpolitikai áttekintésében hosszasan foglalkozik a magyar helyzettel és teljesen jelentéktelennek látszó szimptómákat is felsorol annak igazolására, hogy a magyarok

elégedetlenek a Bach-rendszerrel és a 48-as törvények visszaállítását kívánják. Csernisevszkij egy Kossuth vezetése alatt álló felkelést Magyarországon 1859-ben *lehetségesnek* tartott és irónikusan polemizál azok ellen, akik Kossuthot fantasztának, kalandornak, a Magyarországon uralkodó elégedetlenséget puszta koholmánynak tartották.

Csernisevszkij, amennyire ez a cenzúra viszonyai között egyáltalán lehetséges volt, nyíltan kifejezésre juttatja, hogy ő maga feltétlenül jogosnak tartja a 48-hoz való visszatérés követelését. De Csernisevszkij számára a »48« fogalma nemcsak a nemzeti önállóság fogalma volt! A 48-as rendet úgy jellemzi, hogy az »az addig uralkodó arisztokratikus elemek helyett a demokratikus elem túlsúlyát biztosította és a legmesszebbmenő szabadság alapján állott.« (Művei VI. 482. old.) Ez egyszersmind jövőbemutató programm is volt Csernisevszkij számára.

1859 decemberi cikkében Csernisevszkij hangsúlyozza azt is, hogy Ausztria föderatív állammá való átalakítása nem hozna lényeges változást magával, t. i. nem hozná meg az önkényuralom felszámolását, a népek szabadságát, a demokráciát. De az igazi megoldás ideje még nem jött el. A nép, állapítja meg Csernisevszkij, még nem dinasztia-ellenes és *a döntést csak a népi tömegek hozhatják meg.*[1]

Csernisevszkij nagyszerű politikai ítélőképességéről tanúskodnak a következő sorok (a zárójelbe tett helyeket a cenzúra törölte):

»*Ezért azt hisszük, hogy az osztrák országok helyzetében nem lehet döntő átalakulást várni addig a még eljövendő időpontig, amikor a tömegek megérnek és a jelenlegi ausztriai dinasztiára vonatkozólag egészen új meggyőződések szilárdulnak meg.* (Ezalatt az idő alatt pedig semmiféle más rend nem lehetséges, mint a jelenlegi. »Semmi sem örök a hold alatt« és ezért valamikor Ausztria is összeomlik, és mi nagyon is azt hisszük, hogy ez elkerülhetetlen.)« Hangsúlyozva, hogy Ausztria »az uralkodó előítéletek szilárdsága mellett« a jelen századot még valószínűleg megússza és még néhány paroxizmust él meg, Csernisevszkij hozzáteszi — és a cenzúra törölte — e szavakat: »De magától értetődik, hogy minden paroxizmus után az előítéletek gyengülnek és előbb-utóbb oly fokig gyengülnek, hogy eljön egy új, jobb rend megszilárdulásának lehetősége.« (Művei VI. 489. old.)

[1] Csernisevszkij éppen ezért nem tulajdonított nagyobb jelentőséget a magyar emigráció reménységeinek és kísérleteinek, nyugati kulpolitikai támogatással érni el Magyarország felszabadítását.

1860 őszétől kezdve a magyar fejlődés Csernisevszkijt fokozott mértékben érdekli és a magyar ügyeket gyakran havi szemléinek központi témájaként tárgyalja. Ebben Csernisevszkijt az a meggyőződés vezette, hogy az osztrák abszolutizmust az adott periódusban csak Magyarország felől érheti veszély. A látszattal és az uralkodó felfogással szemben Csernisevszkij szerint magyar oldalról Ausztriát — vagyis az uralkodó rendet — mélyebb és nagyobb veszély fenyegeti, mint Prága, sőt mint Velence (értsd az olaszokat) részéről is!

Csernisevszkij sohasem elégszik meg a nemzetközi helyzet új mozzanatainak *konjunktúraszerű* értékelésével. Az olasz, francia, magyar, ausztriai eseményeket mindig egy átfogó fejlődési folyamat összefüggésében tekinti. Cikkei e tekintetben is emlékeztetnek Marx és Engels külpolitikai tárgyú publicisztikai munkáira a XIX. század 50-es és 60-as éveiből. Csernisevszkij nem elvont történetfilozófiát ad, rendkívül konkrét módon tárgyalja a kérdéseket, de ugyanakkor kutatja a felszín mögött a mélyebb törvényszerűségeket, elemzi a fejlődés objektív szükségszerűségeit.

Az 1860. évi novemberi és decemberi szemlékben Csernisevszkij korszerű kifejezéssel élve a magyar politikai helyzet mozgató erőit tanulmányozza. *Vezérgondolata abban áll, hogy Magyarországon 1858 óta az ország függetlenségének kivívására irányuló felkelés a történelem napirendjére került.* Ebből a szempontból követi Csernisevszkij a magyar helyzet alakulását. Nincs más megoldás szerinte, amely a magyar nép érdekeinek és kívánságának megfelelne. Úgy látja, hogy ezt az álláspontot képviseli a »radikális párt«, amelyet Kossuth-pártnak is nevez. A másik nagy párt a »mérsékelt párt«, Deák és Eötvös pártja. A harmadik párt Csernisevszkij szerint a mágnások egy kis részéből áll, néhányszáz főből, ezek az októberi diploma hívei. Csernisevszkij Szécsent és Vayt nevezi meg közülük, akiknek »magyarságáról« hol metsző gúnnyal, vagy a cenzúra kedvéért ironikus hangsúllyal beszél. Ugyanígy, állandóan gúnyos idézőjelben nevezi »magyaroknak« Benedeket és Gyulayt, a császári osztrák hadsereg tehetségtelen tábornokait.

Csernisevszkij döntő fontosságú ténynek tartja, hogy a magyar nép elutasítja az októberi diplomát, Schmerlinget s vele együtt az egész bécsi politikát. Ennek fáradhatatlan kimutatásával kapcsolatban többször visszatér a magyarok és a délszlávok viszonyára. Csernisevszkij elemzi Irányi Dániel francia nyelven megjelent munkáját a 48-as forradalomról és egy anonim németnyelvű szerb szerzőtől származó munkát »Die serbische Bewegung in Südungarn«. Mindkettőt apológiának nevezi. Csernisevszkij hibáz-

tatja a magyarokat is, és a szerbeket is turelmetlenségükért, Bécs kezét látja az ellenségeskedés további szításában, ismerteti a nemzetiségi kérdés összes bonyodalmait Magyarországon s közelebbről ki nem fejtett általános formában a föderatív megoldást tartja kiútnak. Nem tűnik ki, hogy ismerte-e Kossuth tervét, de lehet az is, hogy a cenzúrára való tekintettel nem hivatkozik rá. Kétségtelen azonban, hogy Csernisevszkij nem Ausztriának föderatív állammá való átalakulására gondolt. Ezt a tervet határozottan elvetette. A föderatív megoldás számára a Habsburguralom alól való felszabaduláshoz mint *előfeltételhez* kapcsolódott úgy a magyar, mint a szláv népek számára.

A »Szovremennyik« 1861. évfolyamában megjelent magyar vonatkozású cikkekben Csernisevszkij még konkrétebben ismerteti a magyar helyzet alakulását, még részletesebb dokumentációs anyagot közöl, még jobban kiélezi olasz, osztrák és magyar összefüggésben a liberálisok ellen folytatott harcos polémiáját. Hogy megfelelően méltathassuk e cikkeket, tudnunk kell, hogy a cenzúra nemcsak *korlátozta*, hanem Csernisevszkij minden ügyessége ellenére — legalább is több esetben — felismerte nemzetközi politikai cikkeinek *forradalmi szellemét*, az orosz politikával való kapcsolatát is. Az egyik cenzori jelentés Csernisevszkijt azzal vádolja, hogy nemzetközi politikai cikkek formájában felforgató tevékenységre uszít az uralkodó rendszer ellen Oroszországban.

Jellemző példa Csernisevszkij módszerére az 1861. évi februári pátens tárgyalása. Részletesen közli mint dokumentumot a január 16-i királyi reszkriptumot, sőt a Pesth-Ofener Zeitung kommentárját is, amely szerint a megbékélésnek nincs többé akadálya. Ezután pedig még sokkal részletesebben közli Pestmegye válaszát a reszkriptumra. Saját kommentárt nem ad, de oldalakon át idézeteket közöl a Times bécsi tudósítójának jelentéseiből, amelyek kiemelik az ellenállási hangulat erősödését. Ily módon Csernisevszkij az »objektív dokumentáció« leple alatt eléri célját: eljuttatja az orosz közvéleményhez a magyar nép ellenállásáról tanúskodó tényeket, harcra buzdítja az orosz demokráciát saját ellensége, az orosz abszolutizmus ellen, és felkelti rokonszenvét a magyar nép függetlenségi harca iránt.

Meg kell jegyeznünk, hogy Csernisevszkijt nem a magyar közjogi helyzet, a közjogi sérelmek, a közjogi indokolások érdeklik, — bár erről is tájékozva van — hanem a függetlenségi harc, az erőviszonyok, a *tényleges* politikai helyzet, a változások értelme. 1848 jelentőségét Csernisevszkij ezért szintén nem a törvények, az alkotmány kérdéseiben, hanem a *feudális terhek eltörlésében* látja. Különösen Ausztriára vonatkozó fejtegetéseiben hangsú-

lyozza Csernisevszkij a legnyomatékosabban, hogy 1848 előtt Ausztriában nem egyes személyiségek, nem Metternich, nem Ferdinánd, hanem *»a vezető társadalmi körök uralkodtak«.*

Érdemes idézni Csernisevszkij e mélyenjáró, teljesen a történelmi materializmus magaslatát megközelítő megállapításait, annál is inkább, mert ugyanezen szempontok vezették a magyar helyzet vizsgálatában is :

»Ausztria bizonyos (meghatározott) módon jött létre ; bizonyos történelmi események következtében az ausztriai társadalmi élet felett való uralom a társadalom bizonyos köreinek birtokában volt és az állami gépezetet az ő érdekeiknek megfelelő módon építették ki ; annak tehát szükségszerűleg olyan elemek ellen kellett irányulnia, amelyek nem értettek egyet az uralkodó rendek vagy körök érdekeivel. I. Ferenc és Metternich csak ezen hatalmak eszközei voltak, amelyek valamiféle parlamentet alkottak, bár parlament elnevezés nélkül, sőt ellenséges érzülettel ezen elnevezéssel szemben.« (Előszó a jelenkori osztrák ugyekhez. 1861. Művei VIII. 445. old.)

Az 1861 februári pátens után előállott helyzet jellemzésében Csernisevszkij, mint már előzőleg is nem egyszer, a főhangsúlyt arra fekteti, hogy Magyarországon továbbra is elégedetlenség uralkodik. Az új törvényeknek Csernisevszkij szerint papirosjellege van, a gyakorlatban nem lesznek megvalósíthatók. Csernisevszkij a *Times* alapján részletes idézeteket közöl a magyar lapokból *(Sürgöny, Hírnök, Napló, Magyarország)*, amelyekkel alátámasztja a helyzetre vonatkozó megállapításait.

Csernisevszkij a magyarországi helyzet további kiéleződésével és azzal számol, hogy Ausztria Magyarország »megfékezését« tervezi 1849 módjára. (Művei VIII. 477. old.) Figyelmeztet arra a veszélyre, hogy Bécs újra megpróbálja a délszlávokat felfegyverezni Magyarország ellen. Csernisevszkij közli a magyar légionáriusok levelét, akiknek III. Napóleon Bonaparte biztosította, hogy hazatérve amnesztiában részesülnek és akiket az osztrák kormány börtönbe vetett. Az osztrák hivatalos választ Csernisevszkij szégyenteljes álszenteskedésnek nevezi.

Csernisevszkij a mozgató erők, a társadalmi tényezők mellett nem feledkezik meg a személyekről. Schmerlinget, az osztrák liberalizmus képviselőjét ugyanúgy gyilkos iróniával kezeli, mint állítólagos ellenfeleit, a magyar aulikusokat, Széchent, Vayt, Apponyit. Nézeteltéréseiket nem veszi komolyan.

»... Schmerling szerint Vay tönkreteszi az államot és Vay szerint Schmerling teszi tönkre az államot. Mi úgy véljük, hogy Schmerling és Vay egyaránt hasznosak az állam megmentése

szempontjából. Mi azért merészeljük ezt hinni, mert lényegében ők ugyanezt gondolják egymásról. Csak éppen megsértődtek egy kicsit, mert éles szavakat használtak egymás ellen (no hát ez csak emberi gyengeség!).« (Művei VIII. 484. old.)

Igen érdekesek Csernisevszkij megállapításai a pesti országgyűlésről, amelyeket az 1861 áprilisi szemlében találunk. A megnyitási ceremónia körüli vitával kapcsolatban Csernisevszkij megemlékezik Deák Ferencről és Eötvös Józsefről és a következő »dícséretben« részesíti a magyar liberalizmus külföldön annyira magasztalt főképviselőinek magatartását:

»Dícsérettel kell itt szólanunk Deák—Eötvösről (jelenleg annyira egymás mellett nevezik meg a kettőt, mintha egy ember volnának, példaadó politikai barátságuk alapján: csak azt nem tudjuk, megvalósul-e az ő esetükben Manilov álma, hogy a hatóság Csicsikovval való barátságáról értesülve, példaadó érzelmükért megjutalmazza őket), akik bátran kijelentették (vagy aki bátran kijelentette — nem tudom, hogyan helyesebb), hogy elmegy Budára egyedül is. Meg is tartotta szavát, de vajmi kevesen követték példáját. És így a megnyitási ceremónia majdnem üres teremben ment végbe.« (Művei VIII. 485. old.)

Itt minden szó irónia és több! Csernisevszkij bizalmatlansága Deák és Eötvös barátságával szemben egyáltalán nem személyes jellegű. Ez az orosz és a nemzetközi liberalizmus ellen folytatott harcának egyenes következménye. Csernisevszkij szerint a liberális politikusok mindenütt — előbb vagy utóbb mindenütt — szembekerülnek a nemzeti függetlenségért folytatott következetes harccal, melyet Csernisevszkij csak demokratikus és forradalmi alapon tartott lehetségesnek. Ezért Csernisevszkij továbbra is következetesen kitart 1857—58-ban kialakult álláspontja mellett, — a magyar függetlenség csak forradalmi harc útján valósulhat meg s a győzelem feltétele a magyar-szláv ellentétek megoldása.

Ugyanez az állásfoglalás vezette Csernisevszkijt, amikor elítélte a Rieger vezetése alatt álló cseh köröket, amelyek az egységes Ausztria keretein belül akarták a cseh érdekeket érvényesíteni. Csernisevszkij úgy látja, hogy Schmerling a németeknek és szlávoknak akarja alárendelni a monarchia többi népeit és a szlávokat óva inti attól, hogy kötélnek álljanak. *A bécsi politika igazi célja: a népek leigázása, a magyarok leigázása a szlávok segítségével, azután a szlávoké a németek által és végül a németeké.* E rendkívül messzelátó perspektívából szemlélve az 1861-ben kialakult helyzetet, Csernisevszkij megsemmisítő bírálatot gyakorol a Schmerling-féle liberalizmus felett, de éles bírálat tárgyává teszi a horvátok, az ausztriai cseh körök és az osztrák németek magatartását is.

Az ausztriai szlávoknak — a cenzúra által törölt — utalásokban azt tanácsolja, hogy bojkottálják a Birodalmi Tanácsot. Az osztrák németekhez pedig intő szavakkal fordul, hogy ne támogassák a Birodalmi Tanácsban a bécsi kormányt a magyarok ellen egy eljövendő háborúban. »Schmerling győzelmét kívánva nem ismerik fel, hogy ők maguk Schmerling számára csak a magyarok feletti győzelem céljából szükségesek és ha Magyarország le lesz törve, akkor a bécsi kormány számára többé nem szükségesek és hazaküldik őket.« (Művei VIII. 537. old.)

Az 1861 júniusi szemlében Csernisevszkij kifejti, miért az egyedüli helyes álláspont a magyarok álláspontja, a Birodalmi Tanácsban való részvétel határozott elutasítása, s az egész kérdést elvi magaslatra emelve, teljes szolidaritást vállal a magyar állásponttal.

»A bécsi rendszerrel szemben kifejtett magyar ellenállás formális indokaként Magyarország történeti jogai szerepelnek a bécs kormánytól való teljes függetlenségükre. A magyarok maguk rendszerint megelégszenek azzal, hogy ezekre a jogokra hivatkoznak. De világos, hogy a hagyomány elveszítette volna eleven erejét, ha a tetteket, melyeket általa igazolnak, nem a dolgok jelen állása sugallná. A magyarok — oly nép, amelynek megvan a képessége a tényleges és nemcsak látszólagos alkotmányos rendhez és önkormányzathoz.« (Művei VIII. 527. old.)

A magyarok látják, hogy Ausztria nyugati feléhez nem köthetik sorsukat. Politikai fejlettségük mellett nem rendelhetik önként alá magukat annak az önkényuralomnak, amely 12 éven át erőszakkal tartotta fenn magát. »A bécsi rendszer pedig nem akar a Magyarország feletti uralomról harc nélkül lemondani: *Pestről csak ugyanazon eszközökkel lehet kiszorítani, mint Venéciából. Ebből következik, hogy a magyar kérdés elkerülhetetlenül háborúhoz vezet.*« (Művei VIII. 527. old. Saját aláhúzásom. Az utolsó mondatot a cenzúra törölte. F. B.)

*

Csernisevszkij magyar tárgyú cikkei a mélyenjáró történeti, tudományos elemzésen alapuló politikai publicisztika remekművei. Ha a későbbi történeti fejlődés részleteit nem is láthatta előre, ha egyes napi események megítélésében tévedett is, a döntő, a lényeges, a nagy történeti kérdések megítélésében annál inkább igaza volt, s álláspontját a bécsi kormánnyal szemben, valamint a magyar mágnások »hazafiságát«, vagy a magyar liberálisok következetességét illető fenntartásait is, a későbbi fejlődés teljesen igazolta. De igazolta a történelmi fejlődés Csernisevszkij úgy

az orosz nép boldog, szabad jövőjére, mint Magyarország állami önállóságára, nemzeti függetlenségére vonatkozó, távolbalátó nagy perspektíváit, reménységeit, előrelátásait is.

Ne felejtsuk el : Csernisevszkij forró rokonszenve a magyar nép fuggetlenségi harca iránt végső soron abból a felismerésből fakadt, hogy ez a harc része az egyetemes emberi haladásért folyó harcnak. Sohase felejtsük el, hogy a jövőben is olyan mértékben érdemeljuk ki a szabad népek bizalmát, rokonszenvét, testvéri segítségét, amennyiben a magunk részéről hozzájárultunk a haladás, a szocializmus ügyének, a demokratikus béketábor ügyének a nagy Sztálin halhatatlan eszméinek győzelméhez.

Fogarasi Béla

ПРЕДИСЛОВИЕ

Статьи Н. Г. Чернышевского о Венгрии относятся к лучшим проявлениям русско-венгерских исторических связей.

Н. Г. Чернышевский еще с юных лет с живым интересом следил за борьбой венгерского народа за свою независимость. Известны его высказывания в дневнике 1848 г., где он заявляет: »Я друг Венгерцев«.

Капитуляцию в Вилагоше он называет »прискорбной«, а Гергеи — предателем. Однако, в противоположность распространившемуся после поражения венгерской революции пессимизму, который наблюдается в известных стихотворениях фрейлигрmaта, Гейне и даже в мемуарах Герцена, — великий вождь русской революционной демократии и после 1848 года продолжал надеяться на то, что движение за независимость Венгрии вновь укрепится и приведет к революции. В своем журнале »Современник« с 1858 по 1861 г. в многочисленных статьях занимается положением Венгрии. Эти статьи имеют исключительно большую ценность с точки зрения освещения венгерско-русских исторических связей. Они показывают, какое большое международное значение придавал Чернышевский — и в его лице русское революционно-демократическое движение — событиям в Венгрии, и с какой удивительной политической прозорливостью он их анализировал.

На статьи Н. Г. Чернышевского мы еще раньше обратили внимание венгерского общественного мнения на страницах газет **»Игаз со«** (1943) и »Уй со« (1945), а также в нескольких популярных брошюрах. В это время мы подбирали только некоторые разбросанные в старых томах »Современника« статьи. Полное собрание сочинений Н. Г. Чернышевского, вышедшее в Советском Союзе, теперь позволяет оценить и обозреть весь материал, в своей связности и сделать его доступным для венгерского народа.

Статьи и »обозрения« Н. Г. Чернышевского о Венгрии (о характере »обозрений« см. ниже), опубликованы в V, VI, VII. и VIII. тт. нового полного собрания, которые охватывают его

полную литературную деятельность с 1858 по 1861 г., до времени его ареста и заключения в тюрьму.

Нам следует знать, что высказывания Чернышевского, касающиеся Венгрии, напечатаны не в отдельных статьях, под таким названием, а в крупных, охватывающих международные обозрения, статьях.

Сделав известные ссылки на положение Венгрии после 1849 г. в статьях, вышедших в 1857 и 1858 гг., Н. Г. Чернышевский в 1859 г. в »Современнике« открыл новое отделение под названием »Политика«. В течение нескольких лет в этом отделении появлялись международные обозрения Чернышевского, в том числе его статьи о событиях в Венгрии. Однако, под названием »обозрение« не следует понимать обозрений с ограниченными претензиями о объемом, в теперешнем смысле этого слова. Обозрения Чернышевского представляют из себя чрезвычайно глубокие, основательные и подробные изложения и анализы международного положения, полные общефилософских и общеполитических выводов, которые автор, принимая во внимание цензуру, неоднократно в отдельных ссылках вынужден был выражать иносказательно.

Для того, чтобы правильно понять статьи Н. Г. Чернышевского, касающиеся Венгрии, мы должны коротко остановиться на том, в какой связи и с какой целью занимался Чернышевский вопросами международной политики.

Основная цель Чернышевского заключалась в том, чтобы с помощью ознакомления, анализа и оценки революционных движений, происходящих на Западе, укрепить революционное движение в России. Поэтому в своих статьях Н. Г. Чернышевский в первую очередь занимался революционной борьбой, движениями 50—60-х гг, а также проявившимися в них демократическими, прогрессивными, плебейскими, антифеодальными тенденциями. Вот почему в этих месячных обозрениях постоянно возвращающимися основными темами становились события в Италии, Австрии, Венгрии, а позднее и гражданская война в Америке.

Ввиду того, что основной целью политических статей Чернышевского на политические темы являлась помощь русскому революционному движению, помимо темы для автора исключительную важность представляло применение метода аналогии. Его всегда интересовало неизбежное революционное обострение событий — и всегда в связи с русской революцией. В применении аналогий большую роль играла и цензура. Можно сказать, что в статьях Н. Г. Чернышевского

аналогия играла приблизительно такую роль, как аллегория в стихотворениях венгерских поэтов в период после 1849 года. Он, например, разбирает внутренний кризис Австрии и анализирует с такой подробностью процесс разложения австрийского абсолютизма для того, чтобы русский читатель мог сделать из этого соответствующие выводы.

Все это, однако, не означает, что Н. Г. Чернышевский злоупотреблял методом аналогии, скрывал неблагоприятные для перспективы революции моменты, фальсифицировал или односторонне прикрашивал события. Наоборот, Н. Г. Чернышевский при всей своей страстной партийности всегда исходил из исключительно точного определения фактов, давая русским читателям богатую документацию. Нередко из-за цензуры давал на протяжении нескольких страниц выдержки из английских газет без всяких комментариев, а выводы делал в других местах, или же заставлял читателя делать выводы самому. Суждения, предвидения Чернышевского нередко обнаруживают поразительные соответствия с суждениями Маркса и Энгельса того же времени, с которыми Чернышевский однако не был знаком. Так, например, великий русский революционный демократ оценивал Наполеона III или руководящих либеральных политиков этого периода в полном соответствии с оценкой Маркса и Энгельса.

Характеризуя с язвительной иронией западных либеральных политиков, в том числе итальянского Кавура, Чернышевский с глубоким пониманием и горячей симпатией писал о Гарибальди, не забывая однако о пределах его политической способности.

В этой международной связи становится ясным, почему Чернышевский столько внимания уделял венгерскому вопросу, сопротивлению венгерского народа венскому угнетению. Национальную независимость Италии и Венгрии Чернышевский рассматривал, как одно из важных условий европейского прогресса, и в их борьбе за независимость он видел динамический фактор революционного развития. Он считал, что в этих двух странах условия наиболее созрели для того, чтобы страны завоевали свою независимость и тем самым нанесли тяжелый удар международной реакции после 1848 г., реакционной системе, к которой принадлежала и царская Россия.

Однако, Чернышевский с симпатией следил за революционной борьбой европейских народов и занимался европейскими событиями не только для того, чтобы и этим способствовать ходу русской демократической крестьянской революции. Чернышевский — в пределах своих возможностей старался оказать

европейским движениям за свободу и идейно-политическую поддержку. В этой связи большую важность приобретают его мысли об отношении славянских народностей Австрии, о вражде между поляками и украинцами, о взаимоотношениях венгров и славянских народов тогдашней Галиции. Основным мотивом многочисленных статей Чернышевского является именно эта мысль: (Так напр. статья »Национальная бестактность«, 1861, Полн. Собр. Сочинения, т. VII.) венская реакция возбуждает вражду между славянскими народами Австрии и немцами, подстрекает славянские народы против других народов, в том числе южно-славянский народ против венгерского народа. Н. Г. Чернышевский обращался к славянским народам с предупреждением: не верить венскому правительству, бороться не друг против друга, не против венгров, а против венского всеимперского лжепарламента.

В статье »Национальная бестактность« Чернышевский разоблачает роль подкупленных австрийцами украинских кругов в Галиции. Вопросом национального предательства и предателей родины Чернышевский постоянно занимался и в отношении Венгрии.

Вернемся теперь к статьям Н. Г. Чернышевского, касающимся Венгрии.

В своих месячных обозрениях Н. Г. Чернышевский, начиная с 1859 г. часто, а затем систематически занимается венгерскими событиями. Подробно и связно — т. е. в самостоятельных статьях занимается Венгрией в следующих номерах журнала:

Современник ноябрь 1859 г. (Собр. Соч. т. VI.)
« декабрь 1859 г. (« « т. VI.)
« ноябрь 1860 г. (« « т. VIII.)
« декабрь 1860 г. (« « т. VIII.)
« с февраля до октября 1861 г. (т. VIII.)

Начиная с ноября 1860 г. в течение года Н. Г. Чернышевский постоянно, систематически знакомит своих читателей с венгерскими событиями. В этих статьях более всего выражается какое огромное значение придавал Чернышевский борьбе венгерского народа за свою независимость. То, что в деталях он не раз ошибался, это вполне объясняется полным отсутствием непосредственных связей и строгостью австрийской и русской цензур. Тем более мы должны отдать должное политическому таланту Чернышевского, прекрасно ориентировавшегося в сложных, запутанных вопросах австрийского и венгерского положения в таких тяжелых условиях.

Революционная страсть никогда не затемняла в нем политической прозорливости, не препятствовала ему раскрывать слабые стороны и опасные иллюзии прогрессивных движений. Основной целью публицистических работ Чернышевского является опровержение, разоблачение распространенного в официальной австрийской печати утверждения о том, якобы в Венгрии все спокойно, народ доволен, а Кошут не имеет там никакой почвы. В противовес этому, на основании газеты »Таймс« Чернышевский дает богатый материал в доказательство того, что различные слои венгерского народа недовольны австрийским угнетательским режимом. В своем обширном месячном политическом обозрении Чернышевский подробно разбирает положение в Венгрии и в доказательство недовольства венгров режимом Баха и их желания восстановить законы 1848 г., он приводит симптомы, на первый взгляд кажущиеся совершенно незначительными. Чернышевский считал возможным восстание в Венгрии в 1859 г. под руководством Кошута и иронически полемизирует с теми, которые считают Кошута фантазером, авантюристом, а недовольство в Венгрии — пустой выдумкой.

В пределах возможностей цензуры Чернышевский открыто говорил о том, что требования о возвращении к законам 1848 г. он считал безусловно справедливыми. Однако для Н. Г. Чернышевского понятие »48 год« служило не только понятием национальной независимости! Внутренне устройство 1848 года он характеризирует так, что »оно давало демократическому элементу перевес над аристократическим, господствовавшим до той поры, и было построено на самых свободных основаниях« (Полн. Собр. Соч., т. VI., стр. 482). Это было одновременно для Чернышевского программой, показавшей будущее.

В своей статье в декабре 1859 года Н. Г. Чернышевский подчеркивает и то, что превращение Австрии в федеративное государство не означало бы никаких существенных изменений, то есть не осуществило бы ликвидацию самодержавия, не принесло бы свободу народам, демократию. Для подлинно правильного разрешения вопроса время еще не наступило. Народ, — утверждает Чернышевский, — еще не настроен против династии, а решение могут осуществить только народные массы. Вот почему Чернышевский не придавал особого значения надеждам и попыткам венгерской эмиграции добиться освобождения Венгрии при поддержке Запада.

О замечательном политическом суждении Чернышевского свидетельствут следующие строки (места в скобках вычеркнуты цензурой): »Потому мы думаем, что существен-

ной перемены в положении австрийских земель нельзя ожидать раньше того очень продолжительного срока, пока в массах созреют и упрочатся привычкой совершенно новые убеждения о нынешней австрийской династии. (При ней невозможен никакой иной порядок вещей, кроме нынешнего. »Ничто не вечно под луной«, потому и Австрия когда-нибудь разрушится, мы даже положительно убеждены, что это неизбежно. Подчеркивая, что Австрия при »укоренившихся предубеждениях« вероятно переживет данный век и перенесет еще несколько пароксизмов, Н. Г. Чернышевский добавляет, — но цензура вычеркнула — следующие слова: »Но само собою разумеется, что после каждого пароксизма предубеждения ослабевают и раньше или позже ослабеют до такой степени, что явится возможность прочно утвердиться новому. лучшему порядку вещей.« (Полн. Собр. Соч., т. VI, стр. 489.)

Начиная с осени 1860 года развертывание событий в Венгрии еще более интересует Чернышевского и венгерские вопросы он нередко трактует в качестве центральной темы своих месячных обзоров. При этом Чернышевский был убежден, что в данный период австрийскому абсолютизму может угрожать опасность только со стороны Венгрии. В противовес видимости и господствующему взгляду Чернышевский считал, что Австрии, то есть господствующему строю, со стороны Венгрии угрожает больше опасности, нежели со стороны Праги и даже Венеции! (то есть со стороны итальянцев.)

Никогда не довольствуясь оценкой новых моментов международного положения как конъюнктуры, Н. Г. Чернышевский всегда подходит к итальянским, французским, венгерским, австрийским событиям, как к связному, целому процессу развития. Его статьи и в этом отношении напоминают публицистические работы Маркса и Энгельса на внешнеполитические темы в 50-х и 60-х гг. XIX в. Н. Г. Чернышевский не дает отвлеченной исторической философии, к вопросам подходит исключительно конкретно, но в то же время исследует более глубокие закономерности, скрывающиеся под поверхностью вещей, постоянно анализируя объективную необходимость развития.

В своих обозрениях в ноябре и декабре 1860 года Н. Г. Чернышевский изучает — выражаясь по современному — движущие силы венгерский политической ситуации. Основная мысль его заключается в том, что в Венгрии с 1858 года вопрос о восстании, направленном на завоевание независимости страны

поставлен на повестку дня. Н. Г. Чернышевский с этой позиции следит за развертыванием положения в Венгрии. Он считает, что кроме вышеуказанного нет другого разрешения вопроса, которое соответствовало бы интересам и чаяниям народа. По его мнению представительницей этой позиции является »радикальная партия«, которую он называет и партией Кошута. Другая большая партия в Венгрии — это »умеренная партия«, партия Деака и Этвеша. Третья партия — по мнению Чернышевского — состоит из небольшой части магнатов, несколько сот человек, — сторонников октябрьской дипломы. Чернышевский называет из них Сечен и Вай, о »венгерском патриотизме« которых автор говорит то с острой насмешкой, то — ради цензуры — с иронией. Точно так же, в насмешливых кавычках называет »венграми« Дьюлаи и Бенедека, бесталанных генералов императорской австрийской армии.

То, что венгерский народ отвергает октябрьскую диплому, Шмерлинга и вместе с ними всю венскую политику, Чернышевский рассматривает как факт решающего значения. В связи с этим он несколько раз возвращается к вопросу о взаимоотношении венгров и южных славян. Анализируя работу Даниеля Ирани о венгерской революции 1848 года, вышедшую на французском языке, а также работу неизвестного сербского автора на немецком языке : »Die serbische Bewegung in Südungarn«, он обе работы называет »апологией.« Чернышевский обвиняет в нетерпеливости и венгров и сербов, причину дальнейшего обострения враждебного настроения он видит в махинациях Вены, знакомит читателей со всей сложностью национального вопроса и подробно не излагая своей точки зрения он в общем считает федерацию выходом из положения. Из этого не видно, был ли он знаком с планом Кошута, но предполагается, что он не сослался на него только из-за цензуры. Нет сомнения, однако, что Чернышевский имел в виду не превращение Австрии в федеративное государство. Этот план он решительно отвергал. Для него федеративное разрешение проблемы служило основной предпосылкой освобождения из-за австрийского ига венгерского также, как и славянских народов.

В своих статьях, вышедших в »Современнике« в течение 1861 года Н. Г. Чернышевский еще конкретнее знакомит читателей с венгерской ситуацией, дает еще более обширную документацию, еще более обостряет свою боевую полемию против либералов в отношении итальянского и австро-венгерского вопроса. Чтобы оценить эти статьи по их достоинствам, следует отметить, что несмотря на находчивость Чернышевского, цензура

не только ограничивала его работы, но нередко обнаруживала его революционный дух и связь с русской политикой политических статей на международные темы. В одном из донесений цензуры было указано, что Чернышевский в виде политических статей на международные темы проводит подрывную деятельность против господствующего строя России.

Для методов Н. Г. Чернышевского характерно изложение королевского рескрипта февраля 1861 года. В качестве документа он публикует королевский рескрипт от 16 февраля, а также комментарий »Pesth-Ofener Zeitung« о том, что более ничто не препятствует примирению. А затем он намного более подробно передает ответ комитата Пешт на рескрипт. От собственного комментария он воздерживается, но зато на протяжении нескольких страниц цитирует статью венского корреспондента газеты »Таймс« об усилении настроения сопротивления. Таким образом, под прикрытием »объективной документации« Н. Г. Чернышевский достигает своей цели: доводит до русского общественного мнения документы, свидетельствующие о сопротивлении венгерского народа, призывает русскую демократию к борьбе против собственного врага, русского абсолютизма и возбуждает симпатию к борьбе венгерского народа за независимость.

Следует отметить, что Чернышевского интересуют не венгерское положение, обиды, доводы в области государственного права, — хотя он и в этом отношении осведомлен, а борьба за независимость, соотношения сил, фактическая политическая ситуация, смысл перемен. Значение 1848 года именно поэтому Н. Г. Чернышевский видит не в вопросах законодательства, конституции, а в отмене феодальных обременений. В особенности в своих мыслях об Австрии подчеркивает Н. Г. Чернышевский с наибольшей силой, что до 1848 года в Австрии господствовали не отдельные лица, не Меттерних и не Фердинанд, а »руководящие общественные круги.«

Заслуживают цитирования эти глубокие, приближающиеся к вершинам исторического материализма, высказывания Н. Г. Чернышевского, тем более, что этимы принципами он руководствовался при анализе ситуации в Венгрии:

»Австрия сложилась известным образом; вследствие известных исторических событий господство над австрийской общественностью принадлежало известным кругам общества, и сообразно с их интересами была устроена государственная машина; она по необходимости должна была действовать против элементов, несогласных с интересами господствующих сословий или

кругов. Франц I и Меттерних были только органами этих коренных властей, составляющих своего рода парламент, хотя и без имени парламента, хотя и с враждою против такого названия.« (Предисловие к нынешним австрийским делам. 1861. Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 445.)

Характеризуя положение, создавшееся после выхода февральского рескрипта 1861 года, Чернышевский, как и прежде, наиболее подчеркивает то обстоятельство, что в Венгрии и в дальнейшем царит недовольство. Новые законы — по Чернышевскому — существуют только на бумаге, а на практике они не будут осуществлены. На основании газеты »Таймс« Чернышевский цитирует из венгерских газет« (Sürgöny, Hírnök, Napló, Magyarország,) подтверждая свои выводы взятыми из венгерских газет цитатами.

Н. Г. Чернышевский в это время рассчитывает на дальнейшее обострение положения в Венгрии и опасается, что Австрия, подобно 1849 году, собирается »усмирить« Венгрию. (Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 477.) Обращает внимание на опасность, что Вена вновь сделает попытку вооружить южных славян против Венгрии. Чернышевский публикует письмо венгерских легионеров, которых Наполеон III Бонапарт заверил в амнистии в случае их возвращения на родину и которых австрийское правительство заключило в тюрьму. Официальный ответ австрийского правительства Н. Г. Чернышевский называет позорным лицемерием.

Наряду с движущими силами, общественными факторами Н. Г. Чернышевский не забывает о лицах. О Шмерлинге, представителе австрийского либерализма он пишет с такой же язвительной иронией, как о его так называемых противниках, Сечен, Вай, Аппоньи. Расхождения в их мнениях он не считает серьезными.

»... по Шмерлингу выходит, что Вай губит государство, а по Ваю выходит, что Шмерлинг губит государство. Мы же думаем, что и Шмерлинг и Вай в равной мере полезны спасению государства. Мы решаемся думать это собственно потому, что в сущности и сами они так думают друг о друге. Они только погорячились тогда, что наговорили друг против друга резких вещей (что ж, человеческая слабость!)« (Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 484.)

Исключительно интересны замечания Чернышевского о пештском сейме, которые мы находим в его апрельской статье 1861 года. В связи с спором, возникшим в связи с церемонией открытия сейма, Чернышевский говорит о Ференце Деаке и

Иожефе Этвеше и следующим образом »хвалит« поведение главных представителей венгерского либерализма, которых так высоко ценили заграницей:

»Нельзя не похвалить тут Деака—Этвеша (нынче уже так и пишут их обоих подряд, будто одного человека, за их примерную политическую дружбу: не знаем только осуществится ли на них мечта Манилова, как начальство, узнав о дружбе его и Чичикова, наградит их за это примерное чувство), которые мужественно объявили (или который мужественно объявил, — не знаем, как правильнее выразиться), что пойдет в Офен хотя бы один. Он сдержал свое слово, но слишком немногие последовали его примеру. Итак, церемония открытия происходила в зале, почти пустой.« (Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 485.)

Тут каждое слово — ирония, и даже больше, чем ирония! Недоверие Н. Г. Чернышевского к Деаку и Этвешу отнюдь не носит личного характера. Это является прямым следствием его борьбы против русского и международного либерализма. По Н. Г. Чернышевскому либеральные политики везде, — рано или поздно везде — станут противниками последовательной борьбы за национальную независимость, завоевание которой Чернышевский считал возможным только демократическим и революционным путем. Поэтому Н. Г. Чернышевский и в дальнейшем последовательно придерживается своей точки зрения, сформировавшейся в 1857—1858 гг., — что независимость Венгрии может осуществиться только путем революционной борьбы, а условием ее победы является разрешение противоречий между венграми и славянами.

Исходя из такой же позиции, Н. Г. Чернышевский осудил чешские круги, находившиеся под руководством Ригера, которые хотели удовлетворить чешские интересы в рамках единой Австрии. Н. Г. Чернышевский считал, что Шмерлинг желает подчинить немцам и славянам остальные народы монархии и предупреждал славян не соглашаться с этим. Истинная цель венской политики: порабощение венгров с помощью славян, затем порабощение славян немцами, и наконец, самых немцев. Наблюдая положение, сформировавшееся в 1861 году, с такой чрезвычайно дальновидной позиции, Н. Г. Чернышевский подверг либерализм Шмерлинга уничтожающей критике и сильно критикует и поведение кроатов, австрийских чешских кругов и австрийских немцев. Австрийским славянам — в частях, запрещенных цензурой — он советует бойкотировать имперский совет. К австрийским немцам же он обращается с предупреждением не поддерживать

в имперском совете венское правительство в будущей войне против венгров. »Но желая победы Шмерлингу, они не соображают, что нужны ему сами только для победы над венграми, а когда Венгрия будет усмирена, то всякая надобность в них прекратится для венского кабинета и они будут отправлены по домам.« (Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 537.)

В своем обзоре от июля 1861 г. Н. Г. Чернышевский объясняет, почему позиция венгров — решительный отказ от участия в имперском совете — единственно правильная позиция и поднимая весь вопрос на принципиальную высоту, выражает полную солидарность с позицией венгров.

»Формальной причиной сопротивления венгров венской системе выставляются старинные права Венгрии на совершенную независимость от венского правительства. Сами венгры обыкновенно довольствуются указанием на эти свои права; но, разумеется, предание потеряло бы живую силу, если бы действия, им оправдаемые, не были бы внушаемы настоящим положением вещей. Венгры — народ способный к действительному, а не мнимому только конституционному порядку и самоуправлению«. (Полн. Собр. Соч., т. VIII., стр. 527.)

Венгры видят, что свою судьбу они не могут привязать к западной половине Австрии. При своей политической развитости они не могут подчиниться тому произвольному управлению, которое насильственно держалось в течение 12 лет. »А венская система не может отказаться от господства над Венгрией без борьбы: из Пешта она может быть вытеснена лишь тем же способом, как из Венеции. Потому неизбежна военная развязка венгерского вопроса.« (Подчеркнуто мной. Б. Ф. — последняя фраза вычеркнута цензурой.)

Статьи Н. Г. Чернышевского, касающиеся Венгрии, являются шедеврами публицистики, основанной на глубоком, научно-историческом анализе. Если он даже не мог предвидеть деталей дальнейшего исторического развития, если при обсуждении некоторых небольших злободневных событий он и допустил ошибку, но тем более он прав был при оценке крупных исторических событий и его позиция в отношении венского правительства, а также в отношении »патриотизма« венгерских магнатов или последовательности венгерских либералов была полностью оправдана дальнейшим развитием истории. Ходом истории была доказана и верность великих, дальновидных перспектив, надежд, предвидений Н. Г. Чернышевского и о счастливом, свободном

будущем России и о государственной самостоятельности, национальной независимости Венгрии.

Нельзя забывать, что горячая симпатия Чернышевского к борьбе венгерского народа за свою независимость в конечном итоге вытекала из сознания того, что эта борьба являлась составной частью борьбы за общий человеческий прогресс. И нельзя нам забывать, что мы будем достойны симпатии и братской помощи свободных народов и в будущем по мере вклада нашего народа в дело победы прогресса и социализма, в дело победы великого демократического лагеря мира, победы бессмертных идей великого Сталина.

Академик Бела Фогараши

N. G. CSERNISEVSZKIJ

Nyikolaj Gavrilovics Csernisevszkij (1828—1889) nagy orosz tudós és kritikus, materialista filozófus, forradalmi demokrata, utópikus szocialista. Csernisevszkij volt a hatvanas évek forradalmi demokrata mozgalmának vezére és ideológiai ösztönzője, az orosz szociáldemokraták egyik kiváló elődje. Csernisevszkij következetesen vitte végig »a parasztforradalom eszméjét, a tömegek minden régi hatalom megdöntésére irányuló harcának eszméjét« (Lenin). Csernisevszkij művein, amelyekből Lenin kifejezése szerint »az osztályharc szelleme árad«, az orosz forradalmárok egész nemzedéke nevelkedett fel. Csernisevszkij a népi tömegeknek a jobbágyság járma alól való felszabadulásáért, a dolgozók új, boldog életéért való harcában az orosz nép legjobb vonásait és tulajdonságait testesítette meg, forradalmi lendületét és gyűlöletét minden elnyomással szemben, férfiasságát és bátorságát, a jobb jövőbe vetett rendíthetetlen hitét.

Rendkívül nagyok Csernisevszkij érdemei az orosz materialista filozófia fejlesztésében. Következetes materialista volt, a filozófiai idealizmus engesztelhetetlen ellensége. »Csernisevszkij az egyetlen igazán nagy orosz iró, aki az ötvenes évektől egészen 1888-ig teljesen a filozófiai materializmus színvonalán tudott maradni és félre tudta dobni az újkantisták, pozitivisták, machisták és egyéb zavarosfejűek szánalmas badarságát« (Lenin). A materialisták Csernisevszkij vezetése alatt szétverték az orosz idealisták táborát, akik egyesítették a nép felszabadulása ellen harcoló összes reakciós elemeket. Csernisevszkij mélyrehatóan megbírálta Kant, Hegel, Berkeley, Hume, a pozitivisták idealizmusát. Materialista nézetei a Marx előtti materialista filozófia csúcsát jelentették. A régi, szemlélődő materializmussal ellentétben az ő materializmusa forradalmi, cselekvő jellegű volt. Csernisevszkijtől távol állott a valósághoz való szemlélődő viszony. Elméleti nézeteit teljesen alárendelte annak a harcnak, melyet az »egyszerű emberek«, azaz a dolgozók felszabadításáért vívtak a földesúri és burzsoa elnyomás ellen.

Az ismeretelmélet területén Csernisevszkij szigorúan materialista álláspontot foglalt el. Élesen bírálta Kant agnoszticizmusát

és más idealista elméleteket, amelyek tagadták a világ megismerhetőségét. A megismerés forrását az objektív világban látta, amely hat az ember érzékszerveire. A gyakorlatot minden elmélet próbakövének nevezte. Az, hogy Csernisevszkij a materialista filozófia fejlődésében magasabb fokra jutott, mint a Marx előtti kornak nyugateurópai materialistái, abban is kifejezésre jutott, hogy nem vetette el Feuerbachhoz hasonlóan Hegel dialektikáját, hanem igyekezett materialista szellemben átdolgozni, és a természetre és a társadalomra alkalmazni a fejlődés és változás dialektikus elveit. Csernisevszkij számos területen — a politikai gazdaságtanban, a történelemben, az esztétikában, a műbírálatban — ragyogó példáit adta annak, hogyan kell dialektikusan megközelíteni a valóságot. A dialektika az ő kezében valóban »a forradalom algebrája« volt. Azonban az objektív körülmények miatt — hiszen a feudális valóság viszonyai között élt és harcolt — nem tudott felemelkedni Marx dialektikus és történelmi materializmusáig. Materializmusa lényeges hiányokban szenved. Maga Csernisevszkij materializmusát antropológiainak nevezte. Az antropológiai materializmus szűk és korlátolt volta abból áll, hogy az embert úgy tekinti, mint a természet egy részét, mint biológiai vagy fiziológiai lényt, nem pedig társadalmi termelő tevékenységében, nem mint ilyen vagy olyan társadalmi viszonyok termékét. Innen ered az antropológiai materializmus jellemző gyengesége az ismeretelmélet kérdéseiben, képtelensége arra, hogy a materializmust kiterjessze az emberiség történetére stb. Az antropológiai materializmusnak ezek a vonásai Csernisevszkij világnézetében is kifejezésre jutottak. Filozófiájának forradalmi, cselekvő jellege azonban hozzásegítette őt ahhoz, hogy a valóság antropológiai szemléletének sok gyengéjét leküzdje. Így pl. Csernisevszkij sok kérdésben megközelítette a társadalmi élet jelenségeinek materialista magyarázatát. Különösen világosan mutatkozott meg ez abban, hogyan értelmezte a korabeli társadalom osztályjellegét, hogy az osztályérdekeket kibékíthetetleneknek tartotta és az osztályok harcát mint a fejlődés mozgatóerejét fogta fel.

Csernisevszkij azt is látta, hogy az emberek ideológiája és tudata életük gazdasági feltételeivel áll kapcsolatban; hangsúlyozta azt, hogy a társadalom történetében a nép érdekeinek van alapvető jelentőségük. A népet, a népi tömegeket tartotta a történelem főszereplőjének. »Bárhogyan is fontolgassuk — írta —, csak azok a törekvések erősek, csak azok az intézmények tartósak, amelyeket a nép tömege támogat«. Csernisevszkij szociológiai nézetei szoros kapcsolatban álltak forradalmi demokratizmusával. A filozófia, a politikai gazdaságtan, az esztétika, az etika minden kérdésében

Csernisevszkij mindenekelőtt forradalmi demokrata volt, forradalmi harcra ihlette az elnyomott tömegeket a cárizmus és a jobbágyi szolgaság ellen. Igen jól tudta, hogy csak a forradalmi erőszak zúzhatja szét a jobbágyi rendszer pilléreit és tisztíthatja meg a nép útját az új élet felé. Teljes szívéből gyűlölte a mindenfajta liberálisokat, akik a feudális és tőkés rendszer kizsákmányoló lényegét szépen hangzó frázisokkal fedezték. Nagy érdeme az orosz és a nyugateurópai liberalizmus ellenforradalmi lényegének kíméletlen leleplezése. A jobbágyreform idején harcolt az ellen, ahogyan a liberálisok igyekeztek a jobbágytartók kedvében járni. Lenin szavai szerint nagyon is jól ismerte »a híres ‚parasztreform' egész soványságát, szegényességét, egész feudális jellegét«. »Prológus« című regényében ragyogó és tipikus képeket festett az orosz liberálisokról, akiknek a tettei egyáltalában nem vágnak egybe a parasztok »felszabadításáról« mondott szavaikkal. Lenin Csernisevszkijről és ellenfeleiről — a kornak orosz liberálisairól — azt mondotta, hogy az új Oroszországért folyó harcban két gyökeresen ellentétes történelmi tendencia, történelmi erő képviselői.

Csernisevszkij nagy figyelmet szentelt az állam kérdésének. Nagyon jól tudta, mi az állam igazi rendeltetése a feudális és burzsoa társadalomban, »féktelen despotizmusának« lényege. »Nyugat-Európa egy állama sem őrizhetné meg mai berendezkedését — írta —, ha nem támaszkodnék fegyveres erőre«. Ezért a parasztság és a többi dolgozó osztály felszabadításának lehetőségét, mint forradalmi demokrata összekapcsolta azzal, hogy az államhatalom magának a népnek a kezébe kerül át. Ebben a szellemben nevelte a kor haladó orosz ifjúságát ; tömörítette a forradalmárokat, arra tanította őket, hogy mindvégig legyenek odaadóak a nép iránt. A »Szovremennyik« (Kortárs) című folyóirat, amelyet ő irányított, az ötvenes-hatvanas évekbeli oroszországi forradalmi erők hangadója volt, a jobbágyi rendszer elleni forradalmi harc szervezője, a parasztforradalom szócsöve. Csernisevszkij arról álmodozott, hogy Oroszország a régi paraszti földközösség útján jut el a szocializmusba. Nem tudta, és nem is tudhatta még, hogy csak a proletariátus az az erő, amely a szocializmust fel tudja építeni.

Csernisevszkij azonban a szocializmus magaalkotta elméletében lényegesen magasabbra emelkedett a nyugateurópai utópikus szocialistáknál, és A. A. Zsdánov kifejezése szerint a leginkább megközelítette a tudományos szocializmust. Minden reménysége a forradalom volt. Utópikus szocializmusa szoros kapcsolatban állt forradalmi demokratizmusával. A nyugateurópai utópistákkal ellentétben nem vetette meg a politikát — maga igen nagy forra-

dalmi politikus volt. Tudta azt, hogy a szocializmust csak a fejlett technika alapján lehet megteremteni, és hogy csak maguk a népi tömegek lehetnek a megteremtői.

Nagyjelentőségűek Csernisevszkij munkái a politikai gazdaságtan terén. Marx kifejezése szerint Csernisevszkij mint közgazdász mesterien tárta fel »a ‚polgári' politikai gazdaságtan csődjét«. Lenin azt mondotta Csernisevszkijről, hogy »figyelemreméltóan mély kritikusa volt a kapitalizmusnak«. Csernisevszkij ragyogóan leplezte le a vulgáris burzsoa közgazdászokat és törekvésüket, hogy a kapitalizmus kiáltó ellentéteit eltüntessék. A közgazdasági nézeteknek általa kifejtett rendszerét »a dolgozók politikai gazdaságtanának« nevezte. »A dolgozók politikai gazdaságtanának« alapvető eszméje az, hogy »a tulajdonos és munkás tulajdonságait teljesen egyesíteni kell ugyanabban a személyben«. »A munkának«, mondotta, ném szabad többé »eladható árunak« lennie. Gazdasági tanításának, amely sok utópikus elemet tartalmaz ugyan, legértékesebb oldala annak a megértése, hogy a munkások és tőkések ellentéte kibékíthetetlen.

Rendkívül nagyok Csernisevszkij érdemei az esztétika és az irodalmi kritika területén. »A művészet esztétikai viszonya a valósághoz« című tanulmányában Csernisevszkij megsemmisítő bírálatot gyakorolt a művészet hegeli idealista értelmezése felett és megfogalmazta a forradalmi realista művészet alapelveit. Csernisevszkij irodalmi kritikai művei, mint Belinszkij és Dobroljubov munkái is igen nagy hatást gyakoroltak a haladó orosz irodalom, festészet, zene fejlődésére; jelentőségüket mind a mai napig megőrizték. A művészet feladata Csernisevszkij szerint az, hogy híven és realisztikusan adja vissza az életet, helyesen magyarázza meg és mondjon ítéletet a valóság felett. A művészettől azt követelte, hogy bírálja meg a feudális állapotokat és esztétikai elveivel elősegítette az orosz művészetben a »kritikai realizmus« irányzatának kifejlődését. Ugyanakkor azt tanította, hogy magában az életben, új, magasabbrendű társadalmi formák felé való fejlődésében kell látni az igazán szépet, nem pedig elvont ideálokban. Csernisevszkij magasra emelte a művészet társadalmi eszmei szerepét. Csernisevszkij nagy író volt, a »Mit tegyünk?«, »Prológus« és más jeles művészi alkotások szerzője.

A cári kormányzat kegyetlenül leszámolt Csernisevszkijjel: polgári kivégzésre ítélte és ezután Szibériába száműzte kényszermunkára. Több mint húsz évet töltött itt. De sem a kényszermunka, sem a száműzetés nem törte meg ennek a kiváló forradalmárnak és gondolkodónak az akaraterejét. Csernisevszkij népe nagy patriótája volt, harcolt Babszt, Csicserin, Katkov kozmopoli-

tizmusa ellen. Egész életét a haza szolgálatának szentelte, és a nép jobb jövőjéért vívott harca nem volt hiábavaló. A Nagy Honvédő Háború éveiben I. V. Sztálin a legkiválóbb, nagy oroszok neve között említette Csernisevszkij nevét is.

Csernisevszkij legfontosabb filozófiai munkái: »A művészet esztétikai viszonya a valósághoz« (1855), »Az orosz irodalom gogoli korszakának vázlata« (1855—1856), »A földközösségi birtoklás elleni filozófiai előítéletek bírálata« (1858), »Az antropológiai elv a filozófiában« (1860). Legfontosabb filozófiai gondolatait a száműzetésből 1876—1878-ban fiaihoz írott leveleiben fejtette ki Csernisevszkij.

Kratkij filoszofszkij szlovarj (Rövid filozófiai szótár). Szerk. M. Rozental és P. Jugyin. 3. jav. böv. kiad. [Moszkva] 1951. 577—581. old.

I. 1860 ÁPRILIS

Savoya és Nizza hozzácsatolása Franciaországhoz — A március 19-ik események Rómában — Az áprilisi események Palermóban és Messinában — A március 15-iki események Pesten — Bruck halála

Az utóbbi négy hét általában gazdag volt hasonló jellegű eseményekben;[1] itt közlünk az általunk olvasott sok beszámoló közül egy igen részleteset a március 15-iki pesti ügyről; a cikket a Times közölte :

»Pest. Márc. 15, este 10 óra.

Nagy izgalomban írom e sorokat, hogy elmondjam önöknek, mi történt ma itt. Tüntetés volt és vér folyt.[2] Az 1848-as magyar forradalom március 15-én kezdődött, és az egyetemi ifjúság elhatározta, hogy felhasználja az évfordulót egy nemzeti tüntetés megrendezésére. Ebben az esetben teljesen saját fejük után mentek, a nemzeti mozgalom vezetői nem javallották, sőt az ifjúság meg sem tanácskozta velük a kérdést. De azt akarták, hogy a tüntetésnek teljességgel békés jellege legyen ; csupán néhány gyászistentiszteletet akartak tartani a katolikus templomokban a háborúban elesett és az Aradon meg Pesten kivégzett hazafiak emlékére. A rendőrség megriadt, mert tudta, hogy egy szikra lángbaboríthatja az egész országot. Ezért a tegnapi naptól kezdve iszonyatos előkészületek történtek. Ma reggel nyolc órakor összegyült az egyetemi hallgatók egy csoportja, nemcsak magyarok voltak benne, hanem románok, németek és szlovákok is, és elmentek a különféle katolikus templomokba, hogy a gyászistentiszteleten résztvegyenek. De a rendőrség egy templomba sem eresztette be őket, amelyikbe be akartak menni. Reggel tíz órára már mintegy kétszázan gyültek össze, tanácskozni kezdtek, mit tegyenek, és elhatározták, hogy együtt mind elmennek a szomszédos templomba ; az úton sok polgár csatlakozott hozzájuk. Hozzá kell tenni azt, hogy az ünnepélyesség kedvéért a hallgatók nagyrészt gyászöltözetben voltak. A legközelebbi templom előtt, amelyet felkerestek, erős rendőrcsapatra akadtak. A rendőrök ilyen kiáltásokkal fogadták őket : ‚takarodjatok, itt nincs számotokra hely!' Ekkor az egyik hallgató, aki társait vezette, így szólt: ‚Barátaim, menjünk el innen, ne kezdjünk viszályt ezekkel az emberekkel'. A fiatalemberek és a polgárok békésen elmentek egy másik templomhoz, de oda sem eresztették be őket, azután még két templomhoz, ahová a rendőrség szintén nem eresztette be őket, végül a székesegyház elé, de oda sem engedték be őket. ‚Barátaim — mondta az egyik vezető —, menjünk a temetőbe ; ott talán mégsem akadályozzák meg, hogy imádkozzunk a megholtakért'. Elmentek a Ferencvárosi temetőbe, és az úton egyre növekedett a számuk, mert

polgárok csatlakoztak a menethez ; de megőrizték a legteljesebb rendet, és a diákok folyton azt mondták a népnek, hogy ne nyúljon erőszakhoz, bármi is történjék. A helyőrségi csapatokat közben kivezényelték a kaszárnyákból és különböző pontokon állították fel őket. Amikor a menet elért a temetőhöz, az emberek csodálkozva látták, hogy a temetőt erős rendőri meg katonai csapatok szállták meg. Az egyik tiszt felkiáltott : ‚Távozzatok azonnal, vagy pedig belétek lövünk.' — ‚Nem — mondta az egyik diák —, nem fogtok lőni, mert ostobaság volna teljesen békés embereket megtámadni.' Az egyetlen válasz erre néhány egyetemi hallgató letartóztatása volt. Más hallgatók odarohantak, hogy kiszabadítsák társaikat, de a letartóztatottak azt kiabálták : ‚ne akaszkodjatok össze a rendőrséggel ; hagyjatok minket, menjetek más temetőbe'. A menet elhatározta, hogy a Kerepesi temetőbe megy és teljes rendben elvonult oda. Amikor az egyetemi hallgatók és a városi polgárok a Kerepesi temetőhöz értek, erős katonacsapatokat láttak maguk előtt, amelyek szó nélkül szuronyrohamra indultak a tömeg ellen. Néhány diák megsebesült és még néhány embert letartóztattak. A felingerelt diákok ekkor az egyik csapatra vetették magukat, ez viszont tüzet nyitott rájuk. A katonák — véletlenül vagy szándékosan — az emberek fölé céloztak, úgyhogy a golyók a nép felett repültek el. De még így is megsebesült valaki a tömegből. Az emberek, akikből a menet összeállt, visszahúzódtak és, mint mondják, a csendőrök még egy sortüzet adtak rájuk. Pest lakói, amikor meghallották a dolgot, erősen méltatlankodtak az osztrák hatóságokkal szemben, de szerencsére tartózkodtak az erőszakos cselekedetektől. Egyébként este nagy tömeg gyült egybe a nemzeti színház előtt, és amikor az osztrák hivatalnokok családjukkal elhajttattak a tömeg előtt a színházba, a polgárok azt kiáltották : ‚a mulatságra gondoltok ezen a napon, amikor a hazafiak vére folyt... Szégyeljétek magatok! Forduljatok vissza!' Az osztrákok visszafordultak. De rövid időre rá két század csendőr érkezett a színházhoz és nagygorombán szétkergette a tömeget. Mindenki úgy találja, hogy az osztrák parancsnokság igen csúnyán járt el, amikor elrendelte, hogy lőjenek a fegyvertelen emberekre és szuronyrohamot intézzenek ellenük. A hatóságok szemmelláthatólag fel akarták ingerelni a népet, hogy felkelésre bírják, és így ürügyük legyen a felkelés fegyveres eszközökkel való elfojtására. A bécsi kormány azt gondolja, hogy ha a pesti felkelést vérbefojtja, ezzel megfojtja a nemzeti érzést egész Magyarországon.«

Az olvasó tudja, hogy ezek után Magyarországon már egyszerűen és nyíltan katonai közigazgatást vezettek be a korábbi helyett, amelynek legalább külsőleg békés polgári formái voltak. A Magyarország feletti korlátlan hatalmat Benedek[3] tábornoknak adták át. Magában Bécsben megdöbbentő esemény a legutóbbi háború során[4] a kormánybiztosi és élelmezési hivatalnál elkövetett lopások ügye. Nem említettük Eynatten[5] öngyilkosságát, mert számunkra igen fájdalmasok az ilyen tények, hiszen feltárják annak a kormánynak gyengéit, amely mély tiszteletünket élvezi következetességéért, rendszerének határozottságáért és keménységéért. De akaratunk ellenére meg kell említenünk Bruck[6] báró pénzügyminiszter öngyilkosságát. Bruck báró igen híres volt bölcseségéről : az olvasó nem bocsátaná meg nekünk, ha teljesen elhallgatnánk

ezt az eseményt, amely oly nagy feltűnést keltett. Az újságokban még nem találunk részletes híreket arról, milyen gyászos véget ért ez az ember, aki olyan fontos szolgálatokat tett az osztrák politikának tehetségével, — csak annyit tudunk, hogy a kormánybiztosi visszaélések ügye őt is érintette, elbocsátották és a szégyent nem tudta elviselni. De íme egy a Timesben megjelent levél, ez valamelyest megmagyarázza az ügy jellegét, amelynek a feltárása ilyen szomorú esemény oka volt:

»Trieszt, március 29.

A legfőbb beszédtéma az a hatalmas lopás, amelyet a kormánybiztosi igazgatásnál fedtek fel. Ez kétségtelenül erősen hozzájárult az olasz hadjárat hirtelen befejezéséhez. Most, annak ellenére, hogy rendkívül erős emberek igyekeznek elsimítani az ügyet, a legszégyenletesebb tények kerülnek napfényre, számos személy van belekeverve az egészbe. Egyesek közülük olyan magas állásokat foglalnak el, hogy még csak említeni is veszélyes őket. Az osztrák újságok igen szűkszavúak az ezekre az ügyekre vonatkozó hírekben, és valószínűleg egyáltalában nem is beszélnének róluk, ha nem volna itt Eynatten tábornok öngyilkossága — olyan esemény, amelyet nem lehetett eltitkolni. A hiány lélekzetelállító összeg: 17,000.000 forint (több, mint tíz millió rubel ezüstben). De íme, a történet legmeghökkentőbb és kevéssé ismert része. Teljesen hitelt érdemlő forrásokból azt hallottam, hogy a két harcoló császár híres találkozásán, ezen a találkozáson, amelynek eredménye a villafrancai béke volt, Napóleon császár azt mondta Ferenc Józsefnek: ‚felséged nem fog tévedni, ha meghallgatja a baráti és jóindulatú tanácsokat. Ön árulókkal van körülvéve. Felséged úgy gondolja, hogy Mantua erődjében hat hónapra elegendő élelmiszere van; azt mondom önnek — Napóleon császár itt kifejezésteljesen felemelte ujját —, azt mondom önnek, hogy Mantuában még hat napra való élelmiszer sincs. Győződjék meg szavaim igazságáról és ennek megfelelően járjon el'. Az ügyet kivizsgálták, és kiderült, hogy a franciák császára igazat mondott.

Hogy némi fogalmat nyujtsak onöknek a tolvajlás kihívó szégyentelenségéről és arról, hány ember vett benne részt, elmondok önöknek egy esetet a sok hasonló közül. A bikák, amelyeket Mantuában az egyik kapun behajtottak, az ellenkező oldalon lévő kapun ismét elhagyták a várost, félkörben megkerülték a falakat és ismét bejöttek az első kapun, úgyhogy minden bika ötször járta meg az utat és ötször számolták el. De figyeljenek csak, a továbbiakban még cifrább lesz. Az egyik trieszti kereskedő szerződést kötött az osztrák kormánnyal, melynek értelmében megvette a katonaság élelmezésére levágott bikák bőrét. Amíg a bikák életben voltak, mindegyik öt helyett szerepelt, de levágni csak egyszer lehetett őket és egy bikáról egy bőrnél többet nem lehetett lehúzni. A kereskedőcég, minthogy nem kapta meg a megállapodott számú bőrt, bánatpénzt követelt a kormánytól, amely a szerződés szerint egy forint volt minden le nem adott bőrért; a bánatpénzt kifizették és a kereskedő 30.000 forintot kapott azért, mert nem adták oda neki azoknak a bikáknak a bőrét, amelyek nem is léteztek.

A solferinói és magentai ütközet másképp végződhetett volna, ha az éhség nem gyengítette volna meg az osztrák katonák bátorságát; de elég is ebből.

Szerteszét beszélik az alábbit, egyesek el is hiszik. Én nem számítom magam a hívők közé, de az elbeszélés érdekes és talán jobb is, ha nem kutatjuk túlságosan pontosan a szavahihetőségét. Azt mondják, hogy Ferenc József császárt egy álom nyugtalanította, amelyet három éjszakán át látott, és ezért anyjához, Zsófia főhercegasszonyhoz fordult tanácsért; a főhercegnő elhívott egy jósnőt, akinek a titokzatos tehetségében maga hisz. Az öregasszony megkérdezte, mit látott a császár álmában. A császár azt mondta, hogy három egeret látott álmában: az egyik teljesen vak volt, a másik olyan kövér és felfújt, hogy alig tudott járni, a harmadik meg gyenge, nyomorúságos, majdnem éhenhalt. Az öregasszony zavart lett és azt hajtogatta, hogy nem tudja megfejteni az álmot; de megnyugtatták, biztosították róla, hogy nincs mitől félnie, sőt ellenkezőleg, jutalmat kap, bármit is mondjon; akkor felbátorodott, és ezt a magyarázatot adta: ‚a vak egér — felséged; a kövér egér az ön miniszterei; a lesoványodott, haldokló, megkínzott egér pedig az ön népe'. Akár igaz ez a történet, akár nem, ráillik Ausztria mostani helyzetére; a legrosszabb pedig az, hogy a vak egér továbbra is vak marad. Ha a dolgok továbbra is úgy haladnak, mint eddig, nem lesz nehéz, hogy beteljesüljön Ferdinánd Miksa főherceg jóslata, aki mult év júliusában azt mondotta Ferenc Józsefnek: ‚ha felséged továbbra is ezen az úton halad, elpusztítja önmagát és államát'.

Csernisevszkij N. G.: Polnoje szobranyije szocsinyenyij (Összes művei). Szerk. V. J. Kirpotyin, B. P. Kozmin, P. I. Lebegyev—Poljanszkij, N. L. Mescserjakov, I. D. Udalcov, N. M. Csernisevszkaja. VIII. köt. Politika. Moszkva, 1950. 697,2 old. — 105—107. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 4. számában.

II. 1860 MÁJUS

Sziciliai ügyek — Az Ausztriának adott alkotmány — A francia szenátus liberalizmusa — Parlamenti reform Angliában

Ausztria segít a pápának, hogy katonákat toborozzon a birodalom német részében, és katonákat ad a modenai és a toscanai hercegeknek,[1] akik megkísérlik, hogy betörjenek volt birtokaikba ; hogy sikerül-e ezt az álmukat megvalósítani, azt nem lehet tudni ; de a kedvük megvan hozzá, és az osztrákok úgy gondolják, majd felhasználják ezeket az összecsapásokat, hogy meginduljanak az Északitáliai Királyság elnyomására és megrablására, mihelyt a franciák császára ezt megengedi. Az osztrák kormány rendbe akarja hozni belső ügyeit, hogy ezzel lehetővé váljék a külső háború, és ezért elégedetlen alattvalóinak engedményeket tesz, amelyek megdöbbentenek hallatlan liberalizmusukkal : azt kell gondolnunk, hogy szabadságszeretetében hamarosan messzire elhagyja Belgiumot meg Angliát, sőt magát Svájcot is. Két vagy három hónapja Európát megzavarta az a döbbenetes hír, hogy Ausztriában bevezetik az alkotmányt, méghozzá napokon belül. Európa nem akart hinni saját fuleinek, holott most a legékesebb módon teljesítették ezt az ígéretet. Tudnunk kell azt, amit eddig senki sem tudott, hogy Ausztriában van egyfajta ötödik kereke a nyikorgó szekérnek, de egészen kis, teljesen észrevehetetlen kereke. Ezt az ötödik kereket államtanácsnak nevezik. És éppen ez az államtanács maga az alkotmány. Eddig tizenöt ember volt benne és a császár nevezte ki őket, tekintet nélkül arra, hogy ki honnan származik ; amikor ez így volt, akkor természetesen alkotmányról nem volt szó. Most azt találták ki, hogy kineveznek még negyvenöt tagot, annak figyelembevételével, hogy legyen itt neves ember minden tartományból. Ebben nincs is semmi rossz : az államtanács terjedelmes teremben ülésezik, miért ne ülhetne benne tizenöt személy helyett hatvan személy? — és ha így van, akkor Ausztria természetesen alkotmányos állam lett : államtanácsában, mint azt a tagok jegyzékéből mindenki láthatja, ott vannak valamennyi tartomány képviselői. Csak egyben tévedtek egy kissé az osztrák alkotmány-

barátok, azaz az udvari jezsuiták és Metternich szellemi örökösei: nem tartották szükségesnek, hogy a kinevezett személyeket előzőleg megkérdezzék, akarják-e viselni a nekik adományozott címet, akarnak-e az államtanácsnak nevezett tiszteletreméltó társasághoz tartozni. A kormány úgy számított: minthogy bevezetik az alkotmányt, és a kinevezett személyeknek teljességgel pótolniok kell mindenféle képviselőket, nem merészelik majd megtenni azt, hogy ne legyenek területeiknek a kormánytól teljesen független képviselői, hiszen különben engedetlenségükért börtönbe kerülnének, hanem az államtanácsban majd a rettenthetetlen ellenzékiség lesz a foglalkozásuk a minisztérium parancsára, mert a minisztériumnak ellenzékre is szüksége van a szabadság egyéb kellékei között. De nem így történt: a magyar mágnások, akiket kineveztek az államtanácsba, nem voltak hajlandók elmenni, bár a legmegbízhatóbb emberek közül válogatták ki őket. Példájukat sok jelentős személy követte a birodalom egyéb részeiből. Hajh! nélkülük nem lesz ellenzék az államtanácsban — azaz ellenzék lesz, mert hiszen akadnak engedelmes emberek, akik vitába szállnak a kormánnyal annak rendelete és utasítása szerint, de ennek az ellenzéknek, amely annyira komoly és jó hatása is van, nem lesz meg a kellő befolyása a közvéleményre, mert hiányzanak belőle a nagy nevek. A buzgalomnak egyébként nincs is szüksége semmiféle nagy névre: azt mondják, hogy az új államtanács napokon belül megkezdi üléseit, és nem zavartatja magát azáltal, hogy tagjai nem járnak el ezekre az ülésekre és már lemondtak kinevezésükről. Ennek még jó oldalát is láthatjuk; ily módon az új államtanács tisztára ideális tanács lesz, az anyagi létezés minden nyoma nélkül, az államtanács eszménye lesz, az eszmény pedig már csak feltétlenül valami igen jó dolog. Amit az államtanács formájában már megadtak az egész birodalomnak, azt országgyűlés neve alatt megígérték Magyarországnak. Az olvasó tudja, hogy a magyarokat a legélénkebb szeretet hatja át a császár iránt, és ezért kapták jutalmul kormányzónak Benedeket[2], egy híres tábornokot, aki magyar származású, valahogy úgy, mint Savoyai Jenő[3], aki olyan kiválóan megverte a franciákat, maga francia származású volt. Azzal is kezdte, mihelyt megérkezett Pestre, hogy kijelentette az összegyűlt magyaroknak: »honfitársatok vagyok és nagyon szeretem Magyarországot; de kétfajta embert ismerek: engedelmeseket és nemengedelmeseket. Így hát kérlek titeket, ne legyetek engedetlenek, mert ezt nem szeretem annyiban hagyni«. Ezt egyébként német nyelven mondta, valószínűleg magyar hazafiasságból, hogy ne mocskolja be a nemes magyar nyelvet ilyen szavak kiejtésével. Valóban túlontúl is elegendő volna az a kegy, hogy ilyen

lángoló magyart neveznek ki Magyarország teljhatalmú kormányzójává, annál is inkább, hiszen parancsnoksága alá helyeztek néhány katonai hadtestet. De ki tarthatja meg a tengert partjai között, az örvénynek ki szabhat határt? — ki szabhat határt az osztrák kormány túláradó liberalizmusának? A nápolyi király önkormányzatot ígér a sziciliaiaknak, majd hogy nem köztársasági szabadságot, sőt még vasutak építésére is ad engedélyt ; hát vajjon az osztrák császár elmaradhat mögötte az ennyire őszinte engedmények útján? Így tehát megjelent a császári írás, amely megígérte, hogy visszaállítja Magyarországon a megyei közgyűléseket, sőt még az általános magyar országgyűlést is. A magyarok annyira fellelkesültek, hogy ezt egy szóval sem fejezték ki : hát igen, a túláradó érzések kifejezésére, mint köztudomású, nincsen szavunk. De a hivatalos pesti újság, a «Buda-Pesthi Hírlap» nem értette ezt meg, és könyörögni kezdett, hogy legalább egy magyar fejtse ki véleményét az adott ígéretekről. Akadt is végül ilyen magyar, aki a Habsburgháznak igen odaadó híve, csak valószínűleg nem hatja át olyan lelkesedés a magyar nemzetiség iránt, mint Benedeket, mert az újságban megjelent válasza nem olyan virágos, mint a hazafias helytartó beszéde. Íme, mit ír :

»Becsuletes, loyalis magyarhoz illő nyílt véleményt kívánsz tőlem az iránt, hogy mit tartok én, mit tartanak mások itt e vidéken az april 19-i legfelsőbb nyíltparancsról, melyben önkormányzás, régi rendszerű megyegyűlések, országgyűlés igértetnek. Én bizony megvallom, hogy eleinte bizony gondolkodóba estem, vajjon feleljek-e leveledre vagy nem. A mennyire a fajtámat ismerem, úgy gondolkozik biz annak nem száza, nem is ezre, de a legtobbje, mint magam.

Szeretnéd tudni — írod — minő véleményen vagyunk mi itt, az april 19-diki ígéretekről.

Arról mindenki szentul meg van itt gyózódve, hogy onálló kozélet, Magyarország 48 előtti politikai tagozatának visszaállítása és országgyűlés, mint az april 19-ki legfelsőbb rendeletben elvileg kimondva van, az egyetlen áldásos szer. Az elvre nézve tehát annak felséges szentesítőjével tokéletesen egyetértunk, azt magasztaljuk, az alkotmányos monarchiát egyetlen udvunknek tartjuk, azért élni halni készek vagyunk, azt képviselő, védő, fonntartó Urunk Királyunkért vagyonunkat, vérunket szívesen adjuk.

S hogy mégis az april 19-ki legfelsőbb rendelet lollángoló lelkesedés helyett tartózkodó várakozást, hogy úgy mondjam, őrizkedó hallgatást idézett elő, annak oka nem abban rejlik, ami a rendeletben *van*, hanem ami benne *nincs*, más szókkal — nem akarunk zsákban macskát venni.

A legfelsőbb rendeletben éppen az nincs benne, amit legjobban szeretnénk tudni, tudniillik, hogy miképen lesz azzal az országgyűléssel, értendő-e arra nézve a ‚régi rendszer'.

Indokoltnak fogod tehát találni, ha addig hallgatunk és saját véleményunket megelőzni nem akarjuk, Te ép oly jól tudván, mily bő fogalommá lőn ma már az alkotmány. Például ki tagadná, hogy Franciaországnak alkotmánya van, és mégis ki állítaná komolyan, hogy Franciaországban alkotmányos szabadság van! Nem az elv a fő, hanem az alkalmazás,

nem a szép boríték, hanem ami benne van. Már pedig nekünk eddig csak a borítékot mutatják, hogy mi van benne, azt nem tudjuk, mert a boríték nem üvegből van, ablaka sincs.

Aztán arról is óhajtottunk volna valamit megtudni, hogy miben álljon a megyegyűléseknek a régi rendszer szerint az új viszonyokhoz alkalmazott fölállítása, mert attól félünk, hogy ha azt a gyűlést egészen az új viszonyokhoz szabják, nehéz sőt tán lehetetlen is lesz a régi rendszerbe mindazon új viszonyt, mely most létezik és érvényt igényel, beleszorítani a nélkül, hogy a nyolcszáz éven át úgy is sok viszontagságok által megviselt régi köntös végkép használhatatlan foszlányokká ne repedezzen.

Hogy mi nem azért nem szólunk, mert a sajtó hallgat, azt a fönnebbiek után nem kell mutogatnom. Hogy a sajtó azért néma-e, mert mi befogjuk a szánkat, nem tudom; de hajlandó vagyok az okot másutt keresni. Ítéld meg magad, mit tartsunk azon alkotmányelvről, mely holnap hatályba akar lépni, s ma még rettegi a nyílt szót. Minket tehát a sajtó körüli tapasztalás azon gyanúban erősít meg, hogy végre is minden a régiben marad.

Azt mondod az april 19-ki legfelsőbb rendeletről legutolsó hírlapi cikkedben, hogy ez ‚a bizalom közeledő kéznyujtása, mely viszont közeledésre hív föl'. A jovőbe néző hazafi aggodalmát nem oly könnyű eloszlatni, azt csak azon meggyőződés teheti, hogy a nyujtott kezet valódi szándék vezérli. E meggyőződést adjátok nekunk, és ne legyek magyar, ha e nemzet mint egy test egy lélek lelkesedve nem ragadja meg ama jobbot, így kiáltva fel: itt a kezünk s vele szívünk!«[4]

Egyáltalában nem azért idéztük ezt a levelet, mintha egyetértenénk vele: a szerző szemmelláthatólag téved. Ferenc József szereti Magyarországot, Magyarország szereti Ferenc Józsefet, — mit kell itt magyarázgatni, miféle bizalmatlanságról lehet itt szó az egyik vagy másik fél részéről? Persze, ha a sziciliaiak nem hisznek Francescónak[5], ez más kérdés: a sziciliaiak lázadók; amikor meg nem voltak lázadók, ők is hittek. Tehát a magyaroknak is hinniök kell, ha nem akarnak lázadók lenni. — Minden jó volna Ausztriában, ha csak egy dolog nem volna: az a szokás, hogy a kincstári pénzt ellopják. A lapok még mindig a kormánybiztossági pénzek lopásának a perével foglalkoznak és Bruck báró halálával, amely ennek a pernek egyik következménye volt. Bruck báró öngyilkossága kapcsán a Timesben megjelent egy nem is rossz cikk, amelyet alább idézünk:

»Az államok számára jóval szörnyűbb előjelek vannak az ustökösöknél és napfogyatkozásoknál. A gyengeségnek és a közeledő bukásnak még hitelesebb jegyei vannak, mint vesztett ütközetek és elszakadt területek. Franciaországban az 1848-as robbanás előtt felhők gyülekeztek és néhány hónapig sajátosan fülledt volt a légkör. A társadalom homályosan és fojtottan várta a fenyegető veszedelmet, az embernek az az érzése támadt, hogy a kormányon lévőket szellemi vakság sújtja, hogy a legmagasabb méltóságok viselői demoralizáltak és becstelenek. A szerencsétlen Osztrák Birodalomnak most ugyanilyen előjelei támadtak. A gondolkodó emberek számára a most felfedett hatalmas méretű lopás rettentőbb Milano elveszténél és a fenyegető magyar felkelésnél. Nem az a baj, hogy az állam ágait leszaggatja a népi szenvedély vihara, ‚hanem az, hogy lassú kór szárítja

ki gyökerét és az egész fa, élettelenné, rothadtá válik. Az általunk ma közölt hír még sötétebbé teszi ezt az amúgyis sötét históriát. Most tudjuk Bruck báró halálának szomorú körülményeit. Ez az államférfiú, aki joggal számított az egyik legtehetségesebb osztrák miniszternek, az egyetlen miniszternek, aki képes az állami pénzügyeket megjavítani, a kétségbeesés és szégyen okozta bánatban fejezte be életét. Az olvasó emlékszik rá, hogy néhány napja jeleztük Bruck báró lemondását; rögtön utána jött halálának a híre. Ezeknek a híreknek titkos kapcsolata, amely annyi gyanúra adott okot, most teljesen világos és hasztalan hallgatni róla. A minisztert elbocsátották, mert résztvett abban a lopási rendszerben, amely Csehországtól Triesztig terjedt, és bűnéért azzal fizetett, hogy megmérgezte magát.

Ennek a neves államférfinak a sorsa olyan szörnyű esemény, amely nyomot hagy a történelemben. Egy nagy állam pénzügyminisztere, egy ősrégi trón bizalmas tanácsosa, az európai államférfiak barátja, az uralkodók megbecsült vendége minden fővárosban, az ipar és kereskedelem támogatója elárulta kötelességét, meglopta országát, és csak az öngyilkosság révén menekült meg a bűnéért őt illető bűnhődéstől — ez olyan esemény, amelyet nem lehet elfelejteni. Diplomáciai és miniszteri karriérje rendkívül sikeres volt, és amikor öt éve otthagyta konstantinápolyi követi állását, hogy átvegye az Osztrák Birodalom pénzügyeinek az igazgatását, a legnagyobb megtiszteltetésekkel halmozták el. Szerencsétlenségére ugyanakkor kezdődött meg a tolvajlásnak az a rendszere is, amelyet most felfedtek. Nem tudjuk megmondani, hogy Bruck mennyire vett benne részt: vezető volt-e ebben a gazemberségben, vagy csak szemethunyt mások törvénytelen haszna felett. De most már nem lehet kétség afelől, hogy a most kivizsgált ügy néhány éve folyt. A bécsi és trieszti milliomosok fényűzően és bőségesen éltek azon a pénzen, amit az államtól loptak, ez most már köztudomású.

Úgy véljük, hogy az osztrák császár a vizsgálatot és a vétkek megbüntetését olyan szigorúsággal végzi, amely már kegyetlenségbe csap át. Rivoltelt, Bruck bizalmas barátját és az egyik legnagyobb trieszti kereskedőt elfogták, börtönbe vetették, és úgy bánnak vele, mint a legaljasabb gonosztevővel. A kereskedővilág két másik mágnását, Grambillt és Mandolierót ugyanez a nyomorúság érte. De nemcsak Triesztben folyt a tolvajlás. Folynak a letartóztatások a birodalom különböző részeiben, és a vádlottakkal mindenütt ugyanolyan ridegen bánnak. Bécsben, Prágában, Triesztben bizottságokat állítottak fel az ügy kivizsgálására. Elmondhatjuk azt, hogy az osztrák társadalomban a terrorizmus uralkodik. A tiszta lelkiismeretű embernek nem kell félnie maga miatt; de nem tudja, hogy a szomszédja ment-e a tolvajlás fertőzésétől, amelynek a megbüntetéséhez a kormány oly kelletlenül látott hozzá. A lopás részleteit a kormány még mélyen titkolja; de ismeretes, hogy terjedelme hatalmas, hogy szinte az egész birodalmat átfogta, hogy igen sok ember van belékeverve, hogy ezek az emberek magas állásokat foglaltak el. Nálunk Angliában szintén vannak súlyos bűnök, de egy dologra büszkék lehetünk: bármilyen megejtő is a gazdagság, magas kormánykörökre már régóta nem bizonyították rá a kincstár meglopását, sőt még gyanú sem fért hozzájuk. A magasabb polgári és katonai tisztségek viselői egyaránt tiszták ettől a szégyentől.«

Az olvasó még emlékszik rá, milyen viharos dícséretekben részesítették a szerencsétlen minisztert egy vagy két éve. Most, szokás szerint, egyszerre rájöttek arra, hogy meggondolatlan, könnyelmű, majdhogy nem tehetségtelen miniszter volt: az újságok tele vannak ilyen véleményekkel. Mi nem csodáltuk bölcseségét,

amikor mindenki magasztalta ; ezért nem ismételjük most sem az aljas korholásokat, hiszen ez a szokott jutalma annak, ha szerencsétlen fordulatot vesz egy ember sorsa, aki szerencsés korában bálványkép volt. Bruck tehetséges ember volt — ez vitathatatlan marad, még ha mindenki látja is most, hogy a legcsekélyebb mértékben sem javította meg az osztrák pénzügyeket. A helyzet az, hogy tehetségét az emberi nem ellenségének a szolgálatába állította : az ember, aki lelkét eladta a sátánnak, semmi jót sem tehet. A mellett a rend mellett, amely Ausztriában uralkodik, nemcsak Bruck, hanem maga Robert Peel[6], maga Sully[7] sem javíthatott volna a pénzügyeken. Igaz, hogy nem is vállalták volna megjavításukat, mert nem fogadhatták volna el a miniszteri kinevezést ebben a rendszerben. Brucknak pénzügyi eszközöket kellett adnia az elnyomáshoz, a hivatalos rabláshoz, minden becsületesnek és jónak a kiirtásához, a pazarláshoz, álszenteskedéshez, szellemi sötétséghez. Az ilyen rendszer számára sohasem elegendőek a pénzügyi eszközök, a pénzügyi eszközök összes forrásai kiapadnak, mert kihal a nép energiája, és tönkremegy az ország. Itt nem segítenek sem a francia »Crédit Mobilier« pénzügyletei, sem bankárosi ügyeskedések, sem az állami javak eladása, sem az adók emelése — semmi sem segít. De maga Bruck még becsületes ember is volt, amit most persze senki sem akar elhinni. Mint gazdag kereskedő került be a minisztériumba, olyan szerényen élt, hogy nem voltak sem saját lovai, sem ezüstkészletei, még olyan ruhája sem volt, amilyet a legkevésbbé gazdag nagyvilági emberek hordanak ; az egész ezüstnemű a házában nem tett ki tizenöt fontot, pincéjében egy üveg bort sem találtak, szeretői sem voltak. Tehát nem szórta a pénzt, és egész vagyona még a 375.000 rubelt sem érte el ; biztos, hogy gazdagabb volt, amikor belépett a minisztériumba. Miért hát az ő halála, honnan ez a botrány, ez a szégyenletes elbocsátás, ezek az előkészületek, hogy börtönbe vessék, mint egy tolvajt, honnan ez az egész megszégyenítés, amelyet nem tudott elviselni ? Mindez onnan származik, hogy — bármilyen is volt ő —, sokkal jobb volt, mint a többi osztrák miniszter. Amennyire csak tehette, szembeszállt a túlságosan szélsőséges reakciós rendszabályokkal, nem szerette a jezsuitákat, nem igyekezett visszaállítani a középkori állapotokat, ezért a többi miniszter mind gyűlölte őt : ő volt az akadálya jószándékaiknak. Igen, tragikus vége olyan esemény, amely kibékít minket vele : életét arra használta, hogy gonosztevőknek szolgáljon, de azért halt meg, mert maga nem volt gonosztevő. Hát a hatalmas rendszeres tolvajlás? Nos, nem az ő idejében indult meg, nem az ő dolga volt, hogy megállítsa : így volt ez Ausztriában évszázadok óta, így is lesz továbbra is, amíg a mai rendszer tartja magát. Ma

Ausztriában a legbecsületesebb méltóságviselő csak annyit tehet, hogy maga nem lop (Bruck maga nem is lopott), de nem akadályozhat meg másokat a lopásban, bármilyen magas állást foglaljon is el. Bruckot azzal vádolták, hogy az ő hivatalában az ő vezetése alatt az történt, ami Ausztriában minden hivatalban mindig is történt és történik: a vállalkozók és szállítók vesztegettek, de mi ebben a különös? Ausztriában mindenkor mindenki tudta, hogy e nélkül nincs Ausztriában semmiféle vállalkozás és szállítás.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. köt. 135—141. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 5. számában.

III. 1860 JÚLIUS

Nápolyi és sziciliai ügyek — A badeni találkozás — A papírilletékek eltörlését kimondó törvény sorsa Angliában — Szemelvény a Times palermói levelezéséből

A közvéleménynek ugyanez az ingatagsága[1] látszik azokban az érzelmi váltakozásokban, amelyekkel Ausztria német tartományainak művelt közönsége az új államtanács ügyét szemlélte. Amikor kihirdették a szabályokat, amelyek alapján összeállítják és amelyek alapján majd tanácskozni fog, Bécsben mindenki úgy döntött, hogy ennek az újításnak egyenesen semmiféle fontosságot sem szabad tulajdonítani, hogy a közvélemény kívánságait semmi sem elégítheti ki, kivéve a nemzet képviselőinek összehívása, a képviselőket pedig magának a birodalom lakosságának kell megválasztania. Az új államtanács létesítésével tett engedmény jelentéktelen volt és olyan elégedetlenséget keltett, hogy néhány napon belül szükségesnek tartották új engedmények ígéretét, bejelentették, hogy az államtanács nem olyan jelentőségű, mint valamiféle végleges intézmény, hanem csak átmeneti intézkedés a lakosság igazi képviselőinek összehívásáig : az államtanácsot, mondotta a hivatalos hirdetmény, tulajdonképpen csak azért hívják össze, hogy megvizsgálják a tartományi alkotmányok tervezetét, ezeket a megvitatásra már előkészítették. A bejelentés ellenére az államtanács továbbra is olyan népszerűtlen volt, hogy minden kinevezett tagja, ha csak valamire is becsülte a közvéleményt, lemondott a kinevezésről. Az államtanács azonban mégis összeült. A tanácskozás rendjére vonatkozó szabályzat, amelyet a minisztérium állított össze, olyan szellemben íródott, hogy az elébe terjesztett rendszabályok megvitatásának puszta formaságra kellett korlátozódnia, anélkül, hogy a részletekre ki lehetett volna térni. Az államtanács tagjai kifejezésre juttatták azt, hogy a korlátokat felállító szabályzat feszélyezi őket, és meg akarják változtatni. A fő változás abból állt, hogy azt a szabadságot követelték a maguk számára, hogy külön bizottságokat válasszanak, és ezek a beterjesztett tervezeteket ne olyan formában tárgyalják meg, mint amelyet

a szabályzat előír, hanem más szabály szerint, amely helyt ad ezekben a bizottságokban a független véleményű tagoknak. A kormány beleegyezett. A közönség rögtön elkezdte dícsérni az államtanácsot, megtalálta benne az ellenzékiség kielégítő elemeit. Még nagyobb megelégedést keltett az, milyen módon nyomtatják ki az államtanács jegyzőkönyvét. Azt várták, hogy a jegyzőkönyvek rendkívül kurták, szárazak és homályosak lesznek. A kormány azonban eleget tett az államtanácsi tagok kívánságának, hogy a közönség előtt nevet szerezzenek maguknak, megengedte, hogy eléggé részletes jegyzőkönyveket nyomassanak ki. A közönséget nagy öröm kerítette hatalmába. Jelentős reményeket táplált az államtanács irányában, holott néhány napja még semmit sem akart várni tőle. Elfelejtette egyidőre, hogyan alakult meg az államtanács és milyen azoknak az embereknek a gondolkodásmódja, akik az ellenzéket vezetik. Az államtanács új tagjainak többsége a feudális párthoz tartozik, azaz olyan párthoz, amelyhez képest a mostani osztrák miniszterek a legnagyobb liberálisok. Ennek az ellenzéki többségnek a vezetője Clam-Martinitz gróf[2], olyan ember, aki Metternichet is majdnem köztársaságinak tartja. Közismert, hogy Clam-Martinitz tevékenységének a célja egyszerűen csupán csak annyi, hogy ő legyen az első miniszter ; közismert, hogy ha miniszter lesz, végül is helyreállítaná a középkori intézményeket, visszaállítaná az Osztrák Birodalmat olyan formában, amilyenben II. József reformja előtt volt. Mindenki tudja ezt, de a közönség hatalmas többsége semmire sem akar emlékezni és lelkesedik Clam-Martinitz bátor ellenzékiségéért. A közvéleményben olyan támaszt szerzett, hogy olyan hírek is keringenek, amelyek szerint állítólag az udvar tárgyalásokat folytat vele, hogy saját pártjából saját vezetése alatt alakítson kormányt. A dolog annyira jutott, hogy még külföldiek is komoly hangon kezdenek írni az osztrák államtanács tanácskozásairól, mintha ezeknek valami eredménye is lehetne. Az utóbbi időben különösen nagy port vert fel a június 21-iki ülésen lefolyt jelenet Barkóczy[3] magyar mágnás és Nádasdy[4] igazságügyminiszter között (az utóbbi neve szerint szintén magyar). A telekkönyvek bevezetéséről volt szó. Barkóczy azt mondta, hogy hiába vezetik ezeket német nyelven olyan helységekben, ahol a lakosság és a földbirtokosok többsége nem német, hanem magyar. Nádasdy a leghatározottabb hangon biztosította őt arról, hogy a telekkönyvi bejegyzéseket mindenütt a helybeli lakosság többségének a nyelvén vezetik. Barkóczy bebizonyította azt, hogy ez nem igaz és a miniszter éles szavaira ugyanolyan éles kifejezésekkel válaszolt. A »hazugság«, »csalás« stb. szavakat használta. Számos ember akadt, aki felujjongott a magyar mágnás merészségén, és úgy

kezdte értelmezni a dolgot, hogy az államtanács legyőzi a minisztereket, az államtanácsot magát pedig a legkiválóbb szándékok hatják át, és meg is van az ereje hozzá, hogy ezeket megvalósítsa. Nem értjük, hogyan lehetett ilyen elefántot csinálni az ici-pici szúnyogból, amelynek a zümmögését csak a körülötte uralkodó némaság miatt lehetett meghallani. De ezeknek az alaptalan következtetéseknek a szappanbuborékjait hamarosan szétfújta a hivatalos bécsi újság, a »Donau-Zeitung« július 27-iki cikke. Itt hozzuk ezt a cikket, mert kiválóan jellemzi az államtanács igazi viszonyát a minisztériumhoz :

»Az államtanács összes ülésein, különösen a 21-iki ülésen, a szónokok olyan tárgyakat érintettek, amelyek semmiféle kapcsolatban sem álltak a tanácskozás tárgyát képező kérdéssel. Egyáltalában nem akarjuk azt mondani, hogy az államtanács tagjainak nem volt joguk így cselekedni, de lehetetlen meg nem jegyeznünk, hogy minden országban, amelynek alkotmányos kormányformája van, szoros figyelmet fordítanak az ügyvitel rendjére és arra, hogy ne térjenek el a soronlévő tárgytól. Úgy tűnik, hogy az átalakított államtanács egyes tagjai figyelmen kívül hagyták ezt a tényt, és különösen azok feledkeznek meg róla, akik több parlamenti szokást találnak önmagukban, mint társaik. Megértjük, hogy az államtanács tagjai vizsgálatnak kívánják alávetni az elvi kérdéseket; elismerjük jogukat arra, hogy ezt kívánják. A nemzetiség, a nyelv kérdéseit, azt a kérdést, milyen lesz a jövőben a tartományi képviseleti gyűlések viszonya az államtanácshoz, a bürokratikus és politikai központosítás és szükségessége fokának kérdését megvitathatja az államtanács és meg is kell vitatnia. Nem kívánhatjuk azt, hogy ilyen fontos kérdések megoldatlanul maradjanak vagy elhalasztassanak. Mi csak azt akarjuk megjegyezni, hogy az államtanács 21-én azért ült össze, hogy új tagot válasszon a telekkönyvi bizottságba, nem pedig azért, hogy a telekkönyvi lajstromok előnyeiről tanácskozzék. A bizottság megvitathatja ezt az ügyet, amennyire csak jónak látja, és az államtanács, miután megkapta a bizottság jelentését, szintén megvitathatja. A parlamentekben mindig betartják azt a szabályt, hogy a nép képviselőinek először be kell jelenteniök azokat a kérdéseket, amelyeket elő kívánnak hozni, vagy amelyekre vonatkozólag felvilágosításokat követelnek a kormánytól. A 8-iki és 21-iki tanácskozáson sok olyan kérdés és javaslat merült fel, amelyekről előzetesen nem értesítették a kormányt. Ha a miniszter váratlan kérdésre válaszol és nincsenek kezeügyében az okmányok, amelyekre hivatkoznia kell, sietsége olykor igen elítélendővé válhat az állam érdekei számára. Meg vagyunk győződve arról, hogy ezek a szavaink elegendők lesznek arra, hogy meggyőzzék az államtanács tagjait : a jövőben tartózkodjanak olyan tárgyak megvitatásától, amelyekre vonatkozólag kellő előzetes értesítést nem adtak.«

Az az élesség, ahogyan így a forma szerint megfedték az államtanácsot, eléggé mutatja azt, hogy a minisztérium úgy tekinti, mint másodrendű, függő intézményt, amelynek a kötelessége hallgatni és engedelmeskedni, nem pedig előírni. De az ügynek ennél az oldalánál sokkal mulattatóbbak azok a különböző kifejezések, amelyek megmutatják a kabinet véleményét arra nézve, milyen

jelleget kapott az osztrák kormány az államtanács felállítása révén. Úgy látjuk, hogy Ausztriát a minisztérium forma szerint »alkotmányos kormányformával bíró« országnak nevezi, és kijelenti, hogy az államtanácsnak ezt vagy azt azért kell tennie vagy nem tennie, mert az államtanács »parlament«: ahogy a parlamentben folyik minden, úgy kell történnie az államtanácsban is. Így tehát az osztrák kormány teljességgel osztja nézetünket az ügyről, amelyet két hónapja fejtettünk ki: az államtanács felállítása már az alkotmányos kormányforma bevezetését jelenti Ausztriában; a fordulat ebben a tekintetben teljesen megtörtént, az alkotmányosság elve teljes mértékben kifejlődött, a liberálisoknak nincs már mit kívánniok, a kormánynak nincs már mit engednie, mert minden engedményt már megtett. De az osztrák újságok nem osztják véleményünket: úgy találják, hogy Ausztria még nem kapta meg a képviseleti kormányformát, és eléggé makacsul beszélnek ennek szükséges voltáról, vagy legalább is beszéltek róla a legutóbbi ideig. Július elején olyan messzire mentek el ebben az esztelenségben, hogy szerkesztőiket végül is meghívták Weberhez, aki ezeket az ügyeket vezeti, és ő a következő három rendelkezést közölte velük:

»1. Az újságoknak ezentúl nem szabad tárgyalniok azt a kérdést, mire terjednek ki az államtanács jogai, és nem szabad beszélniök az alkotmányról.

2. Ha az újságok a közeljövőben megszervezendő tartományi képviseleti gyűlések jogairól beszélnek, semmiképpen sem szabad ezek számára törvényhozó hatalmat követelniök. A kormánynak nincs szándékában, hogy a törvényhozó hatalmat a tartományi gyűlésekkel megossza.

3. Az újságoknak semmiképpen sem szabad kétségbevonniok a birodalom feltétlen egységének szükségességét, különösen amikor arról beszélnek, milyen a kapcsolat Magyarország és a korábban hozzátartozott országok, ill. a központi kormányzat között.«

Ugyanakkor az államtanács és az egész közvélemény előtt megismételték azokat az alapokat, amelyeken az államtanács felépül, és hangsúlyozták, hogy Ausztriában ez teljesen megfelel annak, amit Angliában parlamentnek neveznek. Ismét megmagyarázták hivatalos úton, hogy az új államtanács felállításának oka az volt, hogy új eszközöket kellett keresni a deficit fedezésére, meg kellett nézni, milyen új adókat lehet bevezetni és a korábbi adók közül melyeket lehetne növelni. A minisztérium kijelentette, hogy ebben az ügyben, amelyért tulajdonképpen összehívták az államtanácsot, azaz az új adók felkutatásában és a régiek felemelésében a kormány a legkevésbbé sem fogja akadályozni az államtanács

tevékenységét, sőt ellenkezőleg, készséggel fogad el mindent, amit az kitervel.

Nekünk továbbra is az a véleményünk, hogy az új államtanács a bécsi minisztérium szemében elégséges módon helyettesíti a parlamentet, és hogy Ausztriában már bevezették azt az alkotmányt, amelynél semmi sem felelhet meg jobban az osztrák kormány szükségleteinek; a helyzet nehézsége azonban abból áll, hogy az osztrák kormányt veszély fenyegetheti kívülről, vagy pedig maga egy támadó háborúban láthat hasznot a maga számára. Ha az olaszokat nem állítják meg, hamarosan az egész félsziget egyesül Viktor Emmánuel[5] uralma alatt, Velence kivételével, és ebben az esetben az olaszok feltétlenül ki akarják majd kergetni az osztrákokat Velencéből. Ezért szerintünk teljesen igazuk van azoknak az osztrák kormányférfiaknak, akik azt kívánják, hogy Ausztria üzenjen háborút Viktor Emmánuelnek, és ne várja meg, amíg Viktor Emmánuel mégegyszer akkora erőkkel rendelkezik majd, mint most. Ha az osztrák kormány meg akarja tartani Velence fölötti hatalmát (és ugyan ki mond le önként a hatalomról?), ez a politika lesz az egyedül következetes. Ezt vallja Bécsben az ú. n. katonai párt, Windischgrätz[6], Haynau[7] és Gyulay[8] társainak a pártja. A polgári főtisztviselők, többek között szinte valamennyi miniszter, ezzel szemben úgy vélik, hogy a jelenleg a birodalomnak szinte valamennyi tartományában uralkodó hangulat mellett esztelenség volna a katonaságot kivezetni a külső ellenség elleni harcra, mert a csapatok jelenléte mindenütt a rendet őrzi, visszariasztja a belső ellenséget. Úgy, de akkor mit kell tenni? A háborút meg nem kezdeni káros, megkezdeni veszélyes. A rend ellenségei az alkotmányhívek, liberálisok stb. Ausztriában úgy vélik, hogy ez a súlyos helyzet további engedményekre vezet, sőt még valóban alkotmányos kormányzat bevezetésére is. De reméljük, hogy mégis csak elintéződik valamiképpen az ügy. Az osztrák miniszterek jogosan úgy vélekednek, hogy a legfontosabb időt nyerni. Ez valóban így is van: a ma kedvezőtlen körülmények egy félév, egy év múlva kedvezőekké válhatnak; de ha nem is válnak kedvezőbbekké, ha végeredményben azzal is végződnék az ügy, amit a mostani osztrák rendszer ellenségei várnak, mégiscsak minden megnyert nap, hónap, év újabb nap, hónap, év. »Semmi sem örök a Nap alatt«, az okos embereknek tehát csak azzal kell törődniök, hogy minél inkább meghosszabbítsák saját létüket és a számukra kedvező helyzetet. Az osztrák kormányférfiak így is tesznek; ezért nevetségesek az emberek, akik azon csodálkoznak, hogy az osztrákok nem teszik meg sietve azt, amit nem akarnak.

Sajnos, vannak fontos körülmények, amelyek függetlenek az osztrák kormány akaratától. Ha a kormányt csak Szardinia[9] felől vagy az alattvalók elégedetlensége révén fenyegetné veszély, bizonnyal úgy érezné, hogy még eléggé erősen áll a lábán ; a helyzet azonban az, hogy a belső nyugtalanságokon és a délről fenyegető külső veszélyen túl még nyugat felől is kellemetlenségeket kell várnia. A dolog nem egyenesen Ausztriára tartozik, hanem Németországra, de Ausztria elvesztené rangját, mint elsőrendű hatalom, ha az megtörténnék.[10]

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 203—207. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 7. számában.

IV. 1860 OKTÓBER

Olasz ügyek — A Volturno-menti harc — A pápai hadsereg megsemmisítése — Cavour és Garibaldi harca — Az osztrák alkotmány

De ahhoz, hogy az osztrák kormány megkezdhesse a háborút[1], szilárdabb helyzetre kellene szert tennie más hatalmak és saját alattvalói tekintetében is. Annak idején, a villafrancai béke korszaka körül, adatokat hoztunk fel, amelyek azt mutatták, hogy Ausztria minden tartományában elégedetlenség mutatkozik, még Tirolt sem véve ki, holott ez a legutóbbi évekig kitűnt rendíthetetlen odaadásával. De az osztrák kormány joggal úgy véli, hogy valamiféle rendkívüli események híján számára nem félelmetes egyik tartomány elégedetlensége sem, az egy Magyarországot kivéve : a szlávok és németek zúgolódhatnak, de külső lökés nélkül maguk nem képesek semmit se kezdeni. A birodalmon belül ez a kezdeményezés csak Magyarországból jöhet.

A múlt év végén bebizonyítottuk azt, hogy az akkori magyar mozgolódás, amelynek azonnali kitörését várták, csupán az olasz események visszhangja volt, és a lombardiai háború megszűntével meg kellett gyengülnie. Így is volt. Az idei tavasz elején már semmiféle veszedelmet sem jelentett ; az újságok szinte nem is említették többé Magyarországot. De amikor az olasz ügy ismét fellángolt, visszhangja újból megélénkítette a mozgolódást a magyarok közt. Az utóbbi hetekben megmutatkoztak a nyugtalanság tünetei, még hozzá igen kellemetlenek. Vázlatot közlünk róluk egy rendkívül mérsékelt újságból, az «Indépendance Belge»-ből. Íme, ezt írták neki Bécsből szeptember elején :

»Pest, október [szeptember] 2.

A helyzet kezd veszélyessé válni. A magyarok most már nem korlátozzák magukat az osztrákok elleni tuntetésre, hanem fegyverkezni kezdenek. Az utóbbi időben egész Magyarország tele van olyan hírekkel, hogy partizáncsoportok alakulnak kulonböző helyeken, kulónosen a határtalan bakonyi erdőben, amely hatalmas területeket borít el Veszprém, Sopron és Moson vármegyékben, valamint Alsómagyarország terjedelmes pusztaságain.

Két hete arról kezdtek beszélni, először csak titokban, hogy egyes ideiglenes szabadságon lévő magyar katonák nem akarnak visszatérni ezredeikhez: meghallották azt, hogy a kormány el akar távolítani minden magyar katonát Magyarországról, a német tartományok erődjeibe, mert fél az eseményektől, amelyeket már előre lát; ezek az engedetlen katonák elmenekültek az erdőkbe és a pusztára. De számuk jelentéktelen volt. Egyszerre csak elterjedt a hír: rendelet jelent meg, hogy össze kell írni az összes volt 48-as honvédeket, akik hazájukért harcoltak. A volt honvédeket megijesztette ez a rendszabály és százával, sőt mások szerint ezrével kezdtek elszökni az engedetlen katonákhoz. Ugyanakkor, amikor megindult egész embertömegeknek a szokése az erdőkbe és a pusztába, bejelentették 85 ezer újabb újonc sorozását, amelyet igen sürgősen végre kell hajtani, és december 1-re be kell fejezni. A fiatalemberek, akik korukra való tekintettel sorozás alá esnek, kezdenek elrejtőzni, egyre többen és többen csatlakoznak a szökött katonákból és honvédekből kikerülő partizánokhoz.

A »partizánok« szót egyébként, amelyet használtam, ne vegyék túlságosan komolyan. Ezeknek a fiatalembereknek egyelőre csak azon jár az eszük, hogy kikerüljék a sorozást; még nem gondolnak arra, hogy megtámadják az osztrákokat; de azt meg kell mondani, hogy ezek a csírák, és ebből kész felkelés indulhat meg, ha megadják a jelt a nyílt harcra. A megközelíthetetlen erdőkben és hegyekben, ahol csak a helybeli lakosok ismerik a járást, az osztrák kormánynak igen nehéz lesz erőszakkal leszámolnia ezekkel a fiatalemberekkel, akik elhatározták, hogy megszöknek a hatalma alól és akiknek a száma napról-napra növekszik.

Azt mondják, hogy amikor 1849-ben leverték a magyar felkelést, ezeken a természetük szerint szinte megközelíthetetlen helyeken sok fegyvert rejtettek el, és hogy a Bakony és a puszta új lakói »véletlenül« megleltek ezeket a helyeket. Ennek a hírnek a hitelességéért nem kezeskedem; de mindenki azt bizonygatja, hogy a partizánoknak sok a fegyverük.«

Úgy kezdeni a háborút, hogy az állam központjában ott vannak a felkelés csírái — nem alkalmatos, ezért szükségesnek mutatkozott a magyarok megbékítése. Másik oka is volt annak, hogy szükségessé vált a reformok meghirdetése — ez a másik ok az átalakított vagy »megerősített« államtanács tanácskozásainak az eredménye volt.

Nagyon kevés figyelmet fordítottunk azoknak a tiszteletreméltó és előkelő személyeknek a tanácskozásaira, akiket ez év tavaszán megerősített államtanács néven hívtak össze Bécsben. Sem a kormány szándékai, sem az új államtanács tagjainak a közvéleményhez való viszonya alapján nem volt várható, hogy tanácskozásuknak különös ereje legyen. Az államtanács új tagjait a kerületi kormányzók ajánlatára választották ki, és mindnyájan olyan emberek voltak, akiknek a meggyőződése nem fér egészen össze a közvélményre való hatással. Az egyetlen kivétel köztük csak doktor Mager volt, egy erdélyi szász. Egyedül ő merte kimondani az államtanácsban azt a szót, hogy »alkotmány«; a többi tag között talán akadt öt-hat igen zavaros liberális irányzatú ember, de ezek

sem fogalmazták meg kívánságaikat. Ezzel szemben viszont igen határozottan vetette fel a maga követeléseit a túlnyomó többség, amely az arisztokrata párt reakciós embereiből került ki ; vezetőjük egy cseh gróf, Clam-Martinitz (aki azonban egyáltalában nem cseh, hanem hamisítatlan német) ; ezek a nagyurak nem akartak sem többet, sem kevesebbet, mint mindazoknak a korlátozásoknak a megszüntetését, amelyeknek II. József kora óta az arisztokraták kiváltságait alávetették. De ezek közül a nagyurak közül csak a magyar mágnások meg maga Clam-Martinitz gróf tudtak beszélni és írni. Ezért a magyarok szövetségesükkel, Clam-Martinitz-cal feltétlenül uralkodtak az üléseken ; a többség egyéb tagjai megbíztak bennük és utánuk indultak. Így tehát az államtanács tanácskozása tulajdonképpen a magyar mágnások tanácskozása volt, többségének döntései a magyar mágnások döntései. A magyar nemzetből nem hiányzik a nemzeti büszkeség, nem is gyűlöli saját arisztokráciáját, sőt ellenkezőleg, nagyon is megszokta, hogy tisztelje. Ha tehát az államtanácsban lett volna valami kielégítő, visszhangra talált volna Magyarországon. De Magyarország olyan hűvösen tekintett az államtanácsra, hogy nem is volt kíváncsi arra, mi történik a tanácskozásokon — amint az olvasók emlékeznek, erre hoztunk bizonyítékokat.

Pontosan ugyanilyen kevés támasza volt az államtanácsnak a szándékban, amellyel a kormány összehívta. A dolognak ezt az oldalát már kifejtettük. Új adókra volt szükség, hogy az évenként megismétlődő szörnyű deficiteket fedezzék. Az államtanácsot azért nevezték ki, hogy segítségére legyen a minisztereknek az új adók kiagyalásában. Az nem volt a feladata, hogy az államügyek felett vitázzék ; egyszerűen tanúsítania kellett, hogy a meglévő adók nem elégségesek, és hogy az új adók, amelyeket majd kitalálnak, feltétlenül szükségesek.

Azonban — ilyen már a dolgok puszta helyzeti ereje —, az államtanács, amelynek nem volt semmiféle támasza sem a kormányban, sem a közvéleményben, — hozzáfogott, hogy megvitassa az államügyeket, mint valami független intézmény, mintha nem miniszteri kinevezés, a kerületi főnökök javaslata alapján állították volna össze, elkezdett beszélni a rendetlenségről, az egész állami szervezet zilált helyzetéről, és terveket állított össze az egész államapparátus átalakítására, holott erre senki sem kérte, holott erre vonatkozólag sem a kormány, sem a közvélemény semmiképpen sem kívánták meghallgatni. Az államügyek ziláltságát igen sötét színekben festette meg, ezzel erősen magára haragította a minisztereket ; bizonyítékul elég lesz idézni a következő részletet a Times egyik cikkéből. A cikk az államtanácsnak azzal az ülésével

foglalkozott, amelyen felolvasták Clam-Martinitznak az államtanácshoz intézett jelentését az állam pénzügyi helyzetéről. Clam-Martinitz annak a bizottságnak a nevében beszélt, amely az ügy kivizsgálásával foglalkozott :

»Régóta ismeretes volt, hogy Ausztria azon pénzügyi válságok egyikében van, amelyek szinte idült jelenséget képeznek történetében ; de még ellenségei is aligha voltak képesek olyan jelentés felolvasására, mint amilyet Clam gróf nyujtott be az államtanácsnak szeptember 21-én. A bizottság az 1848-as forradalmat követő reakcióval kezdi vizsgálódását és úgy találja, hogy ‚az utolsó tíz esztendő során a nemzet 800 millió forinttal több adót fizetett, mint az előző évtizedben'. Ennek ellenére ‚a nemzeti adósság 1,300 ezer forinttal tobb, mint tíz éve', és ‚több mint 100 millió forint értékben' adtak el állami vagyont. ‚A tények kérlelhetetlen logikája' alapján ezt a tanulságot lehet levonni a multból. A folyó év deficitjére vonatkozólag a bizottság óvatosan hallgatásba burkolózik, de azt mondja, hogy ha a béke fennmarad (ami nem valószínű), ‚1861-ben a deficit 39 millió forint lesz, az utána következő évben pedig 25 millió'. És mintha mindez még nem volna eléggé megdöbbentő, a bizottság megmagyarázza, hogy ‚a rendkívüli hadiadót, amely 32 millió forintot ér el, az 1861. évi költségvetésben bevették a jövedelmek közé, ez az adó azonban olyan mértékben terhes, hogy hosszú időn át nem lehet majd beszedni'. Ennél az állapotnál nem az a csodálatos, hogy Ausztria kezdi ‚visszatartani a fizetéseket', hanem az, hogy még nem szüntette be egyáltalában a fizetéseket ; nem az a csodálatos, hogyan jár el alattvalóival szemben, hanem az a csodálatos, hogy még egyáltalában hitelre talál alattvalóinál vagy a kulfoldon.

Ha maga von Plener úr[2], az osztrák pénzügyek intézője, csak annyit tudott mondani a jelentés ellen, hogy az ‚túlzott', azt kell látnunk, hogy lényegében igaza van. Ha arra gondolunk, hogy az államtanács tagjait, akik a legmélyebb figyelemmel hallgatták és meg is tapsolták Szécsen gróf bátor szavait, maga a császár nevezte ki, reményt táplálhatunk arra vonatkozólag, hogy a jelentés következtetéseit a Habsburg-ház mostani képviselője is figyelembe veszi. Ezek a következtetések olyan dolgok, amelyek régóta már vitathatatlan igazságokká váltak más államokban. A különböző természetű tartományok bürokratikus egybekapcsolása még nem egység ; a ‚kozigazgatási kísérletek' és pénzügyi csalások veszteségeket okoznak ; a papírpénz esése és az árfolyam állandó ingadozása árt a kereskedelem ugyének ; ‚a belügyek kielégítő rendezése' és ‚a bizalom helyreállítása, amelynek ez után kell következnie', hozzájárulnak majd a nemzet ‚lesüllyedt hitelének helyreállításához' — mindezek a dolgok számunkra (angolok számára) alapvető igazságoknak tűnnek. De minden államnak saját tapasztalata alapján kell ismereteit megszereznie, és Ausztria mostanáig nem ismerte azt a régi igazságot, hogy nem kell a fát kivágni, ha le akarjuk szedni a gyumölcsét. Ezek a következtetések, mint láthatják, nem különösebben forradalmiak, de olyan elégedetlenséget váltottak ki gróf Rechbergből[3], hogy, mint mondják, aznap este ‚családja tagjai közül senki sem mert a közelébe menni', a Mager által említett ‚alkotmány' szó pedig arra a vallomásra ragadtatta a minisztert, hogy ‚nem képes megérteni, milyen összefüggés lehet az alkotmány és a papírpénz árfolyama között'.

Az államtanács azonban nemcsak ezt az egyet, hanem elég sok estéjét rontotta el a miniszteretnek. De hogyan kell megjaví-

tani az ügyet? Az államtanács erre vonatkozólag két tervet állított össze. A többség tervezete Magyarország számára azt követelte, hogy teljes mértékben állítsák vissza régi alkotmányát összes régi jogaival, a birodalom egyéb részeiben pedig országgyűléseket akart megszervezni feudális alapokon. Az egész tervezetet a középkor szelleme hatotta át. A dolog lényege az volt, hogy a birodalom részekre oszlik, mindegyik részben az uralmat az ottani arisztokrácia kezébe adják. Hogy a kisebbség tervezetében miről volt szó, azt nehéz megérteni, annyira ködös volt benne minden ; a kisebbség tagjai úgy látszik olyannyira jámborak voltak, hogy még csak távoli célzást sem tettek az alkotmányra, holott e körül forogtak a gondolataik.

Ezeknek a tervezeteknek az összeállítása után az államtanácsot feloszlatták, és egy idő múlva a kormány a tervezett reformok számára a következő alapelveket mondotta ki :

A mostani »megerősített« államtanácsot még »megerősítik« a mostani 70 tagról 100 tagra. Ezeket a tagokat a tartományi országgyűlések választják.

Hogy milyen lesz a magyar országgyűlés összetétele, azt a minisztérium a magyar mágnásokkal való tanácskozás alapján határozza meg, úgyhogy erről a kérdésről egyelőre kár okoskodni.

A többi tartományi gyűlésnek feudális szervezete lesz.

Így tehát az államtanács a feudális gyűlések kiküldötteiből, tehát feudális urakból áll.

A minisztérium köteles a pénzügyi intézkedéseket megtárgyalni ezzel az államtanáccsal, tehát az államtanácsnak olyan jogai vannak, mint most Rómában a »pénzügyi tanácsnak« (consultà).

Egyéb törvényhozási tárgyak felett a kormány a tartományi gyűlésekkel tanácskozik. De ha alkalmatosabbnak tartja, azt is megteheti, hogy nem fordul hozzájuk, hanem egyenesen az államtanáccsal tárgyal. Kivételt képeznek a Magyarországra vonatkozó törvényhozási intézkedések — ezeket mindig meg kell tárgyalni a magyar országgyűléssel.

Az igazságügyi, vallásügyi és belügyminisztériumot egy minisztériumban egyesítik, de magát ezt a minisztériumot két ember között osztják meg : a birodalom minden részében, Magyarországot kivéve, ezeket az ügyeket az »államminiszter« igazgatja, ugyanezeket az ügyeket pedig Magyarországon egy másik miniszter, akit »magyar udvari kancellárnak« hívnak.

Ebből látszik, hogy Magyarország kivételével a birodalom minden része megtartja mostani jogait, és a miniszterek is megtartják mostani helyzetüket valamennyi tartomány tekintetében. Csak Magyarország felé tettek valódi engedményt azzal, hogy vissza-

állították az országgyűlést régi jogaival és visszaállították a magyar nyelvet kormányzati jelentőségében.

A többi kerület számára a változás abból áll, hogy a bürokratikus intézményekhez feudálisok csatlakoznak.

Ezek a jövendő osztrák alkotmány alapjai, amelyeket ez év október 21-én hoztak nyilvánosságra, közvetlenül Ferenc József császár varsói utazása előtt.

De Ausztriára mostanában olyan idők járnak, hogy a dolog jelenlegi helyzete aligha lehet tartós: vagy kifejlődnek az új intézmények, vagy eltörli őket a kormány. Ez először is attól függ, hogyan folynak az ügyek Olaszországban, másodszor attól, hogyan folynak az ügyek Magyarországon, harmadszor attól, hogy általában hogyan állnak az európai viszonyok. Ezért nem fogjuk részletesen vizsgálni, milyen hatásuk lehetne a most megígért intézményeknek a birodalom belső életére: a birodalomban aligha valósulnak meg: mialatt előkészítik megvalósításukat, vagy szükségesnek mutatkozik, hogy megváltoztassák őket liberálisabb szellemben, vagy lehetségessé válik, hogy a dolgok eddig fennállott rendjéhez közelítsék.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 322—327. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 10. számában.

V. 1860 NOVEMBER

Az ausztriai reformok — A franciaországi reformok — Olasz ügyek — 1860 november 6. az Egyesült Államokban

Amikor kiderült, hogy a korábbi nápolyi kormány nem tartja magát Garibaldi ellenében, és még inkább, amikor kiderült, hogy Viktor Emmánuel nem retten vissza attól, hogy egész déli Olaszországot hatalmába kerítse és meg akarja dönteni a pápa világi hatalmát, Ausztria szükségesnek látta, hogy fegyveres erővel véget vessen az ügynek, és a harcias bécsi kormány olyannyira tűzbe jött, hogy minden nap várni lehetett az osztrák csapatok betörését Lombardiába, a pápától elvett tartományokba, siker esetén a volt Nápolyi királyságba. De az osztrák kormány tanult a tavalyi tapasztalatból, több erőt akart szerezni, mint akkor, hogy ne valljon újból kudarcot a kitervelt háborúban. De akinek egyszer nincs szerencséje, annak minden kísérlete balul üt ki: ha bátor akar lenni, meggondolatlan lesz; ha óvatos akar lenni, elszalasztja a kedvező időpontot. Épp így az osztrákok: a mult évben azért vesztettek, mert a vér a fejükbe szállt; most azért vesztenek, mert azt gondolták ki, hogy óvatosan járnak el. Lehet, hogy az olvasó azelőtt nem osztotta nézeteinket, amikor az osztrákokat dícsértük, mert akkor saját véleményünket követtük, és ami a véleményeket illeti, ebben az emberek eltérhetnek egymástól; most nem ez a helyzet: bárhogyan is gondolkozzék valaki, mindenkinek együtt kell éreznie velünk. A mult évben szerencsétlenségek érték őket a csatamezőkön, elvesztették leggazdagabb tartományukat; de ezeket az igen keserű dolgokat másjellegű örvendetes tények kipótolták. Ha a háború elvette tőlük Lombardiát, a villafrancai béke odaajándékozta nekik Velencét, — odaajándékozta, így mondjuk, mert csak tíz nappal a villafrancai béke[1] előtt Ausztria egyetlen barátja sem várhatta azt, hogy Velence az ő kezükben marad, és mi magunk is már lemondtunk erről a reményről, amelyhez oly hosszú ideig és oly szilárdan ragaszkodtunk. De a szívünkbe beférkőzött kishitűséget megszégyenítette a franciák császárának nagylelkűsége. A győztes egyre növekvő jóindulata azután még örvendete-

sebb perspektívát tárt fel Ausztria előtt : a zurichi béke[2] azzal az ígérettel vígasztalt meg minket, hogy két herceget és egy nagyherceget visszaültetnek trónjára, megnyugtatott minket egy konföderáció összeállításával, amelyben minden szavazat Piemont ellen irányulna, amely a pápa elnöklete és Franciaország égisze alatt visszaadná a szerencsétlen olaszoknak korábbi nyugalmukat, helyreállítaná a konföderáción belül a régi tiszteletet Ausztria tanácsai iránt, azzal az egy feltétellel, hogy Ausztria maga ne kerüljön ki nagyhatalmú és nemes új szövetségesének befolyása alól ; ez a feltétel azonban oly észszerű volt, teljesítése Ausztria számára oly könnyű, hiszen elvei teljesen megegyeztek a nagylelkű győztes és pártfogó elveivel. Ausztria belügyei is kezdtek egészen jól rendeződni, pedig a háború már kezdte volt megingatni. Az elégedetlenség, amely valamennyi tartományt hatalmába kerített és a villafrancai béke előtt kezdett veszélyes jelleget ölteni, utána üres fecsegéssé vált, amely csak megvető mosolyt csalt Ausztria barátainak az arcára : amikor visszatértek a csapatok, — igaz, hogy az ellenséges hadseregek megverték őket, de azért eléggé bátrak voltak ahhoz, hogy szétszórják a lázadókat, hála hűséges parancsnokaik művészetének a belső ellenség megfékezésében, — amikor visszatértek ezek a csapatok Bécsbe, Pestre, Debrecenbe, Lwówba, Prágába stb., a gonosztevőknek nem volt többé alkalmuk, hogy megvalósítsák vétkes szándékaikat ; lemondtak arról az elképzelésükről, hogy cselekedjenek, és csak a hirtelenkedő emberek zúgolódtak tovább, mert nem értették, hogy elmult már az az idő, amikor a zúgolódás nem volt értelmetlen ; hamarosan ők is elhallgattak, — Benedek látványa, akit 60 ezer főnyi katonaság vett körül Pesten, Benedek társainak a látványa, akiket más városokban más tartományok számára elegendő létszámú katonaság vett körül, lehűtötte az elkésett lázt, és minden ismét nyugalomra tért vissza. Igen, akkor voltak örvendetes jelenségek is ; most azonban nem ez a helyzet. Most az osztrák kormányférfiak egész látóhatárát fellegek fedik, és egy világos sugár sem hatol át rajtuk. És miből származott egész szerencsétlenségük? Abból, hogy tavalyi meggondolatlanságuk következményeitől megijedve, azt gondolták ki, hogy óvatossággal és körültekintéssel biztosítják a maguk számára az igazi sikert. Ezzel elszalasztották a kedvező alkalmat, — pedig lett volna kedvező alkalom számukra.

Három hónapja, augusztus utolsó napjaiban már látnivaló volt, hogy II. Franciscót megfosztják trónjától, hogy a nápolyiak Viktor Emmánuel uralmának a kikiáltására készülnek, hogy ő kezébe ragadja a hatalmat felettük, és Olaszországot egy államba egyesíti. Lám, ezt a néhány napot, amely Garibaldi első calabriai

sikerei[3] és a szárd csapatoknak Lamoricière[4] leverésére irányuló fellépése között telt el, az osztrákoknak nem lett volna szabad elvesztegetniök. Nem lett volna szabad megelégedniök azzal, hogy néhány embert küldtek Lamoricière megerősítésére, hanem egyenesen, nyíltan 50 vagy 80 ezer főnyi osztrák sereget kellett volna elindítani, hogy Garibaldit kiűzzék Nápoly határaiból. Ezt meg lehetett volna tenni anélkül, hogy érintették volna az akkor Viktor Emmánuel hatalma alatt lévő területeket : a hadsereget Triesztből vagy Velencéből a tengeren át lehetett volna szállítani az Abruzzókba vagy valamilyen más nápolyi területre. Ausztriának nincs hajóhada, de akadt volna elég kereskedelmi gőzös és szállítóhajó : ilyen halaszthatatlan szükség esetén a formaságok nem feszélyezték volna az osztrák kormányférfiakat : minden kertelés nélkül le lehetett volna foglalni a szállításra az összes kereskedelmi hajókat Triesztben és a többi osztrák kereskedelmi kikötőben. Garibaldival néhány nap, ha sokat mondunk, két hét alatt végezni lehetett volna, és Cavour[5] egy ujját sem merte volna megmozgatni, ha ott van vele szemben északkeleten Verona és Mantua, délen pedig 80 ezer osztrák II. Francisco 50 ezer és Lamoricière 30 ezer főnyi hadseregével. Tiltakozott volna, de ezzel be is fejeződött volna az ügy. De Franciaország? Hiszen Franciaország kijelentette, hogy nem tűr beavatkozást az olasz ügyekbe? Aki ismerős az emberek tetteivel, jól tudja, milyen könnyű volna megfelelni erre az ellenvetésre. Az osztrákok ünnepélyesen kijelentenék és bizalmasan is biztosítanák a franciákat, hogy a legkevésbbé sem akarják érinteni sem Piemontot, sem Lombardiát, amelyért Franciaország kezességet vállalt Piemont felé ; sőt még Toscanát, a hercegségeket[6] és a Romagnát[7] sem, amelyeknek Piemonthoz való csatolásáért Franciaország nem kezeskedett és nem is helyeselte ; hogy csak ki akarnak kergetni egy kalandort szövetségesük és rokonuk, a nápolyi király területéről, és haladéktalanul visszatérnek saját határaik közé, mihelyt hatalmát helyreállították. Épp csak erre lett is volna szükség. Mit akar Franciaország? Csupán annyit, hogy az osztrákok ne állítsák vissza túlsúlyukat Olaszországban a francia befolyás rovására, és az osztrákoknak könnyű lett volna ebben a tekintetben megnyugtatniok Franciaországot : elég lett volna bejelenteni azt, hogy örömmel látják, ha a franciák megsegítik őket Garibaldi kiűzésében. Franciaország még néhány hadosztályt küldött volna Rómába, talán megszállta volna Nápolyt és más pontokat, meglátta volna, hogy az osztrákok nem félnek seregeitől, úgy tekintik őket, mint szövetségeseiket — és a dolog vége az lett volna, hogy II. Franciscót visszaültették volna trónjára, és az osztrákok, adott szavukhoz híven, visszatértek volna haza, azaz Velencébe, a fél-

sziget déli felét visszakapta volna szövetségesük és rokonuk, a pápa pedig megtartotta volna Umbriát és a márkákat[8]. Csak biztosítani kellett volna Franciaországot, hogy az osztrák hadmozdulatoknak csupán ez a céljuk, és Franciaország igen meg lett volna elégedve, mert Viktor Emmánuel hatalmának kiterjesztése, mint mindenki számára ismeretes, ellenkezik a franciák császárának érdekeivel. A többi nagyhatalom helyeselte volna ezt a segítséget : csak Anglia tiltakozott volna, — de megint csak ismeretes, hogy Olaszországért semmiesetre sem kezdene háborút ; az elégedetlenség pedig, amely sürgönyökre és tiltakozásokra szorítkozik, nem túlságosan komoly dolog. Ausztria bátorságával és gyorsaságával augusztus végén vissza tudta volna tartani Olaszországot attól, hogy egy államban egyesüljön. Most viszont már késő, az egyesülés már megtörtént ; Ausztria 80 ezer szövetségeséből, II. Francisco és Lamoricière hadseregeiből csak néhány erejétvesztett zászlóalj maradt Gaëtában és Rómában, Viktor Emmánuel hadserege viszont azóta már néhány tízezer fővel gyarapodott, és még százezerrel vagy többel gyarapszik tavaszra. Az osztrákok időt vesztettek ; elvesztették hiábavaló igyekezetükben, hogy nehezen megvalósítható eszközökkel biztosítsák a sikert, amely a határozottságtól és nyíltságtól függött.

A legutóbb arról beszéltünk, milyen úton-módon vélte Ausztria a sikert biztosítani az olasz háborúban ; nézzük meg most, mire jutott ilyen módon.

Franciaországot vissza akarta tartani attól, hogy szembeszegüljön az osztrákok beavatkozásával az olasz ügyekbe. Egyenesen egyetérthetett volna a franciák császárával, ha magáévá tette volna szempontjait. Azt a gondolatot, hogy Lombardiát visszaszerezze és helyreállítsa a kellő rendet Észak-Olaszországban, kedvezőbb időre kellett elhalasztani. E helyett Ausztria azt agyalta ki, hogy egy keleteurópai koaliciót állít össze, és betöréssel fenyeget a Rajnán, ha a franciák nem adják meg neki a hatalmat, hogy tetszése szerint rendelkezzék Olaszországban. Ez azt jelentette, hogy lehetetlen dolgokat követel a franciák császárától és fantasztikus eszközökhöz nyúl, hogy kikényszerítse beleegyezését. III. Napóleon természetesen az osztrákok javát akarja, de minthogy számító ember, nemes együttérzésétől nem feledkezik meg önmagáról, és az osztrákok iránti szeretetből nem ássa alá saját hatalmát. Mit szólna a francia közönség ahhoz, ha az európai kontinens nyugati részén a politikai elsőbbséget átengedné az osztrákoknak, — már pedig ha Olaszországot az osztrákok kényérekedvére hagyja, ez nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint hogy átengedi nekik az elsőbbséget, Franciaországot a második

helyre szorítja le a nyugati kontinentális hatalmak között. »Számunkra ez megalázó«, — mondaná a francia közvélemény, és III. Napóleon hatalma meginogna. Ha pedig pláne fenyegetésekkel kényszerítenek ki belőle ilyen engedményt, ahogy ezt Ausztria meg akarta tenni, — mit mondana akkor a francia közönség? Nem is mondana semmit, mert már nem a beszédre kezdene gondolni ; ezért amikor Ausztria kezdett nagy hangon beszélni a készülő koalícióról, III. Napóleon kényszerítve látta magát arra, hogy ezeket az igen egyszerű szavakat ejtse ki : »nem hiszem, hogy a koalició létrejönne ; de ha létrejön, nem félek tőle«. Ezek a szavak azért jók, mert igazak. III. Napóleon olyan helyzetben van, hogy a koalició nem borzasztja el ; sőt ellenkezőleg, előnyös volna számára ; egy Franciaország ellen irányuló koalició eksztázisba ejtené a franciák nemzeti érzését, s ez III. Napóleon trónjának legtartósabb alapja volna. Helyesnek bizonyultak a szavai abból a szempontból is, hogy kiderült : lehetetlen összeállítani olyan koalíciót, amilyet Ausztria szeretne. Valóban, melyik kontinentális hatalom tartja lehetségesnek a betörést Franciaországba? Közben pedig a franciák császára egyelőre egyáltalában nem készül a Rajnán való átkelésre, — egyáltalában nem erről van szó ; a háborús veszély Olaszországban van. Milyen veszéllyel fenyegeti pl. Poroszországot az olaszországi háború, és van-e Poroszországnak elégséges eszköze ahhoz, hogy csapatokat küldjön Olaszországba? Természetes, hogyha a hadsereget ilyen messzire küldik, ez azt jelentené, hogy a pusztulásba küldik. Nem is értjük, hogyan tarthatták lehetségesnek osztrák kormánykörök a koalició létrehozását addig, amíg Franciaország nem mutatja ki szándékát, hogy benyomuljon Németországba.

Ugyanezzel a gyakorlatiatlansággal tűntek ki az osztrák kormánykörök abban is, ahogyan az Olaszország ellen tervezett háború sikerének a biztosítására a másik utat és módot kiválasztották. A legutóbb már beszéltünk arról, milyen meggondolások és körülmények hozták létre azt az osztrák kísérletet, amelyet a hivatalos osztrák lapok az alkotmányos rendszer bevezetésének neveznek. Hogy a háborút megkezdhessék, le kellett csillapítani az állam belső tartományait, mert ezeknek a nyugtalankodása már olyan erős volt, hogy az osztrák miniszterek komolynak látták. Hogy művészieségüket teljesen értékelhessük, hozzá kell még tenni azt, hogy ők maguk keltették fel ezt a zajongást. Nem arról beszélünk, hogy olyan rendszerhez tartották magukat, amely nem egyezett meg a közvélemény kívánságaival, — ezért nem szabad őket megróni, helyzetüket tekintve nem ragaszkodhattak más rendszerhez. Emlékezzünk csak vissza, hogyan született meg

a mai Osztrák Birodalom mindössze tizenot évvel ezelőtt. A régi Ausztria 1848-ban pusztult el az osztrákok számára : az osztrákok ellen fellázadtak a lombard-velenceiek, azután a csehek, azután a magyarok, végül a németek is. Nem egyszer megmagyaráztuk már azt, hogy a Tirolban, az osztrák főhercegségben és az Osztrák Birodalom egyéb német területein lakó németek éppúgy egyáltalában nem osztrákok, ahogy a Görög Királyságban és az Ioni szigeteken lakó nép egyáltalában nem fanarioták[9], hanem egyszerűen görögök. Az osztrákokat mindenünnen kikergették, — nemcsak Milánóból, Velencéből és Pestről, hanem még Bécsből, sőt még Innsbruckból is. Radetzky[10] kifejezése szerint Ausztria akkoriban csak azoknak a csapatoknak a táborában maradt meg, amelyeket olyan osztrákok vezényeltek, mint pl. Radetzky és Windischgrätz, szláv vezetéknevuk ellenére ; vagy Gyulay és Benedek magyar vezetéknevük ellenére. A ma létező Ausztriát 1848-ban és 1849-ben alapították meg Radetzky, Schlick[11], Haynau hőstetteivel. Itt most nincs szükségünk arra, hogy azt fejtegessük, milyen alapokon nyugodott a régi Ausztria ; elegendő, ha arra a mindenki előtt ismert tényre utalunk, hogy azokat a területeket, amelyekből Ausztria állt, vagy egyáltalában sohasem hódították meg, hanem ezek önként ismerték el az osztrák dinasztia hatalmát, vagy olyan régen hódították meg, hogy elvesztették ennek tudatát. Ez a régi Ausztria 1849-ben elpusztult és egy új állam váltotta fel, amelynek az eredetét megmagyaráztuk.

Az osztrákok és az Osztrák Birodalom népei közötti kapcsolatokat fegyveres erővel hozták létre, és a dolgok ilyetén állapotának a megszilárdítására az osztrákok kénytelenek voltak hadiállapotban maradni alattvalóik, a németek, szlávok és magyarok között. Tíz éven át hívek maradtak ehhez a számukra kikerülhetetlen politikához, és minden gyönyörűen ment az Osztrák Birodalomban, ahogy ezt egy éve a neves osztrák tudós, Czoernig[12] igen alapos könyvéből vett idézetekkel bizonygattuk. A mult évi háború ártott meg az ügynek. Az osztrák kormányférfiakat szörnyű csapások sujtották, és ezért megijedtek a felhangzó zúgolódástól.

Az osztrákoknak úgy tűnt, hogy a zúgolódást a régi rendszer egyes hiányai idézték elő. Csak természetes, hogy az ilyenfajta véleménynek olyan eredményekre kellett vezetnie, amelyek ellentétben álltak az osztrák kormányköröknek a zúgolódás lecsillapítására irányuló jóindulatú várakozásaival. A villafrancai béke megkötésekor belső javításokra tettek ígéreteket. Mindenkinek meg kellett értenie, hogy ezek a javítások csupán a fennálló rendszer tökéletesítésében állhatnak. Ausztria alattvalói azonban az ellenkező módon értelmezték az adott ígéreteket : a belső rend meg-

javításán azt kezdték érteni, hogy bevezetik a vallásfelekezetek egyenlőségét, megjavítják a konkordátumot, amely az iskolákat a jezsuitáktól és más ultramontánoktól tette függővé, elismerik a nemzetiségeket, mindegyik nemzetiségnek megadják a lehetőséget, hogy önállóan intézze összes ügyeit. Persze azonnal kiderült, hogy a fogalmak nem azonosak, mihelyt csak az osztrák kormányférfiak kezdték teljesíteni ígéreteiket. Az első ígéret, amellyel megkezdték a teljesítés folyamatát, az volt, hogy kiváltságokat adtak a jezsuiták uralma alatt álló magyar protestánsoknak. A protestánsok kijelentették, hogy nem fogadnak el másodrendű engedményeket, és azt akarják, hogy az ő egyházaik ugyanolyan függetlenséget kapjanak, mint amilyet a katolikus egyház élvez. Az olvasó megérti azt, hogy ilyen felfogást, ilyen kívánságokat sohasem lehet egybehangolni az osztrák rendszerrel. A megbékítés helyett a javítás eredménye itt mindössze az lett, hogy a protestánsok hangosan kezdtek beszélni olyan jogokról, amelyeket az osztrák kormánykörök sohasem adhatnak meg nekik. Ugyanez volt az eredménye a többi rendszabálynak mind, amelyekkel az osztrákok teljesíteni akarták ígéreteiket: a zúgolódás nemhogy nem csillapodott, hanem még csak erősödött. Nem fogjuk felsorolni a két fél fokozatos kiábrándulásának minden részletét, — elég lesz, ha az osztrákok téves nézetének legutóbbi, legnagyobb port felvert következményével foglalkozunk. Az úgynevezett képviseleti kormányzat bevezetéséről beszélünk az Osztrák Birodalom országaiban.

Amikor a »Szovremennyik« legutóbbi füzete számára megírtuk a politikai szemlét, csak távirati híreink voltak arról az átalakulásról, amelyet Ausztriában az október 20-iki diploma és a belőle folyó szabályzatok léptettek életbe. Csak az utolsó percekben, amikor cikkünk már ki volt nyomtatva, kaptuk meg az újságszámokat, amelyekben meg volt a diplomának és az azt követő leiratoknak a szövege. Ugyanakkor táviratokat kaptunk arra vonatkozólag, hogy a birodalom minden részében igen kielégítőnek találják a reformot és nagy örömmel és hálával fogadták. Ezek az adatok annyira pozitívaknak látszottak, hogy csak saját benyomásainkra alapozva szállhattunk velük vitába; azt mondottuk ugyanis, hogy az osztrák kormányférfiak által tett engedmények nem felelnek meg a meghódított területeken uralkodó hangulatnak és nem tudják megjavítani a régi viszonyokat. Hamarosan kitűnt, hogy csakugyan ez a helyzet. Most minden osztrák újság tele van olyan tényekkel, amelyek azt mutatják, hogy az engedmények hiábavalóak voltak.

Már maga az engedményeket ígérő okiratok eredete megerő-

síti azt az egyszerű igazságot, hogy az osztrák kormányférfiak olyan útra kerültek, amely számukra idegen. A legutóbbi hónapban megmutattuk azt, milyen úton-módon állították össze az október 20-iki okiratokat, pedig fejtegetéseinket akkor csak magára az okiratok jellegére alapoztuk ; most pozitív hírek jelentek meg nyomtatásban arra vonatkozólag, hogy a dolog pontosan úgy zajlott le, ahogyan mi akkor feltételeztük[13].

Amikor az új államtanácsot feloszlatták, az osztrák miniszterek először azt gondolták, hogy nem szorulnak rá változtatásokra. Az olvasó emlékszik rá, hogy az államtanács két átalakulási tervezetet állított össze. Az államtanácsnak túlnyomó többsége azt a tervezetet írta alá, amelyet Clam-Martinitz gróf állított össze a magyar mágnásokkal való megegyezés alapján. A tervezet lényege az volt, hogy vissza kell állítani a dolgok rendjét, ahogy az a XVII. században állott fenn. Ez a rend a mostanitól két fővonásában különbözött. Először is mindegyik tartománynak megvolt a maga külön kormányzata és a tartományok között csak az uralkodó személyes akarata szolgált kapcsolatul. Másodszor mindegyik tartományt a helybeli arisztokrácia kormányozta. A régi és a mostani állapotok közti különbségnek ez a második vonása nem állt ellentétben az osztrák kormányférfiak rendszerével, de az lehetetlen volt számukra, hogy beleegyezzenek saját hatalmuk gyengítésébe, már pedig erre lett volna szükség ahhoz, hogy megvalósítsák a változásoknak az első jellemző vonását, amelyet ennek a pártnak a tervezete javasolt. A tartományi ügyeket csak azzal a feltétellel volnának hajlandók átengedni a helybeli arisztokrácia hatalmába, ha ezeket a helyi kormányzatokat alárendelnék a központi kormánynak, ez utóbbi pedig megtartaná mai bürokratikus formáit. Clam-Martinitz pártja uralkodni akart a bürokrácia felett ; az osztrák kormányférfiak csak azzal tudnák szövetségesükké tenni, hogy ez a párt lesz a központi bürokrácia rendelkezéseinek a végrehajtója. A kívánságoknak ez a gyökeres különbözősége volt az oka annak, hogy az osztrák kormányférfiak elhatározták, figyelmen kívül hagyják az államtanács többségének a tervezetét. A kisebbség tervezete azért nem felelt meg nekik, mert az alkotmányos eszmék valamiféle bélyegét viselte magán. Egyáltalában nem akarjuk azt mondani, hogy az alkotmányos kormányzás bevezetését ajánlotta : az államtanács kisebbsége olyan emberekből állt, akiktől idegen volt ez a gondolat ; de néhány olyan újítást kívántak, amely korlátozná a minisztérium rendelkezéseinek önállóságát. Az osztrák kormányférfiak úgy találták, hogy hatalmuk korlátozása árt az egész ausztriai rendnek. Szó ami szó — a kisebbség tervezete és a többség tervezete egyaránt nehezen

teljesíthetőnek tűnt az osztrák kormányférfiak előtt, és ezért mindkettőt félretették.

Ezzel meg is akartak állni. De a közvélemény azoknak az átalakulásoknak a lehetőségéről beszélt, amelyeket állítólag a villafrancai béke után ígértek meg. Az osztrák kormányférfiak meginogtak korábbi határozottságukban; engedtek a közvélemény behatásának, és arra kezdtek gondolni, hogy valamiféle átalakításokat kell tenni. A minisztertanács tanácskozni kezdett erre vonatkozólag. Amikor arra került szó, miféle tökéletesítésekkel volna hasznos a régi rendszert megjavítani, semmiben sem tudtak megállapodni maguk között. Az idő terméketlen vitákkal telt el; alig vetette fel az egyik vagy a másik miniszter ezt avagy azt a gondolatot, a többiek rögtön károsnak vagy gyakorlatiatlannak találták. Közben pedig a közönség egyre hangosabban kért szót, meg az olaszországi ügyek is megkövetelték az osztrák miniszterek véleményę szerint, hogy minél sürgősebben lecsillapítsák a belső tartományokat. Az osztrák miniszterek ekkor nekiláttak, hogy átdolgozzák az államtanács többségének a tervezetét. De csak nem tudtak semmiféle eredményre jutni. Külső segítségre volt szükség. A többség tervezetének összeállításában az oroszlánrész Clam-Martinitz grófé volt. Hogy ezt a tervezetet az osztrák kormányférfiak helyzetének megfelelően átdolgozzák, a legkézenfekvőbb a gróf meghívása lett volna. De Clam-Martinitznak minden jószándéka mellett volt egy tulajdonsága, amely kényelmetlen volt az osztrák miniszterek számára: ő akart az új kormány feje lenni, a régi minisztereket mind meg akarta fosztani tisztségüktől, és maga válogatta emberekkel akarta őket helyettesíteni. Más tanácsost kellett keresni. Az államtanácsban a magyar mágnások voltak Clam-Martinitz segítőtársai; közülük Szécsen[14] játszotta a vezető szerepet. A miniszterek hozzá fordultak; ő engedékenynek mutatkozott: megelégedett a tárcanélküli miniszteri állással (ez a minisztertanácsnak az a tagja, aki a közigazgatásnak egyik különleges ágát sem vezeti saját maga); ezzel szemben nekilátott ahhoz, hogy az államtanács többségének a tervezetét a miniszterek szándékainak megfelelően dolgozza át.

A diploma tartalmát keletkezése magyarázza meg. Az államtanácsi többség tervezetének, amely most Szécsen kezébe került, mint már megjegyeztük, két fő vonása volt: először is úgy rendezte be a tartományi kormányzatot, hogy minden hatalom a feudális rendeké legyen; másodszor korlátozta a központi kormányzat hatalmát, mert a tartományi kormányzatoknak szinte az egész közigazgatásban megadta a függetlenséget a központi kormányzattól. Szécsen gróf úgy javította ki a tervezetet, hogy a

központi kormányzat megtartja egész eddigi hatalmát ; a tartományi kormányzatok kizárólag ennek a rendelkezései alapján működnek. De ezt a tevékenységet, amely a központi kormányzat akaratának a végrehajtásából áll, mindegyik tartományban olyan emberekre bízzák, akiket a helybeli feudális rendek méltó előljáróiknak tekintenek. Ezt az átalakítást a miniszterek és Szécsen gróf olyan reformnak tisztelték, amely az Osztrák Birodalom minden tartománya számára kielégítő, kivéve az egy Magyarországot. Szécsen gróf, lévén maga is magyar, úgy vélekedett, hogy Magyarország nem elégednék meg a dolognak ezzel a lényegével, ha a dolog lényegét nem öltöztetnék a magyarok nemzeti érzése előtt kellemes formába. A magyaroknak tetszett az, hogy a királyság legfőbb kormányzóját a régi időkben külön szóval nádornak nevezték, nem pedig egyszerűen helytartónak vagy főkormányzónak, mint a többi osztrák területen; hízelgett nekik az, hogy az osztrák császárt külön megkoronázzák magyar királlyá ; végül felpanaszolták azt, hogy az ő országukban a német nyelv elsőbbséget kapott a magyar felett. Szécsen gróf megmagyarázta a miniszteréknek, hogy ezekben az esetekben engedményeket kell tenni Magyarországnak. Így hát a diplomában Magyarországot elkülönítették a többi országtól és külön kiváltságokat kapott. A belső magyar közigazgatásban a magyart ismerték el hivatalos nyelvnek ; megígérték, hogy az osztrák császárt külön megkoronázzák magyar királlyá ; a magyar főkormányzónak megadták a régi nádori címet. Egyszóval, a diploma következtében létrehozott testületek és tisztségek a régi magyar szervezettől kölcsönvett neveket kaptak. Ettől Magyarország számára a dolognak külsőleg más színezete volt, mint a többi tartomány számára, és a diploma, hogy ezt a különbséget fenntartsa, Magyarországról az osztrák kerületek egyéb tömegétől elkülönítve beszélt : Szécsen gróf áldozatokat hozott bizonyos vonatkozásban az osztrák kormányzat javára, és nem követelt hazája számára oly engedményeket, amelyek nem egyeznek meg a többi területnek adott reformok szellemével, a többi miniszter pedig egyetértett vele abban, hogy Magyarországon a tisztségviselők és intézmények neveinek fényesebbeknek kell lenniök, mint más területeken, míg ugyanakkor Magyarországon és a többi tartományban a berendezés lényegében azonos.

Még figyelemreméltóbb Szécsen gróf körültekintő volta annak a miniszternek a kinevezésénél, aki Magyarországot kormányozza. Az apró-cseprő ügyeket, amelyek régebben a vallásügyi, rendőri és belügyminiszter idejének jelentős részét lefoglalták, a központi bécsi ügyosztályok tisztviselőiről áthárították a tartományi igazgatásra. Azelőtt a miniszterek rendeleteket adtak ki és maguk

gondoskodtak még a csekély fontosságú rendeletek végrehajtásának a részleteiről is ; most elhatározták, hogy a kevéssé jelentős ügyekben csak rendeleteket adnak ki és ellenőrzik végrehajtásukat, maga a kevéssé jelentős rendeletek teljesítése pedig a tartományi igazgatás kötelessége. Ennek révén a miniszter hivatala jelentékenyen könnyebbé vált és lehetőséget kerítettek arra, hogy egy miniszter kezében egyesítsenek három közigazgatási ágat, amelyek azelőtt három miniszter között oszlottak meg. A három minisztériumnak ezt az egyesítését megkönnyítette az, hogy Nádasdy gróf belügyminiszter és Thun[15] gróf vallásügyi miniszter magukra vonták az első miniszter, Rechberg gróf elégedetlenségét, és ezért le kellett mondaniuk. A többi miniszter elhatározta, hogy ezeket a megürült állásokat nem töltik be újra, és így a korábbi rendőrminiszter, Goluchowski gróf államminiszteri címmel átvette a vallásügyi minisztériumot és a belügyminisztériumot. De Magyarország kulonállást kapott a többi tartománytól, ezért külön főtisztviselőt kellett kinevezni a Magyar Tartomány számára azoknak az ügyosztályoknak a vezetésére, amelyeket a többi tartományban Goluchowski gróf kezdett igazgatni. A bécsi ügyeknek ez a minisztere megkapta a magyar udvari kancellár régies nevét. Rechberg gróf a magyar udvari kancellári tisztet Szécsen grófnak ajánlotta fel, mint magyarnak. De Rechberg gróf nem tudta, mennyire nem szeretik a magyarok Szécsen grófot, aki 1848-ig Metternich híve volt és hevesen harcolt a nemzeti párt ellen, 1848-ban pedig a lázadó honfitársai ellen folyó háborúban az osztrák kormány oldalán állt. Most felhasználhatta volna az osztrák miniszteréknek azt a feltevését, hogy az ő neve jó benyomást kelt Magyarországon ; de nem akart előnyöket szerezni a maga számára tévedésükből, és lemondott a magyar udvari kancellári rangról ; erre a helyre olyan embert ajánlott, aki most teljesen osztja az ő nézeteit, Vay[16] bárót.

De az október 20-iki diplomát összeállító Szécsen gróf mély nemessége ellenére, annak ellenére, hogy ez a diploma a legszélsőségesebb engedményeket tartalmazta, amelyeket az osztrák kormány csak megtehet, az új törvényhozási kísérletet a népek hidegen fogadták. Ilyen eredményt kellett is várni, azok után, amiket az osztrákoknak az Osztrák Birodalomban lakó németekhez, szlávokhoz, magyarokhoz és olaszokhoz való viszonyáról kifejtettünk. Ennek kikerülhetetlenségéről még világosabban meggyőződünk akkor, ha közelebbről megismerkedünk az október 20-iki diploma által kihirdetett átalakulások jellegével.

Most, amikor ezt a cikket írjuk, fokozatosan négy tartomány gyűlései számára hozták nyilvánosságra a szabályzatokat. Ez a

négy tartomány Stájerország, Karintia, Salzburg és Tirol. A Stájerországnak adott szabályzat volt az első. Ezért különösen fontos volt az új elrendezésre vonatkozó végleges vélemény kialakulásában. Ez arra késztet minket, hogy valamelyest részletesen vizsgáljuk meg.

A szabályzat második pontja értelmében »a tartományi gyűlés a papság, a nemesek és nagybirtokosok, városok, kereskedelmi és iparkamarák és egyéb községek képviselőiből áll«. A negyedik pont értelmében a tartományi gyűlés elnökét a császár nevezi ki, és nem a tartományi gyűlés tagjai választják. A 9, 10, 11 és 12. pont szerint a papság nyolc képviselőt küld a tartományi gyűlésbe, a nemesség tizenkettőt, a városok tíz képviselőt, a kereskedelmi és iparkamarák két képviselőt, Stájerország többi hercegsége tizenkét képviselőt. Ily módon a tartományi gyűlés 42 székéből 18 az első két rend kezében van. Minden fontos kérdésben mind ez a 18 tag egy emberként szavazna ; hogy a többség az ő oldalukon legyen, a tartományi gyűlés többi tagjai közul csupán négy vagy esetleg csupán három embert kell a maguk oldalára vonniok, mert az elnök természetesen mindig püspök vagy arisztokrata lesz, úgyhogy egyenlő számú szavazat esetén az ő szavazata mindig az ő pártjuknak juttatná a túlsúlyt. A 24. pont értelmében a tartományi gyűlés joga, hogy »a Stájerország jólétét és szükségleteit érintő tárgyakban kifejezheti az ország kívánságait vagy panaszait, és javaslatokat és kérelmeket nyujthat be vagy közvetlenul a császárnak, vagy a helytartó útján«. Így tehát tanácskozási joga van, illetve pontosabban szólva, joga van véleményét felterjeszteni a központi kormányzathoz jóindulatú elbírálásra, a kormány elhatározásai viszont teljesen függetlenek a tartományi gyűléstől. A 27. pont még pontosabban meghatározza ezt a viszonyt: »A tartományi gyűlés véleményt mond mindazokban az ügyekben, amelyekben a kormány tanácsért fordul hozzá«, — íly módon tevékenységének körét vagy jobban mondva azoknak az ugyeknek a körét, amelyekre vonatkozólag kérelmeket nyujthat be a császárhoz, az határozza meg, hogy a minisztérium milyen ügyekről tartja szükségesnek a vele való tanácskozást. Ezeken az ügyeken kívül, amelyeket minden esetben a minisztérium akarata jelöl ki a tartományi gyűlésnek, utak építéséről és kataszteri ügyekről tanácskozik. És végül irányítja az adók és kötelezettségek elosztását a különböző körzetek és községek között.

Hozzátesszük még, hogy a városi képviselőket nem egyenesen maguk a városi polgárok választják meg, hanem a városi hatóságok ; a többi községek, azaz a falvak képviselőit is nem a lakosok, hanem a községi előljáróságok választják meg.

Karintia, Salzburg és Tirol statutumai, amelyek ezt a szabályzatot követték, teljesen ugyanolyanok voltak. Különbség csak a tartományi gyűlés tagjainak a számában volt. Ez megfelelt a tartományok nagyságában és lakosságának számában mutatkozó különbségnek. De a feudális rendek képviselői és a többi képviselők között az arány mindig ugyanolyan volt, mint a stájer tartományi gyűlésen: a többség mindig biztosítva volt a feudális rendek számára: így pl. a tiroli tartományi gyűlésnek mindössze 56 tagja volt, 14—14 a négy rendből: a papságból, nemességből (amely Tirolban jóformán nincs is), a városi polgárokból és a falusiakból. A képviselőknek ennél az elosztásánál a két feudális rendnek kell, hogy többsége legyen, még ha a polgárok és a falusi lakosok egy képviselője sem csatlakozik hozzájuk, mert az ő oldalukon állna az elnök, akinek a szavazata egyenlő szavazataránynál dönt.

A tartományi gyűlések azonban csupán az egyes tartományok ügyeivel foglalkoznak; az egész állam ügyeire nézve a központi kormányzat mellett külön közös szervet kaptak, amelyet államtanácsnak neveztek. Az olvasó korábbi szemlénkből emlékezik arra, hogy az államtanács tagjait a tartományi gyűlések választása alapján nevezik ki; mindegyik tartományi gyűlés a tartomány fontosságának megfelelő számban küld ilyen megbízottakat az államtanácsba. A tartományi gyűlésnek nem egyenesen az államtanács tagjait kell választania, hanem jelölteket erre a tisztségre, még pedig háromszor akkora számban, mint amilyet a tartomány az államtanácson belül kapott. Például, ha az államtanácsba Tirolból öt tag kerülne be, akkor a tiroli tartományi gyűlésnek 15 embert kell választania, akiket erre a kinevezésre méltóaknak tart. Az osztrák minisztérium fenntartotta magának azt a jogot, hogy véglegesen kiválassza az államtanács öt tagját a 15 jelölt benyujtott listájából.

Ez a rendszabály megfelelt az államtanács rendeltetésének; valójában a »közreműködés« (Mitwirkung) jogát kapta meg minden olyan belügyben, amely meghaladja a tartományi gyűlések hatáskörét: az államtanácsnak kellett megtárgyalnia minden kérdést, amely az új adókra, kölcsönökre és törvényhozási intézkedésekre vonatkozott. A hivatalos magyarázatok rámutattak arra, hogy azt a fokot, amennyire az államtanács mindezekre az ügyekre befolyással van, pontosan meghatározza a »közreműködés« kifejezés, amelylyel a diploma ennek az intézménynek az államigazgatásban való részvételét megjelölte. Megmagyarázták, hogy a »közreműködés« utal arra, hogy a miniszterek mindenkor készek tudomásul venni az államtanács véleményét. De itt rögtön hozzátették azt, hogy a

»közreműködés« egyáltalában nem jelent »megerősítés«-t (vagy »beleegyezés«-t). A minisztérium fenntartotta magának azt a jogot, hogy minden ügyben saját belátása szerint járjon el, és ne zavartassa magát az államtanács véleménye által, ha ez a vélemény nem felel meg a kormányzati szükségletnek. Az államtanácsot valójában tanácsosainak gyülekezetévé tette, véleményüket figyelembe veszi, ha az jó, de ez nem zavarja meg a dolgok szükséges menetét, ha nem kielégítő. Ilyen feltételek mellett az államtanács, amely lehetőséget kapott arra, hogy hasznos legyen a minisztérium számára, nem lehetett akadálya az Osztrák Birodalom kormányzatában a megfelelő rend kialakításának. Egyébként is az állam szempontjából szükséges intézkedéseket csak mindennapi esetekben kellett megtárgyalásra előterjeszteni : rendkívüli esetekben viszont, amikor az ügy nem tűrne halasztást, vagy pedig jellegénél vagy a közvéleményhez való viszonyánál fogva nem volna alkalmas arra, hogy nagyszámú gyülekezetben tárgyalják meg, a minisztérium fenntartotta magának azt a jogot, hogy a szükséges rendszabályokat az államapparátussal való tanácskozáson kívül tegye meg.

Mindebből azt látjuk, hogy az osztrák kormány nem adta fel a régi rendszer alapjait, megtartotta egész korábbi hatalmát. Az államügyek két legfontosabb része, — a külpolitika és a hadügy, — megmaradt a régi alapokon. Az ugymenet csak a belső polgári közigazgatásra vonatkozólag öltött új formákat, de az új formáknak itt sem volt semmiféle erejük, hogy ártsanak a további, a régi alapokon folyó közigazgatásnak. Az előbb azt mondottuk, hogy az október 20-iki diploma az osztrák kormányzat részéről hiba volt ; a hibát azonban nem a diploma által bevezetett szabályzatok jellegében kell látni, — nem. A hiba pusztán az volt, hogy az osztrák kormány hálát várt érte a legyőzött népektől, azt hitte, hogy engedményt tesz nekik. Ebben a feltevésében tévedett.

Az október 20-iki diplomát úgy értelmezték, mint az osztrákok bevallását, hogy nem lehet tovább folytatni azt a rendszert, amely szerint az Osztrák Birodalmat kormányozták. Magában Bécsben forma szerint kimondották ezt. Az összes bécsi lapok nap mint nap azt állítják most, hogy az osztrák kormánykörök az október 20-iki diplomával kimutatták a régi rendszer elégtelenségét. Íme, példának néhány sor a »Die Presse« c. bécsi újságból, — ezeket a sorokat az október 31-én, másfél héttel a diploma után megjelent számból vettük :

»A Németországban 1815-től 1848 tavaszáig uralkodó államférfi[17] hatalmas befolyásának koszonhető, hogy a szövetségi gyűlés megfeledkezett kotelezettségéről, nem gondoskodott arról, hogy Ausztria alkotmányt kapjon, és Ausztria politikai élete elhalt Metternich fagyos keze

alatt. A tizenkét éve az egész birodalmon végigszáguldó vihar felébresztette Ausztria népeit is; de az utána bekovetkezett reakció megsemmisített mindent, amit ezek szereztek, és Ausztria politikai pusztaság lett, amelyen nem jelenhetett meg bármiféle alkotmányos intézménynek még csak egyetlen fűszála se. E felett a politika felett most kimondották az ítéletet. Kimondották ugyanazok az emberek, akik egy nemzedéken keresztul legbuzgóbb védelmezői voltak, és végul most, mint Rechberg korleveléből látszik, a császári kormány kezdi elismerni a lakosság alkotmányos jogait.«

Ettől az időtől kezdve a bécsi lapok nap mint nap egyre élesebben és élesebben fejezik ki ezt a gondolatot. Természetesen tévednek, amikor azt állítják, hogy Rechberg gróf és társai a régi rendszer elítélését tartották szem előtt, amikor összeállították és kihirdették az október 20-iki diplomát. De éppen azt kell igen nagy hibának tartani, hogy ilyen jellegű híreszteléseket keltettek fel egy lényegében ártalmatlan okirattal. Túlságosan reménykedtek abban, hogy alattvalóikban ugyanolyan nézetre találnak, mint amilyen őket magukat hatja át. Sajnos, ez a közönségbe vetett reménység nem felelt meg a közönség igazi jellegének. Az osztrák jövő perspektívája borús, és már sok igen szomorú jelenség mutatkozott.

Ezek a jelenségek rögtön aznap kezdtek megmutatkozni, mihelyt a diploma megjelent. Példaként felhozzuk azokat a tényeket, amelyekkel maga az Osztrák Birodalom fővárosa mutatta ki hűvös érzelmeit. A minisztérium azt várta, hogy Bécs hálát mutat, és közölte a városi előljárósággal, könnyítse meg rendelkezéseivel azt, hogy a bécsi lakosok a legegyenesebb úton juttassák kifejezésre várt érzelmüket. A városi előljáróság kihirdette a lakosságnak, hogy október 21-én este a várost ki kell világítani abból az alkalomból, hogy az aznapi reggeli lapok közölték a diplomát a kísérő oklevelekkel. A lakosság nem teljesítette a városi előljáróság rendelkezéseit. Csupán a középületek és a hivatalos emberek lakóhelyei voltak kivilágítva, a magánházak viszont sötétek maradtak. A távirati jelentések azt mondották, hogy október 21-én este Prágában, Linzben, Grácban, Triesztben stb. kivilágítással ünnepelték a diploma kihirdetését. A kivilágítás azonban mindenütt ugyanazokra az épületekre szorítkozott, mint Bécsben: egyik városban sem volt igazi illumináció. A miniszterek nem törődtek azokkal a hírekkel, hogy a diploma mindenütt kedvezőtlen visszhangot kelt, hanem folytatták a megkezdett átalakítást és a diploma után néhány nappal megjelent a stájer hercegség tartományi gyűlésének szabályzata, utána pedig, mint mondottuk, sorra megjelentek a hasonló szabályzatok Karintia, Salzburg és Tirol számára. Ezeknek az okmányoknak az elolvasása csak fokozta a kedvezőtlen

benyomást, sőt jogi ürügyet is szolgáltatott az elégedetlenség formális bejelentésére.

Az olvasó emlékszik rá, hogy a városok képviselőit a tartományi gyűlésekbe nem a polgárok, hanem a városi előljáróságok választják. Ehhez tudni kell azt, hogy amikor a reakciónak még yalamelyest figyelembe kellett vennie az emberek hangulatát, elég sok olyan törvényt adott ki, amelyekben liberális részletek voltak : ezeket a törvényeket visszavonták, vagy hatályon kívul helyezték, amikor az új rend megerősödött és úgy látszott, hogy már nem fenyeget semmiféle rendzavarás veszélye. Az 1848—'49-es évi nem visszavont, de tényleges hatályukat vesztett törvényekhez tartozott a városi igazgatás szabályzata. Néhány városban sikerült megválasztani az előljáróságot, még mielőtt ez a törvény erejét vesztette volna. De még ezekben a városokban is a városi igazgatás összetételét később megváltoztatták, vagy más embereket neveztek ki, vagy az 1849-ben megválasztott előljárókat meghagyták tisztségeikben az idő lejárta után, amikor a nem érvényes törvény értelmében új választásokat kellett volna tartani. Más városokban ezt a törvényt már a kezdet kezdetén nem valósították meg, és az igazgatást már 1849-ben a miniszterek által kinevezett emberekre bízták. Amikor néhány tartományi gyűlés szabályzatát nyilvánosságra hozták, ezeknek a tartományoknak a városi előljáróságai bejelentették a hatóságoknak, hogy nem választhatnak képviselőket a tartományi gyűlésre azért, mert maguk sem léteznek törvény szerint, hiszen hivatalukat az 1849. évi törvénnyel ellentétben foglalták el. Más tartományokból a városi előljáróságok részéről ugyanilyen bejelentések kezdtek érkezni Bécsbe : ha a tartományi gyűlések szabályzata értelmében a városi előljáróságok kötelessége lesz a képviselők megválasztása, úgy ők, a mostani városi előljáróságok, nem tulajdoníthatják maguknak azt a jogot, hogy ezekkel a választásokkal foglalkozzanak. A minisztérium megtett egy lépést egy neki meg nem felelő úton, és ezért most már kénytelen volt a második lépést is megtenni : a városi előljáróságok tiltakozásai már olyan nagy számban érkeztek, hogy a minisztérium meghátrált és most kihirdette, hogy a városi közigazgatásra vonatkozó 1849. évi törvény ismét hatályba lép, és ennek alapján lefolytatják az új városi előljáróságok választását.

Olyan tény is akad, amely jóval szomorúbb minden eddiginél : néhány tartomány, amely még nem kapott új berendezést, nyilatkozatot küld Bécsbe, hogy nem fogadhatják el a szabályzatokat, ha hasonlók a Stájerország, Karintia stb. számára kihirdettekhez. Ilyen tiltakozásokat küldtek többek között Prágából és más cseh és morva városokból ; ugyanezt nyilatkoztatták ki a felső- és alsó-

ausztriai főhercegségek városai, többek között Bécs. Remélnünk kell, hogy az osztrák kormányférfiak nem hátrálnak meg az ilyen követelések elől, és nyilvánosságra hozzák a többi tartomány számára is a szabályzatokat, amelyek hasonlók a már nyilvánosságra hozottakhoz. De ha a minisztérium engedne is, az engedmények természetesen nem érintik majd a lényeges alapelveket, hanem csak néhány részletet változtatnak meg, ezeket pedig ilyen vagy olyan formában hozzá lehet hangolni a mai rendszer alapvető elveihez.

Az Osztrák Birodalom legkellemetlenebb része Magyarország ; úgy látjuk, hogy nemcsak Bécsnél vagy Prágánál, hanem még Velencénél is rosszabb. Ha Magyarország másként viselné magát, Velencében is végetérne a súlyos helyzet. Tekintettel Magyarország makacsságára, szükségesnek látták, hogy kivételes helyzetet juttassanak neki, mint mondottuk. Nem mintha a magyaroknak ígért új rendszer elvei lényegesen különböznének azoktól a reformoktól, amilyenek a más tartományoknak adott jogok, melyekről az előbb szóltam, — erről nincs szó, de szükségesnek tartották, hogy olyan engedményekkel hízelegjenek a magyarok önérzetének, amelyeket a magyarok számára teljesen elegendőeknek tartottak. Már beszéltünk arról, hogy a magyarországi helytartót régi névvel nádornak fogják hívni, hogy azt a főtisztviselőt, aki Bécsben intézi a magyar ügyeket, régi névvel magyar udvari kancellárnak fogják hívni stb. ; azonkívül a magyar tartományi gyűlés szélesebb hatáskört kap, mint a többi tartományi gyűlés. Tudjuk, hogy minden fontos ügyet Bécsben kell eldönteni, ahogy eddig történt, hozzátéve azt a formaságot, hogy az államtanácsban is meg kell tanácskozni, ha a miniszterek kényelmesnek tartják, vagy pedig e nélkül a formaság nélkül, ha ezt a miniszterek kényelmetlennek találják. Magyarország nem szabad hogy kivételt képezzen ez alól a szabály alól : az ő belső igazgatására vonatkozólag is minden fontos ügyet Bécsben döntenek el. De a csekély fontosságú ügyek közül sok olyat bocsátanak a magyar tartományi gyűlés hatáskörébe, amelyek nem tartoznak más tartományi gyűlések alá ; a Magyarországra vonatkozó másodrendű törvényeket majd megtárgyalja a magyar országgyűlés, de ennek a véleménye nem kötelezi a bécsi minisztériumot.

A magyarok három vagy jobban mondva két pártra oszlanak. A lakosság egyik fele Kossuth pártján van ; a nemzet másik fele, az ú. n. mérsékelt párt továbbra is azt akarja, hogy Magyarország az Osztrák Birodalomtól teljesen különálló állam legyen, Ausztriával csupán az azonos dinasztia kösse össze, ahogy Norvégia áll összeköttetésben Svédországgal. Ezt a követelést úgy hívják, hogy a »régi alkotmány visszaállításának követelménye az 1848-

ban tett változtatásokkal együtt«. Az 1848-ban tett változtatások abban állottak, hogy elejét vették mindenféle lehetőségnek arra, hogy a bécsi kormány beavatkozzék a magyar ügyekbe : Magyarország fővárosában, Pesten külön minisztériumot állítottak fel, amely csak olyan viszonyban volt a bécsi kormánnyal, mint amilyenben két teljesen különböző állam kormánya áll egymással, pl. az angol a franciával, vagy a spanyol a portugállal. Ehhez a mérsékelt párthoz és a radikális vagy Kossuth-párthoz tartoznak a magyarok néhány ember kivételével, ezek alkotják a harmadik pártot. Ezek néhányan olyan emberek, akik Metternich egykori párthívei és hívek maradtak Ausztriához a felkelés ideje alatt. Mágnások, de a mágnások között is csupán jelentéktelen az arányszámuk. Ez az ú. n. ó-konzervatív vagy osztrák párt abban reménykedett, hogy a mérsékelt pártot rábírja az október 20-iki diploma elfogadására. Az Osztrák Birodalom szerencsétlenségére ez a párt tévedett jóindulatú számításában. Magyarországon hűvösebben fogadták a diplomát, mint bárhol egyebütt. Más nagy városokban a diploma kihirdetése utáni első napokban az elégedetlenség csak abban mutatkozott meg, hogy visszautasították a házak kivilágítására vonatkozó felhívást ; Pesten már sor került a tömeg összecsapására az osztrák csapatokkal. Íme, egy részlet a Times levelezőjétől erre a jelenetre vonatkozólag (a Times elbeszélését tulajdonképpen azért vesszük, mert mérsékeltebb a német újságok által közölt elbeszéléseknél, ezek ugyanis a leghazafiatlanabb módon együttérzésüket fejezték ki a magyarok iránt, és kellemetlen dolgokat mondottak az osztrákokra ; meg kell mondanunk, hogy ez olyan újságokra is vonatkozik, amelyeket magában Bécsben adnak ki).

»Részletek a Pesten október 23-án este lejátszódott rendzavarásokról. Október 22-én, hétfőn a városi tanács felhívta a magyar főváros lakosait, hogy világítsák ki házaikat és ezzel fejezzék ki hálájukat a császárnak az alkotmány helyreállításáért. Kedden (október 23-án) reggel Benedek tábornok arról értesult, hogy ha megrendezik a kivilágítást, rendzavarásokra kerul sor ; ezért megparancsolta a városi elöljáróságnak, adja tudtul a háztulajdonosoknak, hogy ne világítsák ki házaikat. Este az idő rendkívul jó volt és az utcák tele voltak emberekkel ; de este nyolc óráig semmiféle jel sem mutatott arra, hogy rendzavarásokra készulnek a városban ; nyolc órakor egy csoport fiatal ment végig a Váci utcán (Pest főutcáján) futyulve és kiabálva. A ‚Magyar Király' vendégfogadó által elfoglalt ház első emeletén sztereoszkóp képkiállítás volt, és a transzparens mögött az egyik ablakban ragyogó fény látszott. Amikor a fiatalság ezt meglátta, még inkább elkezdett kiabálni és kis rézpénzdarabokat hajigálni az ablakra. Erős őrjáratok jelentek meg és egyenesen rávetették magukat a tömegre. Ugyanakkor más összeutközés is támadt a csapatok és a nép között az Új piac területén. Gyalogos és lovas csapatok vetették rá magukat a népre.

A katonák tobbek kozott behatoltak a Zrinyi kávézóba és kikergették onnan a látogatókat. Néhány embert letartóztattak.«

A magyar számazású Benedek férfias nyíltsággal mutatta ki szándékait és érzelmeit. Az október 20-iki diplomával együtt jelent meg egy leirat, amellyel Benedeket a magyar főkormányzó hivatalából áthelyezték a velencei tartomány osztrák csapatainak főparancsnoki tisztségébe. A pestvárosi előljáróság el akart búcsúzni a honfitárs kormányzótól és megjelent előtte egy oklevéllel, melyben pesti polgárrá választja, ahogy valamikor a londoni City Wellingtonnak megadta a londoni polgár címet. Ez az október 23-iki jelenet után volt. »Várjanak a városi polgár cím adományozásával addig, amíg nem lesz becstelenség, ha az ember magát pesti polgárnak nevezi«, mondotta Benedek a nála megjelent küldöttségnek. »Önök Benedeket csak félig ismerik, — folytatta.— A következő alkalommal majd nem nézem azt, hányukat kell agyonütni.« Benedek megígérte, hogy rendíthetetlen keménységgel megőrzi a rendet. Ezen vagy azt értette, hogy még egy ideig Pesten marad (csak november közepén utazott el Velencébe), vagy pedig azt, hogy szükség esetén visszatér Velencéből Magyarországra. De ilyen erős támogatás ellenére az október 20-iki diploma megvalósítása nehézségekbe ütközött.

Láttuk azt, hogy más tartományok számára a tartományi gyűlések összetételét és a képviselők választásának a módját egyenesen a minisztérium döntése határozta meg. Szécsen és társai úgy vélték, hogy a magyar országgyűlésre vonatkozó hasonló rendelkezés túlságosan rossz benyomást kelt Magyarországon. A miniszterek kijelentették, hogy a magyar mágnásoknak a képviselőiből előzetes értekezletnek kell összeülnie, hogy összeállítsa a választói törvény tervezetét. Ennek az engedménynek az eredményei azonnal meg is mutatkoztak. Szécsen és Vay az értekezletre először kizárólag saját politikai barátaikat akarták összehívni. De rögtön kiderült, hogy egy ilyen értekezletnek nem volna erkölcsi ereje az ország közvéleménye felett, mert ez elvetné határozatait. Szükségessé vált, hogy az értekezletre meghívják a nemzeti párt néhány emberét. A nemzeti párt mérsékelt emberei azonban elhatározták, hogy csak azért jelennek meg az értekezleten, hogy bejelentsék az értekezlet törvénytelen voltát, kifejezzék azt a véleményüket, hogy mindenfajta tanácskozás az országgyűlés összetételét és a választások módját illetőleg törvénytelen, hogy a választásoknak az 1848. évi választási törvény szerint kell végbemenniök. Ez a váratlan esemény arra kényszerítette a minisztereket, hogy az értekezletet az egyik határnapról a másikra halasszák, végül pedig

bizonytalan időre elnapolják. Hogy ez a nehézség hogyan oldódik majd meg, azt nem lehet tudni.

Pontosan ugyanilyen kellemetlenség érte őket a magyar kozigazgatás átalakításában is. A régi rend szerint Magyarország vármegyékre oszlott, ezeknek saját ugyeikben onkormányzatuk volt. Ezt a vármegyei közigazgatást megszuntették és az országot, amelyet a tulajdonképpeni magyar nemzetiség lakott, ot nagy keruletre osztották, amelyeket osztrák előljárók igazgattak. Most arra gondoltak, hogy bizonyos mértékig visszatérnek a régi nemzeti kozigazgatás formáihoz, és nyilvánosságra kerult azoknak a magyaroknak a névsora, akiket az újra felállított vármegyék élére előljárókká vagy »főispánokká« (Obergespan) neveztek ki. Ezeket az embereket szokás szerint nem kérdezték meg előzetesen, hajlandók-e elfogadni a kinevezést. A főispánok névsorába belekerult a mérsékelt nemzeti párt 12 vagy 15 embere. És mi lett a vége? Mindannyian lemondtak tisztségukről.

Reméljuk, hogy az osztrák kormányférfiak művészete kellő eszkozoket talál az október 20-iki diploma minden kellemetlen következményének az elhárítására. De mindezideig a diploma számukra csupán kellemetlen kovetkezményekkel járt.

Mindenesetre, ha a hibát még ki is lehet javítani, igen boszszantó az, hogy elszalasztották a kedvező alkalmat a belső ellenségek megbékítésére, akik erejuket a külső ellenség — az olasz egység sikereitől kapják.

Csernisevszkij, id. mu, VIII. kot. 328—345. old Megjelent eloszor a Szovremennyik 1860. 11 számában.

Osztrák ügyek — Schmerling programmja — A magyar ügyek fejlődése — A nemzetiségi kérdés Magyarországon — Olaszország — A november 24-iki dekrétum Franciaországban — A szövetség megtartásának vagy felbontásának kérdése az Északamerikai Államokban

Schmerling[1] 1849 közepén lett miniszter, a magyar lázadás befejezése előtt. Az ő igazságügyminisztersége alatt hajtotta végre Haynau azokat a büntetéseket, amelyeket még nekünk is rendkívül szigorúaknak kell neveznünk, habár teljes mértékben megértjük, hogy akkor szükség volt példás szigorúságra : Schmerling miniszterssége alatt végezték ki azokat a tábornokokat, akik Görgeyvel együtt adták meg magukat, ekkor végezték ki Batthyány Lajost. Természetes, ezeket a kivégzéseket nem maga Schmerling, hanem az osztrák hadsereg parancsnokai hajttatták végre ; természetesen nem a Schmerlingtől függő törvényszékek hozták meg az ítéleteket, hanem katonai törvényszékek. De ha Schmerling ezeket a rendszabályokat minden keménységük mellett nem tartotta volna elkerülhetetleneknek, nem maradt volna meg miniszternek 1849 őszén és telén, amikor ezeket az ítéleteket végrehajtották. Még talán kétséges lehet az, milyen érzésekkel tekintettek ezekre többi társai, pl. Schwarzenberg[2] vagy Bach[3], — ők nem voltak igazságügyminiszterek, ezek az ügyek nem tartoztak egyenesen rájuk ; ha megmaradtak helyükön, ez még nem jelentette azt, hogy egyenesen helyeslik Haynau tetteit ; de Schmerling igazságügyminiszter volt ; az ő külön, személyes dolga az volt, hogy felügyeljen a lázadók megbüntetésének módjára és mértékére ; ha nem mondott le, akkor már nem lehet kételkedni afelől, hogy azt gondolta, Haynau általában helyesen járt el. Minthogy Schmerling politikai életrajzában olyan epizód van, mint az igazságügyminiszteri tisztség ellátása 1849 őszétől 1851 elejéig, arra kell következtetnünk, hogy mindig meglesz a kellő jellemszilárdsága ahhoz, hogy végrehajtsa a szükségkövetelte rendszabályokat a rend fenntartására az államban, és annak a rendszernek a támogatására, amelynek a megalakításában résztvett ; az olvasó tudja, hogy annak a berendezésnek

gyökeres vonásait, amely eddig az osztrák birodalomban uralkodott, éppen azokban az években dolgozták ki, amikor Schmerling volt az a miniszter.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 359—360. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 12. számában.

Az ausztriai belső ügyek menete továbbra is a magyar helyzettől függ. Legutóbbi szemlénkben annál maradtunk, hogy bizonytalan időre elhalasztották az esztergomi értekezletet. Ezt a magyar bíboros hercegprímásnak kellett volna összehívnia, hogy megállapodjék az eljövendő magyar országgyűlés berendezésének és a választójognak a szabályaiban: elmondottuk azt is, hogy sok ember, akiket kineveztek a visszaállított főispáni vagy vármegyei elnöki tisztségekre, lemondott erről a kinevezésről, és hogy különböző magyar városokban és falvakban tüntetések zajlottak le, amelyek olykor az osztrák csapatok beavatkozásával végződtek. Az ügyeknek ez az állapota azt a gondolatot ébresztette az osztrák kormányban, hogy talán döntő rendszabályhoz kellene folyamodnia. Részletet közlünk a Times párizsi levelezőjétől, aki erről a kérdésről szól és arról az eszközről, amelyhez a minisztérium folyamodott, hogy valamelyest elhalassza a kérdést:

»Párizs december 7.

A könyomatos tudósítás azt mondja, hogy november 29-i bécsi minisztertanácson szóba került az, hogy egész Magyarországon ki kell hirdetni az ostromállapotot; de az egyik miniszter, magyar, ragaszkodott ahhoz, hogy mielőtt ilyen szélsőséges rendszabályt foganatosítanak, kíséreljék meg, nem lenne-e hasznos Vay báró utazása Magyarországra. A báró november 30-án érkezett Pestre a vármegyék szervezetére vonatkozó utasításokkal. A benyomás, amelyet ezek az utasítások Magyarországon keltettek, nem felelt meg a reményeknek. És ha igazak a hírek, úgy az utasítások hozzájárultak az elégedetlenség fokozásához és ez az elégedetlenség, mint látszik, erősödik. Ez nem is csoda. A vármegyék szervezete volt az önkormányzat alapja, amely századokon át fennállott Magyarországon, a Vay báró által ajánlott önkormányzatot a magyarok osztrák bürokratizmusnak nevezik. Vay báró nem ismeri el azt a törvényt, amelyet 1848-ban adtak ki erre a szervezetre vonatkozólag. Mintának a német tartományok szervezetét veszi, nem pedig a régi Magyarország önkormányzatát. Az 1848. évi törvény választott bizottságokkal váltotta fel a megyei közgyűléseket, amelyeket 1848-ig megyénként hívtak össze az előljárók megválasztására és a folyó ügyek intézésére. 1848-ban a politikai jogokat, amelyeket azelőtt csak a nemesek élveztek, kiterjesztették minden állampolgárra, és ekkor a vármegye összes tagjainak a gyűlései fizikailag lehetetlenekké váltak. Ezért váltották fel őket bizottságokkal. Az 1848. évi törvény értelmében

ezek a bizottságok a járások által szabadon választott képviselőkből állnak; de Vay báró utasításai szerint a vármegyei bizottságok tagjait a vármegyék vezetői nevezik ki, ezeket meg egyenesen a kormány nevezi ki. Könnyen érthető, hogy az ilyesfajta szervezet nem tetszik a magyaroknak. Sőt mi több: Vay báró utasításai értelmében az esküt az osztrák császár és nem a magyar király kezébe teszik le, a magyar alkotmány szerint pedig csak magyar királyi cím létezik, az október 20-iki diploma pedig azt mondta, hogy visszaállítják a magyar alkotmányt. Vay báró utasításai értelmében a megyei bizottságok által választott előljárókat a központi kormánynak kell jóváhagynia és a kormány határozza meg fizetésüket is, miután eskujüket kivette. Magyarországon a régi alkotmány szerint semmiféle ehhez hasonló intézmény sem volt. Hozzáteszem még azt, hogy ezeknek az utasításoknak az értelmében meg kell tartani a Bach és Schwarzenberg által bevezetett bírósági rendszert, és meg kell tartani az általuk bevezetett pénzugyi rendszert is. Ebből meg fogják önök érteni, miért keltettek Vay báró utasításai általános megrovást Pesten és egész Magyarországon. Az ember azt kérdezi magától, mivel végződik majd mindez? Valószínűleg azzal, hogy egész Magyarországon kihírdetik az ostromállapotot.«

Olyan hírek járták, hogy a magyar ügyek miniszterei a bécsi kabinetben, Szécsen gróf és Vay báró lemondanak vagy elbocsátják őket, és helyüket a mérsékelt magyar párt vezetői, Deák[1] és Eötvös[2] foglalják el. Valóban Eötvösnek és Deáknak felajánlották, hogy lépjenek be a kabinetbe, vagy legalábbis megkérdezték tőlük, mi volna a programmjuk, ha tárgyalások indulnának velük a minisztériumba való belépést illetőleg. De ha Rechberg grófnak és más igen befolyásos embereknek igen nehéz volt beleegyezni Schmerling programmjába, amely olyan közel állt a kabinet régi programmjához (a Schmerlinggel való megbeszélések három hétig húzódtak, ha nem tovább), úgy a megegyezésük Deákkal és Eötvössel már teljesen lehetetlennek látszik. Az olvasó emlékezik arra, hogy a legutóbb a magyar pártokról beszéltünk: a mérsékelt magyar párt olyan emberekből áll, akik együttműködtek Kossuthtal egészen addig a pillanatig, amikor Magyarországon kikiáltották a köztársaságot, — csak ezt a lépést nem akarták megtenni, viszont az 1848-as év összes törvényeinek az összeállításában segítettek Kossuthnak. A legutóbb beszéltünk arról, hogy az 1848-as év törvényei Magyarországot Ausztria többi részétől teljesen különálló állammá alakították át, úgyhogy a bécsi kormánynak olyan viszonyban kellett állnia a magyar kormánnyal, amilyenben a francia kormány áll az angollal, vagy a dán a svéddel. Schmerling tagja volt annak a minisztériumnak, amely háborút folytatott a magyarok ellen ezeknek a törvényeknek a visszavonásáért, Deák és Eötvös pártja pedig a felét tette ki a magyar seregeknek, amelyek akkor az osztrákok ellen harcoltak. Nemcsak Rechberg gróf számára (aki, mint olvastuk, túlságosan liberálisnak tűnik a bécsi minisztérium útját meghatározó személyek számára), hanem

Schmerling számára is, aki liberalizmusát tekintve alig vethető össze Rechberggel, lehetetlen, hogy egy asztalhoz üljenek Eötvössel és Deákkal. Ezért Szécsen és Vay megmaradtak a helyükön, Vay magyarországi követjárásának pedig sikere volt: sikerült meggyőznie — nem a magyarokat, hanem Rechberg grófot, — hogy óvatosabban kell eljárni, mint azok gondolták, akik fel akarták újítani az ostromállapotot Magyarországon. Honfitársait nem tudta engedékenységre bírni Vay báró, de a bécsi minisztérium a hazájabeli emberek hangulatára vonatkozó beszámolójából meglátta azt, hogy a magyaroknak lehetőséget kell adni a vármegyék közigazgatásának a rendezésére és az esztergomi értekezleten való megjelenésre.

Beszéljünk először az esztergomi értekezletről. Az olvasó emlékszik arra, hogy az (október) 20-iki diploma tervbe vette azt, hogy az eljövendő magyar országgyűlés választói törvényét ne a bécsi minisztérium állítsa össze, hanem azoknak a magyar mágnásoknak a gyülekezete, akik Szécsen gróf és Rechberg gróf pártján állnak. De ezek a mágnások, vagy az ú. n. ó-konzervatív párt csalódtak abban az elképzelésükben, hogy milyen viszonyban állnak a magyarok érzelmeihez. Szécsen gróf és Vay báró meglátták, hogy az a gyülekezet, amely csupán az ő pártjuk tagjaiból állana, igen népszerűtlen volna, és határozatait a magyarok nem fogadnák el. Tervbevették azt, hogy az esztergomi értekezleten olyan szabályokat állapítanak meg a választásokra, hogy az eljövendő országgyűlésen az ó-konzervatív párté legyen a többség, ahogy a többi tartományi gyűlés statutumai a nemességnek és a papságnak biztosították a többséget. Kiderült, hogy hiábavaló akárcsak össze is hívni az értekezletet csupa olyan emberből, akiknek az együttműködése biztosítva van. A mérsékelt nemzeti párt azt hangoztatta, csupán azért jelenik meg az értekezleten, hogy kimondja egy új választási törvény összeállításának szükségtelen és lehetetlen voltát, mert az 1848. évi törvény teljes mértékben érvényben van. Vay báró hazája látogatásáról visszatérve, meggyőzte kabinetbeli társait, hogy bár a mérsékelt nemzeti párt nem áll el ettől az elvtől, az ő részvétele nélkül mégsem lehet összehívni az értekezletet, az értekezlet elhalasztása pedig azt jelentené, hogy nem járnak el okosan. A bécsi kabinet meghátrált a szükségszerűség előtt. A következő részlet a Times bécsi levelezőjétől megmutatja Vay báró utazásának eredményeit, és ezzel együtt megmagyarázza az olvasónak az okokat, amelyek miatt az engedményt megtették:

»December 2-án Magyarország bíboros hercegprímása[3] egyes befolyásos embereket (szám szerint mintegy százat) meghívott, hogy december 17-én jojjenek össze Esztergomban. A gyulekezet célja (mondja a prímás),

„a kozelebbi országgyűlésre szolgálandó ideiglenes választási törvény kérdésének megoldása". A tiszteletreméltó prelátus nyűgos hangon ír — így is kell annak lenni, mert honfitársainak háromnegyed része nem hajlandó engedelmeskedni a kormánynak. Magyarországon tisztára forradalmi a helyzet.«

Nem soroljuk fel mind a híreket a nagyszámú tüntetésekről, amelyek egész Magyarországon lezajlanak. Elég lesz, ha annyit mondunk, hogy sok helyen levették az osztrák címereket és magyarokkal cserélték fel; magától értetődő, hogy ez nem ment anélkül, hogy meg ne sértették volna a levett címereket, az osztrák hatóságok pedig tétlenül nézték mindezt, mert határozott rendszabályok nyílt felkelésre vezettek volna. December 17-én Esztergomban összeült a prímás által egybehívott értekezlet; az általa meghívott személyek többsége az ó-konzervatív párt embere volt, csupán a kisebbség tartozott a mérsékelt nemzeti párthoz. De a közvélemény annyira ránehezedett a gyülekezetre, hogy a többség hallgatott és hallgatólag elfogadta a kisebbség javaslatait. A kisebbség szónokai rögtön azzal is kezdték, hogy az 1848. évi választási törvény érvényben van, és csupán annak következményeképpen maradt hatálytalanul mindezideig, mert a törvényes rendet különböző körülmények és viszonyok miatt meg kellett szüntetni. Semmiféle ellenvélemény sem hangzott el, és ezért az értekezlet egy délelőtti ülés alatt, amely negyedfél óránál nem tartott tovább, befejezte tárgyalásait. Egyhangúan úgy döntött, hogy a bécsi kormánynak azt ajánlja, hogy az országgyűlési választásokat az 1848. évi törvény alapján kell megtartani.

Néhány nappal az esztergomi értekezlet előtt folyt le Pest vármegye ú. n. »tisztújítás«-a. Az olvasó tudja, hogy a magyarok felett aratott győzelem következtében 1849-ben megszüntették a magyar közigazgatási rendet, amelynek legfőbb vonása az volt, hogy az ország megyékre oszlott és ezek önállóan intézték belső ügyeiket. Mindazok a személyek, akik politikai jogokat élveztek, tették ki az ú. n. kongregációt vagy megyei közgyűlést, amely meghatározta a vármegye költségvetését, megválasztotta az összes megyei tisztviselőket és bírákat. Csak egy tisztségre nevezett ki embert a központi kormány, vagy az akkori kifejezéssel élve, a király. Ez a tisztség a megyei főgróf vagy főispán (Obergespan) tisztsége volt, ő volt a megyei közgyűlések elnöke, és ezen a tisztelbeli kötelezettségén kívül szinte semmiféle hatalma nem volt. A főispán hívta egybe a megyei közgyűléseket meghatározott időpontokra, vagy a vármegyei lakosok kérelmére. A két megyei közgyűlés közti időszakban a vármegye ügyeit a megyei (törvényhatósági) bizottság intézte, amelyet a közgyűlés választott meg.

Az 1848. évig Magyarországon nem minden lakosnak voltak politikai jogai, hanem csak a nemeseknek, olyan embereknek, akik hivatásuk folytán élveztek nemesi jogokat (tanárok, orvosok és más emberek, akik képzettséget megkívánó munkával foglalkoztak), és a független városok polgárainak. 1848-ban az összes politikai jogokat megadták Magyarország egész lakosságának rendi különbség nélkül. Magyarország meghódítása után megszüntették a megyei (törvényhatósági) bizottságokat is, a megyei közgyűléseket is, a főispáni tisztséget is, és magát Magyarországnak vármegyékre osztását is. Az országot öt kerületre osztották fel, ezeket katonailag kormányozták, és legfőbb előljárói a kerületi csapatok vezénylő tábornokai voltak. Az október 20-iki diploma értelmében hozzá kellett fogni a vármegyei közigazgatás helyreállításához. Láttuk az utasításokat, amelyek alapján el akarták rendezni ezt az ügyet. Ha az utasításokat végrehajtották volna, a vármegyék szervezete olyan jelleget öltött volna, amely nem egyezett meg a megsemmisítésük előtt fennállt berendezéssel, és a közigazgatást bürokratikus módon kezelték volna, ahogy az Osztrák Birodalom egyéb tartományaiban kezelik. A különbség az október 20-iki diploma által megszüntetett rendszerrel szemben főképpen abban állt volna, hogy az öt nagy kerület helyébe vármegye néven 39 nem olyan nagy kerületet hoztak volna létre, amelyeknek a határa egybeesett volna a régi vármegyék határaival. De az egyezés megőrzése érdekében a vármegyei előljáróknak meg kellett adni a régi főispán elnevezést. Ez a név feltétlenül arra kötelezett, hogy vármegyei előljárókká olyan embereket nevezzenek ki, akiket vármegyéjükben tisztelnek, mert a főispán elnevezéshez igen magas méltóság fogalma kapcsolódott. Az előttünk ismeretes hangulat mellett ennek a körülménynek az volt az eredménye, hogy Széchenyi gróf és Vay báró minden célkitűzése halomra dőlt. Az ügyek menetét egész Magyarországon egy példán, Pest vármegye példáján látjuk meg.

Pest vármegye a legjelentősebb Magyarországon, lakosainak a számát tekintve; még nagyobb fontosságot nyer az által, hogy ott fekszik a nemzeti főváros, amely a mellett messze túlszárnyalja az összes többi magyar várost terjedelmével. Amit Pesten határoznak el, azt rendszerint egész Magyarország határozta el. Pest vármegye elnökévé a régi főispánt, Károlyi grófot[4] nevezték ki nem főispáni, hanem csupán adminisztrátori címmel. Meg kell magyarázni ennek a különbségnek az értelmét. Metternich idejében, amikor a bécsi kormány és a magyar országgyűlés között véleménykülönbségek állottak fenn, a megyei (törvényhatósági) bizottságok megtagadták a bécsi minisztérium rendelkezéseinek a végrehajtását, mert ezeket az országgyűlés ellenére adták ki.

A bécsi minisztérium ekkor feloszlatta az engedetlen megyei közgyűlést, felfüggesztette az engedetlen megyei (törvényhatósági) bizottságot, és felmentette hivatala alól az engedetlen főispánt. A vármegye igazgatását az osztrák kormány hivatalnokának adták át, akit adminisztrátornak neveztek. A magyar törvények szerint ilyen tisztség nem létezett. Ezért az adminisztrátori cím, amelyet most a pestmegyei közgyűlés elnökének adtak, utalás volt arra, hogy a bécsi minisztérium szükségletei továbbra is felette állnak a magyar törvényeknek. Károlyi nem akarta elfogadni a pestmegyei elnökséget, amikor megtudta, hogy a miniszterek nem főispánná, hanem adminisztrátorrá kívánják őt kinevezni. De néhány nap mulva beleegyezett a tisztség elfogadásába, miután meglátta, hogy maga megváltoztathatja az ügy jellegét. Hogy hogyan látta ő a magyarországi helyzetet, azt már a megyei közgyűlést egybehívó levelének a szavai maguk is mutatták: azt mondotta, hogy az 1848-ban megválasztott megyei közgyűlés sok tagját megölték vagy meghaltak, ezért, mondotta Károlyi, egybehívják a megyei közgyűlést, hogy új embereket válasszon az 1848-as megyei közgyűlés összetételében most mutatkozó megürült helyekre. Világos volt, hogy Károlyi szerint az 1848-as évi megyei közgyűlés megtartotta törvényes létét, és csak ideiglenesen tették lehetetlenné különböző körülmények kötelezettségeinek teljesítését, most pedig újból jogaiba lép. December 10-én Pesten összegyűlt a megyei közgyűlés; tevékenységéről nem beszélünk magunk, hanem csupán szemelvényt közlünk az »Indépendance Belge« levelezőjétől:

»Pest, december 11.

Pest vármegye kozigazgatási és politikai tisztújítása tegnap nagy ünnepélyességgel zajlott le. Az egész várost ezen a napon nemzetiszínű zászlók díszítették, este pedig minden előzetes megegyezés nélkül kivilágítás volt; az egész város résztvett ebben a fontos ténykedésben, amelylyel Magyarország első vármegyéje újból, hogy úgy mondjuk jogainak birtokába lépett. Valóban, ez is volt a tegnapi gyűlés jellege. Egyenesen, ingadozás nélkul tértek vissza az 1848. évi torvényekhez.

Az ulés kezdetén Károlyi gróf, akit a megye adminisztrátorává neveztek ki, bejelentette, hogy ismét elfoglalja ugyanazt a tisztséget, amelyet 1848-ban betoltott és amelynek az ellátásában az utóbbi tizenegy esztendő során akadályozva volt. Az egész gyűlés elragadtatással megtapsolta ezeket a szavakat, és ezután már nem lehetett Vay báró utasításairól beszélni. Magától megoldódott az a kérdes is, amely felett két hete olyan hevesen vitatkoztak: elfogadja-e Károlyi gróf a neki adott adminisztrátori címet, vagy követelje-e azt, hogy adják meg neki a főispáni címet: Károlyi gróf most nem kap semmiféle címet, egyszerűen visszaszerzi magának azt a címet és azokat a kötelezettségeket, amelyek 1848-ban az övéi voltak, az 1848. évi törvény pedig nem ismer adminisztrátorokat, csupán főispánokat.

Így tehát míg a hivatalos újságok azon elmélkednek, lehet-e és milyen mértékben lehet visszaállítani az 1848-as törvényeket, a magyar

államférfiak visszaállítják az 1848-as évi törvényeket. Vay báró most talán csak nyílt katonai fellépéssel tudná megakadályozni ezt a visszaállítást: a magyarok hallgatólagosan félretolják a nemzet akaratával ellentétes utasításokat és rendeleteket.

Befejezésül megemlítek egy tényt, amely nem minden jelentőség nélkül való. A pestvármegyei új bizottság tagjainak a sorába beválasztották Teleki László grófot[5], aki magyar követ volt Kossuth diktatúrája alatt.«

A választásokon kívül a pestvármegyei közgyűlés megtanácskozta a jelenlegi helyzetet is, és három határozatot hozott. Először is megállapította azt,. hogy Vay báró törvénytelenül fogadta el a magyar udvari kancellár rangját. Másodszor elhatározta a közgyűlés, hogy az országgyűlés beleegyezése nélkül megállapított és beszedett adókat jogtalanul szedik be; harmadszor kimondotta, hogy lehetőleg minél előbb össze kell ülnie az országgyűlésnek az 1848-as évi törvények alapján és hogy mindezekről a törvényekről el kell ismerni, hogy érvényben maradtak.

Szinte valamennyi egyéb vármegye már követte, vagy elhatározta, hogy követi Pest vármegye példáját. Ime egy szemelvény a »National Zeitung« bécsi levelezőjétől, amely megmagyarázza, milyen állapotba juttatták az ügyeket a megyei közgyűlések és az esztergomi értekezlet határozatai:

»Bécs, december 20.

Az esztergomi értekezlet után megsokasodott a bécsi udvari kancellária tevékenysége: az ó-konzervatív párt reménykedik, hogy annyira megerősödik, hogy nem engedi ki a hatalmat a kezéből; de anélkül, hogy tévedést kockáztatnánk meg, azt mondhatjuk, hogy az eljövendő országgyűlésen az 1848-as évi törvények hívei lesznek uralmon, és hogy ez az országgyűlés talán csak a szukség miatt enged át néhány akkor megszerzett jogot a központi kormánynak. Azt kell gondolnunk, hogy minden Ausztria külföldi kapcsolataitól fugg itt: Ha megmarad a béke, a magyarok beleegyezhetnek olyan feltételekbe, amelyek elég kedvezőek Ausztria számára; ha viszont háború lesz, a magyarok igyekeznek megszerezni az önállóságot. Most az összes közvetett adók beszedése Magyarországon bizonytalanná vált, a következő tavaszon pedig a magyarok talán már a dohányföldek után sem fizetnek majd adót. Mit tesz akkor az erőtlen pénzügyminisztérium?«

A dolgok eljövendő menete Magyarországon — és nemcsak magában Magyarországon, hanem az egész Osztrák Birodalomban, — az Olaszországgal való háború vagy béke kérdésénél sokkal inkább függ egy másik viszonytól, amelyről szerfelett nehéz ítéletet mondani, és ez az, hogy a magyarok és a régi Magyar Királyság nem magyar lakossága között megbékélés jön-e létre, vagy pedig kiújul a régi harc. Az olvasó tudja, hogy az összes nem-magyar nemzetiségek, különösen a szerbek és horvátok ellenségeskedése a magyarokkal volt a gyökeres oka az Osztrák Birodalom győzelmének 1849-ben. Kosztomarov[6] úr abban a cikkében, amelyet az olvasó a Szovremennyik jelen számában talál, azt

mondja, hogy a történelem nem ismer feltétlenul igazakat és feltétlenül bűnösöket, hogy minden nemzetnek, minden rendnek, minden pártnak a maga szempontjából igaza van. Ez nagyon is így lehet ; a történelem azonban ezzel szemben különbséget tud tenni olyan cselekvések között, amelyek a kijelölt cél felé vezetnek, és olyanok között, amelyek elveszik a cél elérésének lehetőségét. Az eredmény azt mutatta, hogy a magyarok és a délszlávok 1848-ban egymás közötti viszonyukban igen oktalanul jártak el, — olyan oktalanul, hogy alig lehet eldönteni, melyik fél volt az oktalanabb. Elolvastunk most két igen jó művet ennek a harcnak az okairól, — az egyiket magyar ember írta a magyarok védelmében, a másikat egy szerb a délmagyarországi szlávok védelmében : »Die serbische Bewegung in Südungarn«[7], amely a szerző megnevezése nélkül jelent meg, és »Histoire politique de la révolution de Hongrie par Daniel Irányi«[8]. Ezek az apológiák különös, valószínűtlen benyomást tettek ránk. Mindkettőt igen okos, az ügyet kiválóan ismerő emberek írták. Amikor a magyarnak a könyvét olvastuk, aki azt bizonygatta, hogy az igazság a magyarok oldalán volt, hogy a szerbeknek és horvátoknak vagy egyáltalában nem volt okuk az elégedetlenségre, vagy pedig teljes lehetőségük volt a magyarokkal való kibékülésre a háború kezdete előtt, — úgy tűnt nekünk, hogy az igazság teljesen a szerbek és horvátok oldalán van, hogy a magyarok, akik korábban elnyomták őket, 1848 tavaszán nem akarták kielégíteni alapvető követeléseiket, szükségszerűvé tették számukra, hogy háborút indítsanak és a magyar függetlenség ellenségeit támogassák. Amikor a szerbnek a könyvét olvastuk, aki ugyanazokat a gondolatokat bizonygatta, amelyekre a magyar könyve vezetett rá minket, bár ezek ellen a gondolatok ellen íródott, — amikor a szerbek és horvátok apológiáját olvastuk, ezzel szemben kezdett úgy tűnni, hogy a magyarok mindent megadtak a szlávoknak, amit a szlávok akartak, hogy a szerbeknek és horvátoknak nem volt semmiféle komoly okuk, hogy a magyarok ellen harcoljanak, amikor megindították ellenük a háborút. Az a különös ellentét, ami a könyv által kiváltott benyomás és a szerző által célzott benyomás között fennáll, a legvilágosabb bizonyítéka annak, mennyire esztelenek voltak annak a nemzetnek akkori igényei, amelyeket a szerző védelmébe vesz.

Nálunk szláv vérünkre való tekintettel az akkori események részleteivel kevéssé ismerős emberek hajlamosak arra, hogy kizárólag a magyarokat okolják és a szlávokat igazolják. Kérjük az olvasót, olvassa el akár csak az itt következő szemelvényeket a szerb könyvéből, — azokat a lapokat fordítjuk le, amelyek az

úgy legfontosabb mozzanatát tárgyalják, — azt a mozzanatot, amely magának a szerzőnek a helyes megjegyzése szerint eldöntötte a szerbek között, hogy harcolniok kell a magyarok ellen.

Előzetesen meg kell jegyezni azt, hogy csak 1848 március közepétől volt a magyar nemzeti párt kezében a hatalom a Magyar Királyság sorsa felett, és csak ekkor láthatott hozzá gyökeres reformokhoz. Ez a nemzeti párt mindent megváltoztatott Magyarországon. Megszüntette a jobbágyságot, szinte váltság nélkül. A szláv lakosság tömege Magyarországon akkor jobbágyokból állott; ha a Magyar Királyság valamelyik nemzete a legnagyobb előnyhöz jutott ettől a reformtól, úgy az természetesen a szláv nemzet volt; ha itt feláldozták a földesurak érdekeit, akkor ennek az áldozatnak legnagyobb részét a magyar nemzethez tartozó embereknek kellett viselniök, mert a földesurak rendjében összehasonlíthatatlanul több volt a magyar, mint a szláv. Pontosan ugyanilyen volt a többi reform mind, amelyeket 1848 tavaszán a magyar országgyűlés hozott. Pedig ez szinte kizárólag magyarokból állt; ha valamelyik nemzet a legtöbbet nyerte mindegyik reformból, úgy az minden kétséget kizáróan a szláv volt. Honnan vesszük ezt a következtetést? A szerb által írott könyvből, az általa felsorolt adatokból. Ha meg akarnak győződni arról, hogy valóban ilyen következtetések származnak az ő elbeszéléséből, olvassák el a következő vázlatot, hogy milyen benyomást gyakoroltak honfitársaira, a magyarországi szerbekre a magyar nemzeti párt által megkezdett reformok:

»A bécsi rendszer elleni elégedetlenség olyan mélyen gyökerezett a (szerb) társadalom minden rétegében, olyan egyforma volt valamennyi (szerb) pártban, hogy itt (Magyarország szerbeklakta területén) épp úgy, mint Pozsonyban (azaz a magyarság akkori fővárosában) a politikai ügyek fordulata egy pillanatra fölébe kerekedett a nemzeti ellenszenvnek és kívánságoknak. A (szerb) városokban és falvakban egyaránt igyekeztek élni a megszerzett jogokkal, és a szerb a magyar telepes mellett állt be (a nemzetőrség) soraiba. Úgy látszott, hogy minden elégedetlenség eltűnt, Újvidéken és Temesvárott (a szerb terület két legfontosabb városában) lelkes kiáltásokkal fogadták el a március 16-i pesti kérelem 12 pontját (a kérelmeket a magyarok állították össze, és a szélsőséges magyar párt programmját fejtették ki, azét a pártét, amelynek vezetője Kossuth volt); Újvidéken a (magyar országgyűlés által hozott) reformokat 101 ágyúlövéssel fogadták és a négy vallásfelekezet (katolikus, pravoszláv, protestáns és zsidó) papsága hálaadó istentiszteleteket tartott a bekövetkezett eseményekért, amelyekről mindenki szilárdan meg volt győződve, hogy véget vetnek a nemzetiségi harcnak. Ha egyes (szerb) városok (a magyar országgyűléshez intézett) üdvözlő feliratukban hozzátették azt a kívánságot, hogy a szerb nyelv, a szerb vallás érintetlenek maradjanak, ezt abban a kétségtelen meggyőződésben tették hozzá, hogy az új (magyar) minisztérium nem járhat el és nem is fog eljárni másként, mint ennek az elvnek az alapján (‚Die serbische Bewegung' 49—51. old.).«

Amikor a szerb apológiának ezeket a lapjait olvassák, semmiképpen sem várhatják azt, hogy öt lap után, amelyeken egy tény sincs, amely valamiféleképpen is a magyar ügyre vonatkoznék, a szerző azt mondja majd: »És így a háború el volt döntve«. Mi döntötte el? Saját elbeszélése szerint a következő. A magyarországi szerbek társadalmi életének a központja akkor Újvidék volt. Már olvastuk azt, hogy más szerb városokhoz hasonlóan Újvidék is lelkesedéssel fogadta a magyar országgyűlés által megkezdett reformokat; összeállítottak egy feliratot, ebben kifejezték az újvidéki szerbek együttérzését és háláját, és kifejezték kívánságaikat; küldöttséget választottak, hogy ezt a kérvényt elvigye a magyar országgyűlésbe: a küldöttség megjelent a magyar országgyűlés termében, beléptekor s a teremből való távoztakor az egész magyar országgyűlés egyhangú lelkes és együttérző felkiáltásai fogadták, biztosították arról, hogy a szerb nép minden kívánságát teljesíteni fogják, — és éppen a szerb küldöttségnek ez a fogadtatása tárta fel a küldöttség és valamennyi magyarországi szerb előtt azt, hogy harcolniok kell a magyarok ellen. Önök nem hiszik? azt gondolják, hogy szavaim az egészséges ész kigúnyolása? Méltóztassanak elolvasni a következő szó szerinti fordítást a szerb könyvéből, amelyet követünk:

»Újvidéken 17 pontban foglalták össze a szerb nemzet kívánságait és elhatározták, hogy küldöttség útján felterjesztik a pozsonyi országgyűléshez elfogadásra. Ezeknek a kívánságoknak mérsékelt voltát a nyelvkérdésben és a megbékülésre való hajlandóságát a következő követelés fejezi ki, amelyet elsőnek állítottak fel.

Ahogy a szerbek elismerik a magyar nemzetiség diplomáciai jelentőségét, ép úgy elvárják saját nemzetiségük elismerését és tiszteletbentartását belső ügyeiket illetőleg.

Az a kérdés, hogy a Magyar Királysághoz kívánnak-e tartozni vagy sem, fel sem merült. Senkinek sem jutott eszébe, hogy Magyarországtól való elszakadásra gondoljon.

Április 8-án ez a küldöttség megjelent az országgyűlésen, Kossuth Lajos mutatta be és az országgyűlés minden tagja egyhangúan udvözölte.

Alekszandar Kosztics, a küldöttség szónoka, 12.000 újvidéki szerb nevében kifejezte azt a várakozását, hogy az országgyűlés jóváhagyja a beterjesztett kérelmet, és bejelentette, hogy a szerb nemzet kész vagyonát és vérét áldozni a Magyar Királyságért.

Kossuth a miniszteri székből azt válaszolta, hogy a nemzetiségeket tiszteletben fogják tartani, de hogy mindenki számára érthető, hogy a magyar nyelvnek kell lennie az egyik kapocsnak, amely Magyarország összes részeit egyesíti; hogy a magyar szívesen juttat részt a szerbeknek abból a szabadságból, amelyet megszerzett, de ezzel szemben jogosan reméli, hogy az ő nyelve az a kapocs, amely egyesíti vele azokat a nemzeteket, amelyekkel szabadságát megosztja.«

A képviselőház éljen! kiáltásokkal kísérte a távozó küldöttséget. De a miniszter olyan szavakat mondott, amelyek alapján

a szerbek nem gondolhattak arra, hogy a liberális minisztérium meg akarja szüntetni a szerb nyelv elnyomását. Ennek a gondolatnak a keserűségét még csak fokozta az a sértő mondat, amely később oly engesztelhetetlen gyűlöletet szült és oly sok rokonszenvtől fosztotta meg azokat, akik kiejtették, az a mondat, amely telve volt igaztalan öndicsérettel. A magyar azt mondotta, hogy szívesen juttat »részt« a szerbeknek abból a szabadságból, amelyet »ő« megszerzett. Közismert volt, hogy egész Ausztria számára a fordulatot a dolgok menetében a bécsi események döntötték el, és hogy a magyar országgyűlés liberális pártjának a győzelme csak a bécsi győzelem következménye volt. De az öntelt öndicsérettől függetlenül ennek a később számtalan beszédben megismételt mondatnak sértő voltát az is megadta, hogy közvetve a magyar nemzetiség szupremáciájáról beszélt. Ezért a küldöttség azzal a kellemetlen meggyőződéssel hagyta el a termet, hogy a kormány a magyar nemzetet többre tartja a szerbnél, és hogy magyar szempontból önkéntes kegynek tartja a magyaroknak a beleegyezését, hogy a szerbeket nem zárják ki az új jogok élvezetéből. A küldöttség elhatározta, hogy a miniszterek lakására megy, hogy pontosabb magyarázatot kapjon.

»A miniszterelnök[9] úgy fogadta őket, mint Újvidék hű ‚magyar' város küldötteit, és biztosította őket arról, hogy minden kívánságukat tiszteletben tartják, amennyiben egyeznek a magyar állam érdekeivel.

Kossuth azt mondotta: ‚Uraim! Önok azt kovetelik, hogy egyenlők legyenek a nemes magyar nemzettel. Ez jogos, és a magyar nemzet készségesen beleegyezik abba, hogy onok megosszák vele az osszes politikai jogokat.'

‚Szukségesnek tartjuk, miniszter úr, mondotta az egyik kuldött, hogy felhívjuk figyelmét arra, hogy a Magyarországon élő szerbek elvárják szokásaik legszentebbikének — nyelvuknek — az elismerését. A szerb nemzet teljesen kulonbózik a magyartól, és nem kíván igazságtalan dolgot, amikor azt akarja, hogy kulon nemzetnek ismerjék el, mint ahogy maga is elismeri a magyar nemzetet, amellyel kész megmaradni egy államban, egy torvény alatt.'

‚— Mit értenek nemzet szón?' — kérdezte a miniszter.

‚— Olyan nemzetiséget, amelynek megvan a saját nyelve, saját erkölcsei, szokásai, saját fejlődése és annyi óntudata, hogy ezeket megőrizze,' — felelte a kuldott.

‚— Mi nem akarunk kulön kormányt — mondotta egy másik kuldott. — Egy nemzet megoszolhat néhány kormány kozott, és néhány nemzet egyesulhet egy kormány alatt. Az elsőre példa a németek, a másodikra bizonyítók Erdély, hogy egész Ausztriáról ne is beszéljünk.'

A miniszter, akit mindegyik ellenvetés konnyen felingerelt, úgy látszott, nem hajlandó folytatni ezt a vitát, és roviden annyit mondott, hogy a magyar nemzet érdeke azt koveteli, hogy rajta kívul ne számoljanak más nemzettel az államban.

Egy harmadik kuldött felhívta a miniszter figyelmét a délszlávok között már néhány éve erősodő forrongásra. ‚Félek, hogy nyílt szakadásra

vezet, — folytatta, — ha a délszlávok úgy látják. hogy csalatkoztak abban a várakozásban, hogy a dolgok új állapota megszunteti nyelvuk elnyomását; majd más helyen keresik jogaik elismerését, ha Pozsony ezt megtagadja tőluk.'

, — Ebben az esetben a kard dont' — felelte Kossuth, és dolgozószobájába távozott.

Ez a perc szulte a szerb háborút minden szornyűségével és pusztításával.«

Ezt az elbeszélést az olvasó akkor fogja teljesen értékelni, ha megmagyarázzuk a »nemzet« szó sajátos jelentését a Magyar Királyság akkori politikai terminológiájában. Az olvasó azt látja, hogy maguk a szerbek teljes mértékben beleegyeztek abba, hogy az országgyűlés tanácskozásain és az államügyekben a magyar nyelv megmaradjon hivatalos nyelvnek: csupán azt kívánták, hogy őket ne akadályozzák meg a szerb nyelv használatában, és az olvasó látta, hogy a magyar országgyűlés teljes mértékben egyetértett ezzel a követeléssel. Ezzel is indult meg a bes élgetés a szerb kül öttség és Kossuth között Kossuth lak´sán. Ezek után különös a további vita a »nemzet« szó felett. Mit kell itt magyarázgatni, nemzet-e a szerbek, vagy nem nemzet, amikor a magyarok már az első szóval azt mondják, hogy a szerb nemzetiség előttük szent? De önök azt látják, hogy Kossuth teljesen megzavarodott és egészen más hangon beszélt, amikor a szerb küldöttek azt mondották, hogy a szerbek »nemzet«-et akarnak alkotni. A helyzet az, hogy a Magyar Királyság hivatalos terminológiája szerint a »nemzet« szó nem nemzetiséget jelentett, hanem államot. Nem a nyelvre vonatkozott, hanem a független kormányzatra. Ennek a terminológiának az értelmében Magyarország, Württemberg és Baden három nemzetet alkotnak, a Svájcban lakó franciák, olaszok és németek pedig egy nemzetet, épp a svájci nemzetet, azaz a mi kifejezésmódunk szerint a Svájci Államot. Amikor a szerbek azt mondották a magyaroknak: »mi nemzetet akarunk alkotni«, akkor a magyarok ezen a kifejezésen a szerbeknek azt a kívánságát értették, hogy külön királyságot alkossanak, elszakadjanak Magyarországtól, holott ezt a szerbek egyáltalában nem akarták. Talán nem tudta a szerb küldöttség, hogy kifejezésmódjával a magyarokban éppenséggel nem azt a képzetet kelti érzelmeire vonatkozólag, amelyet kelteni kíván? De ha nem is tudta volna ezt (amit nem lehet feltételezni), akkor is Kossuth egyenesen rámutatott erre. Miért használták a szerb képviselők továbbra is azt a szót, amely nem felelt meg ügyük szükségleteinek? A szerb küldöttség mintha szándékosan ürügyet keresett volna az összetűzésre, mintha szándékosan kezdte volna ezt a szükségtelen vitát, hogy megállapodjék a háború megkezdésé-

nek szükséges voltában. Ha megdöbbentő értelmetlenségében valamit is összehasonlíthatunk ezzel a teljesen vad makacssággal egy hibás kifejezés használatában, akkor ez talán csak az a megdöbbentő naivitás lehet, amellyel a szerb történész a szerbek halálos sérelmének tartja magyar részről azt a magyarok által használt kifejezést, hogy a magyarok örömmel részesítik a szerbeket a megszerzett jogokban. De kérdezzük, mi sértő van ebben? »Nem, mondja a szerb történész, hogy merték a magyarok azt mondani, hogy részt adnak nekünk jogaikban?« De hát hogyan kellett volna a magyaroknak kifejezniök magukat?

Ezek az okok, amelyek 1848 tavaszán a szerbeket a magyarok elleni háborúra indították. Nem lehet semmit találni, ami alaptalanabb és hiábavalóbb volna. Az új reformok teljesen szükségtelenné tették az ellenségeskedést, de a szerbek megindították a háborút, és miután győztek a magyarok felett, olyan helyzetben találták magukat, amely rosszabb volt a reformokat megelőző helyzetnél, amely miatt harcolni kezdtek a magyarok ellen, amikor ezt megszüntették azok a reformok, amelyeket a magyar országgyűlés minden szerb részről történő kényszer nélkül hozott.

De már mondottuk azt, hogy a magyarországi délszlávok 1848-beli tevékenységének a képe csak akkor tűnik fel ilyen oktalan megvilágításban, ha a dolgokat maguk ezek a szlávok írják meg, igazolásuk céljából. De ha elkezdjük olvasni a kérdésre vonatkozó, magyarok által a magyar fél védelmében írt könyveket, akkor meglátjuk, hogy a magyarok sem voltak kevésbbé oktalanok: a magyar könyvekben igen kellemetlen benyomást kelt az a hiúság, amellyel a magyarok dicsekszenek, hogy a történeti igazság és a jogi iratok az ő oldalukon voltak, holott ugyanakkor mind maguknak a magyaroknak, mind a szlávoknak az 1848-as évi reformokig nehéz volt a helyzetük.

Azóta sok minden megváltozott, ahogy az utóbbi időben mind a magyarok, mind a délmagyarországi szlávok biztosítottak róla. Az újságok már néhány éve tele vannak olyan tüntetések leírásaival, amelyek a horvát-szerb nemzetiségnek a magyarral való kibékülését fejezték ki. A magyarok saját költségükön szláv iskolákat alapítottak, könyvtárakat, múzeumokat a szlávok számára; szláv színielőadásokat rendeztek és meg is jelentek ezeken, hogy megtapsolják a szláv szót; körmeneteket rendeztek, amelyeken a szláv zászlók a magyarokkal együtt lengedeztek; ugyanezt tették a szlávok is a magyarok tiszteletére. Sok olyan ünnepély volt, ahol a szláv lakosság fraternizált a magyarral. Mindennek megfeleltek a Magyar Királyság berendezésére vonat-

kozó programmok is, amelyeket a magyar nemzeti párt vezetői állítottak össze.

A magyar javaslatok lényege a következő: mindegyik falusi járás és mindegyik város teljesen önállóan intézi ügyeit, mindenfajta külső beavatkozás nélkül, és maguk döntik el azt is, milyen nyelven kell tanítani az iskolákban, amelyeket közköltségen tartanak fenn, milyen nyelven kell lefolytatni a közigazgatást és az igazságszolgáltatást; másszóval a szerb falvakban és városokban a szerb nyelvnek kell uralkodnia, a szlovákokban a szlováknak, a románokban a románnak, a magyarokban a magyarnak; minden magánembernek megvan a joga, hogy saját nemzetiségi nyelvén oktató iskolákat alapítson, a bíróság előtt és hatósági közegek előtt saját anyanyelvén szóljon. Ugyanezt határozzák meg minden vármegye számára is: a vármegye hivatalos nyelve a lakosok többségének a nyelve, a más nemzetiségű emberek pedig a megyei bíróságokon és a megyei kormányzati hatóságok előtt saját nyelvükön tárgyalják meg ügyeiket. Mindegyik falusi járás vagy város azon a nyelven érintkezik a vármegyével, amilyenen maga akar, és mindegyik vármegye is azon a nyelven érintkezik a központi kormányzattal, amelyiken akar. Végül a központi kormány tanácskozásain is a kormány mindegyik tagja azon a nyelven beszél, amelyik kedvesebb számára. Ha mindez még kevés a nemzetiség védelmére, az egyes nemzetiségekhez tartozó emberek szövetséget köthetnek, hogy megvédjék nemzetiségüket mindenfajta üldözés ellen, hogy elősegítsék fejlődését vagy megszerezzék számára egész kívánt befolyását az állami törvényhozás és igazgatás menetére. Eközben meg kell jegyezni azt, hogy az ügyeket intéző országgyűlés olyan képviselőkből áll, akiket az állam különböző országrészei a lakosság számarányának megfelelően választanak, úgyhogy mindegyik nemzetiség képviselőinek a száma az országgyűlésben hozzávetőleg ugyanolyan arányú lesz, mint a nemzetiséghez tartozó emberek számaránya Magyarország egész lakosságának számához viszonyítva. Ha Magyarországon több a szláv, mint a magyar, úgy a magyar országgyűlésen is több lesz a szláv képviselő, mint a magyar, az egész törvényhozás és államigazgatás pedig a képviselők többségétől függ.

De hát most mi lesz? mi győz a magyarok és a magyarországi szlávok közti viszonyban? a magyarországi horvátok és szerbek cselekedeteit azok a régi hagyományok irányítják-e majd, hogy a magyarok elnyomják a szláv nemzetiséget, vagy pedig a megbékélés új útján indulnak meg a szlávok? Lehet, hogy az utóbbi tizenkét év tapasztalata nem lesz hiábavaló; de vannak

jelek, amelyek annak a feltevésére késztetnek, hogy a bécsi minisztériumnak sikerül a délszlávokat rábírnia a magyarok elleni harcra, ahogy rábírta őket 1848 tavaszán.

Meg kell mondani, hogy a magyarok maguk is hajlandóságot mutattak arra, hogy megismételjék korábbi hibájukat. Az egyik főoknak, amely miatt nem fogadhatják el az október 20-iki diploma által megrajzolt berendezést, azt állították oda, hogy a Magyar Királyságot nem állították vissza az 1848-as határai között, hogy nem csatolták hozzá a Szerb Vajdaságot, amelyet az osztrákok győzelme után választottak el, és nem állították helyre Erdély és a Magyar Királyság unióját, amely 1848-ban megvalósult. Meg kell magyarázni a nemzetiségek helyzetét ezen a két területen.

A régi Magyar Királyság déli területe két félre oszlik, keletire és nyugatira, és ezek közül a nemzetiségi kérdés tekintetében mindegyiknek megvannak a maga jelentős sajátosságai.

A nyugati részen, az ú. n. Horvát-Szlavón Királyságban az egész lakosság szlávokból áll, semmiféle idegen nemzetiség nem keveredik közéjük. A magyarok elismerik ennek az országnak azt a jogát, hogy különálló egészet alkosson, amelyet a magyar királysággal csupán föderáció köt össze. Ha csak erről volna szó, úgy a magyarok és horvátok könnyen megegyeznének kívánságaik tekintetében. De Horvátországtól és Szlavóniától délre még egy osztrák tartomány fekszik, amelyen ugyanaz a nemzetiség lakik, — Dalmácia, amelyet az osztrákok régen elválasztottak Horvát-Szlavónországtól és a Magyar Királyságtól. Ez a tartomány egyesülni kíván Horvátországgal és Szlavóniával, ezek is azt kívánják, hogy ezt a tartományt visszaadják nekik. Figyeljék csak meg, hogy ez a körülmény mennyire összebonyolítja a dolgot. Horvátország és Szlavónia lakosai úgy látják, hogy Dalmáciával kö[illegible]s kívánságuk teljesítésének legbiztosabb módja, ha kikérik a bécsi minisztérium beleegyezését ehhez az egyesüléshez. Már útnak is indítottak Bécsbe egy küldöttséget ezzel a kéréssel, és az újságok azt írják, hogy a bécsi minisztérium jóindulatúan fogadta a küldöttséget. Ha a kormány teljesíti a kérést, Horvátország és Szlavónia szláv lakosait valószínűleg a maga oldalára vonja és lehetőséget nyer arra, hogy a magyarok ellen fordítsa őket, ahogy ezt 1848-ban megtette.

Ugyanennek egy másik lehetőségét nyujtják Dél-Magyarország keleti felének, vagyis az ú. n. Szerb Vajdaságnak a viszonyai. Ez a tartomány azelőtt a Magyar Királyság néhány vármegyéjét alkotta, de nemcsak szlávok lakják, mint Szlavóniát és Horvátországot : a szlávok, akiknek a száma nagyobb bármelyik

másik itt lakó nemzetiségnél, mégis csak nyugati részét lakják. ott sem az egészet, — a Szerb Vajdaság északi szélén egy keskeny sávon magyarok laknak ; a Szerb Vajdaság keleti részén románok laknak ; azonkívül a Szerb Vajdaságnak mind román, mind szerb felében sok város van, amelyekben a lakosság legnagyobb részét magyarok teszik ki. De a három nemzetiség közül a szlávok, minthogy a legtöbben vannak, arra törekszenek, hogy az egész kerületen uralkodjanak, ahogy a magyarok 1848-ig arra törekedtek, hogy egész Magyarországon uralkodjanak. A Szerb Vajdaságban lakó szlávok — a szerbek — nyelvüket tekintve egy nemzetiséget alkotnak a horvátországi és szlavóniai szlávokkal ; de ezek a szlávok, akiket általában horvátoknak neveznek — katolikusok, a vajdasági szerbek pedig — pravoszlávok. A magyarok azt bizonygatják, hogy a valláskülönbség zavarná a horvátokat és a szerbeket egy egész összeállításában : ez minden valószínűség szerint igaz is, legalább is ami a mai nemzedéket illeti. De minthogy a horvátok és szerbek el vannak választva egymástól, nincs alkalmuk annak megérzésére, hogy nem tudnának teljesen meglenni egymás között, amíg csak át nem nevelődnek ; ők még csak együttéreznek egymással és nem látnak okot a viszályra. Ha a szerb vajdaságbeli szerbek harcolni akarnak a magyarok ellen, a horvátok feltétlenül meg akarják majd őket segíteni.

Az a lehetőség, hogy a horvátok harcoljanak a magyarok ellen, nemcsak maguknak a horvátoknak a magyarokhoz való viszonyában gyökerezik, hanem Dalmáciának az osztrák kormányhoz való viszonyában és a Szerb Vajdaság ügyeiben is. De a Szerb Vajdaság szerbjeit a magyaroknak velük szemben tanúsított óvatlansága is harcba szólíthatja. Azt mondottuk, hogy Horvátország és Szlavónia 1848-ig nem tartozott bele a tulajdonképpeni Magyar Királyság kötelékébe, hanem külön ország volt, egyesítve ezzel a királysággal. Azt is mondottuk, hogy a magyarok most sem tartanak igényt arra, hogy ezt az országot másképp vonják be a Magyar Királyság kötelékébe, mint a horvátokkal kötött formális szerződés útján. De nem így gondolkodnak a Szerb Vajdaságot illetőleg, amely azelőtt egyenesen beletartozott a tulajdonképpeni Magyar Királyság kötelékébe. Egyenesen azt mondják, hogy a Szerb Vajdaságot vissza kell adni Magyarországnak anélkül, hogy bármiféle tárgyalásokat folytatnának vele : feltételezik azt, hogy a Szerb Vajdaság lakóinak többsége hévvel osztja ezt a kívánságot. Ebben tévednek. Nagyon is lehetséges az, hogy ha most megkérdezik magukat a szerb vajdaságbeli szerbeket és románokat, vissza akarnak-e térni a Magyar Királyság kötelékébe, azt mondják majd, hogy beleegyeznek. De ha úgy

beszélnek erről, hogy meg sem kérdik őket, ahogyan ezt a magyarok teszik, ez azt jelenti, hogy megsértik önérzetüket, felingerlik őket. Hányszor előfordul, hogy az emberek, akiket nem kérdeztek meg, »nem«-et kezdenek mondani pusztán azért, mert nem kérdezték meg őket idejében. Lehetetlen, hogy ne aggódjunk a magyarok és a Szerb Vajdaság kapcsolatainak a fejlődése miatt. A magyarok megfontolatlan kijelentései a Szerb Vajdaság egyesítéséről valószínűleg már jelentős mértékben elrontották azt az ügyet, amelyet nagyobb körültekintés mellett nagy egyetértésben lehetett volna elrendezni.

De bármennyire körültekintőek is a magyarok a vajdasági szerbek irányában, erősen kétséges az, vajjon a magyarországi szerbek számára kellemes volna-e Magyarországhoz való csatolásuk. Ezek a szerbek kis részét teszik ki annak a nagy szerb nemzetiségnek, amelynek fő tömege a Török Birodalom határai között él. Már régen gondolkodik egy államba való egyesüléséről, amelynek a magva a mostani Szerb Fejedelemség. A fejedelemségbeli szerbek 1848-ban segítették a magyarországi szerbeket. A magyarok az osztrák csapatok felett aratott győzelem nélkül nem tudják elérni kívánságaik teljesítését. A magyarok harca az osztrák csapatok ellen a Török Birodalom szerbjeit az egyesülés gondolatára vezetné, és a magyarországi szerbek kedvet éreznének arra, hogy egyesüljenek törökországi fajtestvéreikkel.

Ha a Szerb Vajdaság ügye nehéz, úgy az erdélyi viszonyok a szerbekhez hasonlóak. A magyar nemzetiség két területen lakik, és ezt a kettőt egy másik nemzetiség választja el egymástól. A magyarok főtömege a tulajdonképpeni Magyar Királyság központi részét foglalja el. A magyaroknak egy másik, összehasonlíthatatlanul kisebb tömege Erdély keleti részét foglalja el. A magyar nemzetiségnek ezt a két csoportját forró nemzeti érzés köti össze egymással, és nem tudják elviselni azt a gondolatot, hogy ketten ne alkossanak egy egészet. De ahogy a tulajdonképpeni Magyar Királyság délnyugati határát a szláv nemzetiség foglalja el, úgy a keleti és délkeleti részét a román nemzetiség foglalja el; és ugyancsak a román nemzetiség foglalja el Erdély egész területét Erdély magyar részétől nyugatra, és lakosságának túlnyomó többségét teszi ki. Ha Erdélyt egyesítik Magyarországgal, ez azt jelenti, hogy újabb akadályt állítottak annak az útjába, hogy a román nemzetiség egyharmada egyesüljön a másik kétharmaddal, amelyek már egyesültek egy államban[10]. Amint a magyarországi szerbek is csak addig egyezhetnek bele a Magyar Királysághoz való csatolásukba, amíg nincs közeli reményük arra, hogy egy államban egyesülhetnek a törökországi szerbekkel, épp

úgy az erdélyi románok is csak addig egyezhetnek bele Erdélynek Magyarországhoz való csatolásába, amíg nincs közeli reményük arra, hogy egyesüljenek a Havasalföld-Moldvai Állammal.

Az olvasó látja, milyen nehéz elvárni azt, hogy a magyarok ne találjanak ellenállásra a délszlávok és románok között kívánságaikkal szemben, ha megmaradnak annál a gondolatnál, hogy a Magyar Királyságot régi határai között állítják vissza és hozzácsatolják Erdélyt. Összes nehézségeik egyetlen kiútja az volna, ha határozottan elfogadnák a Pozsony és a Fekete-tenger közt fekvő dunamenti államok föderatív berendezésének az eszméjét. Akkor együttérzésre találnának a horvátoknál is, a szerbeknél is, a románoknál is, és a Magyar Királyság északi vidékén lakó csehszlovák nemzetiségnél is. Aki elfogadja a föderáció gondolatát, megtalálja valamennyi bonyodalom megoldását. A szövetség északnyugati országát a cseh-szlovák nemzetiség földje teszi ki; ettől délkeletre fekszik a magyar nemzetiség földje, ennek két részét könnyen lehet egyesíteni a magyar települések szűk szalagjával, amelyek szinte megszakítás nélkül haladnak a magyar föld nyugati tömegétől keleti, erdélyi tömegéig; a magyar földtől délre fekszik a szerbek földje; a szerbtől keletre fekszik a bolgár; a bolgártól északra és a magyartól keletre a román. Mindezek a földek lakosságukat tekintve szinte egyenlőek egymás között, mert mindegyik nemzetiségé 5—7 millió között van, valamivel kevesebb, vagy valamivel több. De nehéz megmondani azt, hogy a magyarok hamarosan meglátják-e annak a szükségességét, hogy elfogadják ezt a nézetet, hiszen az Erdéllyel egyesult Magyar Királyság régi határairól álmodoznak, olyan államról álmodoznak, amely a szlovák, szerb és román föld egyes részeivel egyesülne. Hogy a magyarok közelállnak a föderatív eszme elfogadásához, arra általános újsághírek utalnak, amelyek szerint a magyarok kapcsolatban állnak a törökországi szerbekkel és a Havasalföld-Moldvai Állam kormányával; de ez ellen szólnak a magyarok igényei, hogy királyságukat régi terjedelmében állítsák helyre. Feltételezhetjük azt, hogy maguk a magyarok is nem egy véleményen vannak, és nem egyet remélnek ezekben a kérdésekben. Nem akarjuk találgatni, melyik vélemény kerekedik felül közöttük; pedig érdekes volna találgatni, mert az egyik megoldás mellett teljesen másképp alakul az ügy, mint a másik megoldásnál.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 363—379. old. Megjelent először a Szovremennyik 1860. 12. számában.

VIII. 1861 JANUÁR

Az Északamerikai Szövetség felbontása — Európai ügyek

Magyarországon egyik vármegye a másik után a pestihez hasonló határozatokat fogad el. A kormány a mozgalom fegyveres pacifikálására készül. A Magyarországon állomásozó osztrák csapatokat megerősítik. Olyan hírek járják, hogy néhány vármegyében hamarosan kihirdetik az ostromállapotot. Ennek a rendszabálynak az előhírnöke volt az a rendelet, amely kimondotta, hogy a vármegyei közgyűlések által elfogadott határozatok közül sok törvénytelen, és hogyha a vármegyék hozzá akarnak fogni megvalósításukhoz, ezt lázadásnak tekintik, amelyet az osztrák kormány katonai úton fog pacifikálni. Közben április 2-ára kitűzték a magyar országgyűlés összehívását, a választásokat a csak kevéssé megváltoztatott 1848-as törvények alapján folytatják le.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 408. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 1. számában.

IX. 1861 FEBRUÁR

Európára áttérve[1] most nem adjuk elő saját elképzeléseinket a legfontosabb kifejlődő kérdésről — az osztrák-magyarról. Csupán újságszemelvényeket közlünk.

Legutóbbi szemlénkben ott hagytuk abba, hogy január 16-án a magyar vármegyékhez leiratot küldtek, amely kifejtette az osztrák kormány Magyarországra vonatkozó széndékainak fő vonásait. Íme az okmány főhelyeinek fordítása :

»Mérséklettel s engedékenységgel szemléltuk a nyilvános élet első túlcsapongásait ; a kor felingerült irányzatának, az indulatok elfojtott kitörésének s a régen nélkülözött közszékenység felhevüléseinek tulajdonítván azokat.

De most, midőn némely megyék a bizottmányok választásait arra használják fel, hogy azoknak tagjai közé egyéneket sorozzanak, kik birodalmunk felállásának s uralkodási jogainknak kiengesztelhetetlen ellenei, kik külellenségeinkhez csatlakozva, országaink békéjét alattomos összeesküvésekkel és vakmerő lázításokkal veszélyeztetik ; most, midőn az adórendszer jövő megállapítása körül elágazó nézetek tüzetes adómegtagadásra zsákmányoltatnak ki, mi az állam anyagi segélyforrásait elapassza, a nép fogalmait megzavarja és a köz állapotokra oly feszült irányzatot kényszerít, melynek könnyelmű vagy álnok képviselői magok is érezhetik, hogy ezt a kormányhatalomnak tűrnie nem lehet ; — most, midőn a legszükségesb átmeneti intézkedések, melyeket a személyes és vagyon-bátorság s a magán viszonyoknak újabb bonyodalmaktóli megoltalmazása tett nélkülözhetetlenekké, türelmetlen sietséggel mellőztetni s fölforgattatni szándékoltatnak ; — midőn egyes megyék, a közbátorság fönntartásának ürügye alatt a nemzetőrséget, a köznép terheltetésével fölállítani s fölfegyverezni készülnek ; — midőn a megyebeli tisztviselők fizetéseinek szervezésénél kormányszékeinknek kellő befolyása egészen mellőztetik és midőn egynémely megyék magukat, törvényszerű hivatásukról megfelejtkezve, mintegy kormányzati behatáson kívül helyeztetik, és egy — törvényes jogaik korlátain messze túlterjedő független állást követelve, már szinte minden államhatalmakat magukhoz ragadni nem átallanak ; — mellőzhetetlen kötelességünknek tartjuk, az alkotmányos szabadságnak oly célokra, melyek a jó rend fölbomlását idézvén elő, végkövetkezéseikben forradalomra vezetnek, — való fölhasználását hátráltatni s ily merész túlcsapongásokat erélyesen gátolni.

Népeink bizodalmának, rendezett alkotmányszerű állapotok előállítása iránti szilárd szándékunkban meg kellene ingattatnia, ha ily tör-

vénytelen merényleteket, melyeknek további fejlődése minden törvényes szabadságnak elenyésztét következteti, hosszabban tűrni tudnók.

Változhatatlanul megmaradván mult évi mindszent hó 20-án kijelentett szándékunknál, népeinknek, a nekik megígért alkotmányszerű kifejlődést biztosítani, s Magyarországnak irányában mind azt, mit ígértünk, megmásolhatatlanul megtartani, épen oly szilárdul vagyunk elhatározva a forradalomnak akár nyíltan, akár álnokul, törvényes alakba burkoltan lépjen az föl, — egész hatalmunkkal ellentállani, — a miben, mint nem kételkedünk, minden jobbaknak igaz hazafiúi érzelmében támogatást találandunk, kik engedni nem fogják, hogy az újonnan fölébredt nyilvános élet békés kiegyenlítéseinek útján önzés vagy szenvedély szülte akadályok gördítessenek elé.

Midőn tehát ebbeli akaratunkat és figyelmeztetésünket Magyarországunk minden hatóságaival tudatjuk, — rendeljük:

1. Hogy mindenütt, hol a birodalmunk határain kívül tartózkodó hűtlen és felségsértő, vagy oly egyének választattak bizottmányi tagokul, kik birodalmunk ellenségeihez szegődve, ellenünk s az állam ellen jelenleg is vétkes merényleteket terveznek, ezen választások semmiseknek és érvénytelenek tekintessenek.

2. Megparancsoljuk, miszerint az egyenes adó behajtásának s közvetett adózásoknak megakadályoztatására irányzott mindennemű közvetlen vagy közvetett kísérletek vagy határozatok és bárminemű új adókivetések, szoros felelet terhe alatt mellőztessenek és minden efféle végzések rögtön megszüntettetvén, foganatosításáról m. kr. helytartó tanácsunknak haladéktalanul jelentés tétessék[2].«

(A harmadik és negyedik paragrafus ugyanúgy semmisnek nyilvánítja a vármegyék által foganatosított rendszabályokat, hogy a bécsi kormány által felállított törvényszékeket és az általa hozott törvényeket felváltsák az 1848-ban hozott törvényszékekkel és törvényekkel).

Feltételezték azt, hogy ez a leirat megnyugtatja Magyarországot; ezért az osztrák kormány hivatalos lapjában, a Pest-Budai Német Hírlapban (»Pesth-Ofener Zeitung«) a leirattal együtt a következő cikket helyezték el:

»Amikor mély öröm érzésével közöljük a fenntebb lenyomtatott legfelsőbb kiáltványt, szilárdan meg vagyunk győződve arról, hogy amikor elolvassák, rögtön eltűnik az a lidércnyomás, amely már néhány hete oly súlyosan feküdt a rend minden barátjának keblére, és örömmel lélekzik fel az egész ország, még azokat sem véve ki, akik szükségesnek tartották, hogy tevékeny szerepet játsszanak az összes állami-társadalmi kötelékek megbontásában, amit állítólag alkotmányos tevékenység szellemében folytattak. Most viszont a legkegyelmesebb módon hivatnak fel az egyenes útra való visszatérésre. Most felbátoríttatnak a városok, amelyekben mindenütt annyi a rend eleme, kiknek számára suprema lex (a legfelsőbb törvény) nem az 1848. évi törvény, amely lényegében senkit sem elégít ki, és minden szavában magán viseli az ideiglenes rendelkezés jellegét, hanem a salus publica (az állam üdve); a legfőbb kormányzó iránytűt ad kezükbe és megmutatja nekik az irányt, amelyet ezután követniök kell, és amelyet ezidáig részben csupán azért nem követtek, mert Magyarország veszélyes, szinte gyógyíthatatlan betegsége, — a félelem a tömeg előtt népszerűtlenné válni, — ezúttal rendkívüli erővel jelentkezett.«

De ez a remény nem igazolódott be. Egyik vármegye a másik után kifejezte, hogy nem ért egyet a nekik ajánlott gondolatokkal. Példaként Pest vármegye válaszát mutatjuk be :

»Midőn Felséged az alkotmányos uralkodás terére lépni és e magasztos föladat keresztulvitelére mult évi Mindszenthó 20-án kelt legmagasb elhatározásait a nemzettel közölni kegyelmesen méltóztatott :

A nemzet, mintegy feledve a felejthetetlen 12 év, az erőhatalom éveinek, még égetően sujtoló nyomását, a Fejedelmi nyilatkozatot kezdeményezésnek tekintve, a bizalom hajlamával lépett a Fejedelmi akarat elébe, azon hitben és reményben, hogy Felséged engedve a nemzet nyilvánulandó kérelmének, a törvényes alkotmány szilárd alapjára építendi a szervezendett országlás építményét, mert a Fejedelmi hatalom teljessége és az alkotmányosság dualizmusa összeférhetetlen az államszervezetben, s ha tartósan kísérletül vétetnének, e dualizmus romboló visszahatása magát az államot döntené meg.

Eme dönthetlen igazság öntudatos érzésével intézte hódolattal alulirt Pest megye bizottmánya a közjog terén minden eddigi lépteit :

s míg egyrészről úgy végzéseiben, fölterjesztéseiben, sőt a tanácskozás sikamló terén is óvatosan kerülte a recriminatio hevességét,

míg a fejedelmi jogok és kötelmek fontos és kényes kérdését a trónváltozás ügyében az önmérséklet parancsolta hallgatásba temette :

míg önként visszariadt szellőztetésétől a véráldozatok még tán párolgó sírgodreinek,

míg a nemzet legmélyebb lealáztatása, az idegenek által idegenul lett kormányoztatás fölött is elfojtotta élénken kitörni vágyó érzelmeit :

addig másrészről elidegeníthetlen jogánál fogva, nyíltan, őszintén, minden utógondolat nélkül nyilvánította, kérte és követelte, hogy a visszaszervezés, a szentesített törvények a hatalom erejénél fogva nemzet- jogellenesen felfüggesztett, de el nem töröltethetett alkotmány alapján kezdessék meg s vitessék keresztül ;

míg így cselekedett, az öntudat nyugalmával hitte, hogy míg egyrészről a békés kiegyenlítés útját tárva hagyja sőt egyengeti, egyszersmind híven megőrzi alkotmányos jogalapját a nemzet államéletének :

(Az október 20-iki diploma el akarta venni a nemzet törvényhozó hatalmától azt a jogot, hogy rendelkezzék az adók és a katonaállítás, a pénz- és hitelügy, a vám- és kereskedelmi ügyek, a posta, távíró és vasút felett, és az alkotmányos berendezésnek ezeket a gyökeres alapjait olyan törvényhozó testületnek akarta alárendelni, amely a nemzettől idegen, hazánk határain kívül van, egy szóval olyan testületnek, amely alkotmányunk előtt idegen és ismeretlen ; ezért sérti alaptörvényeinket, amelyek kimondják, hogy az adókat a magyar országgyűlés szavazza meg ; sérti azokat a törvényeket, amelyek feljogosítják a nemzetet, hogy minden külföldi behatás kizárásával maga intézze ügyeit.)

Midőn Felséged jelen kegyelmes leiratában egyrészről Magyarország ősi alkotmányának egész kiterjedésébeni visszaállítását kilátásba helyezni; — másrészről, mult évi oct. 20-ai kijelentett legmagasabb szándokához változhatlan megmaradását kijelenteni méltóztatik : a nemzetet azon meggyőződésre kényszeríti, hogy Felséged az oct. 20-iki Diplomát s általa az alkotmány teljes átalakítását már bevégzett ténynek tekinteni méltóztatik : a nemzet pedig azt egyedül mint az ország törvényhozása elébe terjesztendő királyi kívánatot hajlandó méltányolni :

Ily helyzetében a dolgoknak mulhatatlanul be kelle következni

a jelen válságos korszaknak, melyben Felséged előtt a megyéknek alkotmányos és törvényes intézkedései is álnokul törvényes alakba burkolt forradalom rémképei gyanánt tűnnek föl, — a nemzet által pedig a kormánynak bármely jószándékú, de nem szigorúan törvényes föllépései ez alkotmány és nemzeti önállás veszélyeztetésének magvaiul tekintetnek.

Mert a Felséged által újra tevékenységre élesztett helyhatóságok, csak mint szigorúan törvényes organumok állhatnak fönn: e helyhatóságok törvényhozási joggal nem bírván, bárkitől eredő s bármily jószándékú törvényeinkkel ellenkező rendeletet el nem fogadhatnak, s végre nem hajthatnak, mert így nem törvényes helyhatóságok hanem az önkény octroyirozó hatalmának eszközei lennének!

És e sajnos helyzet eredménye Felséged jelen kegyelmes leirata is; melynek feddő szavai sőt szigorú rendeletei nagy részben enyhítve. sőt elenyésztetve leendnek, ha a helyzet a helyhatóságok által elfoglalt törvényes álláspont szempontjából vétetik figyelembe[3].«

A megfeddés négy pontjára a vármegyék mind egységesen feleltek: az emigránsokat (Kossuthot és társait) olyan embereknek mondották, akiket a magyar törvények szerint nem lehetett elítélni, és ezért a magyar törvények szerint törvényes jogaikat megtartották; az osztrákok által behozott hatóságok, szabályzatok és adók megtartásában a vármegyék nem működhetnek közre, mert nincs törvényhozó hatalmuk, hiszen ez csupán a magyar országgyűlést illeti meg, nekik csak teljesíteniök kell a törvényeket, a magyar törvények pedig nem ismerik el ezeket a hatóságokat, szabályzatokat és adókat.

A magyar emigránsok kérdésében, amely a január 16-iki leiratból keletkezett, íme egy kis szemelvény a Times párizsi levelezőjétől:

»Párizs, január 17.

A magyar emigránsok kijelentik, hogy egyáltalában nem kívánnak amnesztiát kapni Ferenc József császártól. Már maga az a tény, hogy az 1848. évi törvényeket visszaállítják, megsemmisíti mindazokat az ítéleteket, amelyeket az osztrák kormány ellen harcoló emberekre mondtak ki. A magyarok azt mondják, hogy országgyűlésük meghívására térnek majd vissza hazájukba, nem pedig a kormány kegyelméből; ugyanebből az okból kifolyólag vetette el a napokban Pest vármegye Kubinyinak[4] a javaslatát, hogy a császárhoz nyujtsanak be kérelmet amnesztia adásáról az emigránsok számára. A vármegye elvetette ezt a javaslatot, megmagyarázta az okát, és kifejezte az egész nemzet legmélyebb együttérzését a száműzöttekkel, akik a legsiralmasabb körülmények között sem estek kétségbe hazájuk miatt, és nem kevéssé járultak hozzá a haza szabadságának helyreállításáért most folyó mozgalom sikeréhez.«

Most közlünk néhány szemelvényt a Times bécsi levelezőjétől:

»Bécs, január 14.

Egyes jelek arra mutatnak, hogy a kormány fegyveres erőhöz készül folyamodni, hogy visszaállítsa hatalmát Magyarország felett. Az erdélyi hadsereget már menetkész állapotba helyezték, Nagyváradon pedig most

alakítják az ú. n. felderítő csapattestet. Azoknak az embereknek a neve, akiket Nógrád megye kozgyűlése beválasztott a megyei (törvényhatósági) bizottság tagjai kozé, elegendő fogalmat ad onoknek a magyar ugyek állapotáról. A megválasztottak között van Kossuth, Klapka[5], Teleki László, Türr[6]. Tegnap megmagyarázták nekem, hogy a magyar nemzet elhatározta, hogy nem választ meg nádorrá semmiféle osztrák főherceget, és amikor megkérdeztem, kit választ hát meg az országgyűlés nádorrá, azt felelték nekem, hogy sok esélye van Teleki László grófnak (aki Kossuth társa, a szász kormány nemrég szolgáltatta ki az osztrákoknak, és a császár megkegyelmezett neki).«

»Bécs, január 30.

Az a hír járja, hogy Hont vármegyében (amely kulonosen élesen válaszolt a leiratra) kihirdették az ostromállapotot; de meggyőződtem arról, hogy ez a szóbeszéd alaptalan. A január 16-iki leirat kozzététele után félreérthetetlen jelek mutatkoztak, hogy a kormány szélsőséges rendszabályokhoz készul folyamodni; de később a kabinet szándékai megváltoztak: most megérti, hogy katonai erő felhasználása Magyarországon olyan belháborúhoz vezetne, amely a birodalom szétesésével is végződhetnék. A ‚Bécsi Újság' (a kormány hivatalos lapja), hogy lehetőleg elkendőzze a január 16-iki leirat által külföldon keltett kellemetlen hatást, azt mondja, hogy a császári leiratban kihirdetett döntéseket csak a rend helyreállítására foganatosították Magyarországon, és hogy a császár az országgyűlés összehívásával világosan bebizonyította azt a szándékát, hogy törvényes úton járjon el. A ‚Pester Lloyd' ‚A magyarok várakozásai' c. cikkében azt mondja, hogy Vay báró valószínűleg sajnálja, hogy hozzájárult a január 16-iki leirathoz, de hogy honfitársai nem haragszanak meg rá azért, hogy ezt az engedményt tette a követeléseknek, mert a leirat nyilvánosságra hozatala, mondja a ‚Pester Lloyd', ‚alkalmat adott a nemzetnek arra, hogy egyenesen és szabadon kifejezze véleményét az október 20-iki diplomáról. A magyarok, akik most a bécsi kormányt szolgálják, valószínűleg azt mondották a császárnak, hogy a nemzet meg lesz elégedve a megtett engedményekkel. De az Esztergom, Békés, Hont, Szepes, Fejér, Gömör, Bars, Somogy, Zala és Veszprém vármegyék által Bécsbe küldott feliratoknak véget kellett vetniök mindenféle önáltatásnak. A többi vármegye követi ezt a példát (valóban, január utolsó és február első napjaiban a többi vármegye mind, egy kivételével ugyanilyen feliratokat küldött), az országgyűlés pedig hű visszhangjuk lesz. A magyar nemzet az osztrák kormánytól az 1848. évi torvények feltétlen elismerését követeli.' Szeged város elöljárósága elhatározta, hogy minden ‚becsuletes' embernek megengedi a fegyverviselést; az osztrák hatóságok azonban valószínűleg nem ismerik el ennek az intózkedésnek torvényes voltát. Szegeden megalakult a közjóléti bizottmány; az osztrák kerületi főnök azt kovetelte, hogy a bizottmányt oszlassák fel. Válaszul a szegedi polgárok azt mondották, hogy jelenleg nem teljesíthetik ezt a követelést, a jovőben pedig majd megadják az okokat, amiért most ilyen módon járnak el. Az osztrák hatóságok mindenképpen igyekeznek rábírni a vármegyéket arra, hogy foglalkozzanak az országgyűlési választások előkészületeivel; a vármegyék azonban nem akarják ezt megtenni, és valószínűleg nem foglalkoznak a választásokkal egészen addig, amíg a kormány nem ismeri el feltétlenul az 1848-as évi választási törvényt.«

»Bécs, február 6.

Néhány napja azt írtam önöknek, hogy ‚igen nagy szükség nélkül' a kormány nem akar erőszakos rendszabályokat alkalmazni. Az utóbbi

2—3 héten a magyar kérdés heves vitákat idézett elő az államminiszter és Vay báró között. Schmerling azt mondotta a magyar kancellárnak, hogy a kormány vissza tudja állítani a csendet és a rendet Magyarországon, ha a helyi hatóságok nem tudják fenntartani. Vay báró ellene volt az erőszakos rendszabályoknak, és Rechberg gróf is támogatta ot, aki, mint mondják, teljesen Szécsen gróf befolyása alatt áll. Az államminiszter azonban felulkerekedett ellenfelein. Ez volt az oka annak, hogy Vay báró hajlandó volt aláírni a január 16-iki fenyegető leiratot. Utána Deák és Eotvos magatartása (ók a mérsékelt magyar párt vezérei és mindenképpen igyekeznek fékezni a mozgalmat) ismét a magyarok javára hangolta a kormányt, és valószínű, hogy a kormány bizonyos engedményeket tesz, hogy Magyarországon megerősodhessék a mérsékelt liberális párt, amely rendkívul kívánja Magyarország és Ausztria egységének a fenntartását. De ha a császári kabinet kitart mostani politikája mellett, úgy a szakadást kívánó párt teljes győzelmet arat Magyarországon.«

»Bécs, február 11.

A bécsi lakosok nem várják azt, hogy az új alkotmány túlságosan liberális legyen; de valószínűleg ők is úgy találják, hogy kár volt papirost vesztegetni egy ilyen alkotmány kinyomtatására. A képviseleti testulet két házra osztott kibővített államtanács lesz, és a két ház kozul az egyik, a felsőház, mindenben engedelmeskedni fog a kormánynak. A birodalmi gyűlés szabályzatában az ‚alkotmány' szót nem használják, a ‚ház' szó helyett pedig valószínűleg a ‚kúria' szót használják majd (ezt a kifejezést a középkori országgyűléseken használták). Az osztrák képviseleti testulet a parlamentnek csupán árnyéka lesz; de Schmerling azzal a reménnyel áltatja magát, hogy a magyarok hajlandók elismerni ennek a gyulekezetnek a hatalmát az adómegállapítás minden kérdésében. Néhányszor beszélgettem a mérsékelt párthoz tartozó magyarokkal, és mindnyájan azt mondják, hogy a magyar nemzet sohasem ismeri el, hogy az osztrák kormánynak vagy az államtanácsnak joga lenne Magyarországon adót kivetni. ‚Kotelesek vagyunk, mondják, harminc millió forintot adni évente az osztrák kormánynak, és ennél tobbet nem fizetunk, ha ennél tobbet az országgyűlésunk nem szavaz meg.' Vay báró rendkívul levert, és így is kell lennie: ó tudja, hogy hamarosan igen erős rendszabályokat alkalmaznak honfitársai ellen.«

»Február 12.

Itt bizonyos csuggedtség uralkodik, mert a kozonség tudja, hogy a császári családnak egy tagja sem hajlamos az alkotmányos kormányformára. Érződik az, hogy Ausztria előtt zavaros jovő áll, és a kozonség véleményét erről a tárgyról igen híven tukrözi vissza az itt kovetkező szemelvény, amelyet a helybeli ‚Ost-Deutsche Post' mai számából veszek:

‚Ausztria ugyei rosszul állnak. A pénzugyek szornyű zürzavarban, az alkotmány még csak csírájában, úgy hogy nem lehet megmondani, mi lesz belőle. Az október 20-iki diploma, amelyet valószínűleg sietve állítottak ossze, nehézségeket okozott, és ezeknek a végét lehetetlen előre látni. Az Ausztriában lakó népeket súlyos megpróbáltatások érik. Vagyonuk és nyugalmuk veszélyben forog. Nagy pénzugyi válság kovetkezhet be; kulső háború és belső háború keletkezhet. De meg vagyunk győződve arról, hogy a birodalom nem omlik ossze, ha a kormány képes olyan engedményekre elhatározni magát, amelyek a nemzet jóléte érdekében szukségesek. Ausztriát idáig az erőszak és a szuronyok tartották fenn. Próbáljunk meg most egy másik rendszert. Adják meg a népnek az alkotmányos szabadságot, a szuronyokat pedig tartsák fenn a külellenség ellen. Adjatok

a birodalomnak valóban liberális alkotmányt, és a külellenségek nem lesznek többé veszélyesek Ausztria számára'.«

»Bécs, február 13.

Vay báró tegnap elutazott innen Pestre, hogy ott konferenciát tartson a magyar vármegyék főispánjaival, akik néhány napja körlevelet kaptak tőle. A körlevél lényege a következő :

‚Amikor a jan. 16-iki császári leirat elküldetett a magyar vármegyéknek, tisztelettel megkértem, tegyen meg mindent, ami erejétől telik, hogy az Ön által igazgatott vármegyét Őfelsége parancsai iránti engedelmességre hajlítsa, hogy az én helyzetem kevésbbé nehéz legyen és hogy a növekvő nehézségeket az országgyűlés mielőbbi egybehívása eloszlassa. A császári leirat nyomán számos vármegyében megindult viták arra az aggodalomra késztetnek, hogy várakozásaim nem teljesülnek. A vármegyék meddő vitákat folytatnak arról, vajjon a fennálló ideiglenes intézkedések törvényesek-e vagy sem, és nem akarják elismerni egy rövid átmeneti korszakra szükséges voltukat. Számolnunk kell a következményekkel, amelyekre ez a tevékenység vezethet ; ezért bátorkodom arra kérni Önt, fáradjon fel folyó hó 14-re Pestre a velem való találkozásra, hogy szóbelileg kicserélhessük véleményünket ebben az ügyben.'

Bécsben szinte senki sem várja azt, hogy Vay báró sikert tudjon elérni ezeken a főispánokkal való megbeszéléseken.«

Valóban, a Pesten összegyűlt főispánok megmondották Vay bárónak, hogy a vármegyék törvényes alapon működnek, és nincs joguk arra, hogy máskép működjenek.

Íme még egy okmány. A bécsi pénzügyminiszter körlevelet küldött a kereskedelmi kamaráknak, és ebben tanácsokat kér tőlük a váltó-, vagy ami Ausztriában szinte ugyanaz, az asszignációs árfolyam megjavításának eszközeit illetőleg. A kereskedelmi kamarák a birodalom mindegyik részéből ugyanabban a szellemben válaszoltak, amelynek példájául hadd szolgáljon a prágai kereskedelmi kamara által a pénzügyminiszternek adott válasz :

»Az árfolyam helyreállításának egyetlen határozott eszköze szerintunk a lakosságnak a lehetőség szerint valamennyi osztályát kielégítő alkotmány rövid úton való összeállítása, és az állami képviseleti testületnek ezt követő haladéktalan egybehívása, amely testületet közvetlenül kell választani liberális választási törvény alapján. Ugyanakkor alapvető törvénynek kell lennie, hogy a miniszterek felelősek ennek a gyülekezetnek, amely haladéktalanul elismeri a fennálló államadósságot. A kor szellemének megfelelő alkotmány, amelyre a császár esküt tesz, kezességet nyujt önmagában a tartós, a személyek változásától független rendre az államháztartásban, bizalmat és megelégedést kelt a birodalmon belül, és legjobb támasza lesz külső hatalmának, mert egy oly nagy állam, mint Ausztria, önmagában találja azt az erőt, amely megvédi épségét a veszélyektől, ha áldozatkész lakosságának hazafiassága tartja fenn. Ez az a gyökeres feltétel, amelytől az egész kérdés megoldása fugg. Más rendszabályoknak csak olyan mértékben lehet erejük, amennyire kapcsolatban állnak ezzel a feltétellel, és a kamara csak ennek a feltételezésével ajánlhatja még megvalósításra a következő rendszabályokat : 1. Csökkenteni kell a kormány befolyását a nemzeti bankra addig a határig, amelyet a közönség érdeke

szab meg ; 2. hogy fedezzék a nemzeti banknak a még ki nem fizetett államadósságokat, kamatozó kölcsönt kell kibocsátani, amelyet előre megszabott terv szerint bizonyos számú éven belül törlesztenek ; ezt a kölcsönt az állam képviseleti testületének kell megerősítenie. Nagyméltóságod kegyeskedjék egész befolyását latba vetni az egész államra szóló alkotmány haladéktalan bevezetése érdekében.«

Az alkotmányt most már kihirdették. Lényegében megfelel az október 20-iki diplomában körvonalazott alapoknak. A képviselőház a tartományi gyűlések által választott képviselőkből áll ; a miniszterek ennek nem felelősek ; az újságokra vonatkozó korábbi rendelkezések visszavonásáról nincs szó. Az október 20-iki diploma alapjaitól lényegében csak egyben különbözik : a tartományi gyűlések által megválasztott képviselőkből álló házhoz még egy házat adnak hozzá, ez részben a főnemesekből kerül ki, akik családi jogon tagjai, részben a császár belátása szerint ebbe a (felső) házba kinevezett tagokból. Mint az október 20-iki diploma is megmondotta, a magyar országgyűlést a többi tartományi gyűléssel együtt alárendelik ennek a testületnek.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. köt. 426—432. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 2. számában.

X. ELŐSZÓ A MOSTANI OSZTRÁK ÜGYEKHEZ

Európa figyelmét mostanában erősen lefoglalják az osztrák ügyek ; ezért holmi tapasztalatlan és könnyelmű ember feltételezheti azt, hogy vázlatunknak, amelyben a legutóbbi harminc esztendő osztrák eseményeit mondjuk el, nincs szüksége semmiféle más okra a megjelenéshez. »Mi történik most Pesten, Bécsben, Prágában, Zágrábban? — kérdezi mindenki: — Hogyan jött létre ez a bonyolult helyzet? Honnan kerültek elő ezek a Schmerlingek és Szécsenek? Mit akarnak? Miben egyezhetnek meg? Miért nincs velük megelégedve sem Rechberg és Benedek, sem a magyarok, sem az ausztriai németek, sem az ausztriai szlávok? A különböző nemzetiségek ellentmondó törekvései és a régi rendszer képviselői közé állítva, melyik oldal felé hajlanak azok az emberek, akik most Ausztria sorsát irányítják ? Ki mit akar Ausztriában és mi lesz ebből? Mindenkit érdekel ennek megtudása ; ezért természetes, hogy a folyóiratban megjelenik egy cikk, amely az előző események menetéből magyarázza meg Ausztria mostani helyzetét. Más okot nem kell keresni.«

Nem, ó könnyelmű és tapasztalatlan olvasó, nem szabad megelégedni ilyen felületes gondolatokkal! Talán azt gondolod, odáig alacsonyodtunk volna le, hogy hiú kíváncsiságodat szolgáljuk? Mondjuk, hogy Ausztriában bonyodalom van — de vajjon kevés-e a bonyodalom a világon? Nézz körül gondolkodó fővel a földtekén, és sok bonyodalmat látsz majd, amely még kevésbbé érthető számodra. Olvastad-e azt, hogy Mexikóban Juarez vagy valaki más legyőzte Miramon-t[1]? Valld be, hogy Miramon és Juarez még titokzatosabb számodra, mint Schmerling és Vay báró. Hát akkor miért nem írunk Mexikóról, hanem Ausztriáról? Nyilvánvalóan még más okunk is van rá azon a kívánságon kívül, hogy a számodra homályos viszonylatokat felderítsük. Az olvasó azt válaszolhatná : »de Mexikó iránt nem érdeklődik senki, Ausztriával mindenki foglalkozik.« Mondjuk, hogy így van : de miért nem foglalkoznak Mexikóval? Íme, ebbe is be kell hatolni : vizsgáld meg kíváncsiságodnak okait, tekintsd a dolgok gyökerét, Kuzma Prutkov[2] szabálya szerint.

Így tehát miért érdekli a közönséget az osztrák bonyodalom? Az egyik majd azt mondja : a földrajzi szomszédság miatt. De nem, ez még kevés. Határos Oroszországgal Perzsia is, határos Bochara is, és bizonyára nem kevesebb drámai epizód zajlik le ezekben az országokban, mint Ausztriában ; hát miért nem érdekelnek minket? Most már eléggé világosan látszik az ok. Ezek olyan országok, amelyek túlságosan alacsonyan állnak a civilizáció útján, nem méltóak a történelem különös figyelmére, nem vonzóak a felvilágosodott ész számára — Ausztria viszont nem ilyen ; olyan ország ez, amely eléggé magasra emelkedett a civilizációban, ezért érdekesek is az ügyei.

Így. De mi méri a civilizáció eredményeit? A tudomány, művészet, irodalom, költészet fejlődése. Nevezzenek meg nekem akárcsak egy osztrák filozófust vagy történészt, festőt vagy regényírót, költőt vagy szobrászt. Soha senki sem hallott egy osztrák névről egyik műfajban sem; senki sem tud egyet sem megnevezni, —

hallgatás a válasz.

Így is volt a legutóbbi időkig ; ezért mi is hallgattunk a legutóbbi időkig Ausztriáról : nem adta bizonyítékait annak, hogy magasfokú civilizációt ért el.

De vajjon most is így áll-e a helyzet? Emlékezzenek vissza, nincs-e Ausztriának most jeles embere a civilizáció fentebb említett irányzatainak egyike terén? Nincs-e osztrák név, amely drága volna mindegyikünk számára? Nincs-e olyan osztrák ember, akinek mindegyikünk hálára van kötelezve, mert sok magasröptű eszmét ébresztett benne, mert a fennkölt élvezet sok percét szerezte meg számára? Gondolkozzunk csak ...

Dehát milyen nyelven, engedjék meg kérdeznem, milyen nyelven írta jóillatú alkotásait Jakov Ham[3]? Melyik nemzet költője ő, engedjék meg kérdeznem? — »osztrák nyelven! osztrák!« — hangzik az összes olvasók egyértelmű válasza, és mindenkinek a szemében megjelenik a meghatódottság könnycseppje.

Hát ez az, nehézkes észjárású emberek. Jakov Ham megjelenése felmagasztalta Ausztriát, nagy, tanulmányozásra méltó országot mutatott meg benne, és mi most tanulmányozzuk.

I

1815-ig Ausztria igen szerencsésen és igen csendesen létezett a világban, csupán azokat az eseteket kivéve, amikor kedve támadt, hogy valaki ellen hadakozzék : akkor szükségszerűen zúgás és

zajlás támadt ; az osztrákokat rendszerint megverték : először Nagy Frigyes[4], azután a francia köztársaság tábornokai[5], azután Napóleon[6] ; miután elegendő alkalommal megverték őket, a győztes lemetszett a maga számára valami részt a régi osztrák birtokokból ; ha ez a lemetszett rész később nem került vissza Ausztriához, akkor kezdett beolvadni egy másik államba, és maga sem sajnálta ezt, de meg Ausztria sem sajnálta ; így történt Sziléziával. Ha meg az elvesztett területek visszakerültek, mint pl. azok a tartományok, amelyeket Napóleon vett el Ausztriától, akkor sem történt semmi különös : a visszatérő tartományok azt gondolták : »hát így is jó!« ; a többi osztrák tartomány szintén azt gondolta : »hát így is jó!« Ausztria belső élete pedig mindezek mellett a vereségek és végleges veszteségek mellett és más veszteségek megtérülése mellett igen nyugodtan folyt.

Nem képezett kivételt ez alól sem Milano Velencével, sem Magyarország. A magyarok igen ragaszkodtak Ausztriához, a napóleoni háborúk idején Napóleonnak semmiféle cselfogással sem sikerült őket levennie a lábukról, pedig azt ajánlotta nekik, hogy az ő segítségével szakadjanak el Ausztriától. A magyarok viszont ellene harcoltak Ausztriáért, teljes buzgalommal, minden erejükből. A milanóiak viszont még buzgóbbaknak bizonyultak : maguk tették le korábbi kormányukat, amely a francia birodalomtól függött, és maguk adták magukat 1814-ben az osztrákoknak — pontosan Nesztor nyomán jártak el, mintha olvasták volna Nesztor tisztelőjét, Schlözert[7] : »Jöjjetek uralkodni és parancsolni velünk«. A velenceiek szintén örömmel fogadták az osztrák főparancsnokokat és kormányzókat a franciák helyett. Most ez valószínűtlennek látszik, pedig akkor a lombard-velenceieknek csakugyan ilyen érzelmeik voltak ; és, ami még valószínűtlenebb mostani véleményünk előtt, meg kell mondani, hogy Északkelet-Olaszország az első időkben nem vesztett, hanem nyert Olaszország többi részével szemben azzal, hogy az osztrákok uralma alá került. Sőt nem is csak az első időkben, hanem egészen az 1848-as évig a többi olasz sok mindenben megirigyelhette az osztrák hatalom alatt élő északi honfitársainak a helyzetét. Nem kell elmondanunk azt, milyen rend volt egészen a tavalyi évig Nápolyban — ez a rend 1814 óta megvolt ott. A pápai államban ugyanolyan garázdálkodás folyt ugyanattól az időponttól kezdve. Nápolytól és az Egyházi Államtól semmiben sem különbözött Piemont sem 1847 utolsó hónapjaiig : ott ugyanolyan korlátlanul uralkodott a klerikális párt, amely a végsőkig vitte Metternich[8] rendszerét, úgyhogy Metternichet liberálisnak kell nevezni piemonti tanítványaihoz viszonyítva. Ebben a megítélésben nincs semmi túlzás : maguk az olaszok tanúskodnak arról,

hogy 1848-ig a Lombard-Velencei Királyságot sokkal jobban kormányozták, mint Olaszország egyéb részeit : legalább is volt nem is olyan nagyon rossz igazságszolgáltatása polgári és bűnügyekben, ha ezek nem voltak politikai vonatkozásúak ; eléggé megbízható rendőrsége volt a szó jó értelmében — abban az értelemben, hogy a tolvajok nem hatolhattak be büntetlenül a házakba, nem rabolhatták ki az embereket az utcákon és a nagy országutakon ; magukat az utakat karbantartották és javították ; még vasutakat is építettek, amelyeknek már a gondolatát is bűnösnek találták Olaszország többi részében. Egyszóval a Lombard-Velencei Királyság ugyanolyan elviselhető rendőri és bírói igazgatást élvezett, mint Szászország vagy Bajorország. Semmi hasonló sem volt Olaszország többi részében : ott a legteljesebb rendetlenség uralkodott, a legönkényesebb, a legreménytelenebb. Piemontban, Parmában, Modenában, a Romagnában, Umbriában, Nápolyban, Sziciliában nem lehetett elégtételt kapni egy piaci csalóval szemben sem, nem lehetett helyes ítélethez jutni semmiféle polgári perben : a rendőrséget a tolvajok és banditák vesztegették meg, a bírói hatalom minden pert megvesztegetések vagy összeköttetések alapján döntött el. Mindezt azért mondjuk el, mert az olasz lakosság tömege, amely sem a nemzeti egységre, sem politikai kérdésekre nem gondolt még, irigyelte a lombard-velenceieket : Olaszország egyéb részeinek földművesei, kereskedői úgy találták, hogy a lombard-velenceiek vagyona jobban van biztosítva, hogy gazdasági- és pénzügyeikben jóval nagyobb terük van, mint nekik ; a parasztok, ha olykor meghallottak valamit vagy elgondolkoztak valamiről, ami az ő falujuk határán túl történt, ugyanazt találták ; de túlságosan ritkán és túlságosan kevés paraszt gondolt valami ilyenre. A falusi lakosság a legutóbbi időkig egész Olaszországban olyan patriarchális pangásban élt, hogy nemcsak valamikor az 1830-as években, hanem 1848-ban is vagy teljesen idegen volt tőle mindenféle kapcsolat az eseményekhez, vagy pedig hajlandó volt a régi rendet támogatni. Még a Lombard-Velencei Királyságban is a parasztok többsége 1848-ban igen meg volt elégedve az osztrák hatalom visszaállításával.

És ha ez így volt a Lombard-Velencei Királyságban, ha ott 1814 után hosszú évek során inkább az a készség uralkodott, hogy megelégedjenek sorsukkal, amely ezeket a területeket az osztrákok hatalmába adta, és nem volt kedv bármiféle ellenzékieskedésre a kormánnyal szemben, ha Magyarországon is a Habsburg-ház iránti teljes odaadás uralkodott, úgy a többi osztrák tartományról kár is beszélni. Hogy meglássuk, milyen békések, engedelmesek, sőt obskurantizmusra hajlamosak voltak az elmék Ausztriának

a német Szövetséghez tartozó tartományaiban, a fővárosra hívjuk fel a figyelmet; hiszen a főváros szokott mindig a leghaladóbb város lenni, a fővárosban pedig felhívjuk a figyelmet az ifjúságra, amely mindig a lakosság leghaladóbb része szokott lenni, és pedig az egyetemi ifjúságra, amely az ifjúság élcsapata. Azt látjuk, hogy a fordulat egyik első megnyilvánulása az egyetemi hallgatóknak a császárhoz intézett felirata volt. Meglátjuk majd, hogy a kérvénynek a császár elé vitelére megválasztották Hye[9] professzort, aki igen nagy népszerűségnek örvendett az egyetemi hallgatók közt. 1848 után a legerősebb reakció uralma alatt végig fontos helyet foglalt el a kormányzatban, számos törvényt írt, erős befolyása volt az ügyekre, teljesen olyan szellemben, amelyre akkor szükség volt; és ehhez nem volt szükséges, hogy korábbi meggyőződését megváltoztassa.

Szó ami szó, amikor 1813 és 1814 között lerakták a mostani Osztrák Birodalom alapjait, a birodalmat képező népek között semmiféle ellenzéki hajlandóság nem létezett, és rendkívül könnyű lett volna úgy kormányozni őket, hogy Isten tudja mennyi ideig megmaradjanak — nem is azt mondjuk, hogy engedelmeseknek, mert engedetlenségre nem is gondolt senki — nem, hanem hogy szívvel-lélekkel ragaszkodjanak az osztrák kormányhoz. Ennek a ragaszkodásnak az adottsága olyan erős volt, olyan élő, hogy igen sokáig nemcsak a tömegekből nem lehetett kiirtani — a tömegekben még 1848-ban is megmaradt magában Lombardiában, — hanem még a magyar társadalom leghaladóbb rétegeiből sem, hogy a szlávokról és németekről már ne is beszéljünk. Milyen erők idézték elő azt a megdöbbentő változást az emberek hangulatában, amelyet az 1848-as év eseményei mutattak meg? Miért követeltek a művelt rendek változást, miért folyamodtak erőszakos eszközökhöz, hogy ezt megkapják, és a kormánnyal rokonszenvező tömeg miért hagyta segítség nélkül a kormányt?

Sokan a magyar hazafiasság fejlődéséről beszélnek itt, a pánszlávizmusról, az olasz egységtörekvésről, a dolgot a nemzetiségek feltartózhatatlan feléledésének tulajdonítják, a nemzetiségek állítólag lehetetlennek érezték, hogy békésen éljenek együtt egy államban. Nem vitás, hogy 1848 előtt a csehek között már erős volt az ellenszenv a németekkel szemben, és az a hajlam is megvolt, hogy Ausztriában bevezessék a föderatív rendszert, a magyarok és a lombard-velenceiek már harcoltak is akkor az osztrákok ellen; de hogy eldönthessük, vajjon ezeket a nemzeti érzelmeket kell-e a fordulat okának tekintenünk, pontosabban meg kell határozni először is azt, mire irányultak ezek az érzelmek még 1848-ban is a cseheknél és a magyaroknál, másodszor pedig azt, milyen módon

fejlődtek politikai jelentőségig mind náluk, mint az ausztriai olaszoknál.

Semmiképpen sem kívánjuk kisebbíteni a nemzetiségek jelentőségét ; de a nemzeti érzéstől még nagyon messze az út addig a törekvésig, hogy államjogilag teljesen elszakadjanak más nemzetiségektől és állami egységre törekedjenek saját nemzetiségük más részeivel. Természetes, hogy ez a törekvés logikusan következik a nemzeti érzésből, és egyes népek tudatukban már levonták ezt a következtetést ; de nem szabad megfeledkeznünk számtalan tényről azoktól a hangos eseményektől, amelyekkel ez a következtetés egyes országokban, pl. az utóbbi két évben Olaszországban megnyilvánult. Nem beszélünk majd olyan államokról, mint Portugália vagy Hollandia. Látjuk azt, hogy a hollandok, az egyik alnémet nemzetiség, egyáltalában nem vágynak arra, hogy csatlakozzanak ahhoz a német birodalomhoz, amelyet a többi németek meg akarnak építeni a maguk számára ; a portugálok pedig, akik nyelvi szempontból nem különböznek jobban Madrid lakosaitól, mint az andalúziaiak, és kevésbbé különböznek, mint az aragóniaiak, mindezideig nem mutatnak törekvést arra, hogy egy államba olvadjanak össze a többi spanyollal. Azt mondják, hogy Spanyolországnak nincs meg a kellő fénye, hogy a német egység még nincs közel a látóhatáron, hogy a hollandok és portugálok ellenszenvét azzal szemben, hogy a nemzeti eszmény felé törekedjenek, csupán a fontolgató számítás okozza, amely megtiltja, hogy a biztosat feláldozzák a bizonytalanért. Vegyünk egy másik tényt, amely arra a nemzetiségre vonatkozik, amelyik a legragyogóbb politikai egysége szempontjából, amelyet a legmélyebben gyökerezett és leglángolóbb lelkesedés hat át iránta. A savoyaiaknak egyáltalában nem volt semmiféle kedvük, hogy az olasz Piemonttól elszakadva, a francia államhoz csatlakozzanak. Svájc francia része határozottan ellenzi azokat a terveket, hogy Franciaországhoz csatolják. Sőt az olasz nemzetiségben is találunk erre példát. Svájc olasz részének a legcsekélyebb hajlandósága sincs, hogy csatlakozzék az Olasz Királysághoz, és valószínűleg magának Mazzininek[10] sem jutna soha eszébe ez a csatlakozás. Ezek a példák elegendők ahhoz, hogy azt a következtetést vonjuk le : még a mai időkben, az 1860-as években sincs a nemzeti eszméknek önmagukban olyan erejük, hogy arra késztessék egy nemzetiségnek az egyik részét, hogy ugyanannak a nemzetiségnek másik részeivel egy államban való egyesülésre, és annak az államnak a megdöntésére törekedjék, amelyben más nemzetiségekkel él együtt. Kérjük, hogy szavainknak ne tulajdonítsanak elméleti értelmet, ne tartsák eszményünk kifejezésének : ugyanígy azt is kell pl. mondanunk, hogy még nem

minden népet hatott át a civilizációra vagy az igazságos társadalmi berendezkedésekre irányuló törekvés. Mi csupán a tény meglétéről tanúskodunk ; csupán jellemezzük az emberi fejlődés mai fokát. Ha pl. valamiféle fordulatról olvasunk Perzsiában vagy Kabulban, sajnos semmiképpen sem hihetnénk annak az írónak, aki arra gondolna, hogy ezt a helyi törzseknek a felvilágosodásra irányuló törekvésével magyarázza, vagy elégedetlenségükkel az ezekben az országokban uralkodó obskurantizmussal — ezek a népek még nem jutottak el addig a művelődés-vágyig, hogy ebből politikai események származhatnának. Éppen úgy mondjuk azt, hogy mindezideig is Európában a nemzetiség önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy változásokat idézzen elő az országhatárok elosztásában. Még most is más, erősebb okoknak kell fennforogniok, hogy valami komoly dolog megtörténjék. Ha pl. Moldva és Havasalföld igen erősen kívántak egyesülni egy államban, itt egészen egyszerűen tisztára anyagi, ha úgy tetszik gazdasági jellegű körülmény játszott közre : Havasalföld lakosait a törökök kirabolták, Moldva lakóit szintén ; mindegyik terület külön-külön nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy megakadályozza a törököket a rablásban, — tehát azt gondolták, hogy egyesülnek abban a reményben, hogy egyesülten lesz elég erejük, hogy eredményesebben védjék meg magukat a rablás ellen. A nemzetiség itt az egyesülésnek csupán megkönnyítő körülménye volt, nem pedig gyökeres oka.

Újból kérjük, ne tulajdonítsanak szavainknak túlzott jelentőséget. Egyáltalában nem mondjuk azt, hogy a nemzeti érzés most már nem jelent igen komoly tényt, nem szolgál igen erős eszközül bizonyos események lefolyásában — minden kétséget kizáróan erre szolgál. De azt látjuk, hogy most is az események lefolyásához ezenkívül még más okokra is szükség van, hogy más okok nélkül a nemzeti érzés még nem kelt az állami egységre irányuló törekvést. Mindezt csak azért mondjuk, hogy a kellő határok közé szorítsuk vissza az általában uralkodó túlzott véleményt, mintha a mostani ausztriai események főoka az volna, hogy Ausztria lakossága különböző nemzetiségekből áll, mintha már több évtizede is, mint most, isten tudja miféle erőfeszítésekre lett volna szükség, hogy az Osztrák Birodalmat visszatartsák a bomlástól, amellyel állítólag éppen az a tény fenyegetett, hogy tartományaiban különböző nemzetiségek laknak. A helyzet még most sem egészen ez, ahogy majd meglátjuk ; negyven évvel ezelőtt pedig határozottan nem ez volt a helyzet.

Az ausztriai szlávok közül a csehek nemzeti érzésében a legerősebb az ellenséges vonás Ausztria mai elrendezésével szemben. Ismeretes, hogy a csehek voltak mindig is az ausztriai szlávok

vezetői a politikai taktikában. No és? Mindezideig a cseh haladó párt túlnyomó többsége szükségszerűnek tartja, hogy Bécs legyen az osztrák birodalom fővárosa — arról nem is beszélve, hogy szükségesnek tartják magának az osztrák birodalomnak a fenntartását. 1848-ban ez az érzelem még erősebb volt: a cseh képviselők a döntő pillanatban megmentették az osztrák kormányt a bécsi országgyűlésen. Hát a magyarok? Az olvasó emlékszik még Szemere[11] levelére, amely szerint a magyaroknak támogatniok kell az osztrák birodalom egységét, hogy Ausztria szétrobbantása számukra végzetes volna. Szemere ettől a gondolattól ragadtatva még azt is mondta, hogy a magyaroknak el kell fogadniok az október 20-iki diplomát, és ennek alapján ki kell békülniök a bécsi kormánnyal. Ez a Szemere 1848-ban Kossuth minisztere volt. Maga Kossuth még 1848 tavaszán nem akart elszakadni Ausztriától, és híres (1848) március 3-iki beszéde, amelyről még szó lesz, az osztrák császár iránti őszinte odaadás kifejezéseit tartalmazza.

Így tehát még 1848 elején sem jelentett az ausztriai szlávok és magyarok legradikálisabb embereinek nemzeti érzése semmiféle ellenséges irányzatot az Osztrák Birodalom fenntartásával szemben. A lombard-velenceiek már más kérdés; ők akkor már valóban el akartak szakadni Ausztriától: hogyan jutott el az ő nemzeti érzésük addig a kívánságig, hogy elszakadjanak Ausztriától, a cseheké és magyaroké pedig, ámbár nem jutott el idáig, hogyan kapott mégis erős politikai súlyt, holott harminc, sőt húsz évvel korábban még szinte semmiféle politikai jelentősége sem volt?

A dolgot igen könnyű megmagyarázni. Van annak igen biztos módja, hogy az ember meglássa az ördögöt: csak azt kell érezni, hogy az ember méltó arra, hogy a karmai közé kerüljön, csak bele kell nézni minden sarokba, nem mászik-e elő onnan és emiatt a gyávaság miatt ráolvasáshoz kell folyamodni, hogy ne merjen megjelenni, — rögtön megjelenik. 1814-től kezdve az osztrák kormányférfiak elhatározták, hogy nekik félniök kell az Osztrák Birodalom ellen irányuló gonosz szándékoktól a szlávok, a magyarok, az olaszok között, holott ezeknek nemhogy semmi gonosz szándékuk nem volt, hanem egyáltalában semmiféle társadalmi vagy politikai elgondolásuk sem; elhatározták azt is, hogy félni kell a felvilágosodás sikereitől az ausztriai németek között, holott ezeknek eszük ágában sem volt, hogy sikereket arassanak a felvilágosodásban. Erre a két elképzelésre épült fel az osztrák kormány egész belpolitikája. Minden szükség nélkül üldözni kezdte a felvilágosodást és korlátozni a tartományokat mindenben; nos, az ember természetesen nincs fából; bármennyire érzéketlen is, végül is nem lehet, hogy ne érezze meg a szorongatást, amikor szorongatják; tehát

támadt is elégedetlenség az osztrák kormány ellen valamennyi tartományban. Ahol a lakosság ugyanazon a német nyelven beszélt, mint a kormány, azt kezdték beszélni, hogy a rendszer szorongat, hogy meg kell változtatni a rendszert. De ez már valamiféle finom érzékre vall, — a rendszerek és elvek szétválasztása. Az ilyen igen nehéz munkára csak akkor adják fejüket az emberek, ha külső jelek hiányzanak, — sokkal könnyebb például azt megkülönböztetni, vajjon az egyik ember a hajszínével vagy a ruházatával, nyelvével vagy vallásával különbözik-e önöktől, mint azt észrevenni, mi a különbség az ő és az ön jelleme között, az ő és az ön gondolkodásmódja között. Csak menjenek el és nézzék meg, milyen valamelyik embernek a vérmérséklete, a feketehajú ember fekete szemének a tüzét mindenki látja; tehát már el is dőlt, hogy a feketehajú emberek különösen heves szenvedélyűek. Hasonló valami történt a nem-németek által lakott osztrák tartományokban is: a korlátozó rendszer aktáit német nyelven írták, — mi kell több? Tehát a németek uralma a korlátozó, tehát meg kell szabadulni a németektől, — és a csehek a nemzetiségről kezdtek beszélni, a nemzetiségről kezdtek beszélni a magyarok, a lombard-velenceiek arról kezdtek beszélni, hogy ők nem akarnak osztrákok lenni, mert az osztrákok németek, ők pedig olaszok. Ezek a németek pedig többek között ilyenek voltak: Metternich után címére nézve az első méltóságviselő Bécsben Kolowrat[12] volt; az összes korlátozó rendszabályok és üldözések végrehajtója és tervezője, a birodalom belügyeinek igazi kormányzója Sedlnitzky[13] volt; Olaszországot 1848-ban Radetzky pacifikálta; Metternich és Sedlnitzky segítőtársai Montecuccoli[14] és Colloredo[15] voltak; Magyarországot a magyar Apponyi[16] tanácsai szerint igazgatták; most nagynevűek a magyar Benedek és Gyulay, — egyszóval ha közelebbről nézzük meg, kiderül, hogy azok közül az emberek közül, akiknek 1814-től 1848-ig legfőbb részük volt a kormányzásban, talán csak maga Metternich német; a többi kormányférfi szláv, magyar és olasz nemzetiségű volt. Miféle német rendszer ez, és milyen alapon kell a németeknek felelniök Sedlnitzkyért, Radetzkyért, Gyulayért és Colloredoért?

Egyébként ismét nem azt mondjuk, hogy az utolsó időben 1848 előtt nem volt nemzetiségi ellenségeskedés. Hogyne lett volna! Igen erős volt. Mi csak azt mondjuk, hogy ez az ellenségeskedés szinte valamennyi történelmi jelenség szokásos rendje szerint jelentkezett — félreértésből, értetlenségből. Van két embertömeg — mondjuk két nemzet, amelyeknek egyáltalában nincs semmiféle szükségük arra, hogy egymás között ellenségeskedjenek. De ha egyiküknek valami nehezére esik, rögtön arra kezd gondolni, hogy

nem a másik a bűnös-e ebben ; másban könnyebb a hiányokat megtalálni, mint önmagában, ezért is derül ki mindig, hogy nem mi vagyunk a bűnösök saját bajainkban, hanem mások; hogy nem magunknak kell megjavulnunk ahhoz, hogy megszabaduljunk a bajtól, hanem valakivel össze kell zördülnünk. Így tehát két nemzet, amelyek közül mindegyik bűnös a saját bajaiban, és nem bűnös a másik nemzet bajaiban, kezdi egymásra hárítani a bűnt a saját bajaiért, — és íme már megvan az ellenségeskedés, és az ellenségeskedésnél már félni kell egymástól, bántalmazni egymást, megsegíteni a vélt ellenség ellenségét, amire persze a másik ugyanazzal fizet vissza.

»Mégis, akármit is mond, az osztrák rendszer lelke Metternich volt, aki német ; különféle nemzetiségekhez tartozó segítőtársai csak az ő akaratának a végrehajtói voltak. Ez a Metternich borzasztó ember volt ; de azért nagyeszű ember volt. Hogy mondhatja ön azt, hogy az a rendszer, amelyhez ragaszkodott, nem volt szükséges, nem volt megalapozott? Talán ez a nagy államférfi nem értette meg helyzetének szükségleteit?« Hogy feleljünk erre? A legjobb valószínűleg az lesz, ha az igazságnak megfelelően válaszolunk. A Metternichről uralkodó vélemény teljesen hibás. Kezdjük azzal, hogy ő egyáltalában nem volt érzéketlen ember, sem obskurantista, ahogy őt általában felfogják ; sőt ellenkezőleg, lágy jellemű volt, hajlamos a jólelkűségre, leereszkedésre, együttérzésre. Csak arra kényszerült, ahogy minden gondolkodó ember arra kényszerül, hogy a végső szükség eseteiben fékezze szíve jóságát. Ami pedig az obskurantizmust illeti, ezt Metternich nagyon nem szerette ; ha lelkében hajlott valamiféle gondolkodásmód felé, úgy ez természetesen a liberális volt ; a legkevésbbé sem titkolta, hogy Ausztriából alkotmányos államot szeretne csinálni, — nagy sajnálatára csak azt látta, hogy ez lehetetlen ; valóban, gondolkodásmódjának felvilágosodott voltával nem maradt el sem Tocqueville-től[17], aki olyan hírneves nálunk, sem Guizot-tól[18], aki még híresebb, és lélekben összehasonlíthatatlanul liberálisabb volt Thiers-nél[19]. De amikor visszautasítjuk a róla vallott hibás véleménynek az egyik részét, mintha érzéketlen obskurantista lett volna, sajnos hozzá kell tennünk, hogy ugyanolyan téves őt nagyeszű embernek tartani. Mit akart ő? Természetesen azt, hogy Ausztriának befolyásos szava legyen az európai nagyhatalmak között, — emelni akarta államának diplomáciai jelentőségét — ez minden diplomata célja. Ausztria sohasem volt olyan jelentéktelen diplomáciai tekintetben, mint Metternich idejében. Emlékezzenek vissza annak az időnek európai történetére. Igen fontos szerepet játszik benne Anglia, Oroszország, Franciaország. Ausztria örökösen az egyik vagy másik

hatalom másodrangú kísérője. Egyetlen általános európai kérdésben sincs önálló szava. Magában Németországban az orosz befolyás uralkodott az osztrák felett. Ha valaki meg akar győződni Metternich diplomáciai gyengeségéről, csak át kell néznie a német vámszövetségre vonatkozó tárgyalások történetét. Az összes másodrendű német állam mindig Ausztriára kíván támaszkodni Poroszország ellen. Poroszországnak sikerült valamennyit rákényszerítenie, hogy alávessék magukat uralmának kereskedelmi ügyekben, belépjenek a vámszövetségbe, amely felett Poroszország rendelkezett[20]. Mi mindent nem próbált Metternich megtenni ez ellen — de semmit sem tudott tenni. Akadályozta a vámszövetség létrejöttét. A szövetség létrejött és fokozatosan bővült. Metternich ugyanilyen szövetséget akart kötni a déli és középső német államokkal, míg Poroszország az északiakat vonta be a maga szövetségébe, — de ez sem sikerült. Az Ausztriával együttérző államok végül is saját külön szövetséget kötöttek, mert látták, hogy Metternichhel semmire sem jutnak; legalább támogatni kellett volna ezt a szövetséget, amely a porosz ellen irányult, — Metternich még ezt sem tudta megtenni. Ezeknek a siralmas, ügyetlen, bágyadt kísérleteinek a története a legnevetségesebb történet. Nem vall nagyobb művészetre a Svájccal való ügye sem. Svájc állandóan hajlandó volt, hogy támaszt keressen Ausztriában, mert attól félt, hogy Franciaország ismét elnyeli. Metternich állandóan eltaszította magától ezt a szövetséget, jelentéktelen okok miatt keletkezett vitákkal. Ugyanilyen kézzelfogható Metternich tehetetlensége a belpolitikában is. Hiába gondolják azt, hogy az újítások ellensége volt, — folyton különféle átalakítások és javítások tervezeteivel foglalkozott, csakhogy kormányzásának 34 éve alatt egyetlen egyet sem tudott megvalósítani: felvetette a kérdést, tanácskozni kezdett róla, a dolog húzódott, azután valami akadály jött közbe, abbahagyták, azután ismét felújították. Mennyit fáradozott például Metternich az osztrák vámszabályzattal! És mégsem lett semmi mindebből a fáradozásból.

Metternich az olyan emberek közé tartozott, mint Talleyrand[21]: rendkívül ügyesen tudnak beszélgetni vagy levelezni bármiféle témáról, de maguk semmiféle témát sem tudnak kitalálni. Talleyrand Napóleon mellett a diplomáciai művészet csodáit vitte végbe, mert Napóleon azt mondta neki: »ezt a dolgot így kell nézni; azt akarom, hogy ön ezt meg ezt mondja vagy írja, ön pedig gondolkodjék azon, hogyan mondja vagy írja ezt finomabban«. Napóleon nélkül Talleyrand a jelentéktelenség eszményképe volt. Metternich hozzá hasonlóan arra volt teremtve, hogy titkár legyen, ügyvivő, előadó, — egyszóval kiváló jobbkeze legyen valakinek.

Az ő baja volt, hogy nem idegen gondolatokat kellett gyönyörű formába öntenie, nem idegen tervek megvalósításán kellett fáradoznia a legügyesebb módon, hanem neki magának kellett terveket kigondolnia, — ez pedig már meghaladta erejét. Mindig látunk olyan embereket, akik rendkívül okosaknak látszanak, amíg valahol igyekeznek az első helyet elfoglalni, és igen rosszaknak bizonyulnak, amikor csakugyan elfoglalják ezt az első helyet. Ezekben az emberekben a jellemerőt teljesen magábaolvasztotta a hajlékonyság a keménység rovására, eszüknek az egész ereje semmiségekre irányul, amelyekben a legnagyobb mesterek, és amelyekkel olyan mesterien foglalkoznak, hogy már semmiképpen sem tudnak valami lényegeset elképzelni. Vajjon okosak-e? Isten tudja, mit mondjunk: valószínűleg igen okosak; mert az első perctől kezdve mindenkiben az igen okos emberek benyomását keltik, és ez így is marad, amíg az embernek nem akad valami komoly dolga velük. Híres ebben a fajtában katonai szempontból Mack[22], aki mindenkit meglepett nem-mindennapi eszével, amíg nem bízták meg egy hadsereg parancsnokságával. Nem annyira híres Weyrother[23], aki olyan kiválóan szervezte meg az austerlitzi ütközetet[24], de ez a Weyrother nevezetes azért, mert mint ezredest még maga Szuvorov[25] is zseniálisnak tartotta őt, pedig Szuvorov igen éleslátó ember volt, és még hozzá nem is szerette dicsérni az osztrákokat.

Megjegyezzük mégis, hogy amikor megdöntöttük a Metternichről uralkodó téves véleményt, magunk is megengedtük, hogy szavainkba belecsússzék egy, ha ugyan nem a legfontosabb hiba ebből az alaptalan nézetből. Azt mondottuk, hogy Metternichnek, aki csak a titkár vagy ügyvivő hivatalának az ellátására volt alkalmas, nem voltak olyan képességei, amelyekre a legfőbb kormányzónak szüksége van. A helyzet azonban az, hogy alaptalanul gondolják az emberek azt, hogy ő lett volna az Osztrák Birodalom legfőbb kormányzója, hogy saját rendszerét követhette volna, hogy önállóan cselekedhetett volna. Egyáltalában nem; hatalma igen széleskörű volt, sőt talán korlátlan, de csak azzal a feltétellel, hogy támogat egy bizonyos rendszert, amelyet nem ő állított össze. Valóban csak az volt, amihez minden képessége megvolt — idegen gondolatok végrehajtója. Mindenhatóságának első húsz évében (1835-ig) az államot I. Ferenc[26] császársága alatt irányította. I. Ferenc neve távolról sem olyan közismert, mint miniszterének a neve, de az ügyek lényeges folyását akkor nem Metternich, hanem maga a császár irányította. I. Ferenc nem szeretett csillogni, nem voltak szemkápráztató adottságai a finom beszélgetéshez, de az ügyeit önállóan intéző ember minden képessége megvolt benne. Behatolt az ügyeknek minden rész-

letébe, minden egyes kormányzati ág legapróbb részletéig ; igen határozott és teljesen szilárd nézete volt a dolgokról ; mindent, amit alatta megtettek, az ő szellemében kellett megtenni ; szívesen elismerte miniszterében az ítélőképesség fölényét, tisztelte ragyogó képességeit, de joggal úgy találta, hogy nincs szüksége gyámokra, maga adhatja meg az irányt, és meg is adta. Metternich ő alatta csupán a császár akaratának a végrehajtója volt. I. Ferenc halála után Metternich 13 éven keresztül most már valóban az állam feje volt, — ez igaz ; de az előző húsz év alatt annyira áthatotta őt az a rendszer, amelynek szolgált, hogy amikor szabadságot is kapott az ügyek intézésére, már nem tudott másképcselekedni, mint a régi szellemben, — meg hát késő is lett volna, hogy megváltozzék vagy átnevelje magát : 1836-ban már több mint hatvan éves volt. És közben ebben az időben is inkább szavakban volt meg a cselekvési szabadsága, mint a viszonyok lényegét tekintve. Itt egy kis kitérőt kell tennünk.

Angliában, Belgiumban, a mai Olaszországban az az államférfi, aki eszével felülmúlja társait, személyes meggyőződésével nagy befolyást gyakorolhat az államügyekre. Először is megvan a szabadsága, hogy az egyik vagy másik oldalra álljon. Hogy tehetségének segítségét és nevének tekintélyét megszerezze, mindegyik vetélkedő párt kész eléggé nagy engedményeket tenni az ő meggyőződésének. Így most Palmerston[27], aki nem szereti a reformokat, igen erősen fékezi a haladó pártot Angliában. Nélküle valószínűleg már régen bevezették volna az alsóház újabb reformját ; de mert tisztelik őt, mert szükség van együttműködésére, a haladók vagy nem csinálnak semmit, vagy gyengén tevékenykednek. Éppen így, csak az ellenkező értelemben volt erős Wellington[28] herceg : amikor azt látta, hogy a reform megvalósítása nélkül vagy felkelés támad az államban, vagy elvesztik a toryk[29] a hatalmukat, arra kényszerítette a tory pártot, hogy végrehajtsa a számára leggyűlöletesebb reformokat. Itt valóban egy bizonyos ember személyes akaratának hatalmas befolyását látjuk az államéletre. Talán még világosabban mutatkozik meg az egyes embernek ez az ereje az olyan karrierekben, amilyen Robert Peel[30] életének utolsó évei voltak. Amikor túlságosan nagy engedményt követelt attól a párttól, amely elismerte őt vezérének, és amikor a toryk nem egyeztek bele ebbe az engedménybe — a gabonatörvény megszüntetésébe, Robert Peel eltávolodott tőlük, egymaga maradt teljesen függetlenül bármiféle idegen kívánságtól. Azonnal akadt elég sok ember, akik feltétlenül támogatták őt, mert jobban bíztak az ő eszében, mint saját rokonszenveikben vagy ellenszenveikben a vitás döntéseket illetően. Íly módon Robert Peel az angol államélet igazi

fejévé lett : tőle függött — most már személy szerint tőle, kizárólag tőle, — hogy megenged vagy elvet-e valamilyen rendszabályt, hogy megalakítsanak, megtartsanak vagy megdöntsenek egy minisztériumot. Olyan hatalmas lett, hogy már nem volt hajlandó miniszterelnök lenni, — egyszerűen megparancsolta a miniszterelnöknek, hogy így vagy úgy cselekedjék. Ausztriában senkinek sem lehetett hasonló személyes befolyása a kormányzat szellemére, bármiféle címet is viselt volna. Az államférfit itt kizárólag egy bizonyos irányzat emberei veszik körül, és a berendezés formái miatt sem válthatja fel őket semmiképpen más irányzatot valló emberekkel ; teljesen hatalmában áll, hogy tanácsosait és segítőtársait változtassa, ahogy neki tetszik : de az újak mind föltétlenül egy párton lesznek a régiekkel. Ha valamilyen reformot akarna végrehajtani, vagy megállítanák őt tanácsaikkal és ellenállásukkal, vagy pedig, ha rájuk bízta elgondolásának megvalósítását, olyan emberek kezére bízta volna a reformot, akik nem éreznek vele egyet, és ezek úgy irányítanák a dolgot, hogy a reform puszta szavakra korlátozódnék, a dolog lényege pedig a régi maradna. De nehéz is volna, hogy reformot kívánjon, amely valóban a dolgok lényegét érintené, mert az ember nem szokott képes lenni arra, hogy világosan tudja vagy kívánja azt, ami meghaladja annak a környezetnek a fogalmi körét, amely őt felnevelte és továbbra is körülveszi.

Aki részrehajlás nélkül leméri ezeknek a körülményeknek a súlyát, az nem okolja majd sem Metternichet, sem I. Ferencet azért, hogy bizonyos rendszerhez ragaszkodtak. Hogy ettől elszakadjanak, az nem állott hatalmukban. És ha személyes gondolataikban végbe is ment volna egy jelenség, amely semmiképp sem mehetett végbe, ha személy szerint fel is merült volna bennük a kétely az uralkodó rendszer érdemeit illetőleg, ha felmerült volna a kívánság a rendszer megváltoztatására, ennek sem lett volna semmiféle gyakorlati eredménye, mert sem Metternichnek, sem magának I. Ferencnek nem volt semmiféle személyes ereje az uralkodó rendszer felett : teljhatalmuk volt arra, hogy mindent megtegyenek, amit ez a rendszer követel, de semmi mást nem voltak képesek véghezvinni. Csak a személyes erő formája volt meg bennük, de lényeges hatalmuk nem volt. Valahogy így rendelkezik a kapitány mindennel a hajón és magának a hajónak minden mozdulatával ; de hatalmában áll-e, hogy az útirányt megváltoztassa? Nem, csak arra van teljhatalma, hogy a hajót megtartsa abban az irányban, amelyet nem a kapitány akarata jelölt ki.

Ausztria bizonyos módon jött létre ; bizonyos történelmi események következtében az osztrák közélet feletti uralom a társadalom bizonyos köreinek a kezében volt, és az államgépezet az ő

érdekeiknek megfelelően volt megépítve; az államgépezetnek szükségszerűen azok ellen az elemek ellen kellett tevékenykednie, amelyek nem egyeztek meg az uralkodó rendek vagy körök érdekeivel. I. Ferenc és Metternich csupán ezeknek a gyökeres hatalmaknak a szervei voltak, ezek pedig sajátos parlamentet alkottak, habár a parlament elnevezése nélkül, habár gyűlölték ezt az elnevezést.

Ha ez a lényeges körülmény nem volna, az osztrák történelem egész menete 1848-ig érthetetlen volna. Tegyük fel például azt, hogy Metternich vagy I. Ferenc úgy vélték, hogy a Lombard-Velencei Királyság kész Ausztriától elszakadni. Nemcsak olyan hozzáértő embereknek mint ők, hanem kevéssé tapasztalt embereknek is magától a szemükbe ötlött volna az a tény, amely biztos lehetőséget nyujtott volna arra, hogy a lombard-velencei lakosság tömegeit az osztrák uralom legbuzgóbb híveivé tegyék. A lombard-velencei parasztoknak igen sokat kellett fizetniök a földesuraknak a föld használatáért; a politika és a nemzetiség iránt a parasztok teljesen közömbösek voltak; de földbirtokviszonyaik igen terhelték őket. Csak meg kellett volna kezdeni a földek megváltását a Lombard-Velencei Királyságban, — és a parasztokat határtalan hála hatotta volna át az osztrák kormány iránt. Metternich semmi hasonlót nem tett és nem is gondolt arra, hogy tegyen, — ez még csak eszébe sem ötlött. Minthogy helyzete elkülönítette minden egyébtől az államban, aligha ismerte akárcsak azt a tényt is, amely közismert volt mindenki számára, aki nem volt belül ezen a bűvös körön; és ha valaha hallott is erről, — ami igen kétséges, — határozottan nem ismerhette igazi mivoltában. És végül, ha világosan ismerte volna is azt a tényt, amelyet valószínűleg még homályosan sem ismert, nem lett volna ereje, hogy arra gondoljon, hogy ezt felhasználja az olaszországi osztrák uralom megszilárdítására: az ilyen rendszabály ellenkezett volna azzal az egész felfogással, amelyet Metternichben egész környezete keltett, ellenkezett volna az uralkodó rendszer szellemével; azután meg nem is lehetett volna végrehajtani azoknak a szerveknek segítségével, amelyek Metternich szolgálatára állottak.

Az Osztrák Birodalom bármelyik tartományát tekintsük is, mindenütt hasonló tényeket látunk, amelyek nyilvánvalóak mindenki számára, és csupán Metternich és más osztrák kormányférfiak számára észrevehetetlenek vagy érthetetlenek.

Nem ő hozta létre az uralkodó rendszert; nem volt rá ereje, hogy megváltoztassa; de amikor őt, mint egyes embert, aki semmivel sem volt rosszabb a többieknél, igazoljuk is, meg kell mondanunk azt, hogy az a rendszer, amelynek ő a szerve volt, az a rend-

szer, amelyet sikerrel alkalmaztak Mária Terézia[31] és Lipót[32] idejében, a XIX. század számára alkalmatlannak bizonyult, és ezért lehetetlen volt, hogy ne legyenek rossz következményei. Láttuk már, milyen formákban mutatkozott meg, hogy nem felel meg a kor jellegének. A német tartományokban egyenesen mutatkozott meg a rendszer szelleme ; és 1848-ban egyenesen a dolog lényege lett az elégedetlenség jelszava : politikai jogok szükségesek a lakosság számára. Nem akarjuk itt részletesen elmondani azt az eredményt, amely magától folyik az események most következő elbeszélése során ; mégis néhány rövid szóval elmondjuk itt ezt a következtetést, amely komikus színt adna az egész dolognak, ha azok a félreértések, amelyek annyi szenvedést okoztak annyi millióknak, nevetségesek lehetnének. Mindenki tudja, hogy az emberi törekvések fokozott erővel lángolnak fel, ha akadályokkal és üldözésekkel kell szembeszállniok. Ebből az következik, hogy az az erő, amellyel 1848-ban megmutatkozott a politikai jogok iránti, harminc éven keresztül lefojtott törekvés, jóval jelentősebb volt, mint amilyet ez a törekvés elért volna, ha a régi rendszer korlátozásai nem ingerelték volna fel. Mit látunk mégis még 1848-ban is Ausztria német tartományainak ú. n. liberálisainál, sőt uram bocsá' radikálisainál? Olyan embereket látunk bennük, akik nem bíznak saját erejükben, nem reménykednek saját tudásukban, készek mindenben a kormányra hagyatkozni, a legőszintébb módon hívei annak a gondolatnak, hogy támogatni kell a kormányt, semmiképen sem szabad meggyengíteni, olyan embereket, akik vallják azt, hogy maguk semmit sem tudnak, semmiről sem mondhatnak ítéletet, hogy a kormánynak kell őket felvilágosítania és döntéseket számukra előkészítenie. Érdemes volt-e félni az ilyen emberektől, érdemes volt-e üldözni őket, érdemes volt-e akárcsak megtagadni gyermeteg kívánságaikat? Határozottan nem volt érdemes. Ha csakugyan éleslátású embernek lett volna dolga ilyen emberekkel, nem is törődött volna azzal, hogy milyen alkotmányt állítson össze számukra, hanem egyszerűen azt mondta volna : kedves barátaim, írjanak meg mindent, ami az eszükbe jut, — én olvasatlanul aláírok mindent. És megtartotta volna a szavát, mert bármiféle alkotmány mellett mégis megmaradt volna ilyen emberek mellett korlátlan uralkodónak minden dologban. Ennek legkiválóbb bizonyítéka Poroszország története az utóbbi 12 év alatt. Poroszországban a lakosság természetesen jóval fejlettebb, ami a politikai életet illeti, mint Ausztria német tartományaiban ; holott közben mit látunk Poroszországban 1848-tól a mai percig? Az elhúnyt porosz király[33] úgy látta, hogy bizonyos rendszer szerint kell az államot kormányozni ; a poroszok ismerték a királynak ezt a

kívánságát, és olyan képviselőket választottak, akik teljesen egyetértettek ezzel a rendszerrel. Két éve a király gyógyíthatatlan súlyos betegsége miatt az államot öccse[34] kezdte kormányozni, aki más rendszerhez tartotta magát ; a poroszok a régens elképzeléseinek megfelelően más küldötteket választottak, akik teljesen osztották a régens kívánalmait. Ily módon a képviselői kamara a legkevésbbé sem korlátozza a porosz király cselekvési szabadságát : ő most is olyan teljhatalmúan kormányozza az országot, ahogy elődei a képviselőház létrejötte előtt kormányoztak. Ha pedig Poroszországban a képviselőház mindezideig olyan formaság maradt, amely semmikép sem korlátozza a kormányt, úgy a kevésbbé fejlett Ausztriában mostanáig még kevésbbé lett volna korlátozó, és még jóval kevesebb befolyása lett volna az ügyekre harminc vagy negyven évvel ezelőtt, I. Ferenc és Metternich idejében.

De nap mint nap látunk példákat arra, hogy az ember elégedetlen lesz, ha kívánságába nem egyeznek bele, bár az engedélyt nem is használná fel, ha megkapná. Azt mondottuk, hogy így is történt az ausztriai németekkel : az elégedetlenség felütötte a fejét és nőni kezdett náluk azért, mert nem adnak nekik politikai jogokat, amelyeket minden bizonnyal egyáltalán nem használnának fel, ha Metternich nem félne attól, hogy kielégítse kívánságukat. A német tartományokban, mint mondottuk, Metternich rendszerét reakciósnak kezdték tartani.

Más tartományokban, amelyeket szlávok, magyarok vagy olaszok laknak, másként nevezték, németesítő rendszernek, a nemzetiségek elleni gyűlölet rendszerének. Ez, ha úgy tetszik, színre így is van, de a dolog lényege nem az volt, hogy a nemzetiségeket mint nemzetiségeket üldözték. Igaz, hogy Csehországban üldözték a cseh irodalmat, kiűzték a cseh nyelvet az iskolákból stb. De itt egyáltalában nem a cseh nyelv volt a fontos : azok elé az írók elé, akik Bécsben német nyelven akartak írni az uralkodó rendszer ellen, pontosan ugyanolyan akadályokat állítottak, mint a csehek elé, akik Prágában cseh nyelven akartak írni : aki Metternich szellemében akart írni cseh nyelven, ugyanannyi buzdítást kapott, mint az ugyanilyen irányzatú német író. A különbség csupán az volt, hogy azok a csehek, akik Metternich rendszerét támogatták, maguk is német nyelven szerettek írni. Viszont azok között az emberek között, akik cseh nyelven akartak írni, igen kevés volt az ilyen irányzatú ember. Ez természetes is : a hivatalos gondolatokat a legalkalmasabb hivatalos nyelven kifejteni a hivatalos közönség számára. Bűnös volt-e Metternich ebben a körülményben, — hogy azok a csehek, akik rendszerét támogatták, jobb szerették a német nyelvet, hogy nem szerették eléggé a cseh

nyelvet, a cseh irodalmat? Mi úgy látjuk, hogy Metternichet okolni ezért a tényért ugyanolyan hiábavaló, mint megfeddeni őt azért, hogy a nagyvilági körök a francia nyelvet szerették. Igazságtalanságot kell-e látnunk tulajdonképpen a cseh irodalommal szemben abban, hogy a cseh könyvek számára ugyanazok a korlátok voltak felállítva, mint a németek számára? Amit a cseh nemzetiségről mondottunk, ugyanezt kell mondani az összes többi szláv, a magyar, az olasz nemzetiségről is. A dolog lényege nem az volt itt, hogy szerették vagy nem szerették az egyik vagy másik nyelvet, hanem az, milyen gondolatmenetet helyeseltek vagy nem helyeseltek, teljesen mindegy, hogy milyen nyelven. Nagyon jól megértjük, hogy számos olvasónk számára nem lesz könnyű, hogy első pillanatra osszák az általunk kifejtett nézetet. Túlságosan elterjedt és meggyökeresedett az a téves elképzelés, mintha Metternich alatt tulajdonképpen például a cseh irodalmat korlátozták volna ; de ha a dolgot így értelmezzük, ez azt jelenti, hogy megállunk a külső ismérveknél, nem hatolunk be a tény értelmébe. Azt mondják például : a cseheknél korlátozva volt a cseh történelem kidolgozása. Így van, kétségtelenül így van, de miért? A cseh történelemről író csehnek első dolga az volt, hogy igyekezett Husért[35] lelkesedni, Žižkát[36], dícsőíteni, igazolni a cseheket, akik megkezdték a Harmincéves Háborút[37], megsiratni a fehérhegyi csatát, természetes, hogy nem volt szabad ilyen dolgokat írni cseh nyelven ; de talán megengedtek hasonló dolgokat német nyelven? És vajjon nem támogattak volna-e egy cseh írót, aki az ellenkező értelemben kezdett volna beszélni? Ha itt a nyelvről beszélünk, és nem az irányzatról, ez súlyos félreértést jelentene.

De a történelem talán gazdagabb súlyos félreértésekben, mint háborúkban és ütközetekben. Az Osztrák Birodalomba tartozó csehek, magyarok, olaszok egyenesen úgy is értették a dolgot, hogy nemzetiségük korlátozásáról van szó, holott nemzetiségük korlátozása csupán külső jellegzetessége volt az ügynek az ő tartományaikban. A legmulatságosabb pedig az, hogy magukat az ausztriai németeket is, akiknek saját tapasztalatuk alapján könnyebb volt megérteni, vajjon az ő javukra megy-e ez az ügy, szintén megtévesztette a külső jellegzetesség, és úgy képzelték, hogy nemzetiségük iránti szeretetből együtt kell érezni azzal a befolyással, amelyet a rájuk is nehezedő rendszer más nemzetiségek életére gyakorolt. Úgy tűnik, hogy ők észrevehették volna, vajjon kedvez-e a német irodalom vagy a tudományos élet fejlődésének Ausztriában az a rendszer, amelyre az olaszok és csehek panaszkodtak. De nem, ők úgy vélték, hogy nem kell együttérezniök a szlávok és olaszok törekvéseivel. Minthogy az olaszok és a szlávok látták,

hogy a németek nincsenek jóindulattal irántuk, természetesen ugyanilyen ellenségességgel fizettek nekik vissza.

Miért volt szükséges, kinek lehetett hasznos a korlátozásoknak, ellenszenveknek, reakciós rendszabályoknak ez az egész vad zűrzavara? Bizonnyal lényegében egyik nemzetiségnek sem volt szükséges, sem hasznos, még magának Metternichnek sem, akinek a személyén a látszat szerint minden nyugodott, holott lényegében ő szinte semmit sem jelentett. Nem beszélünk most arról, milyen kárt okozott ez a zűrzavar maguknak az Osztrák Birodalomban élő nemzetiségeknek, többek között a német nemzetiségnek is, mert ez nyilvánvaló mindenki számára. De érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a Metternichben megtestesülő rendszer Metternichnek magának is csak ártott, és ha ő valóban okos ember lett volna, nem akart volna ehhez ragaszkodni. Emlékezzünk csak vissza, kicsoda is volt ő. Ő volt az első miniszter, őt tartották az állam teljhatalmú kormányzójának. Miben áll a kormányzó érdeke, — nem bocsátkozunk most érzelgős képzelgésekbe, hanem anyagi, életszerű, politikai vagy diplomáciai oldaláról fogjuk meg a dolgot, — miben áll a kormányzó érdeke ezeknek a hétköznapi számításoknak az alapján? Számára előnyös volt, hogy hatalmas legyen, hogy jó hadsereg álljon a rendelkezésére, gazdag kincstára legyen, hogy hallassa szavát az európai ügyekben, hogy ő maga semmiben se szenvedjen szükséget, hanem az irigység, csodálat és hízelgés tárgya legyen mások részéről. Erre vezetett-e az a rendszer, amelyet Metternich valósított meg munkájával? Az osztrák költségvetés szegényes volt ; a kincstárban nem volt pénz ; még kölcsönt is csak külföldön lehetett kapni, — a bécsi tőzsde, és vele együtt Metternich a frankfurti, amsterdami, párizsi, londoni bankároktól függött. Az osztrák hadsereg rossz volt ; Ausztria szava jelentéktelen volt Anglia, Oroszország, Franciaország szavával szemben ; az osztrák kabinet csak azt tette, hogy kegyelmet hízelgett ki magának valamelyik másik kabinetnél, meghunyászkodott valamelyik kabinet előtt. Ezek a siralmas viszonyok évről-évre nyomorúságosabbak, alávalóbbak, rosszabbak lettek. Más hatalmak eszközei fejlődtek, Ausztria eszközei szegényedtek.

Nem, ez a rendszer ellentétben állott az első miniszter érdekeivel. Talán nem kell hozzáfűzni azt, hogy Metternich érdekei teljesen egyek voltak a Habsburg-ház érdekeivel, hogy I. Ferenc és I. Ferdinánd[38] érdekeiről ugyanazt kell mondani, amit az uralkodók első miniszterének az érdekeiről kell mondani.

Kinek volt szükséges és hasznos ez a rendszer, amely nem volt előnyös sem az osztrák kormány sem az Ausztriában lakó nemzetiségek számára? Ezt megértjük az alább következő elbeszélésből, ami-

kor meglátjuk, mi volt az 1848. évi fordulat lényeges jellege. Ezekben az eseményekben sok volt a zaj, amely azután mintegy nyomtalanul elhalt. Sok volt a törekvés, amely teljesen kudarcba fult — de a sikertelen kísérletek között végbement egy tény, amely érintetlenül maradt, az utána következő reakció egész kíméletlensége ellenére. Ez a tény az ausztriai parasztokra nehezedő feudális terhek megszüntetése volt. Talán ellenkezett-e I. Ferenc vagy I. Ferdinánd vagy Metternich igazi érdekeivel, hogy a parasztokat felmentsék a feudális kötelezettségek és fizetségek alól? Talán előnyös volt számukra, hogy támogassák a feudális kiváltságokat, amelyek az ő erejüket vették el? Természetesen nem ; de ők túlságosan gyengék voltak annak az ügynek a megvalósítására, amelyet saját érdekeik követeltek — és csupán gyengeségük miatt, csupán attól való félelmükben, hogy nekilássanak az ügy megvalósításának, amely saját maguk számára előnyös, csupán ezért támogatták azt a rendszert, amely hátrányos volt az ő számukra és az 1848-as év eseményeit hozta létre.

II

A fordulatot megelőző nyugtalanság nem az Osztrák Birodalom fővárosában kezdődött, hanem Lombardiában, Velencében, Magyarországon, Csehországban. De a bécsi események adtak döntő lökést a fordulatnak. Ezért Bécsen kezdjük.

Metternich és Sedlnitzky igen éberen őrködtek az ausztriai német irodalom felett, és minden egyéb jelenség felett is, amelyet a fennálló rendre veszélyesnek tartanak, az olyan emberek szemével, akik, mint Metternich és Sedlnitzky, nem értik, hogy semmiféle szóbeli vagy nyomtatott beszéd nem idéz elő semmit, ha az nem kész végbemenni minden beszéd nélkül : ha pedig végbe kell mennie a fennálló társadalmi viszonyok miatt, semmiféle hallgatás sem tarthatja vissza menetét. Magában Ausztriában nem nyomtattak sem könyveket, sem folyóiratokat, sem újságokat, amelyeknek akár a legcsekélyebb politikai jelentőségük is lett volna. Szinte az összes, Ausztria határain túl nyomtatott német újságok itt be voltak tiltva : a Németországban kiadott könyveknek majdhogy a fele be volt tiltva. Egyszóval úgy látszott, hogy minden bejárat zárva volt, amelyen keresztül a politikai elégedetlenség behatolhatott volna Ausztriába, és el volt véve minden módja annak, hogy ez megnyilvánulhasson. A helyzet azonban az, hogy a belső élet és az általános európai történelem főtényeit semmiféle eszközzel sem lehet eltakarni ; a tény pedig mindig hatással van az elmékre,

még ha minden magyarázat nélkül is jelenik meg : fő jellegzetességét magában véve is meg lehet látni. Így volt ez Ausztriában is. Amikor Olaszországot, Franciaországot, Németországot hatalmába kerítette az a forrongás, amely az 1848-as év eseményeit megelőzte, az osztrák közönség elől semmiképpen sem lehetett eltagadni azt, hogy Európa többi részén az elmék forrongásban vannak : amikor megkezdődött a fordulat Olaszországban, Franciaországban, Nyugat-Németországban és Magyarországon, az általuk kiváltott megrázkódtatás szükségszerűen, hogy úgy mondjuk tisztára fizikailag magában Bécsben is visszatükröződött. És csodálatos volt látni azt, hogy a közvéleménynek milyen jelentéktelen szervei jutottak lebírhatatlan erőhöz, abból a körülményből kifolyólag, hogy nem akadtak jelentékenyebb szervek a megrázkódtatás továbbadására. Valami ahhoz hasonló jelenség volt ez, mint amikor az emberek kövekkel ütik egymást, ha nincs fegyverük, és ököllel mennek egymásnak, ha még köveik sincsenek. A dolog nem az eszközök bőségétől függ, hanem a szellem hangulatától. Ha az emberek békés hangulatban vannak, nyugodtan társalognak az arzenálban vagy a fegyverárusnak a boltjában ; ha verekedni akarnak, agyonüthetik egymást úgy is, hogy a puszta öklükön kívül semmijük sincs. Londonban az 1848-as év békésen folyt le, annak ellenére, hogy minden eszközt előkészítettek az agitációra, annak ellenére, hogy a parlamenti viták, az újságírás szabad volt, annak ellenére, hogy szabad volt bármiféle társaságokat és gyűléseket összehívni. És nézzék meg, hogy ugyanakkor milyen jelentéktelen eszközök bizonyultak elengedőeknek ahhoz, hogy Bécsben végrehajtsák a fordulatot.

A képviseleti formáknak egyáltalán semmiféle erejük nem volt Ausztria német tartományainak kormányzati mechanizmusában. A tartományi feudális gyűlések, amelyek az arisztokrácia képviselőiből álltak, ellenségesen álltak szemben az új kornak nemcsak politikai, hanem általában mindenféle gondolataival vagy szükségleteivel, ezért senki a legkevésbbé sem törődött velük, és csak a forma megtartásáért gyűltek össze, és csak azért nem semmisítették meg őket, mert már igen régóta teljesen jelentéktelenekké váltak. Amikor 1845-től Nyugat-Európa egyéb területein megerősödött a forrongás az elmékben, egynéhány ilyen tartományi gyűlésen az osztrák arisztokráciának egyes, egyébként csak igen csekély számú képviselői valamelyest liberális gondolkodásmódot kezdtek mutatni. Tekintettel arra, hogy maguk a gyűlések jelentéktelenek voltak, és mindegyiken a túlnyomó többség konzervativizmusa rendíthetetlen volt, a liberális beszédek teljesen hiábavaló szórakozásnak bizonyultak, amely annyira félénk volt és Metternich

számára ártalmatlan, hogy ő még csak azt sem tartotta szükségesnek, hogy ferde szemmel nézzen a címzetes liberálisokra : ha szolgálatban állottak, a többiekkel együtt kapták meg a kitüntetéseket és az előléptetéseket, mint teljesen ártatlan emberek, amilyenek csakugyan voltak is : csak szórakoztak ezekkel az ostoba beszélgetésekkel minden komoly cél nélkül. Alsó-Ausztria főhercegség tartományi gyűlésén például, abban a gyűlésben, amely Bécsben ülésezik, különösen Doblhoff[39], Montecuccoli, Schmerling (a mostani miniszter) szerettek liberális húrokat pengetni : mindhárman fontos helyeket foglaltak el a polgári közigazgatásban vagy az udvari szolgálatban, élvezték Metternich jóindulatát, Schmerlinget nem sokkal 1848 előtt még elő is léptették a szolgálatban.

Az alsóausztriai tartományi gyűlés ülésein kívül a liberális emberek még két-három, ártatlan szórakozás céljából alakult társaság estélyein is a közönség kegyébe ajánlhatták magukat. Ezek közül a legfontosabb volt az »Olvasóegyesület«, »Leseverein« : ez olyasvalami volt, ami középen állt a nálunk divatos, angol klubokhoz hasonló intézmények és a Földrajzi Társulathoz hasonló intézmények között ; az angol klubtól abban különbözött, hogy termeiben nem voltak kártyaasztalok, a Földrajzi Társulattól pedig abban, hogy nem küldött ki expedíciókat és nem adott ki könyveket ; de az angol klubhoz és a Földrajzi Társulathoz hasonlóan ebédeket rendezett a hivatalos és tudományos élet Bécset meglátogató híresség einek a tiszteletére. Sedlnitzky, aki már túlságosan sötéten nézte a dolgokat, nem szerette az »Olvasó-egylet«-et, és azt mondogatta : »aki belép, kihágást követ el«. De Metternich, aki okosabb és jobb ember volt, Sedlnitzky gyanúját alaptalannak tartotta. És igaz is, a társaság a lehető legártatlanabb és legostobább volt. A tagok többségét a tisztviselők tették ki ; a legérdekesebb beszédtársaknak a bécsi egyetem tanárai számítottak, a bécsi egyetem tanárait pedig csak a jezsuiták jóváhagyásával nevezték ki ; végül a társaság fővédnöke és lelke Sommaruga volt, a császári ház főhercegeinek, többek között a mostani osztrák császár atyjának a nevelője — olyan tisztségviselő, akit méltán becsült az akkori bécsi udvar. Az »Olvasó-egylet« évkönyveiben a legragyogóbb polgári hőstett az az ebéd volt, amelyet egyszer a híres német közgazdász, Friedrich List[40] tiszteletére rendeztek. List annak az elméletnek a feltalálásával tette híressé a nevét, hogy a németeknek kell, hogy külön politikai gazdaságtanuk legyen, amely különbözik az angol-franciától. A »Segélyegylet« (Hülfsverein) már nem volt ilyen fontos, azzal foglalkozott, hogy »a szegények számára való levest« készített — az olvasónak nem szabad nevetnie ezen a kifejezésen : ez igazi, hiteles és még az az előnye

is megvan, hogy teljesen jellemzi a tiszteletreméltó társaság egész tevékenységét és minden törekvését. Volt még egy harmadik társaság is, amelyet »Concordiá«-nak neveztek, bécsi művészek, elsősorban festők alapították : esténkint összegyűltek, hogy jövendő képeik és tanulmányaik vázlataival dicsekedjenek el egymásnak, amelyeket egy színben vagy színesen festettek ; egyesek közülük versikéket írtak és felolvasták őket esténkint képecskéik kiegészítéséül ; egyszóval az idő eltelt úgy, hogy nagy hasznot hozott a művészetnek és valószínűleg még nagyobb hasznot a művészek jó erkölcseinek, mert a művészek ezeken az estéken legalább leszoktak arról, hogy leigyák magukat a sárga földig, és hozzászoktak ahhoz, hogy illendően viselkedjenek. Maga Sedlnitzky is végül meggyőződött a művészet ifjú és kiöregedett papjainak jóerkölcsű irányzatáról és jóindulattal tekintett a »Concordiá«-ra.

Így folytak hát az ügyek a forradalmi mozgalomnak ezekben az eljövendő központjaiban : az egyik központban nagyon édes kis akvarelleket festettek, a másikban nem nagyon ízletes, de rendkívül jótékony levest főztek, a harmadikban ebéd közben »Byronról és komoly tárgyakról« vitatkoztak, a negyedikben — de a negyedik központ csak évente néhány napon át létezett, igaz, hogy akkor egyenesen politikával foglalkozott, mert az alsóausztriai főhercegség postaútjainak a helyreállítását vitatta meg és évről-évre jobban csillogott a szalagok és csillagok tömegétől, amelyeket Metternich adományozott a tartományi gyűlés jeles szónokainak buzgó szolgálataik jutalmául.

Képzeljék el most a tisztességes Bécs város lakosainak a helyzetét 1848 március elején! Egyszerre csak azt olvassák a francia újságokban — azaz hogy a francia újságokban nem olvassák, mert francia újságokat emberemlékezet óta nem engednek be Bécsbe, — hanem azt olvassák az »Augsburger Zeitung«-ban, hogy Párizsban valami zűrzavar tört ki, valami ideiglenes kormány alakult, amelynek a tagjai Lamartine, Arago és Ledru-Rollin, akinek még a nevét sem hallotta senki Bécsben[41]. Kicsoda-micsoda ez a Ledru-Rollin? Vezetéknév ez, vagy valami hivatalnak a neve? Lamartinenak pedig egyáltalában nem kellett volna kormányférfinak lennie : Bécs lakosai tudják, hogy igen szentimentális és igen hosszú verseket szokott írni ; vagy ez csak a költő névrokona? Különös az is, hogy a kormány tagjainak a sorában olvassák Aragónak a nevét — hiszen ő csillagász ; mi az, az új francia kormány talán csak nem azért alakult meg, hogy minden francia városban egy-egy csillagvizsgálót állítsanak fel? Az »Augsburger Zeitung« fokozatosan megmagyarázza, hogy az új kormány nem csillagvizsgálók felállításával és versek írásával foglalkozik ; át akarja alakítani a francia

törvényeket ; az »Augsburger Zeitung« hozzáteszi, hogy egész Európát veszély fenyegeti a nekiveszekedett franciáktól. Most meg maga az osztrák kormány jelenti be, hogy Milánó szintén bolondozni akar ; most meg Németországban is ugyanilyen bajok kezdődnek. A jó Bécs város lakói ugyanazt érzik, amit a tapasztalatlan növendék, aki belép kadétnak a huszárezredhez és látja, hogyan tivornyázik a többi kadét. Szégyeli is magát, pirul is, de szégyen volna, ha elmaradna a többitől. Párizs, München, Frankfurt, Berlin, Turin, Milánó, Velence, Róma, Nápoly, Palermo lázong : ítéljék meg, jó emberek, hogyan maradhatna el Bécs tőlük? Hiszen akkor utána rosszabb lesz Münchennél! Nem, hát nem marad el a többiektől.

De hiszen ott mindenütt valamiféle politikai követelések okozzák a forrongást. »Hogyan találhatnánk ki mi is politikai követeléseket magunknak?« — gondolják Bécs város naiv gyermekei. — Ohó! Ez nem is olyan fogas kérdés, döntik el hamarosan. A többi városban mindenütt azt kiabálták. hogy el kell kergetni a régi minisztert, tehát Bécsben azt kell kiabálni, hogy kergessék el Metternichet. Ott mindenütt arról kiabáltak, hogy a régi, reakciós rendszert fel kell váltani liberálissal, Bécs lakosainak tehát már itt is előkészítették a követelések anyagát.

A baj azonban az volt, hogy Ausztriában két olyan fontos körülmény volt, amelyeknek az ügyében sem a porosz, sem a többi német haladópártiaknak vagy forradalmároknak nem volt mit követelniök. Franciaország és Németország egy nemzetiség által lakott országok : Franciaországban a németek, Németországban a lengyelek száma olyan jelentéktelen az uralkodó nemzetiséghez viszonyítva, hogy az ügyek menetére nem lehetett komoly kihatása. A párizsi franciák, a berlini és frankfurti németek megengedhették maguknak azt, hogy ne törődjenek a többi nemzetiséggel. Ausztriában ez nem ment. A bécsi németek csupán a birodalom lakóinak jelentéktelen kisebbségét képviselték. Mind az egész államnak, mind magának a fővárosnak a sorsa attól függött, milyen viszonyba kerülnek az ausztriai németek és képviselőik, a bécsi polgárok a többi nemzetiséggel. A régi rendszer ezekben a nemzetiségekben bizalmatlanságot és ellenséges érzést fejlesztett ki a németekkel szemben. Gondolkodni kellett volna hát erről, gondoskodni kellett volna arról, hogy a többi nemzetiséget a bécsi mozgalom javára hangolják. A jámbor bécsieknek ez a bölcs meggondolás nem jutott az eszükbe.

Poroszországban, Württembergben stb., és még inkább Franciaországban a falusi lakosság már régen azonos jogú volt a városival. Ausztriában még fennállt a jobbágyság intézménye.

Sem Németország egyéb részeiben, sem Franciaországban a haladópártiaknak már nem kellett erről vitázniok, de Ausztriában nem lett volna szabad megfeledkezni a parasztokról. A jámbor bécsiek ezt sem gondolták meg.

Lévén, hogy ilyen naivak voltak, a követelések programmjának az összeállítása nem volt nehéz a számukra : a francia és német programmból kivették azokat a dolgokat, amik csak eszükbe jutottak — és ezzel kész is volt. De még egy komoly nehézség : a haladópártiaknak mindenütt voltak vezéreik, szervezett bizottmányaik álltak fenn, amelyek a mozgalmat irányították. Mi legyen most a jó Bécs város lakosaival, akiknek volt elegendő számban mindenféle hírességük — sok volt a híres fiakkeres, vendéglős, karmester stb., csak egy fajta emberből nem akadt, mert azelőtt feleslegesnek tartották, most meg erősen szükség lett volna rá : nem akadt forradalmár, sőt még liberális sem, akit a közönség legalább ici-picit ismert volna. De Bécs buzgón igyekezett, hogy ne maradjon el a többi fővárostól és ezért most sem jött zavarba. A képecskéket rajzolgató művészek közül, a levest főző jótékony férfiak közül, a hivatalnokok közul, akik szerettek jó könyveket olvasni, és különösen az alsó-ausztriai tartományi gyűlés nagyurai közül, akiket maga Metternich, a kiváló emberismerő hasznos embereknek tartott, vajjon nem lehetett-e elegendő tanácsadót és vezetőt kiválasztani az új ügyhöz? Így hát a jó Bécs város lakosai nagy reményeket tápláltak a képíró társaság, a levesfőző társaság, még többet afelől a társaság felől, amely megfelel a suszterklubnak, és még többet a tartományi gyűlés felől. Maga a sors is nyilvánvalóan kedvezett a tartományi gyűlésre irányuló számításoknak : amikor még sem Milánó, sem Párizs semmi követendőt sem mutatott Bécs számára, és Bécs sem érzett semmiféle szükségletet arra, hogy a forradalom terén jeleskedjék, Metternich március 24-re jelölte ki az alsó-ausztriai tartományi gyűlés összehívását a szokásos ártalmatlan ékesszólási gyakorlatokra. De a párizsi események után a város mozgolódni kezdett, hírek szállingóztak arról, hogyan jár majd közben az alsó-ausztriai tartományi gyűlés a kormánynál a reformok érdekében, és Metternich, a főváros jámbor lakosai iránti szívességből március 24-ről 13-ra helyezte át a tartományi gyűlés összehívásának az időpontját. Ebben, mint minden cselekedetében meglátszik Metternich kiváló esze, de ugyanakkor, mint minden cselekedetében meglátszik ernyedtsége is, amely miatt semmit sem tudott úgy tenni, mint kellett volna. A tartományi gyűlés megnyitásának siettetésével joggal arra számított, hogy minél korábban állít ilyen megbízható szervet a bécsi mozgalom élére, annál biztosabban korlátozódik a mozgalom olyan méretekre,

amelyek nem ártalmasak a régi rendszerre. De ennél az alapvető számításnál már nem lett volna szabad időt vesztegetni. A párizsi fordulat első hírére Metternichnek meg kellett volna gondolnia, hogy Bécsben forrongani kezdenek a kedélyek ; azonnal össze kellett volna hívnia a tartományi gyűlést, hogy a mozgalmat az első naptól kezdve ennek a tartományi gyűlésnek a szónokai ragadják kezükbe, olyan emberek, akik Metternich számára ártalmatlanok. Metternich azonban több mint két hét értékes időt veszített el ; ez alatt a két hét alatt a városi ifjúságnak, amelynek nem voltak kész vezérei, sikerült annyira tűzbe jönnie, hogy a tartományi gyűlés már nem tudta irányítani a tömeget. Ez alatt a két hét alatt Bécsnek sikerült a párizsi fordulat magyarországi visszhangjának ébresztő hatása alá kerülnie. A magyar országgyűlésen a Kossuth vezette ellenzék már régóta arra törekedett, hogy visszaállítsa Magyarország régi autonómiáját és a törvényekben liberális reformokat hozzon. A párizsi fordulat előtt kevés reménye volt arra, hogy hamarosan eléri céljait, most azonban felbátorodott és március 3-án Kossuth igen erős beszédet mondott Pozsonyban az országgyűlésen. A beszéd lényege az volt, hogy az osztrák kabinet régi rendszere nemcsak Magyarország számára káros, hanem valamennyi többi tartomány számára is, és hogy Magyarország szabadságát csak abban az esetben lehet biztosítani, ha az összes többi tartomány alkotmányos berendezést kap ; ezért azt javasolta a magyar országgyűlésnek, kérje meg a császárt, hogy adjon alkotmányt valamennyi osztrák tartománynak és távolítsa el nemcsak Metternichet, hanem magát Lajos főherceget[42] is, aki a császár betegsége miatt a birodalom régense volt, bár ezt a címet nem viselte. Meglátjuk majd, milyen döntő lökést adott a bécsi eseményeknek, amikor a bécsi fordulat első napján a tömeg előtt felolvasták ennek a beszédnek német fordítását.

Bécsben már igen nagy volt a zaj. Az értelmes emberek, akik el akarták hárítani az erőszakos fordulatot, már szükségesnek látták, hogy mielőbb elfoglalják a közvetítő helyét a kormány és a főváros között, azt a helyet, amelyet Metternich szempontjából a legelőnyösebben a tartományi gyűlés tölthetett volna be. A bécsi iparegyesület (Gewerbverein) március 8-iki ülésén az egyesület elnöke, Arthaber, az egyik leggazdagabb bécsi gyáros azt javasolta, hogy intézzenek feliratot a császárhoz, és fel is olvasta a felirat javasolt tervezetét — az egész gyűlés, amelyen ott volt Ferenc Károly főherceg[43], a mostani császár atyja, és Kolowrat államminiszter, Metternich után a birodalom első méltósága, egyhangúlag elfogadta a javaslatot. Mindketten megértették már azt, hogy haladéktalanul szükség van nagy engedményekre. Négy nappal

korábban, március 4-én a »Hivatalos Bécsi Újság«-ban megjelent egy cikk, amely azt mondotta, hogy az Európát megrázkódtató hullámok közepette Ausztria csupán úgy szabadulhat meg bajaitól, »ha alattvalói szilárdan el vannak határozva arra, hogy egyek lesznek a kormánnyal«. Arthaber felirata erre azt válaszolta, hogy Ausztria csak akkor menekülhet meg, »ha a kormány szilárdan el van határozva, hogy egy lesz az alattvalókkal«. Miután a gyűlés, amely Bécs egész kereskedő társadalmát képviselte, elfogadta a feliratot, Arthaber azzal a kéréssel fordult Ferenc Károly főherceghez, hogy ő személyesen adja át a feliratot a császárnak. A főherceg azt válaszolta, hogy megteszi ezt, és hogy ő maga is osztja az iparosgyűlés véleményét. Ferenc Károly főhercegnek nem volt komoly befolyása az ügyekre, mert gyenge jellemű és tehetségtelen ember volt. De felesége, Zsófia főhercegnő[44], édesanyja a mostani császárnak, aki akkor I. Ferdinánd gyermektelen volta miatt a trón várományosa volt, kitűnt energiájával. Már néhány napja engedményeket követelt Metternichtől, hogy megszilárdítsa a trónt fia számára. Egyízben, miután igen heves vitája volt Metternichhel, a teremből távoztakor kijelentette, hogy ha Metternich nem tesz engedményeket, akkor fia számára a bordeauxi herceg[45] sorsát készíti elő.

Az alsó-ausztriai tartományi gyűlés legnépszerűbb tagjának, a jövendő miniszternek, Doblhoffnak a lakásán gyűltek össze társai, akik Bécsben várták az ülésszak kezdetét, és néhány más ember, többek között a jövendő miniszter, akkor még csak egyszerű ügyvéd, Bach, aki később a reakció legbuzgóbb szolgája lett, akkoriban pedig azt látta előnyösnek, hogy a liberálist játssza. A Doblhoffnál tartott estéken szintén elismerték mindnyájan, hogy haladéktalan engedményekre van szükség, és Bach az itt kifejtett véleményeken felbuzdulva az alsó-ausztriai tartományi gyűléshez szóló feliratot állított össze. Március 7-étől kezdve ennek a feliratnak nagyszámú másolata járta be Bécset aláírások gyűjtésére ; a kereskedő rend legtiszteltebb alakjai és számos arisztokrata járta végig ezekkel a listákkal ismerőseit ; a könyvkereskedésekben is ott voltak kitéve a felirat másolatai. A felirat nyomatékosan kérte a tartományi gyűlést, hogy a császár előtt fejtse ki azt, mennyire szükséges az államigazgatás formájának az átalakítása. A felirat nagyszámú aláírói a leggazdagabb és legtiszteltebb rendek képviselőiből kerültek ki : a kereskedőkből és az állami szolgálatban álló főméltóságokból.

Abból, hogy olyan emberek, mint Zsófia főhercegnő, Kolowrat, a tartományi gyűlés arisztokratái, bankárok stb. ilyen hő kívánságot nyilvánítottak, következtetni lehet annak a forrongásnak az erejére, amely hatalmába kerítette a kedélyeket. Valóban, a kül-

városok népe forrongott. Metternich semmiféle rendszabályhoz nem folyamodhatott ez ellen, mert semmiféle rendzavarásra nem került sor. Minthogy lehetetlen volt erőszakos rendszabályokkal pacifikálni azt a mozgalmat, amely semmiféle ürügyet sem nyujtott rendőri vagy fegyveres beavatkozásra, semmiféle rendszabályhoz sem nyúltak, hogy legalább reformok ígéretével csendesítsék le, legalább olyan fogadkozásokkal, hogy megjavítják a régi rendszer hiányosságait. Pedig úgy látszott már, hogy maga Metternich jól megértette, hogy a párizsi események után Ausztriában nem lehet többé fenntartani a régi rendszert. Amikor az első hírt kapta a február 24-iki forradalomról, elsápadt, visszahanyatlott karosszékébe és mintegy tíz percig úgy ült, mint akit szél ütött, annyi ereje sem volt, hogy a kezével intsen vagy egyetlen szót is szóljon. Hogy lehet az, hogy ezután ismét visszaesett korábbi önhittségébe és olyan makacsul visszautasította Zsófia főhercegnő kérelmeit?

Hetedike körül az általános mozgalom már a bécsi egyetem hallgatóit is kezdte magával ragadni. Március 7-én néhányan közülük, akik véletlenül kerültek össze, kitalálták azt, hogy meghívják társaikat, és átadnak egy feliratot a császárnak. Két nap múlva mintegy negyvenen gyűltek össze, egyik társuk lakásán, jóváhagyták a császárhoz intézendő feliratot, amelyet egy jogász, Schneider állított össze, és elhatározták, hogy a következő vasárnapon, március 12-én valamennyi hallgató elé terjesztik aláírásra, felhasználva azt az alkalmat, hogy vasárnaponkint az összes hallgatók egybegyűltek az egyetemen misehallgatásra. Vasárnap az egyetemi hallgatók kora reggel összegyűltek és éppen arról beszéltek, milyen módon vigyék a feliratot a császár elé, amikor a nagyterembe, ahol összegyűltek, belépett Hye professzor, aki nagy népszerűségnek örvendett. A hallgatók megbízták azzal, hogy barátjával, Endlicher[46] professzorral együtt vigye el feliratukat audienciára, maguk pedig ott maradtak az egyetem nagytermében és vártak. A professzorok és a küldöttek megjelentek Lajos főhercegnél és kihallgatást kértek a császárnál. Amikor Lajos főherceg meghallotta tőlük, hogy Metternichnek, aki a dinasztiát romlásba dönti, le kell mondania, hűvösen félbeszakította a beszélgetést, és a küldötteknek el kellett hagyniok szobáját ; a főherceg azonban rögtön utánuk sietett, megragadta Endlicher kezét és azt mondotta, hogy kihallgatás iránti kérelmüket meg fogják vizsgálni az államtanácsban, amely ebéd után ül össze. Az államtanács elhatározta, hogy kihallgatást ad a küldötteknek, és este beengedték őket a császárhoz. A felirat azt kérte, hogy a császár adja meg a sajtó és a tanítás szabadságát és hívjon életre képvise-

leti kormányformát. A császár semmiféle határozott választ sem adott, hanem csupán annyit mondott, hogy ezeket a kívánságokat meg fogják vizsgálni. Az egyetemi hallgatók aznap nem tudták kivárni küldötteik visszatérését és elszéledtek azzal, hogy a következő reggel, március 13-án összegyűlnek, hogy megtudják, hogyan végződött a kihallgatás. Ezen a következő reggelen nyílt meg a tartományi gyűlés ülésszaka is.

Az éjszaka nyugodtan telt el, nem volt semmiféle titkos összejövetel, és még azok az emberek is, akik másnap a tömeg vezérei voltak, lefeküdtek aludni, és semmi különösebbet nem vártak a következő naptól. Annyit fel kellett tételezni, hogy a tartományi gyűlés épülete előtt eléggé sok kíváncsi ember gyűlik majd össze. Hogy mindenfajta tüntetésnek elejét vegyék, a tartományi gyűlés tagjai elhatározták, hogy külön-külön érkeznek majd a tartományi gyűlés termébe, hétköznapi egyenruhában, és nem nyitják meg a tartományi gyűlést a régi szokás szerint díszegyenruhás felvonulással.

Március 13-án, hétfőn reggel derült meleg idő volt, úgyhogy mindenki az utcára csábult sétára. És Bécs lakói valóban el is indultak sétálni szerte az utcákon, nem gondoltak semmiféle tüntetésre, hanem csupán betartották azt az egészségügyi rendszabályt, hogy a mozgás hasznos. Közben az egyetemi hallgatók reggel nyolckor egybegyűltek az egyetem nagytermében, hogy megtudják a tegnapi kihallgatás eredményét. Hye professzor igyekezett bebizonyítani nekik azt, hogy a válasz, amelyet kaptak, a legjóindulatúbb és a legjobb, amilyet csak kívánhattak. Az ifjúság semmi pozitívumot nem látott szavaiban, s ezért elindult a tartományi gyűlés épülete felé, hogy meglássa, hogyan folyik az ülés. Bécs egy belső központi városból áll, amely a moszkvai Kremlhez hasonlóan a régi erődítményből alakult ki és igen kicsi : valamivel több, mint egy verszt[47] az átmérője. Ezt a belső várost igen széles körutak övezik, ezek foglalják el az erődítmény régi vármezőjének (glacis) a helyét ; a körutakon túl hatalmas külvárosok terülnek el. Az egyetem a belváros egyik végén terül el ; a másik végében, szinte a császári palota és az államkancellária mellett, ahol Metternich lakott, volt a tartományi gyűlés épülete. A távolság az egyetemtől eddig az épületig, a császári palotáig és az államkancelláriáig mindössze egy verszt vagy még kevesebb. A kacskaringós utcák és a kis terek a császári palota és az egyetem között sétahelyek. Már meg is töltötték őket a parádés öltözetű sétálók. Ez a mozgó tömeg, mint sétákon szokásos, felerészben nőkből és gyerekekből állt. A tartományi gyűlés megnyitása alkalmából természetesen különösen sűrű volt ez a tömeg a tartományi gyűlés épülete előtt és

az épület tágas udvarán. Az emberek szokás szerint egymástól kérdezgették az újságokat, érdeklődéssel hallgatták a beszélőket, akik újdonságokat mondtak, és egyikük, a bécsi kórház sebésze, Fischhof[48] beszédet akart tartani. Hogy a beszédet jobban lehessen hallani, a mellette álló fiatalemberek vállukra vették őt. Fischhof röviden vázolta a feliratok tartalmát és annak szükségességét bizonygatta, hogy az Ausztriában lakó különböző nemzetiségek között baráti kapcsolatoknak kell lenniök. Utána más szónokok is jelentkeztek. A tömegnek kedve támadt, hogy beszédeket hallgasson, és ezért kezdte odahívni a tartományi gyűlés népszerűbb tagjait, hogy jöjjenek oda az ablakhoz és mondjanak valamit. De a tartományi gyűlés odahívott tagjai — Doblhoff, Montecuccoli, Schmerling — nem jelentek meg az ablaknál. A tömeg végül azt kezdte kiabálni, hogy Fischhof menjen be a tartományi gyűlés termébe és hívja ki ezeket a népszerű nagyurakat ; Fischhofot előkerítették és a tömeg feltuszkolta őt a lépcsőn a tartományi gyűlés termébe. Fischhof rábírta a tartományi gyűlés marsallját, azaz elnökét, Montecuccolit, hogy lépjen az ablakhoz és nyugtassa meg a népet. Montecuccoli az ablakból néhány megnyugtató szót szólt a lent álló tömeghez : a tömeg olyan lelkes tapssal és éljenzéssel köszönte meg ezt, hogy Montecuccoli elérzékenyült és az ablaktól távoztában azt mondta Fischhofnak : »Válasszanak 12 küldöttet, hogy ezek résztvegyenek a tartományi gyűlés tanácskozásaiban mint tanúk és képviselők.« A tömeg küldötteket kezdett választani, közben pedig az udvar különböző sarkaiban hallgatta a szüntelenül egymást váltogató szónokokat. Egyikük elkezdte olvasni Kossuth március 3-iki beszédét; a tömeg lelkesült kiáltásokkal fogadta a beszédnek azt a részét, ahol Kossuth a magyar nemzetnek a császár iránti szeretetét és odaadását fejezte ki. Ez az igen erős beszéd tűzbe hozta a tömeget, a tömeg kezdte ismételgetni a beszéd befejezését, amely alkotmányos berendezést követelt valamennyi osztrák tartomány számára.

A küldöttség, amelyet azért választottak, hogy résztvegyen a tartományi gyűlés tanácskozásain, már a teremben volt, arról folyt a beszéd, hogy tenni kellene valamit az általános kívánságok kielégítésére ; de a tartományi gyűlés semmire sem határozta el magát, az idő pedig csak telt. A tartományi gyűlés tagjai és a küldöttek több ízben kimentek az erkélyre, hogy megnyugtató beszédeket tartsanak. Egyik ilyen alkalommal a küldöttek, amikor az erkélyről visszaindultak a tanácsterembe, az egyik folyosó helyett tévedésből egy másikba kerültek, amelynek a terembe vezető ajtaja nem volt nyitva. Összezavarodtak, megijedtek, visszaszaladtak a folyosóról az erkélyre és azt kiáltották : »Be vagyunk zárva!«

Az udvaron zaj támadt ; egyeseknek úgy tűnt, hogy a távolban lövéseket hallanak ; kiáltozás támadt : »Megölnek!« A tömeg egy része fejvesztetten menekült az udvarról; másik része menedéket keresve a tartományi gyűlés termének az ajtaját rohanta meg. A tartományi gyűlés ekkor rájött, hogy nem szabad időt vesztegetni. Montecuccoli elnök azt mondotta, hogy el kell menni a császárhoz és át kell adni neki a feliratokat, amelyeket a tartományi gyűlésnek e célból átnyujtottak. A tartományi gyűlés néhány tagjával együtt a néhány lépésre lévő császári palotába indult. A belvárosnak azt az egész sarkát, ahol a császári palota és a tartományi gyűlés épülete áll, megtöltötte a nép ; különböző helyeken beszédeket mondottak ; többek között Metternich lakásának az ablakai alatt is, hiszen Metternich az államkancelláriában lakott, amely szintén ott volt a szomszédban. Amikor az egyik ilyen szónok, akit néhány fiatalember vállára kapott, éppen Metternich ablaka alatt bizonygatta, hogy Metternichnek le kell mondania, Metternich felesége odament az ablakhoz, meghallgatta és gúnyosan elmosolyodott. A császári palotát és az államkancelláriát csakugyan erős katonai csapatok őrizték, az egész belvárosban is voltak elhelyezve csapatok. A tereken ütegek állottak: a belvárost körülvevő régi erődítmények bástyáit szintén ágyúkkal fegyverezték fel ; a gránátosok a nép szemeláttára töltötték meg puskáikat élesre, hogy a nép maga is lássa, mennyire komoly ellenállás készül. Az összeütközés elkerülésére a tartományi gyűlés tanácstermében a polgárokból rövidesen bizottmány alakult a rend megőrzésére, s ennek a bizottmánynak egy küldöttsége elindult a polgármesterhez azzal a követeléssel, hogy hívja egybe a városi polgárőrséget, amelybe hatezer köztiszteletben álló bécsi polgár íratkozott be. Ennek a városi polgárőrségnek kellett vállalnia a rend fenntartását. A polgármster nem döntött, habozott. Közben pedig egy tiszt, aki egy hidászosztagot vezényelt, meglátott néhány egyszerű embert, amint botokkal és padok roncsaival fegyverezték fel magukat, erre katonáinak tüzet vezényelt. A lövések szerencsére senkit sem sebesítettek meg a tömegben, de ez mégis feldühödött : a katonákat szétszedett székek és padok roncsaival és kövekkel dobálták meg. Albrecht főherceg[49], a hadsereg főparancsnoka parancsot adott a tüzelésre ; két sortűz dördült el, a tömeg elszaladt a császári palotától és a tartományi gyűlés épülete előtti térről ; a megürült téren öt holttest hevert. A támadás hírét a menekülők végigvitték az egész belvároson, az összes külvárosokon, és az ügy kezdett komolyra fordulni. A külvárosi utcákon végig csoportok gyülekeztek, fegyverkeztek és megindultak a belvárosba a hadsereg ellen. Különböző helyeken összeütközésekre került sor ; a polgárokból

alakult bizottmány küldöttei, — gazdag kereskedők és Bach, a későbbi miniszter, — ismét megjelentek a polgármesternél és rábírták arra, hogy hívja össze a polgárőrséget. Maga Albrecht főherceg is, aki nem várta azt, hogy az általa elrendelt sortűz ilyen hatással lesz, most belátta, hogy jobb lesz, ha a rend megőrzését a polgárőrségre bízzák, és hogy az általa a városban szétszórt csapatok veszélyben vannak. Csapatait visszahívta és az egész katonaságot a belváros néhány pontján, a tereken és a belvárosi kapuknál vonta össze. A külvárosokból kivonták a katonaságot, és nagyszámú tömeg gyűlt egybe a belvárost szegélyező körutakon, csatára készülődtek. Az összeütközés percről-percre várható volt.

A tartományi gyűlés küldöttsége, mint mondottuk, még reggel elindult a császári palotába. Egymás után kihallgatásra jelent meg Kolowratnál, Ferenc Károly főhercegnél, végül Lajos főhercegnél, aki a beteg császár nevében az államot kormányozta. Lajos főherceg hűvösen és ridegen fogadta a küldöttséget, de amikor az el akart távozni, megkérte, várjon az előszobában, míg ő az államkonferencia tagjaival tanácskozik. Ez az államkonferencia volt a legfelső kormányszerv, ettől függtek a miniszterek és a többi főméltóság ; a leghívebben úgy lehet meghatározni, ha azt mondjuk, hogy megfelelt a régenstanácsnak. Lajos főhercegen kívül állandó tagjai voltak Ferenc Károly főherceg, Metternich, Kolowrat és Hartig[50] gróf, egy igen tehetséges udvari ember, Metternich tanítványa és őszinte barátja (Hartig gróf nevét mostanában gyakran említik az újságok, mert ő vázolta fel az alapvető szabályokat a híres október 20-iki diploma összeállításához). Olykor még a többi miniszter közül is 2—3 embert meghívtak a konferenciára. Lajos főherceg most behívta dolgozószobájába Ferenc Károly főherceget, Metternichet, Kolowratot, Hartigot és Pilgram grófot, az államtanács egyik tagját. Hatosban tanácskoztak, a tartományi gyűlés küldöttsége pedig a tábornokokkal és szárnysegédekkel túlzsúfolt előszobában várakozott. Itt volt a többi főherceg is. A dolgozószobából időnkint kijött Lajos főherceg szárnysegéde, valamelyik főméltóságot vagy főherceget behívta a dolgozószobába; aztán az államkonferencia tagjai ismét elbocsátották a meghívottat és továbbra is magukban tanácskoztak. A tartományi gyűlés küldöttségét kétszer vagy háromszor is behívták és ismét elbocsátották azzal a kéréssel, hogy várjanak. Így telt el néhány óra. Estefelé az államkonferencia ajtajánál az előszobában még két másik küldöttség jelent meg.

Láttuk azt, hogyan futott el a tömeg a tartományi gyűlés épülete előtti térről és hogyan kezdtek ezután fegyverkezni a külvárosok. Az egyetemi hallgatók előre látták az összeütközést,

ezért újból összegyűltek az egyetem nagytermében és arra kérték korábbi küldötteiket, Hye és Endlicher professzorokat, hogy az egyetem rektorával, Jenullal[51], egy hetvenéves aggastyánnal menjenek el a császári palotába, hogy tanácsaikkal elejét vegyék a vérontásnak. Elmondottuk azt is, hogy a jómódú polgárok, akikből a polgárőrség kikerült, nem vártak meg semmiféle rendelkezést a polgármester részéről ; maguk kezdtek gyülekezni a külváros és a belváros közti körutakon, hogy közvetítésükkel elejét vegyék a nép és a csapatok összeütközésének. Itt elég sok polgárőrségbeli tiszt gyűlt egybe ; de a polgárőrség közlegény tagjai, akik a külvárosok távolfekvő részeiben laktak, még nem tudtak társaik elhatározásáról, és a polgárőrség tisztjei, amikor látták a parancsnok, a polgármester határozatlanságát, maguk fogták meg a dobokat és kimentek a külvárosokba sorakozót verni. A körutakon ekkor gyorsan növekedtek a polgárőrség csapatai. A tisztek látták a kezdődő összecsapásokat, igyekeztek szétválasztani a verekedőket, de érezték, hogy hamarosan már nem lesz erejük ezeknek az összetűzéseknek az elhárítására. Ők is küldöttséget választottak és elküldték a császári palotába. Ezt a küldöttséget az egyetemihez hasonlóan bekísérték Lajos főherceg előszobájába. Sokszor behívták hol az egyik, hol a másik küldöttséget, hol ismét a tartományi gyűlés küldöttségét a konferencia dolgozószobájába, a dolgozószobából többízben kijött az előszobába Hartig gróf ; olykor tisztek szaladtak be az előszobába és híreket hoztak a hadsereg és a nép közti újabb összetűzésekről. Az idő pedig csak mult és mult, minden eredmény nélkül, már Hartig gróf, már maga Lajos főherceg is kijött az előszobába ; a polgárőrség küldötteitől azt kérdezik, hogy mi az engedmények legkisebb mértéke, amely megnyugtathatja a polgárokat. A polgárőrség tisztjei azt mondják, hogy legalább is el kell bocsátani Metternichet. »Önök talán azt hiszik, hogy ez lehetséges, hogy beleegyezünk ebbe?« – felelik nekik. Hartig és Lajos főherceg visszatérnek a dolgozószobába és újból folytatódik a konferencia tanácskozása, újból egyik küldöttséget a másik után hívják be a dolgozószobába. Most behívják a polgárőrség küldöttségét a dolgozószobába. Metternich odalép az egyik küldötthöz, egy Scherzer nevű tiszthez, szívélyesen és bíztatóan megveregeti a vállát és azt mondja : »Hát a polgárőrség a katonasággal együtt talán nem lesz elég erős, hogy visszaverje a csőcselékket?« — »Fenség! ez nem csőcselék, – az egész város forrong«. — »De a katonasággal együtt önök könnyen leverik a forrongást.« — »Fenség! Nem verekedhetünk együtt a katonasággal«. A küldöttséget újból elbocsátják, ismét elhúzódik a tanácskozás a dolgozószoba zárt ajtaja mögött : az udvaron már alkonyodik, beáll az

este. Most egy új, negyedik küldöttség jelent meg az előszobában. Összeült a bécsi orvosok testülete. Minthogy az orvosok helyzetükre való tekintettel jól ismerték valamennyi rend hangulatát, mindenkinél világosabban értették meg, hogy mi a helyzet. Küldötteiket a legállhatatosabb meggyőződéssel küldötték ide. Azt a hírt hozták, hogy Metternich csodálatos városkörnyéki házát a landstrassei külvárosban a nép lerombolja, hogy a csoportok sok helyen arra készülnek, hogy foglyul ejtsék az őrségek egyes őrszemeit és leverjék a lakatokat a fegyverkereskedésekről. Látták azt, hogy amikor Albrecht főherceg a csapatokkal megszállt minden kaput, amely a külvárosokból a belvárosba vezetett, elfelejtett csapatot állítani a Ferenc-kapuhoz, és ezen a kapun keresztül a belvárost megtöltötték a külvárosok közemberei. A császári palotához legközelebb fekvő utcákat és a palota előtti teret ismét elözönlötte a tömeg, mint korán reggel, és a tömeg már arról beszél, hogy a palotába behatolni könnyű: a palotának az egyik bástyaközén a tömör kőépületben köz van, amelyet egy fából épült színház foglal el; ha ezt a színházat felgyujtják, igen hamar összedől és a tűz ütötte résen át be lehet nyomulni a palota belsejébe. A tömeg már fel van fegyverkezve feszítővasakkal és fejszékkel; minden oldalról készülődnek, hogy megrohamozzák a belváros kapuit, amelyeket a katonaság őriz. Az orvosok küldöttsége azt mondja, hogy a támadásra adott utolsó haladék, amelyet sikerült a forrongó tömegtől kikérni, — este kilenc óra. Egy éles szóra, amelyet az előszobában tartózkodó egyik főtisztviselő az egyik orvosnak mond, az előszobában lévő szárnysegédekből és más hivatalviselőkből álló gyülekezet füttyel felel, és mindenütt ezek a hangok hallatszanak: »Késő, késő!« A konferencia tagjai meghallják ezt dolgozószobájukban. Az utcán a zaj erősödik, Bach felkiált az előszobában: »Még öt perc, még öt perc, és én semmiért sem felelek«. Az orvosküldöttség egyik tagja megragadja az előszobából a dolgozószobába vezető ajtó kilincsét, — ebben a pillanatban a dolgozószoba ajtaja kinyílik, és valamennyi küdöttség tagját behívják a dolgozószobába. Lajos főherceg, Kolowrat, Hartig, és valamelyest előbbre Metternich herceg fogadják a belépő küldötteket. Metternich nyugodt. Odafordul a polgárőrség küldötteihez: »Önök kijelentették, — mondja, — hogy csak az én távozásom állíthatja helyre a nyugalmat Ausztriában. Ezért örömmel távozom. Szerencsét kívánok önöknek az új kormány mellett, szerencsét kívánok Ausztriának.« — »Semmi kifogásunk az ön személye ellen, fenséges herceg, — felelték a küldöttek, — csupán az ön rendszere ellen voltunk. Ezért köszönjük önnek a nép nevében. Éljen Ferdinánd császár!« Valamennyi terem visszhangozta ezt a kiáltást a császár tisztele-

tére. Metternich megismételte azt, hogy örömmel vonul vissza az állam java érdekében, azután nyugodt hangon folytatta a beszélgetést, az izgalom minden jele nélkül. Kolowrat megmutatta a küldötteknek a császári kiáltvány kész tervezetét, amely átalakulásokat ígért és kijelentette, hogy az egyetemi hallgatóknak szabad fegyvert kivenniök az arzenálból, hogy légiójuk kezességül szolgáljon a városnak a megígért reformok végrehajtására. A küldöttségek elragadtatva siettek, hogy közöljék ezt a megnyugtató megoldást a polgárok tömegeivel, akik körülvették a császári palotát, betöltötték az összes szomszédos utcákat ; a nép szétszéledt és közben örömmel üdvözölte a császárt. Az egyetemi hallgatók és az orvosok küldöttségei sietve mentek az egyetemre, az egyetemi hallgatók pedig csapatokra oszlottak és sorra elindultak az arzenálba fegyverkezni ; az arzenálból szétszéledtek a külvárosokba, mindenütt helyreállították a rendet, amelyet a főváros sok helyén már felborítottak. Az egyszerű emberek készséggel hallgattak az egyetemi ifjúság rábeszélésére és abbahagyták a katonaság elleni támadásokat. Hamarosan egész Bécs megnyugodott és az éjszaka nyugodtan telt el. Reggelre Bécs lakosai megtudták, hogy Metternich herceg már elutazott.

Hatalmának utolsó órái és az a hűség, amellyel kitartott adott ígérete mellett, hogy távozik a hatalomról, nagy tisztességére válik mind Metternich jellemének, mind eszének. Szörnyű vérfürdőt rendezhetett volna még hatalma utolsó napján, rombadönthette volna a fél fővárost. De mint okos ember úgy vélte, hogy ez hiábavaló volna. Volt olyan okos, hogy össze tudta mérni erőit a mozgalom erejével, nem volt szüksége arra, hogy a tényleges harc eszközével igazolja számításait — előre látta, hogy legyőznék, és volt annyi jellemereje, hogy ne kezdje meg a kilátástalan harcot. Az a hidegvérűség és nyugalom, amellyel bejelentette, hogy lemond a hatalomról, szinte valamiféle fensőséges fénybe borítja alakját. Ha úgy tetszik, azt mondhatják, hogy mindez csupán az okos ember számítása volt — de, lelkük rajta, a számításon kívül nemesség és hazafiasság is ez. Metternichet az álnokság valamiféle megtestesülésének szokták bemutatni — de nem, az álnok ember nem tartaná be ilyen híven és szigorúan utolsó szavát, mint ő : nem tett semmiféle kísérletet, hogy megszegje szavát, eltérjen ígéretétől, nem próbálta meg, hogy megtartsa a hatalmat kezében, közönyösen átengedte másoknak, hogy megpróbálják a mozgalmat leverni, maga pedig becsületesen útra készült, és sokkal gyorsabban készült el úti előkészületeivel, mint ezt a legbizalmatlanabb ellenség követelhette volna egy öreg embertől, aki megszokta azt, hogy jól éljen. Mi egyáltalában nem vagyunk Metternich tisztelői, de

kormányzásának vége azt bizonyítja, hogy sokkal jobb ember volt, mint általában gondolják. Ugyanez a tény politikai életének egy másik oldalát is felfedi. Rendszere harc nélkül bukott el, a Bécset hatalmába kerítő mozgalom első hullámára, a puszta kívánságtól, amelyet ez a város kifejezett, pedig ez volt valamennyi nyugati főváros közül a legkevésbbé felkészülve az erélyes cselekvésre, ez volt a leggyengébb, a legtehetetlenebb — ha szabad így kifejeznünk magunkat, a legüresebb valamennyi nagy nyugati város közül. Bécs lakosai akkor polgári értelemben nem voltak többek mint gyerekek. Tudtak-e verekedni? Képesek voltak-e elbírni a reguláris csapatok tüzét? Voltak-e akkor legalább valamelyest a harcra alkalmas vezetőik? Volt-e legalább fegyverük? Semmijük sem volt ezek közül. Vagy talán pótolták ezeket a hiányosságokat a jellem állhatatosságával, világos fogalmakkal arra vonatkozólag, hogy mire törekszenek? Ebből sem volt meg semmi bennük akkor. Olyan emberek voltak, akiknek nem voltak sem szilárd kívánságaik, sem határozott céljaik, nem szokták meg a közös cselekvést — határozottan semmijük sem volt, — és ezeknek a jelentéktelen embereknek csak néhány órán át kellett járkálniok az utcákon azzal, hogy elégedetlenek Metternichhel, és kiderült, hogy Metternich még náluk is gyengébb, akiknél pedig úgy látszik semmi sem lehetett gyengébb a világon. Néhány kis katonai osztag különböző helyeken néhány lövést adott le ; néhány tucat hevesfejű ember az egyszerű nép soraiból néhány követ hajított a katonákra, — ez az egész. Úgy látszik, nem is lett volna szükség katonákra ; elegendő lett volna néhány tucat rendőr, hogy szétkergessék házaikba ezt az egész távolról sem harcias népet, — és kiderült, hogy nem szabad rá lőni, hogy a katonaság nem alkalmas ellene, hogy meg kell hátrálni az erőtlen város erőtlen kívánsága előtt ; Metternich rendszere nem bírta ki a leggyengébb érintést sem. Mire volt hát szükséges? — kérdezzük most. Metternich azt hitte, hogy a rend fenntartására, a forrongások megfékezésére van rá szükség. Kiderült, hogy a fennálló rend megdöntésére irányuló első kísérletnél maga a rendszer megbukott ; hogy az elégedetlenség első könnyű kirobbanása megdöntötte. Tehát nem volt alkalmas saját céljára és ha 1814-től 1848-ig fennállt, ez csak azért történt, mert az osztrák lakosság akkoriban nem volt hajlandó forrongani, azaz nem volt meg az ok, amelynek a feltételezésére épült ez a rendszer, nem létezett a cél, amelyre kijelölték.

Ez a rendszer egyszerűen úgy jött létre, hogy nem ismerték a dolgok igazi helyzetét, nem ismerték a kedélyek hangulatát, hamisan tételeztek fel nemlétező veszélyeket és ártalmakat, és ez a rendszer csak saját szükségtelen terhével szülte meg végül azt

a forrongást, amely sohasem tört volna ki, ha nincs a rendszernek ez a felingerlő nyomása, ez a hiábavaló szorítása, amely erőtlenné tette magát a kormányt, magát Metternichet, magát I. Ferencet és utódját. Metternich egyszerűen nem ismerte azt az államot, amelyet kormányzott ; minden baj abból származott, hogy ő, aki nem vette magának azt a fáradságot, hogy megismerkedjék az általa kormányzott nemzetiségekkel, ellenségeseknek tartotta őket, amikor pedig még csak nem is gondoltak arra, hogy ellenségesek legyenek, sőt áthatotta őket a legőszintébb odaadás — azt képzelte, hogy valamiféle csecsenceket, lezgeket, sapszugokat kell kormányoznia, akiknél minden dombon, minden tisztáson egy Samil vagy Kazi-Mullah[52] rejtőzik, aki kész harcra kelni, nem pedig békés embereket, akik hosszú évszázadok óta örültek annak, hogy a Habsburg-ház hatalma alatt élnek és semmiféle forrongásra még csak nem is gondoltak. Szerencsétlenségükre és saját szerencsétlenségére Metternich ezt nem tudta. Mit lehet tenni! Ez Metternich és az ő bajuk volt ; de nem szabad ezért magát Metternichet okolni : olyan helyzetben volt, hogy nem tudhatta azt, amit sajnos nem tudott; olyan helyzetben volt, hogy nem kaphatott igaz híreket a tömegek életéről és a társadalom felvilágosodott részének gondolatairól — ez volt az ő helyzete, látszatra mindenható, de lényegében tehetetlen.

Tudjuk, hogy olyan előítéletek ellen szólunk itt, amelyek igen erősen meggyökereztek közönségünkben. De nem leszünk részrehajlók, nem leszünk igazságtalanok, még Metternichhez sem. Minek beszéljünk rosszindulatról, álnokságról — ez nem állt fenn ; valami más volt itt — nemtudás, meg nem értés.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 433–465. old. Megjelent eloszor a Szovremennyik 1861. 2. számában.

XI. 1861 MÁRCIUS

A február 26-iki szervezeti törvények — A magyar viszonyok — A francia klerikálisok

Ausztria már ímé több mint másfél esztendeje szokatlan jelenségekkel vonja magára Európa figyelmét. Mint az olvasó tudja, a dolog azzal kezdődött, hogy az olaszországi hadjárat befejezése után szükségesnek tartották reformokat ígérni, hogy lecsillapítsák azt az elégedetlenséget, amely mind hangosabban és hangosabban jelentkezett a katonai kudarcok után. Teljesen hiábavaló volna most, hogy felsoroljuk azokat a reformokat, amelyeket az ígéretek teljesítésére meghoztak, mert egyikük sem sikerült, — és ezzel a »nem sikerült«-tel még keveset is mondunk, — egyik sem jutott el az akárcsak sikerületlen megvalósulásig: mindegyik meghalt a papíron, minthogy egyiket a másik után vetették el sorra, hogy ugyanilyen sorsra jutó új kísérletekkel váltsák fel. A magyar protestánsokra vonatkozó törvény, a »megerősített« államtanács bevezetése (az olvasó néhány lappal odább meglátja majd, hogy az egész nem német nyelven beszélő Európával együtt tévedtünk, amikor államtanácsnak neveztük: birodalmi tanácsnak kellett volna nevezni, mert Ausztriában az államtanács különálló valami, a birodalmi tanács pedig szintén), az október 20-iki diploma, az azt kísérő 25 leirat és kiáltvány, Hübner[1] minisztériuma, Rechberg minisztériuma, — mindez most »idejét mult szempont« vagy »túlhaladott álláspont«, ahogy németül mondják. Most Ausztriában a sikeresen előretörő »szerves fejlődés« »új mozzanata realizálódik«, vagy »új szempontja kerekedik felül«. Az európai időszámítás szerint február 27-én a »Wiener Zeitung« nevű hivatalos újságban megjelent az osztrák monarchia alkotmánya, — lám, milyen esendő az ember a hibákban, különösen a felületes és könnyelmű ember, amilyen a »Szovremennyik« politikai szemléinek összeállítója: alig javítottuk ki régi hibánkat, máris újat követtünk el; nem úgy kellett volna mondani, ahogy mi kifejeztük magunkat; »február 27-én a Bécsi Újságban megjelent az alkotmány«, valójában azt kellett volna mondani: »Megjelentek a szer-

vezeti törvények«, Organisations-Gesetze, amelyeknek a sora császári rendelettel, Kaiserliche Verordnung, kezdődik, utána következik »a birodalmi képviselet alaptörvénye« (Grundgesetz uber die Reichsvertretung), a birodalmi képviseletre vonatkozó alaptörvény után ismét egy császári rendelet következik a Landtagok és a Reichstag összehívását illetően, amely Reichstagot a rendelet címe Reichstagnak nevez, magában a rendelet szövegében viszont már Reichsrathnak nevezi. A felvilágosulatlan olvasó számára (ha ugyan akad ilyen a mi felvilágosult olvasóink között) talán le is fordítottuk volna orosz nyelvre ezeket a kifejezéseket, de ennek két akadálya van : az első az, hogy nemcsak felvilágosulatlan olvasó, hanem általában felvilágosulatlan ember nem akad most : egytől-egyig felvilágosodott mindenki, úgy hogy őrjítően nehéz kérdés : hol találnak most önök Oroszországban tudatlan gondolkodásmódú embert? Semmi pénzért sem találnak. A második akadály az, hogy nem is lehet lefordítani : a mi nyelvünk még nem művelődött ki annyira, hogy visszaadja mindezeket a finomságokat. Tehát nincs kinek lefordítani, meg nem is lehet lefordítani. Önök most úgy vélik : »Tehát nem is lesz fordítás«. Milyen rosszul ismerik az orosz logikát, mely szerint, ha a premisszákban arról van szó : nem kell tenni és nem lehet tenni, akkor a következtetésben ez lesz : »tehát megtesszük«. — Így hát azzal kezdtük, hogy, mivel nincs szükség a fordításra, és lehetetlen is, le kell fordítanunk az Ausztriában február 27-én megjelent második rendelet kifejezéseit. A Landtag itt tartományi gyűlést jelent ; a Reichstag az egész birodalom közös gyűlését ; és amikor a rendelet ezt a Reichstagot Reichsrathnak, azaz birodalmi tanácsnak nevezi, rámutat arra, hogy ez a gyűlés nem gyűlés lesz, hanem tanács : más szóval ez a birodalmi gyűlés vagy birodalmi tanács nem a hatalom, hanem a tanácsadás jogát kapja ; ebbe beleértődik az, hogy rossz tanácsokat senki sem köteles követni... Elég sok okiratot elolvastunk, de ne gondolják azt, hogy elérkeztünk ennek az egész okleveles processzziónak a végére vagy akár csak a feléig : a második császári rendeletet követi egy császári pátens arról, hogy a korábbi megerősített Reichsrathot felváltja az újonnan felállított Staatsrath, — no lám, már megint hibát követtünk el : a megerősített Reichsrathot egyáltalában nem a Staatsrath váltja fel, hanem ugyanaz a birodalmi-képviseleti Reichsrath, amelyről a birodalmi képviseletről szóló alaptörvényben volt szó ; ami pedig az újonnan felállított Staatsrathot illeti, ezt a korábbi Reichsrath helyébe állítják fel, nem mint megerősített Reichsrath helyébe, hanem mint állandó Reichsrath helyébe, mert ámbár a megerősített Reichsrath ugyanaz volt, mint az állandó Reichsrath, de mégis, mint állandó Reichsrath

külön valami volt, és mint megerősített Reichsrath szintén külön valami. A Staatsrathra vonatkozó pátens után következik a Staatsrath szabályzata ; azután négy leirat következik : az első három hírneves családok tagjaihoz, a negyedik pedig valami Mažuranić[2] nevű elnökhöz, akinek a nevét a németek Mazuraniknak ejtik ; azután jön még vagy egy tucat különféle írás, talán még több is, egyesek különböző címekkel, mások azonos címekkel, mint azt a tárgy megköveteli. Egyszóval mindezeket az okiratokat nem kevesebb, mint 17 újságlap nagyságú íven nyomtatták ki. Ez a terjedelem egyenesen késleltette az alkotmány, bocsánat, akarom mondani — a szervezeti törvények kihirdetését : február 21-én akarták kiadni, — a Bécsi Újság nyomdája 21-éig nem bírkózott meg vele ; elhalasztották 24-re ; a nyomda még mindig nem bírkózott meg vele ; no, — gondolták, még február 26-a is idejekorán lesz, — és a harmadik haladék is elmult, a nyomda meg csak dolgozott és dolgozott, végül február 27-re készült el ezzel az egész okirathalmazzal. Már a terjedelem hatalmas volta maga is mutatja az ügy jellegét, hiszen nem kevesebb, mint 68 oldalra volt szükség, mindegyik oldalon több hasáb, és mindegyik hasábon többszáz sor. Rendkívül bonyolult dolog, fejtörős dolog! a mi fejünk és az ön feje, olvasóm, nem fogadja be. Ezért igazi áldásnak kell tartanunk azt, hogy maga a »Bécsi Újság« fáradozott abban, hogy helyettünk átrágja magát ezen a papírhalmon és rövid átrágott kivonatot adjon a szánkba valami hét vagy nyolc apróbetűs hosszú hasábon, úgyhogy amikor a »Szovremennyik«-ben újra lenyomtatjuk, ez a rövid kivonat mintegy harminc oldalt foglal majd el, talán valamivel többet is. A törvényes rendelkezések magyarázatának ilyen módjával az ember csak megbirkózik valahogy. Nos hát, hallgassák meg, lefordítjuk a »Bécsi Újság« nyolchasábos cikkét :

»Ausztria rovidesen ezeresztendős lesz ; de ez alatt az ezer esztendő alatt kevés perc akad, amely magas politikai jelentőségében a mostanihoz fogható volna.

A császár, aki híven megértette a kor szükségleteit, október 20-iki kiáltványával birodalma népeinek új alaptörvényt nyujtott át, amelyet diplomának neveznek, és amely az irányadó normát tartalmazza a birodalom alkotmányos berendezéséhez, amelynek az oszthatatlan, az uralkodó ház hatalma alatt egységes Osztrák Monarchiának az alapján kell felmagaslania.

Őfelsége ünnepélyesen kihirdette, hogy ebben megfontolás alá vette a multnak és emlékeinek kibékítését a jelen gyakorlati szükségleteivel és az egyes népek követeléseinek kibékítését a monarchia létének feltételeivel. A császár jónak látta, hogy a monarchia állami kötelékeinek felújított szentesítését és védelmét olyan intézményekre alapozza, amelyek egyaránt megfelelnek egyrészt a népek közti különbségeknek nemzeti, észbeli és természetes jellegükben, másrészt megfelelnek az ausztriai tartományok egysége náluk nem kevésbbé történeti torvényszerűséggé vált ténye követel-

ményeinek, olyan alapokra, amelyek egyaránt áhítatosan kifejezésre juttatják a szabadság és emberiesség legmagasabb törvényét, amelyeknek a géniusza a nemzeti különbségek felett lebeg és összebékíti a népeket.

Ez az állami aktus kétségkívül a legnagyszerűbb mindazok közül, amelyeket a pragmatica sanctio óta az osztrák történelem évkönyvébe bejegyeztek.

Igaz, hogy a közbeeső időben sem maradtak uresek ennek az évkönyvnek a lapjai; ez az idő minden egyéb, hasonló számú évekből álló történeti szakasznál gazdagabb volt különböző tényekben, amelyek lényegbevágóan megváltoztatták és alaposan megtisztították a polgári társadalom minden rétegének jogi helyzetét; ezeknek a tényeknek elpusztulhatatlanoknak kell maradniok, és nem is lehetnének kiküszöbölhetők anélkül, hogy ismét a mindent elnyelő viszály tárgyaivá ne váljanak az állampolgárok között. Külső kapcsolatai tekintetében Ausztria, bár nehéz körülményekkel kellett küzdenie, már csak földrajzi fekvésénél fogva is mindig fontos világraszóló jelentőséget tudott magának biztosítani, és mindig becsülettel tudott európai nagyhatalom lenni. A tengeren és a háborúban dicső hőstettekben gazdag közös történetének és számos más közös intézménynek ezekben az eredményeiben, amelyekkel Ausztria igyekezett a kor magaslatán állni, az egyesült erőnek már hatalmas elemei vannak.«

De különben, ne hagyjuk itt abba? nem lesz-e elég ez az egy oldal is az általunk ígért harmincból? nem lesz-e jobb, ha megnézzük magát a birodalmi képviseletről szóló alaptörvényt. Íme, ennek az okiratnak legfontosabb cikkelyei a »szervezeti törvények« sorában.

»Mint az olvasó tudja, a birodalmi tanács két házra oszlik. A felsőház tagjai a születés jogán, a méltóság jogán és a császári kinevezés alapján kerülnek be. A születés jogán üléseznek a felsőházban a császári ház nagykorú hercegei és azok a nagyurak, akik »terjedelmes földbirtokkal válnak ki«, akiknek a császár megadja az örökös felsőházi tagságot. Méltóságuk jogán tagjai az összes érsekek és azok a püspökök, akiknek a rangja a hercegekével egyenlő. Életfogytiglan azokat az embereket nevezi ki a császár, akiket erre a kitüntetésre méltóaknak tart.

A képviselőház 343 tagból áll (Magyarország 85, Erdély 26, Csehország 54, a Lombard—Velencei Királyság — a hivatalos osztrák szóhasználat megtartotta ezt a nevet az olaszországi osztrák birtokokra — 20, Galicia Krakkóval együtt 38 képviselőt küld stb.). A minden egyes tartomány számára kijelölt számú képviselőt a tartományi gyűlés választja meg a képviselőházba.

Az elnököket és alelnököket a császár nevezi ki.

A birodalmi tanács hatáskörébe tartoznak mindazok a törvényhozási ügyek, amelyek az egész birodalomra vonatkoznak, különösen az újoncozás és a pénzügyek. A fennálló adókat és illetékeket továbbra is beszedik, amíg csak el nem törlik őket. A törvényjavaslatokat a kormány nyujtja be a birodalmi tanácshoz. De a joghatósága alá eső ügyekben a tanács is javasolhat törvényeket.

A birodalmi tanács ülései közötti időszakokban a minisztériumnak joga van, hogy szükség esetén olyan rendszabályokat foganatosítson saját hatalmából, amelyek a birodalmi gyűlés hatáskörébe esnek anélkül, hogy ezeket vele megtanácskozná. Amikor a birodalmi gyűlés ismét összeül, a kormánynak közölnie kell vele a meghozott rendszabályok okait és eredményeit.

A birodalmi tanács üléseit a császár akarata szerint fejezik be, és a képviselőházat is az ő akarata szerint oszlatják fel.«

Lefordítottuk itt a »Bécsi Újság« cikkének az elejét, és ebből megtudjuk, hogy a február 27-iki »szervezeti törvények«-et az október 20-iki diploma alapján állították össze, — éppen jókor használhatjuk fel ezt a közlést ahhoz, hogy még egy hibánkat kijavítsuk: a szemle elején azt mondottuk, hogy az október 20-iki diploma most már »túlhaladott álláspont«, most pedig megtudtuk, hogy egyáltalában nem túlhaladott álláspont, sőt ellenkezőleg, irányadó álláspont; de most nem arról van szó, hogyan tévedtünk az előbb, ezt csak mellékesen jegyeztük meg, — most a február 27-iki szervezeti törvényekről van szó. Mint tudjuk, ezeket a törvényeket az október 20-iki diploma alapján állították össze. De az október 20-iki diplomát Rechberg hirdette ki, az a reakciós miniszter, akit Schmerling reakciós volta miatt buktatott meg saját liberalizmusával. Schmerling pedig, ezt meg kell mondani, liberális; ezért is választották őt Bécs liberális polgárai képviselőjükké a tartományi gyűlésbe. Tehát, habár a szervezeti törvényeket pontosan az október 20-iki diploma alapján írta is meg, mégis liberális értelemben fejlesztette tovább ezeket a reakciós alapokat, — tehát, habár pontosan a diploma alapján, de nem annyira a betűihez ragaszkodott, mint inkább ugyanaz a szellem hatotta át más szempontból. Hát ezért is nem az lett belőle, ami az október 20-iki diplomában volt, hanem sokkal jobb. Valóban, a reakciós miniszter, Rechberg, azt tervezte, hogy a gyűlés egy házból álljon, a liberális Schmerling nyomán pedig kettő lett belőle. Rechberg szerint mi történhetett volna abban az esetben, ha a tartományi gyűlések liberális többséget küldtek volna a birodalmi tanácsba? Rossz lett volna. Hiszen csak egy ház van; a liberális többség azt javasolja, — vagy tanácsolja, — hogy valamit liberális szellemben tegyenek meg; a minisztériumnak tehát el kell vetni az egyik oldalról sem megfelelő tanácsot. A liberális Schmerling viszont megszüntette ennek a kellemetlenségnek minden lehetőségét. A tartományi gyűlések képviselőiből álló birodalmi tanácsi házhoz hozzátette azt a házat, amelyben a tagok egyik része a születés jogán ülésezik, a másik a minisztériumi kinevezés alapján. Most próbáljon meg az alsóházban liberális többség alakulni,

a felsőház majd elveti az alsóház összes javaslatait, ezek el sem jutnak a minisztériumig, és a minisztériumnak nem lesz szüksége arra, hogy elvesse őket...

Ennek a különbségnek a kivételével, amely teljes nagyságában mutatta meg, mennyire felülmúlja Schmerling Rechberget az előrelátásban, Schmerlingnél minden egyéb úgy lett, mint Rechbergnél volt.

Olyan az egész, mintha így volna, közben még sincs egészen így: van itt egy fontos tökéletesítés. Emlékezzék vissza, olvasóm, hogy a február 27-iki törvények által létrehozott új birodalmi tanács, mint népképviselet (a születés jogán és a miniszteri kinevezés alapján) felváltja a korábbi tanácsot, mint megerősített birodalmi tanácsot; ugyanazt a régi állandó tanácsot pedig egy másik intézmény váltja fel, — az államtanács. Most hatoljanak bele abba, mi is ez az újonnan felállított államtanács. Idézzük szabályzatának lényeges pontjait:

»Az államtanács elnöke miniszteri rangban van és résztvesz a minisztertanács ülésein, de nincs szavazati joga. Őt is, mint az államtanács valamennyi tagját, a császár nevezi ki.

Az államtanács általános rendeltetése, hogy tanácsadó módon segítse tagjainak eszével, tudásával és tapasztalataival a császárt és minisztériumát, hogy tartós, érett és következetes elvekhez jussanak. Különösen pedig azokat a törvényjavaslatokat adják át megvitatás céljából az államtanácsnak, amelyeket a minisztérium a birodalmi tanács vagy a tartományi gyűlések elé akar terjeszteni, vagy azokat a törvényjavaslatokat, amelyek a birodalmi tanács vagy a tartományi gyűlések kezdeményezésére jöttek létre, és megerősítés végett a császár elé terjesztettek. Ezeket a törvényjavaslatokat a császár parancsára, vagy a minisztertanács határozatára az elnök nyujtja be az államtanácshoz megvitatás céljából.

Az ilyen módon az államtanács elé került ügyeket az elnök vagy az egész államtanács elé terjeszti megvitatás céljából, vagy néhány tagja elé, akiket maga választott ki.«

Osztrák nyelvről lefordítva ez azt jelenti: a birodalmi tanács két háza és a minisztérium közé az államtanácsot állítják, ahogy a birodalmi tanács második háza és a minisztérium közé az első házat. Ahogy a birodalmi gyűlés első háza elhárítja a minisztériumról a második ház összes merényleteit, épp így a birodalmi tanács mindkét házának merényleteit és általában az összes kellemetlen viszonyokat a minisztérium az államtanácsra hárítja át. Ha a birodalmi tanácsban valaki valami kellemetlent mond a miniszteréknek, a miniszterek nincsenek közvetlenül érintve. Helyettük az államtanács igyekszik majd, hogy megdöntsön vagy

visszautasítson mindent, ami kellemetlen. Viszont ha a miniszte-reknek kell valami kellemetlent beterjeszteniök a birodalmi tanácsba, pl. az adók emelését kell kérniök, meg kell magyarázniok különféle rendszabályok, az ostromállapot üdvös voltát stb., a miniszterek szintén nincsenek érintve: az államtanács mindezt saját nevében követeli és bizonyítja. Maga az államtanács pedig megbízható azért, mert minden ügyet épp azoknak és csupán azoknak a tagoknak adnak át megvitatásra, akik ebben az ügyben egy véleményen vannak a miniszterekkel.

Tehát megint hibát találtunk korábbi szavainkban: azt mondottuk, hogy a február 27-iki szervezeti törvények közül a birodalmi tanácsról szóló törvény a legfontosabb. A tapasztalatlan elme előtt az első pillanatban így is tűnik; valójában pedig kiderül, hogy az államtanács szabályzata a birodalmi tanácsot teljesen jelentéktelenné teszi.

Nézzék csak meg, micsoda fokozás: a birodalmi tanács második háza kapcsolatban áll a birodalmi tanács első házával; a birodalmi tanács második házát megköti a birodalmi tanács első háza: az első házat a második házzal együtt megköti az államtanács; az államtanácsot megköti elnökének döntése, az államtanács elnöke pedig tisztviselő, akit a miniszterek neveznek ki.

Érdekes mégis megtudni azt, milyen körülmények között rakódtak rá egymásra ezek a szervezeti rétegek. Mutatóba közlünk néhány szemelvényt a Times bécsi levelezőjétől. Ezekből meglátjuk, milyen alkotmányos gondolatokkal foglalkozott Schmerling társaival és főnökeivel együtt, amikor az Osztrák Birodalom alkotmányos berendezésének alapjait összeállította és nyilvánosságra hozta. Először sorra elolvassuk a Times szemelvényeit minden megjegyzés nélkül. A tények eléggé világosak önmagukban is.

»Bécs, február 20.

Egy hete a katonai főméltóságok kozolték barátaikkal, hogy Magyarországon ha nem ma, hát holnap kihirdetik az ostromállapotot; de én meg vagyok róla győződve, hogy a kabinet nem folyamodik ilyen szélsőséges eszközhöz, ha nem lesznek komoly zavargások, amelyeket a szomszédos török tartományokban lefolyó mozgalmak kísérnek. Itt úgy vélik, hogy Magyarországon teljes anarchia uralkodik; de két ismerősom, akik az imént érkeztek vissza Pestről, azt mondják, hogy a megyei hatóságok visszaállításával nagyobb lett a rend, mint azelőtt. A megyei kongregációk továbbra is ellenzékiek a kormánnyal szemben; de sem maguk nem bontják meg a rendet, sem másoknak nem engedik meg, hogy buntetlenül megbontsák. Ezek a szavak valószínűtleneknek tűnhetnek, ezért csak megjegyzem, hogy teljes mértékben megerősítik őket Liechtenstein Ferenc[3] herceg jelentései, aki a magyarországi csapatok főparancsnoka. Magyarországon, Erdélyben és kapcsolt részeiken most 80.000 főnyi katonaság állomásozik; ez az erő meg tudja őrizni a nyugalmat, ezért az ostromállapot bevezetése

felesleges fényűzés volna. A ‚Pester Lloyd' tegnap azt közölte, hogy Lugosban (a Bánságban) letartóztatták és a temesvári erődbe zárták Asbóthot[4], az 1849-es magyar hadsereg volt tábornokát. Ez az újság valamelyest csodálkozásba ejtette a közönséget, amely úgy tudta, hogy Asbóth kérte és meg is kapta az engedélyt, hogy visszatérjen hazájába. De Bécs lakosai konzervatív módon úgy gondolták, hogy Asbóth valószínűleg összeesküvést szőtt. Asbóth két éven át a francia-osztrák vasúttársaságnál szolgált, de másfél hónapja nyugalomba vonult, és azóta igen magányosan élt. Asbóth családja nem tudja letartóztatásának okát. Az ostromállapot kihirdetése Fiumében arról tanúskodik, hogy az osztrák hatóságok félnek; akkor pedig nem csoda, hogy erőszakot használtak az ellen az ember ellen, áki az 1849. évi háborúban kitűnt.«

»Bécs, március 2.

Bécs lakói nincsenek megelégedve az új alkotmánnyal, de a Prágából, Brünnből, Troppauból és Grácból érkező sürgönyök azt mondják, hogy a csehek, morvák, sziléziaiak és stájerek lelkesedéssel fogadták. Nézzük meg mégis, vajjon teljesen hitelesek-e ezek a hivatalos hírek, vagy ugyanúgy nem pontosak, mint azok a hírek, amelyeket októberben a diploma nyilvánosságrahozatalakor közöltek a hatóságok. Hogy milyen hatást keltettek az új leiratok Magyarországon, azt világosan lehet látni a ‚Sürgöny', ‚Hirnök', ‚Napló' és ‚Magyar Ország' legutóbbi számaiból. A ‚Sürgöny', Vay báró magyar udvari kancellár lapja azt mondja, hogy a statutumok nyilvánosságra hozatala arra készteti, hogy kissé más hangon beszéljen, mint idáig tette.

‚Mi october 20-kát tartalék nélkül fogadtuk el kiindulási pontul; —mondja a Sürgöny — a dynastia és a nemzet érdekközösségének szilárd hitében.

A február 26-ki közzétételek azonban az october 20-kának oly sajátszerű fejlődését képezik, mely egyoldalúan megoldja, mi közös megfejtést kívánó kérdésnek, — eldönti, mi kiegyenlítés tárgyának nézetett, s ennélfogva megváltoztatja állásunk lényegét...

A nemzetnek, ha a törvényes állapotok helyreállítását óhajtja, törekednie kell az országgyűlést létrehozni; mert történeti államjogi viszonyaink elintézésére törvényesen hivatott organumunk — egyedül az országgyűlés.'[5]

A ‚Hirnök', az ó-konzervatív párt lapja azt mondja, hogy az új okmányokkal megkezdődik a Magyarország elleni reakció második szakasza.

‚Ha valaha, — folytatja a Hirnök — úgy most erélyes, határozott és nemzet-hűséges képviselőkre, közvetítőkre, s tekintélyes vezetőkre lesz szükségünk, kik a bureaucratia, örömére egy könnyen ki ne bocsássák kezeikből az ország gyeplüit.'[6]

A ‚Napló', a magyarországi mérsékelt liberálisok legfőbb lapja, az új alkotmányban a következő hiányosságokat találja:

‚A miniszterek ezentúl is egyedül a fejedelem irányában felelősök, a tartományi gyűlések részben, a birodalmi tanács pedig egészben *közvetett* választásokból keletkezik, a kezdeményezés joga elég korlátolt, a tulconservatív elemekkel saturált pairie minden határozatot megsemmisíthet, mert a végzés érvényességére mind a két ház helybenhagyása kívántatik meg stb.'[7]

A ‚Magyar Ország', az ultraliberális párt szócsöve azt állítja, hogy nem tulajdonít fontosságot az új alkotmánynak, amely az ő szavai szerint Magyarország számára hatálytalan marad.

‚Mi a dolgot máskép tekintjuk, — mondja a Magyar Ország. — A főkancellár, ki az 1848-ki törvényekbe utköző állását azért foglalta el, hogy az országgyűlést mentül előbb lehetővé tegye, bár a febr. 26-ki diploma által igen nehéz körülmény közé jutott, hisszük, teljesítendi történetileg nevezetes missióját.

(A február 26-iki császári leiratokat olyan miniszterek írták alá, akik nem kaptak teljhatalmat arra, hogy a magyar érdekek képviselői vagy védelmezői legyenek. Őfelsége, mint birodalma örökös tartományainak [azaz a Német Szövetségbe tartozó tartományoknak] az uralkodója hirdette ki az alkotmányt, és nem mint magyar király, mert különben megsértette volna alaptörvényeinket.)

Tehát alkotmányos fogalmaink szerint a febr. 26-ki diploma kizárólag csak a törvényhozásnak képezheti tárgyát, ha az t. i. oda kir. propositio alakjában kerülne. Addig, és ha törvénnyé nem válnék, azontúl, e diploma érvényesítésének megkísértése csak a törvény útján kívül volna lehetséges.'[8]

Minden Pestről kapott magánértesülés azt mutatja, hogy a magyar nemzetet és az osztrák dinasztiát elválasztó szakadékot a február 22-iki leiratok erősen kiszélesítették, és Bécsben azt mondják, hogy ‚a fegyveres erőn kívül a magyarok semmivel sem pacifikálhatók'. Az Ausztria és Magyarország közötti vitás kérdés olyan kényes, az Osztrák Birodalom épségének fenntartása pedig annyira hasznos, hogy általában óvakodom saját véleményemet kifejteni; most azonban meg kell jegyeznem, hogy az új alkotmány nem ad biztosítékokat a magyaroknak arra nézve, hogy az általuk állami szükségletekre beszedett pénzt nem fordítják-e egy olyan hadseregnek a fenntartására, amely nem áll arányban a birodalom eszközeivel.

A pesti városi hatóságok tiltakozása az ostromállapot bevezetése ellen Fiumében és környékén félreértést okozott a horvátok és magyarok között. A horvátok azt állítják, hogy Fiume a Horvát Királysághoz tartozik, és azzal vádolják a magyarokat, hogy ugyanolyan követelődző és gőgös szellemről tesznek tanúságot, mint 1848-ban és 1849-ben. Az osztrákok nagyon örülnek annak, hogy a magyarok, horvátok és szerbek kezdenek összeveszni egymással; de nem mernek olyan reményeket táplálni, hogy a horvátok és szerbek újból verekedni fognak a magyarok ellen a birodalom védelmében.«

»Bécs, március 8.

1860 végén a császár elrendelte, hogy a Temesvári Bánságot és a Szerb Vajdaságot vissza kell csatolni Magyarországhoz, a magyarokkal pedig közölték, hogy a vitás kérdéseket ezeknek a területeknek a lakosaival a császári kormány beavatkozása nélkül intézhetik el. A Bánságban és a Vajdaságban lakó szerbek, románok és németek meg voltak elégedve ezzel a rendelkezéssel; de Rajačić[9] pátriárka emlékeztette a kormányt októberben adott igéretére, hogy összehívja az illir nemzeti kongresszust ‚a Magyarországhoz tartozó tartományokban lakó görög-keleti lakosság régi jogainak és kiváltságainak visszaállítására'. Amíg volt remény arra, hogy a magyarok elállnak attól a követelésüktől, hogy Magyarországnak külön költségvetése legyen, amely kizárólag a magyar országgyűléstől függ, addig Rajačić kérelmeire nem figyeltek fel, de mihelyt kiderült, hogy a magyarok nem tesznek engedményeket ebben a kérdésben, a kormány ismét egymás ellen kezdte uszítani a nemzetiségeket. Ezeknek a felbuzdulásoknak az eredménye az volt, hogy a horvátok tudomásukra hozták a magyaroknak elhatározásukat, hogy nem mondanak le jogaikról Fiumét illetőleg, a szerbeket pedig erős rokonszenvükről biztosították. Hogy ‚a szerbeknek is legyen alkalmuk összeveszni a magyarokkal, az állam-

miniszter összehívta a szerb nemzeti kongresszust Rajačić pátriárka elnoklete alatt. A császári leiratban arról van szó, hogy ennek a kongresszusnak ‚javaslatokat kell benyujtania a császárhoz arra vonatkozólag, hogyan lehet biztosítani a szerb nép jogait és kiváltságait', és hogy ezeknek a tanácskozásoknak az eredményeit el kell juttatni Bécsbe a magyar országgyűlés ‚üléseinek megkezdése előtt'. Hogy a kongresszus tagjait milyen módon választják meg, annak meghatározását Rajačić pátriárkára bízták. Ez a március 5-iki leirat természetesen élénk felháborodást kelt majd Magyarországon, mert a magyar alkotmány egyik alapelvét sérti meg, nem a magyar kancellár neve alatt adták ki, hanem Schmerling államminiszter neve alatt, aki az október 20-iki diploma értelmében nem foglalkozhat magyar ugyekkel. A zágrábi horvát kongresszus igen elégedetlen a bécsi kormánnyal, mert a kormány nem adta meg a határőrvidék lakosainak azt a jogot, hogy küldotteket válasszanak erre a kongresszusra.«

A dolog olyan egyszerű, hogy nem is volna érdemes megmagyarázni, de mi mégis azt kívánjuk, hogy jobban megmagyarázzuk.

Amióta az osztrák kormány a múlt év végén meggyőződött arról, hogy lehetetlen rábírni a magyarokat, mondjanak le önként 1848-as törekvéseikről, nem az a kérdés, hogy milyen legyen a magyar ügyek megoldásának végleges módja, hanem csupán az, vajjon ideje-e már, hogy a kormány hozzálásson a megoldáshoz, vagy még nincs itt az ideje, vajjon összeszedték-e már az elegendő eszközöket egy ilyen megoldás kellő megvalósítására, vagy pedig nem, eléggé előkészítették-e már azokat a kapcsolatokat, és elegendő erővel ébresztették-e fel azokat az ellenszenveket, amelyekre ennél a megoldásnál majd támaszkodni kell. Ez a megoldás pedig a magyarok pacifikálása az 1849-es év mintájára. A diplomáciai kapcsolatokon kívül, amelyeknek az elemzésébe most nem akarunk belemenni, ahogy ezt sohasem tesszük, egyrészt azért, mert teljesen ismeretlenek számunkra, másrészt azért, mert határozottan általánosan ismertek mindenki számára, — a diplomáciai kapcsolatokon kívül a legfontosabb körülmény az, hogy az ausztriai délszlávokat fel kell fegyverezni a magyarok ellen. A rendszabályok ehhez megtörténtek. Az ausztriai délszlávok egy nemzetiséghez tartoznak, és, mint az olvasó tudja, két mintegy vallás szerint elkülönülő népre oszlanak : nyugati részük, amelyet horvátoknak neveznek, a katolicizmushoz ragaszkodik ; a keletiek, akik megtartották a szerb nemzetség nevét, pravoszlávok maradtak. Mind az egyikkel, mind a másikkal az osztrák kormány most ugyanazt a manővert ismétli meg, amelyik 1848-ban olyan kiválóan sikerült. A horvátoknál az osztrák kormány hivatalnokainak a vezetése alatt összehívott egy országgyűlést, és ennek az országgyűlésnek teljes függetlenséget ígér a pesti országgyűléstől, igyekszik meggyőzni a horvátokat arról, hogy a.

magyarok rabságba akarják őket dönteni, amire a magyarok nemhogy most nem gondolnak, de soha nem is gondoltak. A szerbeknél az osztrák kormány szintén összehívott egy országgyűlést Rajačić pátriárka vezetése alatt, aki 1848-ban a bécsi utasítások hű teljesítője volt, és sikerült akkor letartóztatnia és az osztrákok bírósága elé állítania azokat a szerbeket, akik úgy vélték, hogy a szerbeknek el kell fogadniok a magyarok részéről felkínált előnyös feltételeket. Rendkívül fontos az a kérdés, vajjon a horvátok és szerbek most is a magyarok ellen fordulnak-e, mint 1848-ban tették. Három hónapja részletesen megvizsgáltuk az ügyek ilyen vagy olyan fordulatának az esélyeit. Azóta mintha valamelyest megnőtt volna annak a valószínűsége (amely már akkor is fennállt), hogy az ausztriai délszlávokat bevonják a magyarok ellen az osztrákokért folyó háborúba. De hogy így lesz-e, vagy más irányzatok kerekednek felül, amelyek ezeket a szlávokat a magyarokkal való szövetségre vezethetik, azt még most is nehéz volna megmondani. A magyarok egyébként azt mondják, hogy semmiért a világon sem akarnak harcolni sem a horvátok, sem a szerbek ellen : ha nem akartok velünk szövetkezni, mondják nekik a magyarok, csináljatok, amit akartok, csak ne zavarjatok meg minket, magyarokat abban, hogy megvédjük függetlenségünket. A magyarok közben igyekeznek bebizonyítani a délszlávoknak azt, hogy az osztrákok ígéreteire nem szabad hagyatkozni. Ezzel az utolsó kérdéssel kapcsolatban a magyarok igen sok elmélkedést írnak le, amelyek számunkra alaptalanoknak tűnnek. Íme egy ilyen jellegű tény, amely nagy port vert fel, mert nem magyar, hanem angol nyelven jelent meg. Ez az okmány egy a Timesben megjelent levél az újság szerkesztőjéhez :

»Nagyságos Uram! most, hogy az osztrák kormány állhatatos kísérleteket tesz, nem lesz érdektelen egy olyan okmánynak az olvasása, amely megmutatja azt, mennyire lehet bízni kötelezettségeiben.

Ismeretes, hogy a tavalyi olaszországi háború során Piemontban magyar légió alakult. Amikor a villafrancai béke véget vetett a háborúnak, a légiónak már körülbelül ötezer embere volt, akik két brigádra oszlottak, az egyiknek a parancsnoka Kiss Miklós[10] ezredes volt, a másiké Ihász Dániel.[11]

A franciák császára, aki élénken érdeklődött ezeknek az igaz embereknek a sorsa iránt, nem felejtette el, hogy a békeszerződésben teljes amnesztiát követeljen azoknak a legionáriusoknak, akik vissza akarnak térni hazájukba. Másrészt a toscanai ideiglenes kormány meghívta őket szolgálatába.

A légió parancsnokait megdöbbentette a villafrancai egyezmény. De mégis továbbra is tisztelték a franciák császárát, ezért nem tanácsolták a legionáriusoknak azt, hogy fogadják el a toscanai javaslatot. De tapasztalatból tudták azt, milyen értéket kell tulajdonítani az ígéreteknek, és látták, hogy az összes legionáriusok megrémülnek már pusztán annak

a gondolatától, hogy osztrák szolgálatba kerülnek; ezért kötelességüknek tartották annak a bejelentését, hogy a legionáriusok csak abban az esetben fogadják el a Magyarországra való visszatérés engedélyét, ha a teljes amnesztián kívül felszabadítják őket az osztrák zászlók alatt teljesítendő mindenféle katonai szolgálat alól, és ha ezt a felszabadítást az osztrák kormánynak a franciák császára előtt tett formális elkötelezése garantálja.

A franciák császára megkapta ezeknek a feltételeknek formális biztosítékát, és erről a következő sürgönyben értesítette a szardíniai királyt:

‚A franciák császára a szardíniai királynak. Von Rechberg gróf írásbeli igéretet tett, hogy az idegen (magyar) légió magyar tagjai amnesztiát kapnak és mentesek mindenfajta katonai szolgálat alól.'

Ezt a sürgönyt Biarritzban adták fel és Turinban 1859 szeptember 16-án kapták meg és hivatalosan közölték a légióval.

Ezek után a légió parancsnokai már nem haboztak, hanem szélnek eresztették katonáikat. Kezükben volt Ausztria egyértelmű ígérete, és ha ennek nem hittek volna, ott volt a formális ígéret, amelyet a franciák császárának à biztosítéka erősített meg, a császár pedig rá tudná kényszeríteni Ausztriát, hogy ezt tiszteletben tartsa.

Minden legionáriust, aki visszatért hazájába, elláttak egy igazolvánnyal, hogy amnesztiát kapott és az osztrák katonai szolgálat alól mentes. Ezzel az írással a zsebükben indultak meg kisebb csoportokban hazájukba.

Nézzuk meg, mi történt velük, hogyan teljesítette Ausztria kötelezettségeit. Ime annak az eredeti okmánynak a másolata, amelyről levelem elején beszéltem:

‚Massa di Carrari városában 1860 június 8-án Heténvi István magyarországi, gyöngyösi származású, az osztrák Wasa-gyalogezred volt altisztje, aki 1859-ben hadnagyként szolgált a magyar légió első brigádjában Piemontban, miután Scipio Brignoli úr hites közjegyző megeskette őt, tanúk jelenlétében a következő vallomást tette:

»Én, Hetényi István, a magyar légió volt hadnagya esku alatt vallom, hogy a magyar csapatot, miután a zurichi tárgyalások következtében formális biztosítékokat kapott a teljes és tökéletes amnesztiára és az osztrák hadseregben való mindenféle katonai szolgálat alóli mentességre, felosztották, és minket csoportosan elindítottak a francia határra, ott pedig átadtak a katonai hatóságoknak, akiket előzetesen értesítettek érkezésünkről.

Én az utolsó csapatban voltam. 1859 szeptember 2-án társaimmal együtt Alessandriából elindultam a vasúton egy piemonti tiszt felügyelete alatt. Szeptember 3-án Peschierába érkeztünk, ott átadtak egy osztrák tisztnek, és haladéktalanul útnak indítottak Veronába. Amikor szeptember 4-én megérkeztünk ide, börtönbe zártak, ahol nyolc napon át maradtunk. Szeptember 13-án bevezettek Wezlar tábornokhoz, aki a háború előtt ezredparancsnokom volt. Durván beszélt velünk. Fenyegetések között azt állította, hogy nem vagyunk méltóak arra, hogy az Osztrák Birodalomhoz tartozzunk, mert az 1848—1849-es háborúban mint az oroszlánok harcoltunk Magyarországért Ausztria ellen, az 1859. évben pedig tüzérséggel kellett rákényszeríteni minket arra, hogy a franciák és olaszok ellen menjünk. Miután fenyegetéseit befejezte, elszedte minden pénzünket és megparancsolta, hogy vezessenek vissza a börtönbe.

Szeptember 16-án a magyar légió főhadnagyai, Majkó, Séda, Kertészi, Kiss, Malmár, hadnagyai Varzi, Horvát és én és még egy, akinek a vezetéknevére nem emlékszem, be lettünk vezetve egy osztrák kapitányhoz, aki osztrák egyenruhát adatott ránk. Egyik társunk. Komjáti hadnagy a katonák

kózé állt, akik nem árulták el őt. Minket többieket, tizenegy tisztet és altisztet katonai fedezet alatt elvezettek egy kis erődítménybe, amely másfél óra járásnyira volt az erődtől, és ott maradtunk 24 óráig a börtönbe zárva, s minden órában azt vártuk, hogy agyonlőnek, ahogy ezzel Wezlar tábornok fenyegetett, már nem is volt semmi reményünk.

24 nap mulva katonai fedezet alatt elvittek vasúton Velencébe és ott ismét börtönbe vetettek; miután ott töltöttük az éjszakát, elvittek minket Triesztbe, és itt október 14-ig maradtunk a börtönben, amikor a csapatok parancsnoka tudomásunkra hozta, hogy közkatonaként besoroznak lengyel, német és cseh ezredekbe. Elválasztottak a bajban való társaimtól és annak ellenére, hogy tiltakoztam és felhoztam az amnesztiát és a katonai szolgálat alól való mentességet, amire írásos igazolásunk volt, közkatonaként besoroztak a 40. Ross Carlo gyalogezredbe. Miután itt négy hónapon át szolgáltam, áthelyeztek Polába, ahol a 2. zászlóalj állomásozott, ott pedig, miután nem tudtam tovább elviselni a megszégyenítést és a sértéseket, amelyeket a tisztek gyakoroltak, elhatároztam, hogy megszökök az osztrák zászló alól, amely alatt erőszakkal kényszerítettek szolgálatra, a megegyezéssel ellentétben. Április 2-án én és 14 társam (köztük 3 magyar és 11 olasz) csónakot szereztünk és sok veszély után április 3-án Porto Corsiniben, Ravenna közelében partra szálltunk, innen pedig Ravennába mentünk, ahol a nép örömmel üdvözölt.

Társaimat, akikről az előbb szóltam, mind különböző ezredekhez helyezték.«

Ugyanígy 1860 június 8-án a magyarországi, nagyváradi származású Kamuk Iván, aki most gyógykovács altisztként szolgál a piemonti Massa brigádban, ugyanannál a közjegyzőnél eskü alatt azt vallotta, hogy 1860 január 16-ig az osztrák Don Michele ezredben szolgált; ő tudja, hogy Kertész István és Weiss Sámuel, a magyar légió volt főhadnagyai 1860 szeptemberében szintén katonák lettek ebben az ezredben az ezredparancsnok rendeletére, annak ellenére, hogy írásbeli igazolást kapták az amnesztiára és a katonai szolgálat alóli mentességükre vonatkozólag, és erre hivatkoztak is.

Ezeket az okmányokat számos tanú írta alá, és a közjegyző által hozzánk elküldött másolat hiteles voltát a massa carrarai körzet főintendánsa tanúsítja.

Hozzátehetem még azt, hogy amikor a magyar légió parancsnokai Napóleon császár előtt ragaszkodtak ahhoz, hogy formális feltételre van szükség, amely a legionáriusokat felmenti mindenféle katonai szolgálat alól, rámutattak arra, hogy ilyen feltétel nélkül minden amnesztiás ígéret megtévesztés volna, mert ha a legionáriusokat nem mentesítik a szolgálat alól, az osztrák tisztek oly értelmű rendeletet kapnak, hogy szigorúan bánjanak velük, szolgálati hanyagságok ürügye alatt.

Egy magyar«

Ezt a hosszú levelet teljes egészében leközöltük és csak néhány (tulajdonképpen elég sok) éles kifejezést hagytunk ki, és egyes tényeket letompítottunk. Teljes egészében közöltük azért, mert a részrehajlatlanság azt parancsolja nekünk, hogy az ellenségek érveit is hallgassuk meg, hogy később annál teljesebben magyarázhassuk meg azokat. Közöltük az egyik fél szavait. Hallgassuk meg most ezeknek a cáfolatát, amely az osztrák kormány hivatalos lapjában, a »Bécsi Újság«-ban jelent meg:

»A hazatérők közül egyet sem büntettek meg katonai-politikai magatartása, zászlóelhagyása és árulása miatt. De a józan ésszel ellenkezik az, ha a szerződés említett cikkelyéből azt következtetik, hogy ezek az egyének mentesek az összes alattvalói kötelezettségek alól (ezek közé tartozik természetesen egészen nyilvánvalóan a törvényes katonakötelezettség is). Az 1859. évi hadjárat után általunk átvett piemonti magyar legionáriusokat, számszerint több, mint három ezret, mind Peschierában helyeztük el, részben Veronában (ez utóbbi erődben Guess erődítmény helyiségeiben), élelmeztük őket, szükség szerint fel is öltöztettük a rendelkezésunkre álló eszközökhöz képest, minthogy akkor erősen el voltunk foglalva a vasúti munkálatokkal, a transzportokat átszállítottuk ezredeik újoncozási körzetébe s ezeken a helyeken további rendelkezésig szabadságra engedtük őket. Ez a rendelkezés akkoriban annál természetesebb volt, minthogy a hadsereg létszámának csökkentése a háború befejezése után teljesen szükséges rendszabály volt, amelyet a béke megkötése igazol. Ami a visszatértek fentebb említett szabadságolását illeti, amint előbb mondottuk, több mint háromezer főből (Köpfe) csak 12 egyénnel tettünk kivételt, és minthogy figyelembe vettük azon kívánságukat, hogy előléptessük őket, tényleges katonai szolgálatra osztottuk be. Ez a 12 egyén politikai szempontból igen erősen gyanús volt, jelentős pénzösszegeik voltak 400—500 forint értékben, áruló módon megszökött cs. kir. katonák voltak, akik a légióban magasabb rangot viseltek, mint a cs. kir. hadseregben. Végül pedig az egész birodalom területén létezik egy olyan rendelkezés, amelynek értelmében a polgári hatóságok kötelesek bejelenteni az illetékes katonai hatóságoknál azokat a katonákat, akiknek a magatartása a szabadság ideje alatt elegendő okot ad arra, hogy a törvényes nyugalmat és rendet féltsék tőlük, szabadságuk haladéktalan megszüntetése érdekében. Ennek alapján aligha lehet kétséges, hogy a háromezer hazatérő közül egyeseket talán váratlanul visszahívtak a szabadságról tényleges katonai szolgálatra; de ebben az esetben szolgálatba való visszahívásuk egyike volt azon szokásos óvatossági rendszabályoknak, amelyeket egy kormány, következésképpen az osztrák kormány sem nélkülözhet, és amelyeket a közrend érdekében kivétel nélkül az állam minden alattvalójára ép oly részrehajlatlanul, mint feltétlenül alkalmazni kell.«

Csodálni kell azt a könnyedséget, amellyel ez a néhány szó megdönti »Egy magyar« rágalmait: az általa idézett tényeket nem cáfolják meg, de napnál világosabbá válik az, hogy ezekért nem lehet az osztrák kormányt hibáztatni: először is az adott ígéretet nem olyan értelemben kell érteni, ahogyan a legionáriusok értették; másodszor pedig, ha az ígéretet ilyen formában adták is, mint »Egy magyar« mondja, a körülményekre való tekintettel lehetetlen volt ezt az ígéretet teljesíteni; harmadszor a legionáriusokat nem kényszerítették szolgálatra; negyedszer, ha kényszerítették is őket, ez sajátos körülmények folytán történt.

Erről jut eszembe az osztrákok pere a magyarok ellen Angliában az európai közvélemény előtt. Az olvasó tudja, hogy az osztrák kormány az angol kancelláriai bíróság előtt azt kérte, hogy a Day litografusoknak, akiknél Kossuth magyar bankjegyeket készíttetett, tiltsák meg, hogy ezeket a bankjegyeket Kossuth kezébe adják.

A per tárgyalása még nem kezdődött meg, a kancelláriai bíróság egyenlőre vallomást vett ki Kossuthtól, — íme egy kivonat ebből az okmányból :

»Eskü alatt tett vallomás a kancelláriai bíróságon Ferenc József osztrák császár, magyar és cseh király, mint felperes és William John Day, Joseph Day és Kossuth Lajos mint alperesek közti perben.

Én, Kossuth Lajos, jelenleg Bedford téren, a Russel Square közelében, Middlesex grófságban lakos a következőket vallom :

Magyar vagyok, Zemplén vármegyei nemes a Magyar Királyságban. Amikor V. Ferdinánd volt magyar király nem volt többé magyar király, és emiatt a trón üresen maradt, az összegyült és ülésező, két házból álló magyar országgyűlés 1849 április 10-én megválasztott és kinevezett kormányzó-elnökké egészen addig az időig, amíg az országgyűlés megállapítja a királyság végleges kormányformáját ; és április 19-én a fentemlített országgyűlés jelenlétében Debrecen város református főtemplomában ünnepélyes esküt tettem, amelyet az országgyűlés számomra mint kormányzó-elnök számára meghatározott, és eskuvel megígértem, hogy híven és változatlanul megőrzöm a hatalmat és a fentemlített országgyűlés által rámruházott kötelezettségeket. A fentebb megmagyarázott megválasztás és kinevezés és az ezáltal rámbízott hatalom és kötelezettségek mindezideig visszavonatlanok és változatlanok és mindezideig semmi más megválasztás és kinevezés nem történt ; attól a naptól kezdve, amikor V. Ferdinánd megszűnt magyar király lenni, senki sem hivatott elfoglalni a magyar trónt, és senkit sem fogadott el vagy koronázott meg magyar királlyá a fentemlített magyar országgyűlés, amelyé a magyar alaptörvények szerint a kizárólagos hatalom ezeknek a cselekményeknek a lebonyolítására.

Felperesnek nincs és soha nem is volt kizárólagos joga arra, hogy Magyarországon bankjegyeket bocsásson forgalomba. Még mint magyar királynak sem volna erre kiváltsága és hatalma az országgyűlés hozzájárulása nélkül, és nemhogy a magyar országgyűlés sohasem adta meg ezt a kiváltságot és hatalmat egyetlen magyar királynak sem, de a magyar országgyűlés formálisan megtiltotta, hogy a király saját hatalmából bankjegyeket bocsásson ki. Az egyetlen személy, akinek a magyar országgyűlés valaha is hatalmat és jogot adott, hogy Magyarországon bankjegyeket hozzon forgalomba, és az egyetlen személy, akinek valaha is törvényes hatalma volt ilyen bankjegyek kibocsátására, én vagyok, akinek, mint 1848-ban V. Ferdinánd akkori király felelős pénzügyminiszterének az országgyűlés jogot és hatalmat adott ilyen bankjegyek kibocsátására, és aki számára, miután 1848-ban (!) megválasztottak, kineveztek és megeskettek Magyarország kormányzó-elnökévé, az országgyűlés megújította azt a jogomat, hogy ilyen bankjegyeket bocsássak ki az akkori szükségletek kielégítésére.

Felperesnek nincs és nem is volt soha kizárólagos joga, hogy valakit felhatalmazzon a nemzeti címer használatára, amelyet helytelenül nevez a panasz magyar királyi címernek, valamilyen papiroson, amelynek a rendeltetése, hogy Magyarországon kibocsássák és forgalomba hozzák. Még mint magyar királynak sem volna ilyen kiváltsága és joga. Magyar királyi címer nem létezik és nem is létezett soha. A magyar korona, amely a magyar címer legfontosabb részét teszi ki, a nemzet tulajdona.

Jogtalan és az igazsággal ellenkező az, hogy én, miután megkaptam a bankjegyeket, amelyeket az említett panasz helytelenül nevez ‚hamis bankjegyek'-nek, ezeket haladéktalanul Magyarországba akartam küldeni. Állítom és kijelentem, hogy Európa és az osztrák kormány jelen helyzete

mellett, minthogy nemcsak lehetségeseknek, hanem igen valószínűeknek tartottam a változásokat a jog viszonyaitól az erőszak felé, kötelesnek tartottam magam arra, hogy a tőlem függő eszközökhöz nyuljak valószínű körülmények esetére, és ezért rendelkeztem ezeknek a bankjegyeknek a készítéséről és Angliában való megőrzésükről, egészen addig az időig, amíg olyan körulmények nem adódnak, hogy Magyarországon lehet majd őket felhasználni az eseményeknek megfelelően. A felperes panaszában említett bankjegyek csak akkor szerezhetnek érvényt Magyarországon, ha végbemegy az, amit felperes forradalomnak nevez.

Életemet és cselekedeteimet ismeri a világ. Kívánságom és gondom mindig az volt, hogy sohase kövessek el Angliában olyan cselekedeteket, amelyek Anglia torvényeinek a megsértését jelentenék, vagy annak tűnhetnének.

Eskü alatt 1861 márc. 16.«

Csernisevszkij, id. mű, VIII. köt. 466—479. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 3. számában.

XII. 1861 ÁPRILIS

Osztrák ügyek — Cavour nagylelkűsége Garibaldival szemben — A hadüzenet Észak-Amerikában

Konzervatív emberek joggal búslakodnak azon, hogy az ügyek mostani állapota a nyugateurópai kontinensen nem tartós. Bárhová is néz az ember, mindenütt bonyodalmak, amelyek csak úgy várnak arra, hogy legalább valamiképpen megoldják őket. És ennek a bonyodalomnak a gócpontja most Ausztriában van. Oh, ha Ausztriában helyreállna a rend! Akkor a nyugati kontinens többi országai felől is hosszú időre el volna űzve a veszély. Az osztrákok haladéktalanul meggyőznék a franciák császárát arról, hogy vagy maga igyekezzék egy kis józan észt beledíktálni az olaszokba, vagy pedig engedje meg nekik, az osztrákoknak, hogy ebben fáradozzanak. Amikor pedig a forradalom rosszindulatú fekélyét Olaszországban már var fedné, ez a tanulságos példa néhány esztendőre a többi nyugati országban is elvenné az emberek kedvét a gonosz szándékoktól, ahol az olaszok sikerei felébresztik a könnyelmű haladáspártiak esztelen reménységeit. Sajnos, a belső rendezetlenség arra kényszeríti az osztrákokat, hogy hónapról-hónapra halasszák az olaszok ráncbaszedésének az ügyét. Kéthetenkint, ha ugyan nem gyakrabban, szárnyrakél a hír, hogy az osztrákok már-már mennek Lombardiába vagy a Romagnába, — de csak hiába száll a hír: a kívánság valóban megvan, de a körülmények minden alkalommal megakadályozzák. Október végén Benedeket nevezték ki főparancsnokká Velencébe azzal a szándékkal, hogy haladéktalanul kezdje meg a háborút, — kiderült, hogy még nem szabad; két-három hét mulva, amikor Benedek megtekintette csapatait és erődítményeit, Benedek ismét kijelentette, hogy ha ma nem, hát holnap megkezdődik a hadjárat, — megint csak kiderült, hogy még nem szabad. De miért nem szabad még? Folyton a magyarok okoznak zavart, és Benedek (aki maga is magyar) legutóbbi kiáltványában a hadseregnek már nem egy ellenséget mutat meg, mint azelőtt, hanem kettőt — a pillanatnyin kívül még a belsőt is: mi veletek együtt (mondja katonáinak) készek

vagyunk, hogy ha kell, leverjük a pesti lázadókat. Ha ezt Liechtenstein herceg vagy Windischgrätz herceg mondaná, még lehetne kétkedni afelől, méltóak-e a büntetésre a magyar liberálisok: hiszen az egyik nemzetiséghez tartozó ember nem lehet bíró egy másik nemzetiség ügyeiben, és a legjobb, ha mindenki a mi példánk szerint jár el: nem ítéljük meg más népek ügyeit, nem tukmáljuk rájuk saját gondolatainkat, hanem mindegyiknek megengedjük, hogy úgy éljen ott, ahogy maga akarja. Az olvasó tudja, milyen állhatatosan tartjuk magunkat ehhez a szabályhoz. De hiszen Benedek maga is magyar, tehát meg tudja ítélni, hogy mi a jó és mi a rossz a magyaroknál és a magyarok számára. Ez nemcsak a mi következtetésünk: ő maga mondta, amikor Pesten volt, és most is azt mondja, amikor már nincs Pesten, hogy forrón kívánja a magyarok javát és kész gondoskodni róluk, mint saját apjuk, tehát mi itt semmit sem találunk ki és semmit sem ítélünk meg a magunk feje szerint, hanem csupán Benedek szavaira építünk. Az ő igazságos szempontjából is fogjuk vizsgálni az ügyeket.

Kellemes számunkra elmondani azt, hogy Schmerling teljesen egy véleményen van Benedekkel és velünk (ha ugyan szabad magunkat említeni ilyen erős nevek után). Kellemes ez sok körülmény folytán. Először is azért, mert ez igazolja hízelgő nyilatkozatunkat Schmerlingről, amelyet miniszteri kinevezésekor fejtettünk ki, amikor könnyelmű emberek isten tudja miféle ostobaságokat kiabáltak róla. Megmondottuk előre, hogy kapott megbízatásának megfelelően fog viselkedni, — így is tartja magát. Ez kellemes. Másodszor kellemes az, hogy a józan gondolkodású emberek mind egy véleményen vannak, bármilyen nemzethez is tartozzanak. Schmerling német, Benedek magyar, a magyar kérdésről pedig egyformán gondolkodnak. Harmadszor kellemes azt tudni, hogy az ember maga is, ámbár igen jelentéktelen, gondolkodásmódjával azok közé az emberek közé tartozik, akiket a sors magas helyre állított, és hogy azok megdícsérnék az embert, ha tudnák, milyen mélyen osztozik érzelmeikben, milyen helyesen értékeli helyzetüket, mennyire igazat ad nekik, milyen őszintén meg van győződve arról, hogy teljesen az általuk felismert magas kötelezettségek szellemében cselekszenek (Igaz, hogy ebbe egy kis keserűség is vegyül, hogy nem ismerik ők az embert és gondolkodásmódját, — bizony azt sem tudják, hogy van a világon egy Pjotr Ivánovics Dobcsinszkij[1]). De mindez most mellékes; elmefuttatásunk ahhoz a tényhez kapcsolódik, hogy április elején Ausztriában minisztérválság volt. Szécsen, Vay és társuk az osztrák kormányban való részvételben, Apponyi, akinek császári-királyi biztosi minőségben kellett megnyitnia a magyar országgyűlést, úgy vélték, hogy legalább

némi ígéretekkel hízelegni kell a nyugtalan magyaroknak, olyanokkal, amelyek legalább valamelyest megfelelnek kívánságaik egyes részeinek. Schmerling bebizonyította, hogy ezt tenni annyi, mint elnézéssel lenni a gonosztevők iránt. Neki volt igaza. Valóban, minek megígérni azt, ami nem lesz teljesítve. Ez az első. A második pedig: minek nyílt ingadozással felbátorítani azokat a vétkes reménységeket, amelyekkel szemben az embernek a szívében leküzdhetetlen ellenszenve van? Végül harmadszor: mindig mindennél nemesebb tisztán cselekedni és tisztán beszélni: ha igen, hát igen, mindenféle hátsó gondolat nélkul; ha pedig nem szabad egy ilyen »igen«-t mondani, akkor mondj egyenesen »nem«-et. De amikor teljesen igazoljuk Schmerlinget, teljes mértékben igazoljuk Vay bárót és Apponyi grófot is, bár Schmerling szerint Vay romlásba dönti az államot, Vay szerint pedig Schmerling dönti romlásba az államot. Mi viszont azt gondoljuk, hogy mind Schmerling, mind Vay egyaránt hasznosak az állam megmentésére. Mi azért határoztuk el, hogy így gondoljuk ezt, mert lényegében ők maguk is így gondolkodnak egymásról. Csupán kissé feldühödtek akkor, hogy éles dolgokat mondtak egymásról (Istenem, emberi gyengeség!). Ez pedig azzal végződött, hogy Schmerling is meg Vay is megmaradt az ügyek intézőjének. De hiszen ez már a válság megoldása, pedig kezdetét még csak alig érintettük. A császár figyelemreméltóaknak találta Vay, Szécsen és Apponyi érvelését. Schmerling és a többi miniszter, aki osztozott véleményében, lemondott vagy le akart mondani. De felsőbb udvari körök emberei, akik Ausztriában az ügyeket vezetik, mély bölcseséget mondtak ki, amely megfelelt helyzetüknek és igazolja azt a súlyt, amelyet az államban képviselnek: bebizonyították, hogy túltesznek a minisztereken éleselméjűségben; megmagyarázták Schmerlingnek és társainak, hogy ha eljön a kellő idő, meglátja kívánságainak teljesülését és parancsot kap, hogy olyan rendszabályokat hozzon Magyarországot illetően, amelyeknek a révén megszűnnek a mostani zavarok; de hogy most még egy kicsit várni kell, amíg készen nem lesznek az előkészületek ezekhez a rendszabályokhoz. Schmerling visszavonta lemondási kérelmét, amikor meglátta, hogy minden jóra fordul, és hogy a császár vélt ingadozása csupán okos óvatosság, de alatta szilárdság rejtőzik, amelynek meg kell nyilvánulnia, ha megjön a várva-várt perc, hogy le lehessen törni a forradalmi szellemet. Így tehát a magyar országgyűlést Vay, Szécsen és Apponyi programmjának megfelelően nyitották meg.

Menjünk most át Pestre. A választásokon kiderult, hogy a szélsőséges párt döntő túlsúlyra jutott a magyar népben. A képviselők nagy többsége az övé. És nemcsak a képviselőházban

jutott kifejezésre a kedélyeknek ez a hangulata, a képviselőházban, amely a középrend és az egyszerű nép képviselete : még maguk a mágnások között is, akik az örökös felsőházat képezik, a többség pontosan ilyen. Ez igen fájdalmas jelenség, annyira fájdalmas, hogy nem is akarnánk elhinni. Sajnos, az ú. n. nemzetiségi kérdésekben, — olyan kérdésekben, amelyek tele vannak ártalommal a jól berendezett államokkal szemben és csupán az anarchisták álnoksága szülte meg őket, az anarchistáké, akik a patriotizmus álarcát öltik magukra, — ezekben az ú. n. és állítólagos kérdésekben a nemzeti függetlenségről és hasonló álmodozásokban eltűnik az érdekek rendi különbsége és például a magyar mágnás nem szégyenli, hogy kezet fogjon a paraszttal ; a paraszt pedig, akit az osztrák kormány minden jóval ellátott, lelkiismeretlenül elfelejt minden háladatosságot a jótékony hatalom iránt, a mágnások felbiztatására. Minden tiszteletet megérdemel az osztrák kormány állhatatos fáradozása, hogy ezt a különös eszmei egyetértést megszüntesse ; de a magvak köves talajra hullottak, mint most kiderül, és nem hozzák meg a kívánt gyümölcsöt. A magyar nemzet összes rendeit egyaránt áthatja az álmodozás.

Az olvasó tudja, hogy a bécsi minisztérium a mérséklet határai közt akarja tartani az országgyűlést, s ezért elrendelte, hogy ne Pest városában ülésezzék, hanem Ofen, magyarul Buda erődítményében, amely a Duna másik partján fekszik, Pesttel szemközt. A magyarok azt mondották, hogy ezt nem engedik meg. A tömeg gonosz szándéka még a képviselőket is arra az elvetemültségre ragadtatta, hogy a Pesten tartott előzetes tanácskozásokon túlnyomó többségük bejelentette szilárd elhatározását, hogy nem jelennek meg Budán, bár az előzékeny kormány már megmondotta, hogy csupán az országgyűlés megnyitásának a ceremóniája zajlik majd le Budán, és az országgyűlésnek rögtön megengedik, hogy üléseit áthelyezze Pestre. Lehetetlen meg nem dícsérni itt Deákot—Eötvöst (most már így is írják egyben a kettőt, mintha egy ember volna, példás politikai barátságuk miatt : csak azt nem tudjuk, megvalósul-e velük Manyilov álma, hogy a hatóság, mihelyt megtudja Csicsikov iránti barátságát, megjutalmazza őket ezért a példás érzelemért[2]), ők férfiasan kijelentették (vagy ő férfiasan kijelentette, — nem tudom, hogyan helyesebb ezt mondani), hogy ha kell, hát egymaga elmegy Budára. Szavát megtartotta, de igen kevesen követték példáját, így hát a megnyitás ceremóniája szinte üres teremben zajlott le. Hát aztán? Még itt is, a mérsékeltebb emberek nem nagyszámú körében, ahol jóindulatúbbakat kellett volna várni, nyakasság mutatkozott, még hozzá éppen a főrendiházban, amelynek illendőbben kellett

volna viselkednie. Mihelyt Apponyi befejezte beszédét, a főrendiház ideiglenes elnöke, Esterházy gróf[3], egy őszhajú öreg ember, miután üdvözölte a törvényes törvényhozói hatalom megújítását, áttért arra, hogy a szomorúság elhatalmasodik rajta : a mágnások nem látják meg soraikban legnemesebb testvérüket, akit Magyarország ellenségei öltek meg hazája iránti szeretete miatt. Batthyány Lajosról beszélt, akit 1849-ben árulás miatt kivégeztek. Az ember csalódik az emberekben, amikor azt látja, hogy még az öregeket is ilyen bűnös álmodozás keríti hatalmába.

Ha a főrendiház ilyen megrögzött, mit lehetett várni a képviselőháztól? A megnyitó szertartások után az üléseket Pestre helyezték át és a két ház termei csak itt teltek meg. Deák—Eötvös azt tervezték, hogy képviselőtársaikat rábírják a hivatalos illem betartására, — azt javasolták, hogy szavazzanak meg egy feliratot a császárhoz. A határozati párt vezetője, Teleki, azt válaszolta, hogy erre semmi szükség, és hogy a bécsi kormány a magyarok érzelmeit és követeléseit a szokásos úton megtudhatja — azokból a határozatokból, amelyeket az országgyűlés hoz. A képviselők nagy többsége Teleki mellett állt. A magyarok makacsságukban még a nagyvilági érintkezési formák legelemibb szabályait is elfelejtik.. Íme micsoda dolog történt az országgyűlés egyik ülésén (a Times bécsi levelezőjének elbeszélése nyomán) :

»Bécs, április 12.

A magyar országgyűlés főrendiházának első ülésén olyan eset történt, amely igen kellemetlen hatással volt bécsi hivatalos körökben. Forgách gróf[4], aki ezredesként szolgál az osztrák hadseregben, osztrák egyenruhában jelent meg az ülésen. Zichy Emmánuel gróf[5] azt követelte, hogy távozzék a teremből. Forgách gróf eltávozott ; de az ülés után Németh kapitány útján párbajra hívta ki főrendiházi társát. Zichy gróf azt mondotta Némethnek, hogy az ügy elintézését Keglevich grófra bízta. Németh elindult hozzá, és Keglevich azt mondotta, hogy barátja, Zichy gróf nem verekedhet meg Forgách gróffal. Erre összehívták az ú. n. ‚becsületbíróság'-ot, és ez szintén kijelentette, hogy Zichy gróf nem verekedhet meg Forgách gróffal, mert a vele való párbajjal ‚bemocskolná magát', és hogy Forgách grófnak nem szabad addig megjelennie a főrendiházban, amíg nem tudja igazolni 1849-beli eljárását, amikor az osztrák hadseregben harcolt. Forgách gróf haladéktalanul elutazott Pestről. Azok közül az emberek közül, akik 1849 után kaptak magyar mágnási rangot az osztrák kormánytól, egy sem volt, aki akár csak megpróbálta volna, hogy megjelenjék a főrendiházban.«

Egyszóval a magyarok makacsul meg akarják kapni a teljes függetlenséget a bécsi kormánytól, és készek elszakadni az első pillanatban, mihelyt lehetőségük lesz. A legnagyobb akadály itt, mint már néhányszor mondottuk, az, hogy nem lehet tudni, milyen szerepet játszanának az ausztriai délszlávok, ha háborúra kerülne a sor a magyarok és az osztrák kormány között ; ha a délszlávok

hajlandóak volnának harcolni az osztrákok ellen, a magyarok azonnal fegyvert ragadnának ; még az is elegendő volna számukra, ha a délszlávok legalább megőriznék semlegességüket. De a legutóbbi időkig az az esély látszott nagyobbnak, hogy a délszlávok azokat a bécsi ösztönzéseket követnék, amelyek 1848-ban bevonták őket a magyarok elleni háborúba. Most viszont mintha a másik oldal felé hajlana át a valószínűség. Még semmiért sem lehet kezességet vállalni ; de a szerbek és a horvátok között leglább is fejlődőben van az elkeseredés az osztrákok ellen.

A horvátok, azaz a magyarországi délszlávok nyugati fele, még nemrég erősen fel voltak háborodva a magyarok ellen amiatt, mert Fiume, az Adria partján fekvő olasz város, azt a kívánságát fejezte ki, hogy a Magyar Királysághoz, nem pedig a Horvát Királysághoz tartozzék, amelyhez most számít. A rokonszenv főoka nyilvánvaló : a magyarok határozott ellenségei a bécsi kormánynak, lehetetlen tehát, hogy a fiumei olaszok ne őket válasszák inkább, mint a horvátokat, amíg a horvátok ingadoznak. De Fiumét a tulajdonképpeni magyar földtől egész szélességében elválasztja Horvátország. Az olvasó tudja, hogy az osztrák kormány abban a reményben, hogy a magyar országgyűlés ellen dolgozhat, különféle ígéretekkel hízelgett a Zágrábban összegyűlt horvát képviselőknek. »Zágráb vármegye generális kongregációjá«-nak a nevében március elején valamennyi magyar, erdélyi, szerb vármegyéhez körlevelet küldöttek, és ez olyan nyelven íródott, amely a horvátok elkeseredett magyarellenességének korábbi éveire emlékeztetett. Felsorolták itt a panaszokat a horvátoknak a magyarok általi régi elnyomása ellen, különösen arról volt szó, mintha a magyarok még most is el akarnák nyomni a horvát nemzetiséget, a legerősebben pedig a fiumeiek miatt vádolták a magyarokat. Ha a magyarok ugyanilyen tapintatlanok volnának, felújulna a régi ellenségeskedés. A magyarok azonban megértik, hogy határozott kibékülésre kell törekedni a horvátokkal, és a zágrábi körlevélre azt válaszolták, hogy mindenre készek, amit maguk a horvátok kívánnak. Íme néhány szemelvény például Deák válaszából :

»Zágrábvármegyének a magyarországi törvényhatóságokhoz bocsátott körlevelében annyi keserűség, annyi méltatlan vád foglaltatik, és mindez oly sértő gúnnyal van párosítva, hogy olvasásánál akaratlanul azon megjegyzést tevém, hogy az, ki másnak ily modorban ír, már akkor, midőn levelét megírja, elhatározta magában, hogy minden barátságos viszonyt végkép megsemmisít.

(A zágrábi író többek közt azzal vádolja Magyarországot, hogy Fiumét el akarja szakítani Horvátországtól és délkeleti területeinek szláv lakosait arra akarja kényszeríteni, hogy a magyar nyelvet használják.)

Fiumét a mi illeti, száz éve már, hogy az Magyarországhoz csatoltatott. Bűn-e az, hogy Magyarország százados sajátját visszakívánja? A mi bűnünk-e, hogy Fiume maga is e kívánatunkat teljes erejéből támogatja, s a régi kapcsolatot vissza óhajtja?

De a legfontosabb vád, melyet ellenünk Horvátország fölhoz, az 1848-dik évi 5-dik tvczikknek azon rendelete, miszerint a törvényhozási nyelv egyedül a magyar, és így, aki magyarul nem tud, képviselőnek nem választható.

(Ha a horvátok kívánják, folytatja Deák, az 1844. évi törvényt el lehet törölni. Az 1848-as magyar országgyűlés a horvát határőrvidékre vonatkozólag ugyanazt akarta, amit most a horvátok követelnek, azt kívánta, hogy szüntessék meg ennek a földnek nyomasztó és pusztító katonai igazgatását és lakosai kapják meg a polgári és politikai jogokat, amelyektől az osztrák kormány megfosztotta őket. A zágrábi körlevél azt mondja, hogy a magyarok a horvátokat és más nemzetiségeket a török birodalomba tartozó keresztényekhez hasonló helyzetbe akarják hozni; az 1848-as törvények azonban megmutatják, hogy ez a vád igazságtalan. Arra vonatkozólag, milyen érzelmekkel viseltetnek most a magyarok a horvátok iránt, Deák azt mondja:)

Az egyesülés tehát, vagy elszakadás — leginkább Horvátországtól függ. De ha Horvátország éppen akkor, midőn teljesen független önállást követel, ezen önállást mindenekelőtt arra használná, hogy belépne a birodalmi tanácsba, ha Horvátország az adó és katonaállítás kérdéseinek elhatározását azért akarná a magyar országgyűléstől elvonni, hogy azt a birodalmi tanács kezeibe adhassa; már akkor az égyesülés közöttünk csakugyan lehetetlen.

Magyarország valószínűleg nem fog a birodalmi tanácsba lépni; mi Magyarország törvényes önállását föl nem áldozhatjuk.

Ha tehát Horvátország jövendőjének vélt érdekében tőlünk elválva, az erősebb hatalomhoz csatlakozik, mi ezt nem gátolhatjuk.

(Magyarország minden tárgyalás nélkül is hajlandó Horvátországot támogatni.)«[6]

Deák továbbá azt mondja, hogy a horvátok és magyarok szövetsége egyaránt hasznos mind az egyik, mind a másik nemzet számára; de ha a horvátok külön akarnak maradni a magyaroktól, a magyaroknak semmiféle szándékuk, hogy megakadályozzák őket abban, hogy tetszésük szerint járjanak el. Ha Deák ilyen hangnemben beszél, úgy természetesen a magyarok többsége még jóval erősebben fejezi ki azt a kívánságát, hogy a horvátoknak adjanak teljes cselekvési szabadságot, és semmiért és semilyen esetben sem kapjanak össze velük. Fel kell tételezni azt, hogy ezeknek a biztosításoknak volt valamelyes hatásuk a horvátokra; de még erősebben hatott rájuk magának az osztrák kormánynak különös meggondolatlansága.

A horvát nemzetiség polgári állapotát tekintve két félre oszlik: az északi sáv, amelyet Dalmát-, Horvát- és Szlavón Királyságnak neveznek, polgári közigazgatás alatt áll. A déli sáv, az ú. n. határőrvidék, amelynek a lakói fejenként katonai szolgálatra kötelesek, ez a kötelezettség szörnyen tönkreteszi őket,

azonfelül pedig semmiféle politikai joguk sincs, mert még a magánéletükben is katonai fegyelemmel igazgatják őket. A horvátok északon lakó fele természetesen együttérez testvéreinek nyomorúságos helyzetével, és Šokčević[7] horvát bán útján azt kérte, hogy a császár szüntesse meg a határőrvidék régi terhes berendezését, és lakóit jogokban és kötelezettségekben tegye egyenlővé velük, északi horvátokkal. A kérelmet elutasították. Íme egy szemelvény a Times bécsi levelezőjétől, amely erre az ügyre vonatkozik :

»Bécs, március 29.

Zágráb vármegye kozgyűlése szornyen elégedetlen Šokčević bánnal azért, mert nem ragaszkodott ahhoz, hogy a határőrvidék lakosainak engedjék meg követek küldését a horvát országgyűlésbe ; a kozgyűlés bejelentette neki, hogy nincs bizalma iránta. Azt mondják, ez annyira felingerelte Šokčevićet, hogy megkérte a császárt, mentse fel őt a báni tisztség alól. Úgy látszik, hogy Horvátországban az utóbbi időben erősen megváltoztak a kedélyállapotok : a horvátok azt mondják most, hogy addig nem tudnak előkészülni a császár zágrábi megkoronázására horvát, szlavón és dalmát királlyá, amíg véglegesen nem rendezik viszonyaikat Magyarországgal. A határőrvidék lakosai katonai közigazgatás alatt állnak, ezért nincs joguk, hogy kérvényeket nyujtsanak be ; de néhány feliratot kuldtek Zágrábba, ezekben megmagyarázzák nyomorúságos helyzetüket és kérik ennek megváltoztatását. Tegnap néhány osztrák tábornok beszélgetés közben biztosított engem arról, hogy a határőrvidék lakosainak nincs mit panaszkodniok, mert a kormány gondoskodik róluk. Őseik azzal a feltétellel kaptak földet a kormánytól, hogy megvédik a határt a törökök ellen, de most mindegyik ezredből 2—3 zászlóaljat is elküldenek mindenhová, ahol csak Ausztria háborút folytat. Békében a határőrvidék mintegy 45.000 embert szolgáltat a hadseregnek, háborúban pedig mintegy százezret (holott ezeknek a körzeteknek az egész lakossága nem egészen 1,100.000 ember), így tehát minden osztrák háborúban a határőrvidék egész lakosságának egytizede katona.«

A bécsi kormány feleslegesen tért el itt a szokásos szabálytól : a mostani nehéz körülmények között mindennél körültekintőbb az lett volna, ha ígéretet tesznek a horvátoknak, és néhány félrendszabályt hoznak, mintegy az adott szó teljesítésére ; utána pedig, amikor a nehézség elmult, vissza kellett volna állítani a régi rendet. Most viszont azt mondják, hogy a horvátok, akiket az elutasítás felingerelt, a magyarok felé hajlanak. Ugyanilyen hangulat mutatkozik az ausztriai délszlávok keleti részénél, a Bánságban és a Vajdaságban lakó szerbeknél is. Mondottuk már, hogy Rajačić pátriárkát, aki odaadásának és ügyességének köszönhették az osztrákok 1848-ban, hogy a szerbek hajbakaptak a magyarokkal, most megbízták azzal, hogy ugyanilyen céllal hívja egybe a szerb országgyűlést. Sajnos, Rajačić minden szívélyes ügyeskedése ellenére a gyűlésen összeült szerbek úgy vélték, hogy a magyaroknak hihetnek, a bécsi minisztériumnak viszont mindazok után,

amiket az utóbbi 13 esztendő alatt tapasztaltak, nem. Szemelvényt közlünk a Times bécsi levelezőjétől :

»Bécs, április 5.

A magyar képviselok a magyar országgyűlés megnyitását megelőző tanácskozásaikon egységes akcióprogrammot állapítottak meg néhány fontos kérdés tekintetében. Többek kozott ki akarják kiáltani a szláv nemzetiség teljes egyenlőségét a magyarral, és engedni akarnak a horvátok és szlavónok kívánságainak. A Vajdaságban a politikai forrongás olyan erős, hogy a bécsi kormány bizonyára megbánta már, hogy beleegyezett a szerb nemzeti kongresszus összehívásába. A szerb nép képviselői rendkívuli elkeseredettséget mutatnak az osztrák rendszerrel szemben. A szerb kongresszus 22 emberből álló bizottságot kuldott ki az elébeterjesztett kérdések megvizsgálására, és Rajačić pátriárka kétségbeesésére, aki az osztrák kormánnyal egyutt kitalálta a szerb kongresszust, a 22 ember kozul 19 a Magyarországgal való egyesulés mellett foglalt állást. Az ausztriai délszlávok lapjában, a ‚Kelet és Nyugat'-ban azt olvassuk, hogy a bizottság a kovetkezo javaslatokat terjeszti a kongresszus elé :

1. Egyesulés Magyarországgal minden korulmények kozott.
2. A bécsi minisztériumnak nincs hatalma a szerb ugyekben.
3. Képviselőket kuldenek a magyar országgyűlésbe.
4. A Vajdaság a Magyar Királyság része.

A bizottság három tagja kozul, akik ellenezték ezt a javaslatot és az osztrák kormány oldalán álltak, az egyiket, Stojanõvićot április 3-án agyonlőtték.«

Látszik tehát, hogy a szerbek között igen erős az elkeseredés az osztrákok ellen, hiszen annak a néhány embernek, akik a bécsi kormány ügynökei, az élete sincs biztonságban közöttük.

Így tehát a délszlávokkal fennálló viszonyok esélyei most határozottan a magyarok javára alakulnak. Mégis óvakodunk attól, hogy pozitívan beszéljünk már most a köztük kialakuló szövetségről a magyarok és az osztrák kormány között közeledő összeütközésben. A csehek például az osztrák császár iránti odaadás érzelmét mutatják fel, amit alig lehetett remélni.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 482—489. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 4. számában.

XIII. 1861 MÁJUS

Amerikai ügyek — A helyzet Olaszországban és Magyarországon

Bécsben összeült a birodalmi tanács, képviselőket csak azok a tartományok küldtek, amelyek lakosságukat tekintve a birodalomnak csupán a felét teszik ki. Magyarország, Erdély, Horvátország, Isztria, Velence nem óhajtottak résztvenni az ügyben, amelyet elvileg elleneznek. Ez egyébként csöppet sem akadályozza a birodalmi tanácsot abban, hogy kielégítően teljesítse hivatását, kifejezze együttérzését a kormánnyal és támogatást ígérjen neki a magyarok ellen. A magyar országgyűlés szemmeláthatóan kivárja a körülményeket és elnyújtja üléseit, közben pedig semmi határozottat nem tesz ; hogy milyen körülményekre vár, azt már sokszor elmondtuk. A magyarok tárgyalásokat folytatnak a horvátokkal és a szerbekkel, és úgy látszik, nem egészen eredménytelenül. A horvát országgyűlés tiltakozik a bécsi rendeletek ellen, és már egyenesen arról kezd beszélni, hogy jobb a horvátoknak Pestben bízni, mint Bécsben. Azonkívül tárgyalások folynak az olaszokkal, azaz a garibaldistákkal és mazzinistákkal Kossuth, Klapka és Türr közvetítésével, akik beutazzák egész Olaszországot és szünet nélkül tanácskoznak az olasz egység határozott híveivel. Cavour természetesen ment ezektől a gonosz szándékoktól, és a lehetőséghez képest megzavarja ezeket. Abban reménykedik, hogy elég ereje lesz megtartani az ígéretét : nem engedi, hogy a mazzinisták és a magyar emigránsok betörjenek Velencébe és Magyarországra. Nagyon is lehetséges, hogy ezen a nyáron sikerül őket visszatartania : a tavaszból már jócskán eltelt, és eddig sikerült ; miért ne lehetne ezt a sikert még néhány hónappal meghosszabbítani? Abban reménykedik, hogy a francia hadsereg átadja neki Rómát. Ennek a kívánságnak a teljesítésére kevesebb a remény. Tárgyalások folynak Párizs és Turin között Róma kérdésében, különböző egyezmény-tervezeteket állítanak össze, részben jóváhagyják, szinte teljesen jóváhagyják, azután ismét elvetik, — a

szokásos história, lavírozás időnyerés céljából. Nem vagyunk hajlandók jósolni ebben a kérdésben, mert magunk nem akarunk belehatolni és senkit sem akarunk beavatni a diplomácia titkaiba, hiszen egyébként ezek minden újságban olvashatók.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. köt. 515—516. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 5. számában.

XIV. 1861 JÚNIUS

Francia ügyek — A bécsi birodalmi tanács és a magyar országgyűlés felirata

Ausztria rendkívüli mód el van keseredve, mert a franciák császára elismerte Viktor Emmánuel olasz király címét, mintha Viktor Emmánuel ereje attól függne, milyen formában írják a címzést azokra a sürgönyökre, amelyeket a párizsi miniszterek küldenek az ő miniszterei nek, vagy mintha valamilyen cím meg tudná akadályozni a hadüzenetet és egész tartományok elvételét, ha az embernek megvan hozzá az ereje. Hiszen egész Európa elismerte az osztrák császár lombard-velencei királyi címét, de ez a legkevésbbé sem akadályozta meg Cavourt abban, hogy az első adandó alkalommal elvegye tőle Lombardiát. Jelentős vigasz az osztrák kormány számára a birodalmi tanács képviselőházában a német párt odaadása. Ezek a képviselők rendkívül liberálisak : szokatlan hévvel tapsolják meg Schmerlinget, aki a liberalizmust magasztalja ; és ugyanilyen hévvel tapsolják meg őt, amikor arról beszél, hogy meg kell menteni a közös osztrák hazát a szlávok, magyarok és olaszok végzetes elképzeléseitől, akik az osztrák birodalom lakosságának háromnegyed részét teszik ki. A birodalmi tanács német pártja meg van győződve arról, hogy a liberalizmus azt követeli, hogy nyomják el a magyar önfejűséget fegyveres erővel, és ne adják meg a végzetes szabadságot a cseheknek, akik valamiféle nemzetiségük valamiféle jogainak elismerését kívánják, holott a bécsi liberálisok határozottan nem találják meg ezt a cseheknél, hanem csupán tudatlan ábrándokat látnak ennek az állítólagos szláv nemzetiségüknek a fenntartásáról. A bécsi liberálisok véleménye szerint, akik tökéletesen egyetértenek Schmerlinggel, az alkotmányos rendet az osztrák birodalomban a magyarok, a csehek és a liberalizmus más ellenségei elleni katonai rendszabályokkal kell megszilárdítani. Egyébként a csehek is jól csinálják : szabadságuk egyik jogcímének azt teszik meg, hogy Windischgrätz 1848-ban cseh csapatokkal hódította meg a lázadó Bécset. A cseh képviselők, akik magukat huszitáknak és demokratáknak nevez-

ték, először szövetségre léptek a klerikális és túlzó arisztokrata párttal, Clam-Martinitz gróffal és Rauscher[1] és Schwarzenberg[2] biborosokkal, akik nemcsak a demokratákat és huszitákat, hanem még a mostani bécsi minisztereket is forradalmároknak tartják, akik megérdemelnek minden ideiglenes és örök büntetést azért, mert ellenzik a jezsuita uralmat és a feudális jogokat. Ez a szövetség mutatja a cseh képviselők politikai tapintatának fokát. Ez a szövetség azonban valamilyen okból kifolyólag nem bizonyult tartósnak, és a cseh párt vezetője, Rieger[3] (aki egyébként a legjobb szándékú, igen derék férfiú), miután megszabadult feudális és klerikális szövetségeseitől, a képviselőház ülésén nyíltan kimondhatta azt, hogy ő valóban huszita és demokrata, nem pedig azt, hogy a jezsuiták és feudálisok híve.

A csehek egyébként csupán elégtelen politikai műveltségükből folyó tapintatlanságuk miatt követnek el hibákat. A német párt a birodalmi tanács képviselőházában tapintatlanságban nem marad el a csehek mögött; azt a berendezést, amely számára liberálisnak tűnik, olyan katonai rendszabályok segítségével reméli megszilárdítani, amelyek éppen az ellenkező eredményre vezetnek, — de ezen kívül törekvéseinek célja maga is igazságtalan: az osztrák birodalom összes nemzetiségeit feltétlenül alá akarja rendelni a német elemnek és Franciaországhoz hasonló állammá akarja összefűzni a birodalmat, amelynek különféle nemzetiségekhez tartozó részei csupán föderáció formájában férnének össze egymással. Amíg az ausztriai németek olyan gondolkodásmódú emberek után indulnak, mint Schmerling és a birodalmi tanács német képviselői, az osztrák birodalomban folytatódni fog a nemzetiségek harca, és ennek a földnek sorsa nem lesz más, mint polgárháborúk, amelyeket a katonai despotizmus hosszú uralma vált fel. Ezzel szemben a csehek alaptörekvése igazságos: azt akarják, hogy mindegyik nemzetiségnek a földje külön független egészet alkosson, amely csak egyenjogú szövetséggel kapcsolódik a többi szomszédos államhoz. A bécsi birodalmi tanácsban azonban a csehek kisebbségben vannak, és a rendíthetetlen többséget a központosítás német hívei teszik ki.

Ebben kell keresni a gyökeres okát annak, hogy lehetetlen a megbékélés Magyarország és az osztrák birodalom nyugati része között, amely aláveti magát a bécsi központosító rendszernek, akár mert együttérez a központosító elvekkel, mint a német területek, akár, mint Csehország, tehetetlenségénél fogva, amely politikai tapasztalatlanságából származik. A formális oka annak, hogy a magyarok ellenállnak a bécsi rendszernek, Magyarország régi jogai a bécsi kormánytól való teljes függetlenségre. Maguk a magya-

rok rendszerint megelégednek azzal, hogy rámutatnak ezekre a jogaikra ; de a hagyomány természetesen elvesztené élő erejét, ha az általa igazolt cselekményeket nem a dolgok mostani helyzete sugallná. A magyarok olyan nép, amely képes a valódi, nem pedig csupán látszat-alkotmányos rendre és önkormányzatra. Látják azt, hogy az Osztrák Birodalom nyugati fele még nem elég erős ahhoz, hogy életbeléptesse akár az egyik, akár a másik elvet, hogy még egészen más irányzatú elveknek van alávetve, és hogy az egyesülés ezzel a résszel bármiféle birodalmi tanácsokban vagy parlamentekben Magyarország számára azt jelentené, hogy sorsát egy olyan képviselői többség döntéseinek rendelné alá, amely senkinek a jogait sem tudja megvédeni az önkény ellen. A magyarok politikai tapasztalataik révén messzebbre látnak, mint a csehek, és megértik azt, hogy ha ügyeik döntését Bécsbe teszik át, ez ugyanazt jelentené, mint ha beleegyeznének abba, hogy önként alávetik magukat az önkényes kormányzás korábbi rendszerének, amelynek az utóbbi 12 év alatt erőszakos módon alá voltak vetve. Politikai fejlettségük mellett ebbe nem egyezhetnek bele. A bécsi rendszer pedig nem akar harc nélkül lemondani a Magyaroszág feletti uralomról : Pestről csak ugyanolyan módon lehet kiszorítani, mint Velencéből. Ezért a magyar kérdés katonai megoldása elkerülhetetlen. A magyarok igen jól tudják ezt, és csak arról van szó náluk, hogyan húzzák ki az időt azoknak a körülményeknek a beálltáig, amelyek mellett az Ausztria elleni háborúnak megvolnának a siker esélyei. Egyesek azt gondolják, hogy ez alatt a közbeeső idő alatt élesen kell fellépni ; mások a korai élességet túlságosan kockázatos dolognak tartják és igyekeznek kikerülni az összeütközéseket. Ez a különbség a főellentét a magyar országgyűlés radikális és mérsékelt pártja között. Lehetséges természetesen, hogy maguk a mérsékelt párt vezérei, Deák és Eötvös egyáltalában nem kívánnak háborút ; de az őket követő képviselők tömege egyáltalában nem osztja ezt a véleményt : ez a tömeg a radikális párthoz hasonlóan elkerülhetetlennek tartja a háborút és csak ideiglenesen szavaz meg bizonyos enyhítéseket a fellépés formáiban, mert kedvezőbb körülményekre vár. Ha ezek bekövetkeznek, igen kevés szavazat marad Eötvös és Deák oldalán ; hiszen már most is az országgyűlés többsége a radikális párté, amely egyébként egyes esetekben maga is hasznosnak tartja, hogy a többséget az enyhébb formák képviselőinek engedje át. Így volt például akkor, amikor szavazásra került a sor a magyar országgyűlés első vitáinak főtárgya felett, arról, milyen formában fejezze ki az országgyűlés Magyarország követeléseit a bécsi kormány felé : a császárhoz intézett felirat formájában-e, mint azt a mérsékelt párt javasolta, vagy

egyszerű »határozat« formájában, amelyet a császár elé terjesztenek elfogadásra. A felirati formát azzal a céllal javasolták, hogy ne fejezzék ki hivatalos módon azt a Magyarországon uralkodó nézetet, hogy az osztrák császár mindezideig csupán ténylegesen élvezi a Magyarország feletti hatalmat, a törvény szerint viszont nem ismerik el Magyarország királyának, mert az ország beleegyezésével nem erősítette meg őt ebben a hatalmában. A »határozat« formája egyenesen kimutatta volna azt, hogy a magyar országgyűlés nem ismeri el az osztrák császár törvényes hatalmát Magyarország felett. A radikális párt nem értett egyet a felirat mellett szóló érvekkel, és elveihez híven a »határozati« formát kellett volna megvédenie. Hosszas viták után azonban olyan új megfontolás merült fel, amely a radikális pártot is arra a kívánságra késztette, hogy a felirati formát fogadják el. Ha Bécsbe »határozat«-ot küldtek volna, a bécsi kormány hosszú időn át felelet nélkül hagyhatta volna azzal az ürüggyel, hogy részletes feleletet kell adnia, amelynek a kidolgozásához sok idő szükséges. Ha viszont feliratot küldenek, a helyzetnek rögtön világossá kell válnia abból, hogy fogadják-e vagy nem azt a küldöttséget, amely a feliratot a császár elé viszi : ha a küldöttséget nem fogadják, ez azt jelenti, hogy a bécsi kormány maga mondja ki a megbékélés lehetetlenségét ; ha a küldöttséget fogadják, a császárnak válaszolnia kell a beszédre és szavainak a hangnemében meg fog látszani, mi a bécsi kormány részéről az engedmények legszélsőbb határa. Ezért a radikális párt előzetes értekezletén elhatározta, hogy bizonyos számú tagjainak a feliratra kell szavazniok, hogy azt többséghez juttassák. Így három szavazattöbbséggel meg is szavazták a feliratot. A radikális párt nem engedte meg, hogy a mérsékelt párt keresztülvigye az országgyűlésen a felirat formáját, hanem a Deák által összeállított felirati javaslatot saját szellemében változtatta meg. Ezek közül a változtatások közül a legfontosabb az a kettő, amely azt mutatja, mi a pártok közötti ellentét legfőbb tárgya. Deák tervezetében a felirat ezekkel a szavakkal kezdődik : »felséges császár. és király!« A radikális párt azt követelte, hogy a »császár és király« szavak helyébe az »úr« szót tegyék. Ezt nagy többséggel elfogadták. Deák tervezetében volt egy mondat : »a mult szenvedéseire a feledés fátylát akarjuk borítani«, — ez természetesen azt jelentette, hogy az országgyűlés kész elfelejteni az utóbbi tizenegy év szerinte törvénytelen kormányzását. A radikális párt azt követelte, hogy ezeket a szavakat töröljék, mert Magyarország nem hajlandó elfelejteni a szenvedéseket, amelyeket neki okoztak. A többség elhatározta ennek a mondatnak a törlését.

Arra vonatkozólag, hogy mit kell követelni az osztrák kormánytól, semmiféle vita sem volt, mert ebben mindkét párt teljesen egy véleményen van : a mérsékeltek és a radikálisok, mint az olvasó tudja, egyaránt Magyarország teljes elkülönítését akarják Ausztria többi részétől.

Sürgönyhírek alapján tudjuk, hogy a bécsi kormány hosszas ingadozás után elhatározta, hogy nem fogadja el a feliratot, amelyben a magyarok nem adják meg az osztrák császárnak a »császár és király« címet. Először azt mondották, hogy a császár elveti a feliratot, mint lázadó tartalmú okmányt, feloszlatja a birodalmi gyűlést és azonnal visszaállítja a korábbi katonai közigazgatási rendet Magyarországon. Erről a sürgönyök hallgatnak. A felirat el nem fogadásával mindenesetre megkezdődik a kérdés második szakasza : elismerték azt, hogy a magyar követelések gyökeresen ellentétesek az osztrák rendszerrel. Majd meglátjuk, milyen rendszabályokhoz nyúl az osztrák kormány a magyarok pacifikálására, és hogyan gondolkodnak a magyarok a fegyveres ellenállás lehetőségéről a mai körülmények mellett, amelyek nem nyujtanak az ellenállás számára kedvező kombinációkat.

Csernusevszkij, id. mű, VIII. kot. 525—529. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 6. számában.

XV. 1861 JÚLIUS

A magyar radikálisok taktikája — A horvát országgyűlés — Németek és szlávok a bécsi birodalmi gyűlésen — Vita az angol alsóházban Szardínia átadásáról — Lord Russel áthelyezése a felsőházba — Északamerikai ügyek

Hétről-hétre, hónapról-hónapra húzódik szinte ugyanaz a helyzet Magyarországon, ami a magyar országgyűlési többség taktikájának köszönhető: amikor az országgyűlés négy hónappal ezelőtt összeült, a magyarok abban reménykedtek, hogy Olaszországban kitör a háború. Cavour azonban nem merte megkezdeni a hadműveleteket a franciák császárának akarata ellenére, és a magyaroknak más kombinációra kellett várniok, hogy hozzáfogjanak tervük megvalósításához. Legközelebbi céljuk az volt, hogy határozott cselekedetek kikerülésével meghosszabbítsák az országgyűlés létét. A feladat igen nehéz volt, mert az országgyűlés többsége egyáltalán nem ilyen gondolatokkal gyűlt össze: azoknak az embereknek, akiket a háború megüzenésére választottak meg, most az összeütközés elhalasztásáról kellett gondoskodniok. Hogy ezt a célt elérjék, fel kellett áldozniok hiúságukat, meg kellett engedniök, hogy az országgyűlési vitákon a mérsékelt kisebbség arasson győzelmet, amely abban reménykedik, hogy kibékítheti az osztrák kormányt Magyarországgal. A többség által a kisebbségnek tett önkéntes engedményeknek ebben a rendszerében nyilvánvalóan jelentős veszély is rejlett az egyéni hiúságot ért kellemetlenségeken kívül. Mi történik, ha az osztrák kormány elfogadja a mérsékelt párt követeléseit? A többségnek, amely átengedte ezeket a követeléseket az országgyűlésen, ki kellene hirdetnie Magyarország kibékülését Ausztriával, amikor a bécsi kormány elfogadná a mérsékelt párt programmját. A többség vezetői azonban nagyon jól látták előre, hogy a bécsi kormány nem tud azokkal az előnyökkel élni, amelyeket a turini kormány határozatlansága kínált fel, hogy nem tudja megérteni a dolgok igazi helyzetét, hogy nem tud megbékülni a mérsékelt párttal. A magyar többség vezetői meg voltak erről győződve, és megadták a mérsékelt pártnak azt a lehetőséget,

hogy végigpróbáljon minden módot a bécsi kormánnyal való megegyezésre ; ezzel időt nyertek, és a mérsékelt párt minden egyes sikertelen kísérlete után egyre szilárdabban meggyökerezett az a meggyőződés, hogy az első adandó alkalommal meg kell indítani a háborút, hogy háború nélkül Magyarország semmit sem kap. Ennek a taktikának, amelynek ez volt a célja, utolsó két szakasza igen erős önuralmat követelt a többség vezetőitől : olyan manőverekhez kellett folyamodniok, amelyek nevetségessé tették őket azok előtt az emberek előtt, akik előtt számításuk még nem volt érthető.

Az olvasó emlékszik rá, hogy a magyar országgyűlési többség, amely elvetette a felirat formáját, mégis beleegyezett abba, hogy megszavazza a feliratot a képviselőházban azért, hogy időt nyerjen. A mérsékelt párt feje, Deák által összeállított felirati tervezetben azonban formális szempontból igen fontos változtatásokat tett : elvetette a császár és király címet, amelyet a felirat eredeti tervezete megadott az osztrák császárnak. A császár azt mondotta a magyar országgyűlés küldöttségének, amely azért indult hozzá, hogy a feliratot átadja, hogy nem fogadhat el egy olyan okmányt, amely nem ismeri el az ő címét. Elengedhetetlen feltételnek tette meg azt, hogy visszaállítsák az eredeti tervezetben meglévő kifejezéseket. Mit tehetett most a magyar országgyűlés többsége? Ezeket a kifejezéseket elvetette ; ha visszaállítja, ez azt jelentette volna, hogy a gyávaság vádját vonja magára. De ha visszaállítja, ez azt is jelenti, hogy időt nyer, ami pedig a jelen helyzetben mindennél értékesebb. A többség inkább választotta a lényeges előnyt, mint a hiúság számításait. Elhatározta, hogy nem mond ellent a mérsékelt kisebbségnek, és az eredeti tervezet kifejezéseit visszaállították.

Az osztrák minisztérium mintha meg lett volna győződve arról, hogy a magyar országgyűlés ezt nem teszi meg. Legalábbis amikor abban a formában küldték fel Bécsbe a feliratot, amelyben követelték, a kormány megzavarodott és sokáig nem tudta eldönteni, hogyan járjon el. Több mint egy hétig heves viták folytak a kabinetben arról, milyen jellegű legyen a válasz a feliratra, amelyet most már lehetetlen volt el nem fogadni. A magyar nemzetiség képviselői a minisztériumban, Vay és Szécsen azt bizonygatták, hogy engedményeket kell tenni az országgyűlés követeléseinek. Schmerling nem egyezett bele. A Vay és Szécsen által benyujtott leirati javaslatot végül is elvetették, egy másik javaslatot fogadtak el Schmerling szellemében. Ekkor Vay és Szécsen, akiket Magyarországon már árulóknak tartottak, lemondtak.

Amikor a Schmerling szellemében írt leiratot elküldték Pestre, olyan kedvezőtlen benyomást keltett, hogy Apponyi, aki a

magyar országgyűlésen a bécsi kormány képviselője volt[1], több ízben táviratilag bizonygatta, hogy vissza kell vonni a leiratot, és más, engedékenyebb leirattal kell helyettesíteni. Valamennyi előterjesztésére határozottan elutasító választ kapott. Eljött a nap, amelyet kijelöltek, hogy formálisan közöljék az országgyűléssel a feliratára adott választ. Tizenkét órakor kellett megkezdődnie az országgyűlés ülésének, — félórával korábban Apponyi még egy kísérletet tett, hogy meggyőzze Schmerlinget a leirat megváltoztatásának szükséges voltáról. Az óra tizenkettőt ütött, az országgyűlés várta a felolvasást, — Apponyi elhalasztotta az olvasást, míg meg nem jön a sürgöny Bécsből. Végül megjött: Schmerling hajthatatlan. Megkezdődött a leirat felolvasása.

Meg kell hagyni, hogy a leirat művészi hangnemben íródott; telve van a magyaroknak hízelgő kijelentésekkel, az osztrák császár kedvelt és hű alattvalóinak nevezi a magyarokat, és igen kegyes kifejezésekkel fordul feléjük. Nem idézzük itt az egész leiratot, először is azért, mert eléggé hosszú; másodszor azért, mert fordítását újságjaink már tudomására hozták az orosz közönségnek; harmadszor azért, mert legnagyobb részét technikai részletek töltik ki, amelyek igen hosszas magyarázatokat igényelnének. Csak a legjellegzetesebb részeket idézzük. Íme a leirat kezdete:

»Első Ferenc József stb., stb., stb. Hű Magyarországunk zászlósainak, egyházi és világi főrendeinek és képviselőinek, kik az általunk 1861-i április 2-ára összehívott országgyűlésen egybegyűltek, üdvöt és kegyelmünket.

Kedvelt Híveink!

Miután az országosan egybegyűlt főrendek és képviselők Szt.-Iván hava 30-dikán kelt legmagasabb leiratunkban Hozzájok intézett abbeli felszólításunknak, mely szerint a Hozzánk intézett legalázatosabb folirat oly alakban előterjesztendő vala, hogy annak elfogadhatása az Általunk bármely megtámadás ellen mindig megőrzendő korona méltóságával és uralkodói öröklött jogainkkal összeegyeztethető légyen, köteles készséggel megfelelni el nem mulasztották, mifelőli legmagasabb megelégedésünket az országosan egybegyűlt főrendek és képviselőknek már ki is jelentettünk: örvendezésunkre szolgál, élénk óhajtásunk s adott ígéretünkhöz képest, az említett föliratban foglalt nagy fontosságú kérdések iránt őszintén nyilatkozhatni, hogy ekképen nyílt és határozott értekezés alapján a létező nehézségeknek udvos és állandó elhárítása elérethessék.«[2]

Ezután sorra megvizsgálja a feliratban kifejtett összes véleményeket és kívánságokat, és bebizonyítja, hogy egyrészt mindegyikük alaptalan, másrészt ártalmas épp a magyarok számára vagy az egész Osztrák Birodalom számára, harmadsorban nem egyezik meg a február 26-iki alkotmánnyal, amelyet a császár jónak lát változatlanul fenntartani, negyedsorban pedig nem egyezik meg a császár akaratával, amely Ausztria számára továbbra is a legfőbb

törvény. Ezért elveti a felirat összes követeléseit, egyiket a másik után ; mindezek után a leirat így fejeződik be :

»Ezt akartuk az országgyűlésre egybegyűlt főrendek és képviselőknek Elénkbe terjesztett legalázatosabb feliratára válaszul tudatni, elvárván tőlük, hogy valamint Mi kitűnő figyelmünket arra irányoztuk, hogy Magyarországunk beligazgatásának önállósága iránt megnyugtatva, jövendő jólétére nézve rendületlen biztosítékokat nyerjen, úgy viszont az egybegyűlt főrendek és képviselők is Magyarországunknak többi országainkhoz a pragmatica sanctio alapján létező elválaszthatlan viszonyait tekintetbe vévén, mindezen megoldást igénylő viszonyoknak az Általunk ajánlott törvényes s minden érdekeket kielégítő rendezésénél alkotmányos közreműködésüket meg nem tagadandják.

Minthogy pedig tekintetbe véve, miszerint a törvényhozásban és közigazgatásban előforduló minden rögtönzött változások a viszonyoknak mély megrázkódtatása a közjólét s a legszentebb érdekek veszélyeztetése vagy épen tönkretétele nélkul alig eszközölhetők, már 1860. Mindszent hó 20-dikán kelt kéziratainkban meghagytuk és megparancsoltuk, hogy az eddig fönnállott, magára az országra nézve is felette fontos, valamint többi országaink lényeges érdekeiktől föltételezett törvények és intézmények, nevezetesen a mennyiben ezek az összes birodalom szükségleteinek fedezésére szolgáló eszközök előállítására céloznak, egész épségükben fenntartassanak s egész határozottsággal mindaddig kezeltessenek, a meddig azok alkotmányos úton nem módosíttatnak. Ebbeli meghagyásunkat az egybegyűlt főrendeknek és képviselőknek újra azon komoly megintéssel hozzuk emlékezetükbe, miszerint ebbeli intézkedésünknek ezentúl pontosan megfelelni kötelességüknek ismerjük. Kikhez egyébiránt cs. kir. kegyelmünk és kegyelmességünkkel állandóan hajlandók maradunk.«[3]

Azt mondottuk, hogy a leirat igen művészi hangnemben íródott. De nyelvére vonatkozólag nem mondtunk véleményt, — Bécsben úgy találják, hogy nyelvezete is igen szép. Íme, az egyik német újság bécsi levelezőjének a tanúsága :

»Nyilvánosságra hozták a magyar országgyűléshez intézett leiratot. Az itteni közönség dícséri nyelvének világosságát és egyszerűségét, amelyen íródott.«

A hatás, amelyet a leirat a külföldi közönségre gyakorolt' nem volt annyira kedvező. A francia és angol újságok úgy találták' hogy erősen árt a bécsi kormány érdekeinek.*

Ha ez a külföldiek véleménye, úgy magától értetődik, hogy maguknak a magyaroknak még kevésbbé tetszett a leirat. A mi

*Nem kérjük ki a liberális angol újságok véleményét, mert azt előre tudjuk; de érdekes megtudni, mint vélekednek az angol konzervatívok a magyar országgyűlésnek adott osztrák válaszról. A Saturday Review szavait idézzük, ez a hetilap a tory párt legbefolyásosabb lapja. Íme, r it mond a Saturday Review: „az osztrák császár leirata természetesen magával ragadta Kossuth barátait és nem csalatkozott reményeiben az a magyar párt, amely beleegyezett a császárhoz intézendő feliratba. Vezetői kezdettől fogva meg voltak győződve arról, hogy a bécsi kormány nem egyezik bele abba, hogy komoly engedményekkel elégítse ki a magyarokat. A leirat lényegében egyenlra hadüzenettel, és a magyarok csak azért nem kezdik meg most rögtön a háborút, mert kedvezőbb körülményeket várnak, hogy felvegyék az odavetett kesztyűt. Ez a leirat megszüntetett minden véleménykülönbséget a magyar pártok között, és a háború kérdését csupán a háború kezdete idejének kérdésévé tette."

értelmezésünk szerint a leirat hangja igen szívélyes és kegyes. A magyarok még csak ezzel sem értenek egyet, — a leiratnak nemcsak a tartalmával, hanem még a hangjával sincsenek megelégedve. De mi nem kívánjuk magunk kifejteni az ő véleményüket, ezért a Times pesti levelezőjének adjuk át a szót. Íme két levele.

»Pest, július 23.

Ma hozták nyilvánosságra a magyar országgyűléshez intézett leiratot. Ez a leirat hosszadalmas és bőbeszédű, éles ellentétben áll Deák világos, szakszerű feliratával, amelyre választ akar adni. Ennek az okmánynak a szelleme a magyarok szavai szerint Magyarországon ismeretlen szellem, nyelve és hangneme pedig, öreg képviselők szavai szerint, akik értenek a formához, olyan, hogy Bécs még sohasem beszélt így a magyar országgyűléssel. A leirat azzal az ígérettel kezdődik, hogy őszintén megvizsgálja a felvetett kérdéseket a mostani kellemetlenségek örökös kikuszóbolése érdekében. Sajnos, ezt az ígéretet a leirat egész következő tartalma megcáfolja. Azok a kevesen, akik békülékeny döntést vártak, teljesen csalódtak. A leirat teljesen ellenkezik reménységeikkel. Tartalmát és hangnemét illetőleg (mondják a magyarok) két dolog közül valamelyiket kell feltételezni: vagy érthetetlen módon arra a meggyőződésre jutott Ferenc József az utolsó héten, hogy eloszlottak mindazok a veszélyek, melyek birodalmát fenyegetik, vagy tanácsosai olyan emberek, akik kevéssé törődnek a birodalom sorsával, és pillanatnyi személyes győzelmüket fölébe helyezik az állam szilárdságának. Itt mindenki azt beszéli, hogy még sohasem akadt ennyire meggondolatlan és veszélyes okmány. Hogy az osztrák kormány mostani helyzetében, pénz hiányában és mindenféle nehézségeiben egyenesen a magyarok arcába dobja a kesztyűt, ezt itt olyan meggondolatlanságnak tartják, amelyet csupán az magyaráz meg, hogy a bécsi kormány határozottan nem ismeri az igazi helyzetet Magyarországon, különösen nem ismeri a nemzet összes rendjeinek egységét és rendíthetetlen határozottságát. Ha a császár és tanácsosai akárcsak néhány napra incognito Pestre jönnének, meghallgatnák és megnéznék, mi történik itt, akkor sietnének megváltoztatni a leiratot, amely itt mindenkit felbőszített. Ha Ferenc József tizenkét évi önkényes uralkodás után jelleme és családi hagyományai ellenére szükségesnek látta, hogy engedményt tegyen Magyarország alkotmányos szellemének, az igen világosan bizonyítja azt, hogy szükségét látta a magyarok jóindulatának és támogatásának. Úgy látszik, azt gondolja, hogy ennek szüksége elmult: máskülönben nem lehet megmagyarázni, hogy ilyen leirattal válaszolt a magyar parlament előterjesztéseire. A magyarországi túlzó liberális párt azonban rendkívül örül ennek a leiratnak, mert ez egyesíti az összes magyar pártokat, és mert a világosan meghatározott helyzet jobb a határozatlannál. A császár, mondják a túlzó liberálisok, végül is világosan és pozitívan kijelentette, mit akar, és mit nem akar; mi tudjuk, mit kell várnunk, és határozottan megválaszthatjuk magunk számára a cselekvés útját. ‚Ha csak 150.000 ember számára elég fegyverünk volna, mondogatták nekem a magyarok a leirat megérkezése után, szó sem lenne halogatásról és megfontolásról. Haladéktalanul feleletet adnánk.' Ez az érzés igen erős és nyugodt hangnemben jut kifejezésre, dicsekvés nélkül. A magyarok úgy tekintik a leiratot, mint kihívást, amelyre szívesen válaszolnának a csatamezőn. De nincs fegyverük és pénzük: ezért meg kell elégedniök az erkölcsi ellenállással, és azzal, hogy továbbra is megtagadják az adók fizetését, várva azt az időt, amikor majd tevékenyebb

úton lehet megkezdeni a harcot ; addig az időig pedig elhatározták, hogy nem zavarják meg a nyugalmat. Az alsóbb osztályok, amelyek erősen érdeklődnek a politikai ügyek iránt, már most készek volnának felkelni ; a nemzet képviselői azonban arról biztosítanak engem, hogy sikerul féken tartaniok a népet.

Ha olvasták az én leveleimet, nem kell újból arról beszélnem, hogy a magyarok semmiesetre sem kuldenek képviselőket a bécsi birodalmi tanácsba (ami a leirat fő követelése). Ez az engedmény annyira valószínű, mint az, hogy a magyar országgyűlés tagjai körmenetben kivonulnak a Duna partjára és egy szálig beleolik magukat. Aki akárcsak valamelyest is megfigyelte a magyarok kedélyállapotát, a nemzet jellemét és energiáját, az kell, hogy a leiratot olyan követelések sorozatának lássa, amelyeknek a teljesítésére a leirat összeállítóinak a legcsekélyebb reménységük sem lehet, ha csak valamelyest is ismerik Magyarországot. Két eset lehetséges : vagy egyáltalában semmit sem ért az osztrák kabinet a magyar ügyekből, vagy pedig a leiratnak pusztán az a célja, hogy Magyarországon zavargásokat keltsen, és ezek legyenek azután szigorú intézkedések urugyei. Akadt Pesten néhány ember, aki igyekszik önmagát meggyőzni arról, hogy még nem veszett el minden Bécsbe vetett remény, és hogy az osztrák kormány elgondolásai hamarosan megváltozhatnak. A többség azonban azt gondolja most, hogy Magyarország semmi igazságot nem várhat Bécstől, amíg követeléseit nem jelenti be fegyveres kézzel. Hogy hamarosan kedvező körulmények lesznek erre, abban itt senki sem kételkedik. A hevesfejű emberek észrevehetően türelmetlenek, de csuggedés senkiben sincs. A magyarok tudnak várni : a mai nap nem kedvez nekik, de a holnapit szilárdan a magukénak tudják.«

»Július 25.

A magyar országgyűlés a leirat felolvasása után néhány napra elnapolta üléseit és a két párt mindegyike nyolc tagból álló bizottságot kuldott ki, hogy az ülések szunetelése alatt megvizsgálja a leiratot és összeállítsa a további cselekvés programmját. Ez a két bizottság egyesült ; hogy milyen tanácskozások folytak itt le, arról semmit sem lehet tudni, mert a tagok kölcsönösen titoktartásra kötelezték egymást. De fel kell tenni azt, hogy válaszolni akarnak a császárnak leiratára. Vannak emberek, akik nem akarnának felelni a császárnak, hanem ehelyett kiáltványt intézni a magyar nemzethez. Ezt aligha teszik meg, mert valószínűleg az országgyűlés feloszlatására vezetne. Az itt uralkodó vélemény szerint pedig minél jobban ki lehet húzni a mostani képviselőház létét, annál jobb a magyar ügy szempontjából. A mostani helyzet előnyös a magyar ügy számára, a politikai körulmények minden kedvező változását pedig a magyarok teljes mértékben kihasználják. Minden Pestről és az ország különböző részeiből érkező hír azt mondja, hogy az adófizetés megtagadása eredményesen folyik és eléri a kívánt célt. Itt-ott egy-egy szerencsétlen kis város vagy falu, amelyik már nem tudja tovább eltartani a nem-fizetés megbüntetésére kikuldott katonákat, meghátrál és fizet ; a lakosság nagyobb része azonban hajthatatlan marad. Hiszen Magyarország olyan nagy, hogy nincs elég katona annak a tervnek az általános teljesítésére, hogy ezekkel az exekuciókkal kényszerítsék ki az adófizetést. A nem fizetés miatt pedig a vagyon eladásához folyamodni lehetetlen. Az adóbehajtó ugyan bejelentheti az árverést, de senkit sem kényszeríthet az eladó vagyon megvásárlására. A túlzó liberális párt rendkívul meg van elégedve a leirattal, mert ez bebizonyította, hogy igaza volt a pártnak, amikor meg volt arról győződve, hogy lehetetlen valami kielégítőt várni Bécstől. A párt örül, hogy a leirat

egyesítette az országgyűlés mindkét pártját. A két párt bizottságainak az egyesülése bizonyítja azt, hogy a pártoknak ez az egyesülése valóság.

Az újságok és a közönség várja a bizottság munkálatainak a befejezését és közben a leiratot taglalják. Itt azt beszélik, hogy egy Varain nevű külföldi írta, aki a minisztertanács irodalmi osztályának szolgálatában áll. De bárki is legyen a leirat szerzője, ez a mű rossz ajánlólevél szerzőjének tapintatáról és eszéről. A legélesebb megjegyzéseket a leiratnak az a helye kelti, ahol az ismeretlen szerző azt mondatja a császárral, hogy nem ismerte el és soha sem ismeri el az 1848-as alkotmánynak azokat a részeit, amelyek nem egyeznek meg 1860 október 20-iki és 1861 február 26-iki döntéseivel, és hogy ő nem tartja magát személyesen kötelezve ezen részek elismerésére. — ‚Ferdinánd azonban, mondják Pesten, Ferenc József elődje, megesküdött, hogy betartja az 1848-as alkotmányt, és az az elmélet, amely szerint az uralkodót nem kötik meg elődeinek kötelezettségei, új és veszélyes elmélet.' Majdnem ugyanennyire erősen felingerlik a magyarokat a leiratnak azok a részei is, amelyek a nemzetiségi kérdésre vonatkoznak. Amikor összehívták a magyar országgyűlést, a kormánynak a törvény értelmében meg kellett volna rá hívnia Erdély és Horvátország képviselőit is. A kormány ezt nem tette meg, a magyarok véleménye szerint azért nem, hogy az országgyűlésnek ne legyen joga bármiféle törvények meghozatalára. Deák felirata egyenesen kimondja, hogy ‚míg a Magyar Királyság kötelékébe tartozó összes országok képviselői nem hívatnak meg az országgyűlésre, az nem tarthatja magát törvények hozatalára jogosultnak' (és a magyarok mind így gondolkoznak), ‚azon törvények sorába pedig, amelyeket mindennél inkább meg szeretnének hozni, tartoznak azon törvények, amelyek teljes elégtételt adnának a nem-magyar nemzetiségeknek.' Az országgyűlés megtartotta azt az alkotmányos szabályt, hogy nem hozhat semmiféle törvényt addig, amíg nem lesz teljes létszámú, ezért mindezideig nem is hozott egyet sem, hanem csupán megtárgyalta a törvényjavaslatokat. Ezért nem is tudta eldönteni a nemzetiségi kérdést. Holott a leiratban a bécsi kormány, amely a horvátokat és erdélyieket a magyarok ellen uszítja, azt követeli, hogy az országgyűlés haladéktalanul hozzon törvényt arra vonatkozólag, hogy az összes többi nemzetiség egyenlő jogú a magyarral. De maga is tudja, hogy az országgyűlés nem foglalkozhat ezzel, amíg nem hívják meg az országgyűlésen való részvételre a horvát és erdélyi képviselőket, ezt pedig a kormány ellenzi. Világos, mire megy ki a játék. Az osztrák ügynökök azt sugalmazzák a horvátoknak és erdélyieknek, hogy a bécsi kormány rendkívül serényen védelmezi jogaikat, de a magyar országgyűlést nem képes rábírni ezeknek a jogoknak az elismerésére. Ez a manőver nagyon is sikeres lehet és újból felébreszthetí a nemzetiségek közti ellenségeskedést, amely 1848-ban háborúra vezetett, később azonban helyt adott barátságosabb érzelmeknek.«

Számunkra most már világos, miért határozta el a magyar országgyűlés túlzó liberális pártja, hogy nem törődik azokkal a szemrehányásokkal, amelyek szerint állhatatlan volt, mert beleegyezett abba, hogy a felirat eredeti, Deák-féle formáját küldjék el: a párt előre látta, milyen lesz rá a válasz, és arra számított, hogy minden magyarnak a tényeken mutatja meg, hogy semmiféle részükről tett engedmény sem vezet az ügy eredményes bevégzésére. Amikor ebben a szellemben megjött a válasz és azt a hatást keltette, amire a párt számított, elhatározta, hogy megismétli

ugyanazt a manővert, amely bármilyen nehéz is számára, de elvezet ahhoz a célhoz, amelyet szem előtt tart. Beleegyezett a tárgyalások folytatásába, hogy még inkább megerősödjék a magyarok egysége a tárgyalások újabb haszontalansága révén, és hogy még valamelyes időt nyerjenek. Ez a taktika rendkívül ügyes, de rendkívüli önuralmat követel meg, és csak akkor lehetséges, ha az illető teljesen biztos ellenfele tulajdonságaiban. Mi lesz akkor, ha a bécsi kabinet felhasználja az újabb alkalmat, hogy az ügyet az osztrák kormány számára előnyösen, a magyarokkal való kibéküléssel fejezze be? A túlzó liberális párt azonban szilárdan meg van győződve arról, hogy a bécsi kormány ezzel az alkalommal sem tud majd élni, ahogy az előzővel sem tudott, hogy hajthatatlanul tartja magát ahhoz a rendszerhez, amely csak megerősíti a magyarokban azt a gondolatot, hogy a kibékülés lehetetlen.

Egészen más képet mutatnak a horvát országgyűlés tettei, amellyel mi készségesen együttéreznénk, de amely igen meggondolatlanul jár el. A horvátok magukban túlságosan gyengék: ha nem szövetkeznek a magyarokkal, teljesen Bécstől függnek. De azt képzelik, hogy a magyarok segítsége nélkül is megkapják mindazt, amit kívánnak. A horvát országgyűlés tehát elhatározza, hogy a magyar országgyűlésre való képviselők küldésének a kérdését elhalasztja a jövő időre, maga pedig tárgyalásokat kezd Béccsel. Sok minden megváltozhat még a válság beálltáig: de a kezdet után ítélve, attól kell tartani, hogy a horvátok megismétlik az 1848-ban elkövetett hibát. Bécs az utolsó pillanatig húzza majd a tárgyalásokat, hogy a horvátok és a magyarok között megmaradjon az egyenetlenség; amikor szükség lesz a horvátok segítségére a magyarok elleni háborúhoz, Bécs mindent megígér a horvátoknak, amit csak kívánnak, — és megkezdődnek ugyanazok a hőstettek, amelyeket Jellačić[4] hajtott végre 1848-ban, ugyanazzal a jutalommal a magyarok felett aratott győzelem esetén.

A bécsi birodalmi gyűlés a politika művészetében nem marad el a horvát mögött. A németek, akik a birodalmi tanács képviselőházában üléseznek, mind liberálisoknak nevezik magukat; Schmerling azt bizonygatja nekik, hogy ő is liberális. Ez teljes megelégedéssel tölti el őket, és ezért a magyarok ellen dühöngenek, akik nem vetik alá magukat egy ilyen liberális miniszter akaratának, hangjukkal pedig az összes ausztriai német liberálisokat rábírják arra, hogy támogassák a bécsi kormányt a magyarok elleni elkövetkezendő háborúban. De amikor Schmerling győzelmét kívánják, nem gondolják meg azt, hogy ők maguk is csak a magyarok feletti győzelemhez szükségesek, mihelyt Magyarország pacifikálva lesz, a bécsi kabinetnek semmiféle szüksége sem lesz rájuk, és hazaküldi

őket. Ugyanily ügyesen viselkednek ezek az ausztriai német liberálisok a birodalmi gyűlésen résztvevő szlávokkal szemben is : mindent elvetnek, amit a szlávok követelnek, azzal, hogy ellenkeznek Schmerling liberális terveivel. A szlávokat természetesen ez felingerli és bosszúságukban már azzal dicsekszenek, hogy 1848-ban cseh ezredek pacifikálták Bécset, — tehát előrelátható az, hogy amikor ezúttal Schmerlingnek a liberális németeket kell majd pacifikálnia, a csehek sem vonakodnak majd attól, hogy teljes buzgalommal pacifikálják őket. Ez azonban még csak lesz valamikor, ügyességüket viszont már a jelenben is megmutatják. Hála annak a választási törvénynek, amely a cseh- és morvaországi német körzeteknek jóval több képviselőt biztosított, mint a szláv körzeteknek, a bécsi birodalmi tanácsban a szlávok csak kisebbséget alkotnak. A német többség határozottan rendszeresen támogatja Schmerlinget mindenben velük szemben. A szlávok legcsekélyebb követelésüket vagy kívánságukat sem vihetik keresztül a birodalmi tanácsban. Schmerlingnek azonban szüksége van arra, hogy ezen a bécsi országgyűlésen szlávok is legyenek, — máskép, ha csupán németek maradnának itt, nem lehetne támaszkodni reá : hiszen az kell, hogy úgy lássék : ez nem csak a rendkívül csekélyszámú ausztriai németek képviselete, hanem a birodalom valamennyi tartományáé, a magyarokat és olaszokat kivéve, az kell, hogy Schmerling mondhassa : »én a birodalmi lakosság többségének a képviselőire támaszkodom, önök pedig, magyarok és olaszok, csupán lázongó kisebbséget tesznek ki«. Ebben a helyzetben a szlávok mindent kikényszeríthetnének, amit akarnak, ha határozottan járnának el, lemondanának a birodalmi gyűlésen való részvételről, ahol a sértéseken kívül semmit sem érnek el. De őket ez nem bántja, üléseznek csak és üléseznek, sem a számítás, sem a nemzeti érzelem megsértése nem vezeti őket arra, hogy megértsék, hogyan kellene eljárniok.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot., 530—537. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 7. számában.

XVI. 1861 SZEPTEMBER

A római kérdés — A Bécs által a magyaroknak teendő engedményekről szóló hírek — Északamerikai ügyek

Schmerlingnek a magyar ügyekben tanúsított makacsságát az a remény magyarázza, hogy a turini kormány[1] ártalmatlan.

Az ausztriai németek azonban kezdik megérteni, hogy Schmerling központosító elvei semmi jóra sem vezetnek. A hivatalos bécsi újságok hiába biztatják az osztrák közönséget, hogy Magyarország szánja-bánja a bűneit és megbékél; hiába bizonygatják azt, hogy a magyar lakosság tömege örömmel kész elfogadni az önkényes közigazgatás visszaállítását, amellyel Schmerling a cselekedetei ellen tiltakozó megyei közgyűléseket fel akarja váltani; hiába bizonyítják be a hivatalos bécsi újságok azt, hogy Horvátország a magyarok ellen az osztrákok oldalán lesz. A bécsi németek azt látják, hogy mindez nincs így. Ezért augusztus vége óta hol olyan hírek járják Bécsben, hogy Schmerling engedményeket tett a magyaroknak, hol pedig olyanok, hogy Schmerlinget magát elbocsátották és olyan miniszterrel váltották fel, aki meg tud békülni a magyarokkal. A bécsi lapok, amelyek eddig feltétlenül támogatták Schmerlinget, fokozatosan hangnemet változtatnak. Íme egy szemelvény a Times bécsi levelezőjétől a bécsi közönség nézeteinek kezdődő megváltozásáról és az ezen alapuló hírekről:

»Ebben a percben önök már valószínűleg tudják, hogy itt szombat óta a miniszterválságról szóló hírek keringenek. Az elektromos távíró kétségtelenül már közölte önökkel ezt a hírt, sőt talán nagyobb fontosságot is tulajdonított neki, mint kellett volna. Ez a hír szombaton ebéd után keletkezett a tőzsdén. Vasárnap csupán egy vagy két lap emlékezett meg róla, mert ezen a napon Bécs egész lakossága elutazik a környező helyekre és a városban csupán azok maradnak, akik már egyáltalában nem tudnak elutazni. Ennek következtében vasárnaponként a szokásos helyek, ahol híreket lehet összeszedni, üresek, és a hiteles hírek megszerzésének szinte minden útja el van zárva. Hétfőn kevés újság jelenik meg; azok, amelyek megjelentek, igyekeztek megcáfolni ezt a hírt. Okunk van azonban azt gondolni, hogy a hír nem alaptalan. Tegnap már szinte pozitívan azt mondották, hogy von Schmerling úr lemondott és Beleredi[2] gróf váltja fel, egy jelentéktelen, maradi képviselő. Ez az utóbbi pont rendkívül való-

szinűtlen ; de Schmerling lemondásáról távolról sem szabad ezt mondani. Észrevettem, hogy most a legkülönfélébb politikai árnyalatokhoz tartozó emberek között egyre erősebb a kétely, hogy a mostani minisztérium hosszúéletű lesz. A birodalmi tanács ellenzéki oldalának egyik jelentős tagja azt mondta nekem máma, hogy véleménye szerint a miniszterek csupán azért tartják magukat még helyeiken, mert nem igen lehet őket leváltani. Magyarország meghaladja az erejuket. Manapság már általánosan elismert tény, hogy Bécsnek engedményeket kell tennie, és ezt olyan emberek hirdetik, akik természetesen nem kívánságaik tuzes volta következtében jutottak erre a gondolatra ; sőt olyanok, akik ezideig szidalmazták és becsmérelték a magyarokat és örömmel üdvözöltek minden szófia beszédet, amely rovásukra kelt. De senkisem gondolja azt, hogy Schmerling beleegyeznék ezekbe az engedményekbe. És ime, itt annak a feltételezésnek a forrása, hogy a minisztériumot leváltják. Ezt a véleményt nyilvánvalóan olyan emberek is osztják, akik nem szeretnék ezt bevallani. A mai ‚Presse' azt mondja, hogy ez a hír kétségbeesett spekulánsok kitalálása, akik az árfolyamok esését kívánják. De ugyanez a lap tegnapi számában ezt a hírt nem is említve, nagy vezércikket közolt. amelyet lehetetlen nem úgy felfogni, mint a lap politikai irányvonalának megváltoztatását. Ez a cikk nemcsak azt fejezi ki, hogy nincs többé kellő bizalom a mostani minisztérium sorsa iránt, hanem még egész cselekvési programmot is javasol utódainak. Mindezideig a Presse buzgón védte a februári pátenst ; most viszont a lap új hajnalra ébredt : a cikket áthatja a kétely és a rosszra való aggódó várakozás ; lényegében kapitulációval egyenlő. Félelmet mutat azzal kapcsolatban, hogy az alkotmányos párt két részre oszlott, és kijelenti, hogy a kozonség tömegei már elvesztették a februári alkotmány iránti rokonszenvuket, minthogy ez idáig semmiféle eredményt sem mutat fel, és nem volt ereje ahhoz, hogy legyőzze a monarchia terjedelmes és fontos részének ellenzékiségét. Azután kirohanások kovetkeznek ‚a schmerlingi alkotmány fanatikusai' ellen, akik nemcsak jó törvénynek tartják, ‚hanem úgy tekintik, mint dogmát, amelyen kívul nincs udv és amely felette áll minden meggondolásnak'. A lap nem akar véglegesen ítéletet mondani e felett a párt felett ; de tiltakozik ennek a pártnak a rögeszméje vagy előítéletei vagy elmebeli gyengesége ellen. Bevallja, hogy maga az alkotmányos párt másik részéhez tartozik, éppen ahhoz. amely bár dícséri a februári alkotmányt, lehetetlen meg nem látnia, milyen nehéz megvalósítani, milyen veszélyes, ha erővel akarják megvalósítani, és végül, hogy az ilyen cselekedetek milyen könnyen idézhetnek elő szakadást a monarchia különböző részei kozott. Úgy véli, hogy megbocsáthatatlan elvállalni mindezt a kockázatot.

‚Lehetséges mondja a Presse), és mi magunk is azon a véleményen vagyunk, hogy a februári alkotmány teljes megvalósítása Ausztriának a jólétnek azt a legmagasabb fokát juttatná, amelyre egyáltalán számíthat. De mit jelent az, megkapni a »legjobb«-at, ha ehhez le kell mondani a »jó«-ról? Magyarországon talán be lehet-e vezetni a februári alkotmányt másképpen, mint erőszakkal? Ha ezt az alkotmányt három éve adták volna, Magyarország természetesen örömmel fogadta volna. A kedvező alkalmat azonban elszalasztották. és mi most már csak várhatunk arra, míg visszatér.'

A Presse azután sürgetően rámutat arra, hogy felül kell vizsgálni az alkotmányt, mert ez a leggyakorlatibb kiút a nehéz helyzetből, és támogatja azt a nem egyszer kifejtett gondolatot, hogy a birodalmi tanács alsóházának és a feloszlatott magyar országgyűlésnek a különböző pártjaihoz tartozó tagok szabadon tanácskozzanak egymás között. A lap úgy véli, hogy ez a rendszabály az első lépés az ellentétes érdekek és igények kibékítéséhez, és azt tartja, hogy ez előkészítené az alapokat ahhoz, hogy a

monarchia összes részeinek képviselői végrehajtsák az alkotmány további felülvizsgálását. A cikket látnivalóan az a meggyőződés sugallta, hogy Magyarország mostani ellenzékiségét nem sikerül legyőzni, hogy sem rendeletek, sem feliratok, sem erőszakos rendszabályok nem vezetik be a februári alkotmányt és hogy a schmerlingi politika követésében tanúsított makacsság súlyos bajba dönti a birodalmat.

A Neueste Nachrichten című lap ma kifejtette megelégedettségét a Présséből sugárzó új fény alkalmából, kozli azt a (véleménye szerint valószínű) hírt, hogy tanácskozások indulnak meg a birodalmi gyűlés egyes képviselői és a magyar mozgalom vezetői kozott. Azt beszélik, hogy Wiser kérte egy ilyen tanácskozás megszervezését Pesten, és egy onnan jövő levél megerősíti azt, hogy ebben osztrák részről Wiser, Rechbauer, Brinz és Hasner[3] vesznek részt, a magyarok részéről pedig Deák, Eotvos, Szalay[4] és még egy, ezideig meg nem nevezett egyén. Én úgy vélem, hogy ez a hír legalább is korai. Azok a levelek, amelyeket tegnapi keltezéssel kaptam Pestről, semmit sem mondanak ilyenfajta gyűlésről.«

Természetes, ezek a hírek koraiak és talán mindig is koraiak maradnak. Bécsi uralkodó körök mindezideig nincsenek meggyőződve és talán sohasem lesznek meggyőződve arról, hogy meg kell változtatni a régi rendszert, és a politika megváltoztatására valószínűleg valamiféle meggyőzőbb eseményre lesz szükség, mint a közönség szóbeszéde, az újságok hangja vagy Schuselka[5] röpirata, amely a bécsi újságok hangnemváltozásának egyik oka volt. Schuselka az ausztriai németek legnépszerűbb embere. Természetesen nem került be a bécsi birodalmi tanácsba (az olvasó ebből következtethet arra, vajjon az ausztriai németek képviselői-e azok a tiszteletreméltó férfiak, akik a birodalmi tanácsban ülésznek és Schmerling politikáját támogatják). Miután a magyar országgyűlést feloszlatták, és a bécsi birodalmi gyűlés helyeselte ezt a rendszabályt, Schuselka röpiratot adott ki és ebben azt bizonyítja, milyen vészesek Schmerling elvei az osztrák birodalom német eleme számára. Az ő szavai szerint arra törekedni, hogy a birodalom összes részeit alávessék a bécsi minisztériumnak, ez egyáltalán nem arra vezet, hogy a német nemzetiség jut túlsúlyra a birodalomban az összes többi nemzetiség fölött, hanem csupán arra, hogy a német nemzetiség eltűnik, mert elnyomja a szláv nemzetiségekkel való összekeveredése, hiszen ezek számukat tekintve jóval erősebbek a németnél. Schuselka azt bizonyítja, hogy az ausztriai németeknek saját egységük érdekében kell követelniök a magyarokat és szlávokat elnyomó rendszer megszüntetését. Nem lehet arra számítani, hogy valami ehhez hasonló vélemény haladéktalanul politikai uralomra jut Bécsben. A régi rendszer természetesen a végsőkig tartani fogja magát. Most azonban legalább látjuk azt, milyen szellemben megy majd végbe előbb vagy utóbb a bonyolult osztrák viszonyok megoldása. Az ügy azzal dől el, hogy az ausztriai németek maguk kezdik majd támogatni a magyarok

követeléseit ; a magyarok pedig, úgy látszik, már rendezték viszonyukat a horvátokkal. A zágrábi országgyűlés határozottan nem hajlandó Schmerlinget támogatni a magyarok ellen. Az országgyűlés tagjai olyan terveket hoznak fel, hogy az országgyűlés követelje a magyar képviselők újra való összehívását. Az országgyűlés többsége ezeket a javaslatokat koraiaknak tartja, de láthatóan együttérez velük. Majd meglátjuk, kifejlődik-e a kedélyeknek ez a hangulata, amely az Osztrák Birodalom keleti felében a nemzetiségi viszonyokban jó kimenetellel kecsegtet.

Csernisevszkij, id. mú, VIII. kot. 550—553. o'd. Megjelent elószor a Szovremennyik 1861. 9. számában.

XVII. 1861 OKTÓBER

A châlons-i találkozó — A porosz király megkoronázása — Ratazzi párizsi útja — Hadiállapot Magyarországon — Az északamerikai seregek

Sok jel mutat arra, hogy erős mozgalom készül Olaszországban, Magyarországon és Nyugat-Európa más államaiban is a jövő tavasszal. De hasonló jelek voltak már mult ősszel is, és ez év tavasza és nyara mégis elmult a fennálló rend megrázkódtatása nélkül. Használjuk fel ezt a példát arra, hogy ne legyünk túlságosan meggyőződve olyan következtetésekről, amelyek nyilvánvalóan következnek a mostani helyzetből. De mégis meg kell mondani azt, hogy az év során erősödtek a változások jelei. Annak ellenére, hogy a turini minisztérium nem sietett az olasz hadsereg növelésével, és nem volt hajlandó hozzájárulni a nép felfegyverzéséhez, az olaszok harci ereje megnőtt, és megnőtt türelmetlenségük is. Még több történt a határozott kísérletek közelebbhozatala érdekében Magyarországon, és ezt maga az osztrák kormány tette. Az olvasó emlékszik rá, hogy amikor még folytak a pesti országgyűlés felirati vitái ez év tavaszának a végén, a magyar lakosság többsége már a fegyveres harc elkerülhetetlenségére gondolt. Az osztrák kormány azóta számos rendszabályt hozott, amely fokozta ezt a meggyőződést. A pesti országgyűlést feloszlatták, az új országgyűlés összehívására irányuló kérelmeket elvetették, az országgyűlés feloszlatása ellen tiltakozó megyei gyűléseket és hatóságokat először megfedték, most pedig feloszlatták, és Magyarországot ismét a szerint a rendszer szerint kormányozzák, amely a magyar háború végétől az olasz háború végéig fennállt. Az utolsó indok a katonai közigazgatás nyílt bevezetéséhez Magyarországon a bécsi kormánynak az az elhatározása volt, hogy újoncokat szedet Magyarországon az olasz háború előtt fennállott szabályok értelmében, amelyek nem egyeznek meg az 1848. évi törvényekkel. A megyei közgyűléseknek és a többi magyar hatóságoknak rendeletet küldtek, hogy járuljanak hozzá az újoncozás végrehajtásához, egyúttal felszólították őket, mondják meg, milyen eszközökkel lehetne sikereseb-

ben végrehajtani. Amikor a vármegyék azt felelték, hogy nem ismerhetik el az újoncozásról szóló rendelet törvényes voltát, a bécsi kormány feloszlatta a megyei közgyűléseket, elvette a hatalmat az általuk választott közigazgatástól, és Magyarország igazgatására kinevezte saját hivatalnokait, akiket adminisztrátoroknak vagy biztosoknak neveznek és akik katonai rendszabály szerint járnak el. A magyar hatóságok természetesen tiltakoztak ez ellen. A helyzet tehát ily módon teljesen világossá vált. A bécsi kormány nem akarja és nem is tudja Magyarországot másképpen kormányozni, mint a régi rendszer szerint, amelynek a formáját hiába próbálta megváltoztatni az október 20-iki diplomával és a február 26-iki alkotmánnyal. Most maga is meggyőződött arról, hogy létezése összeegyeztethetetlen a magyarországi hangulattal, és hogy ezért a Magyarország feletti hatalmat kizárólag katonai erővel kell fenntartani.

Ez a meggyőződés az Osztrák Birodalom német lakosságának a soraiban is kezd elterjedni. A németek maguk még igen kevéssé szoktak hozzá a politikai élethez, ezért sokáig nem tudták megérteni azt, hogy a magyarok valóban nem elégszenek meg az október 20-án és február 26-án kinyilvánított formális engedményekkel. Az ausztriai németek úgy vélték, hogy Magyarországon az elégedetlenség nem általános érzelem, hogy ott csak a hevesfejűek elégedetlenek, akik kiabálásukkal egyidőre elfojtották a tömeg véleményét, pedig ez kész arra, hogy elégedett és engedelmes legyen. De most, amikor az ausztriai németek meggyőződtek arról, hogy a magyarországi nyugtalanság általános elégedetlenség következménye, a magyar ügyeket nem egészen úgy kezdték megítélni, mint kormányuk. Ha Magyarországot a mostani rendszer mellett csak katonai erőszakkal lehet kormányozni (így kezdenek gondolkodni az ausztriai németek), úgy az osztrák birodalom német tartományai is igen rosszul járnak. Egy olyan országnak a jövedelmei, amelyet csak a hadsereg tud engedelmességben megtartani, sohasem elegendőek arra, hogy fedezzék a költségeket, amelyekbe a hatalom fenntartása kerül, — így számítják az ausztriai németek. Ebből azt következtetik, hogy őket magukat terhelik meg adókkal a jelenlegi állapotok fenntartása érdekében Magyarországon, hogy a deficit ebből az okból kifolyólag folyton nő, és hogy semmiféle rend nem lesz addig az osztrák pénzügyekben, amíg ezt az okot ki nem küszöbölik. Már a múlt hónapban említettük az ausztriai németek érzelmeinek ezt a kezdő változását. Természetesen ez nem fejlődhetik olyan gyorsan odáig, hogy kiirtsa az ausztriai németek régi öntelt megszokásának káros hatását, hogy magukat olyan nemzetiségnek tekintsék, amelynek a hivatása, hogy uralkodjék a mostani Osztrák Birodalom

minden földje felett ; és még több időre lesz szükség ahhoz, hogy a közvélemény kifejlődőben lévő irányzata kormánykörökben túlsúlyra jusson. Addigra a bécsi minisztériumnak sikerül Ausztriát háborúba vinnie a magyarok ellen.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. kot. 565—567. old. Megjelent először a Szovremennyik 1861. 10. számában.

XVIII. 1862 JANUÁR

Palmerston szerepe a déli államok letartóztatott kiküldötteinek kiadatásában — A déli államok gyapotültetvényeinek elkerülhetetlen hanyatlása — Palmerston kívánsága, hogy új ürügyet találjon az északi államok elleni háborúra — A mérsékelt párt és az abolicionisták viszonyai az északi államokban — A hadihelyzet Észak-Amerikában — A mexikói expedíció — Az osztrák pénzügyek — Alaptalan liberális vádak, hogy az osztrák kormány felelős a deficitért — Olasz ügyek

Ausztria igen érdekes költségvetési tárgyalásokkal tűnt ki. Kezdjük az osztrák költségvetéssel és hallgassuk meg, mit mond erre vonatkozólag vezetőnk, a National-Zeitung.

»1861-től kezdve az állami bevételek és kiadások egyensúlyban ősznek — ez az én akaratom«, — így parancsolta meg az osztrák császár 1859 november 11-én kelt ünnepélyes leiratával.

»Ha az állami bevételek és kiadások változatlanok maradnának, a jövő, 1861. évben a deficit 43 millió forintra rúgna. De az árfolyam várható javulása remélni engedi, hogy az árfolyamveszteségekből eredő kiadások 5 millió forinttal csökkennek. A belügy- és igazságügyminiszter mintegy 4 milliónyi megtakarítást ígérnek nekem. Ugyanilyen megtakarítás lehetséges a pénzügy ¡kormányzat terén is. A hadsereg és hadiflotta kiadásait 11 millióval lehet csökkenteni. Így tehát a többi tétel változatlansága mellett a deficit 1862-ben 43 millió forintról 19 millióra csökken. Ez a szám egyenlő azoknak a kiadásoknak az összegével, amelyek hivatva vannak az államadósság törlesztésére. Ha ezt elintéztük, számíthatunk azzal, hogy 1862-ben az állami bevételek és kiadások között egyensúly lesz.« Ezt mondotta az Osztrák Birodalom pénzügyminisztere, von Plener[1] úr 1860 július 31-én Ausztria 1862. évi pénzügyi jövőjére vonatkozó véleményében.

Az 1861. évi költségvetés, amelyből a császár parancsa szerint el kellett tűnnie a deficitnek, amelyben a pénzügyminiszter ábrándja értelmében legalább is eltűntnek lehetett volna számítani a deficitet, az 1861. évi költségvetés most itt van a szemünk előtt, és benne a 110,186.000 forintnyi deficit.

Mit jelentenek az osztrák miniszterek álmai a pénzügyi helyzet logikájával szemben, amely a csődön alapszik, és lehetetlent követel a nemzeti erőforrásoktól.

Mivel lehet fedezni ezt a 110 millió forintnyi deficitet? — Ne folyamodjunk örökösen kölcsönökhöz! — kiált fel energikusan von Plener: takarékosságra van szükség! — De amikor így kiált fel, megmagyarázza, hogy a deficitet hitelműveletekkel fedezik: az állam kiveszi a pénzt a bank-

ból, és a következő húsz hónapon belul fizeti vissza. Hogy akkor honnan veszi majd a pénzt, hogy visszafizesse a banknak, azt senki sem tudja. De látható, hogy a bank pénzt ad az államnak, azaz újabb papírpénzt bocsát ki. Von Plener úr véleménye szerint az ilyen hitelművelet emeli a papírpénz árfolyamát.

Ausztria sorsa szolgáljon tanulságul más államok számára, hogy ne legyenek kiadásaik, amelyek meghaladják pénzugyi erejüket. Ausztria tonkremenésének az oka az, hogy mérhetetlenul sokat költ a hadseregre.«

Így elmélkedik a »National-Zeitung« az osztrák költségvetésről. Nem áll módunkban, hogy megdöntsük azokat a tényeket, amelyeken az általunk lefordított cikk felépül. Ezeket az adatokat sajnos maga az osztrák kormány hitelesíti. Eléggé óvatlan volt ahhoz, hogy nyilvánosságra hozza deficitjének az összegét és megvilágítsa azokat az eszközöket, amelyekkel fedezni kívánja. A hiba megtörtént, és az osztrák kormány híveit megfosztották minden módtól, hogy a tényeket illetőleg vitába szálljanak az osztrák rendszer ellenségeivel. Szerencsére azonban a vitát még át lehet vinni egy másik szférába, az elvek területére és a történelmi szükségszerűség talajára. Ezzel a fordulattal az osztrák kormánynak kétségtelenül nyert ügye lesz.

Ausztriának igen sok a kiadása a hadseregre. Legyen ; de milyen hasznot húznak az osztrák rendszer ellenségei abból, hogy rámutatnak erre a tényre, amelyet maguk az osztrák miniszterek fedtek fel úgyannyira fölösleges, mint amennyire jóhiszemű némességgel? A National-Zeitung talán azt gondolja, hogy az osztrák kormány szívesen ad ki két forintot ott, ahol elegendő volna egyet kiadni? Az osztrák kormány talán többet ad a vállalkozóknak és szállítóknak, mint amit ők maguk követelnek? Vagy Ausztriában a kereskedők közt talán nincs versengés, úgyhogy az általuk szállított áruért többet számítanak, mint amit a maguk vesztesége nélkül számíthatnának? Nem. Azt a tárgyat, amit egy forintért árulnak, az osztrák kormány nem vásárolja egy forintnál drágábban. Ha vannak is visszaélések, ezek csupán a kincstári pénz jelentéktelen részét nyelik el — valami tíz milliót a sok százból. A visszaélésekkel nem lehet megmagyarázni a hatalmas deficitet, — az szinte egészen megmaradna, még ha egy hivatalnok sem sikkasztana egyetlen kincstári forintot sem. Gondolják csak meg : Az osztrák hadsereg nagyobb létszámú a franciánál, fenntartása pedig szinte csak a felébe kerül. Holott Franciaországban a katonai közigazgatásban nincsenek jelentékeny visszaélések. Tehát nem nyelhetnek el sok pénzt Ausztriában sem, — sőt ellenkezőleg, nyilvánvaló, hogy Ausztria kevesebb pénzen tud katonát eltartani, mint Franciaország.

A National-Zeitung erre azt mondja : Hiszen éppen arról

beszélek, hogy Ausztriában a hadsereg túlságosan nagy létszámú. Jól teszi a National-Zeitung, ha így vélekedik ; de mi ismét megkérdezzük : azt képzeli talán, hogy az osztrák kormány szívesen tart fenn két osztagot ott, ahol egy is elég? Vajjon az osztrák hadsereg valóban valakinek a szeszélyei kedvéért áll fenn? Ha a zászlók alatt tartják ezeket a szánalmas külsejű, rosszul felruházott, rossz lábbelivel ellátott embereket, természetesen nem azért teszik, hogy valakinek megszerezzék a bennük való gyönyörködés örömét, hanem csupán szükségből. Ha a National-Zeitung lehetőséget mutatna arra, hogy ilyen nagylétszámú hadsereg nélkül meglegyenek, akkor volna értelme szavainak.

»Készek vagyunk megmutatni és nap mint nap meg is mutatjuk, milyen módon lehet elhárítani egy ilyen nagylétszámú hadsereg fenntartásának a szükségét, — mondja erre a National-Zeitung : — le kell mondani Velencéről, eleget kell tenni a magyarok követeléseinek, és akkor el lehet majd bocsátani a hadseregnek több mint a felét.« Furcsa emberek! Alaptalan szemrehányást tesznek, és azután kitalálják, hogy egy lehetetlen módot javasoljanak az elhárítására. Melyik kormány mondott le valaha is önként valamilyen terület birtoklásáról? A National-Zeitung obskurantizmussal, despotizmussal és hasonlókkal vádolja az osztrák rendszert. Angliában azonban gyakran volt felvilágosodott és liberális kormány ; Anglia mégsem mondott le soha az Írország feletti uralomról, amely a legutóbbi időkig pontosan úgy gyűlölte Angliát, mint Velence Ausztriát. De maga a National-Zeitung is minden liberalizmusa mellett hajlandó-e arra, hogy önként megszüntesse a poroszországi németek uralmát Poroszország azon része felett, amely tőle különálló nemzeti létre törekszik? Tehát az osztrák kormány obskurantizmusa és despotizmusa semmit sem magyaráz meg itt : egy liberális kormány ugyanúgy igyekeznék megtartani hatalmát Velence felett. Ehhez pedig 300.000 főnyi hadsereget kell tartani Velencében és a szomszédos tartományokban : különben az olaszok rögtön rávetnék magukat Lombardiából és a Romagnából Velencére, ez maga is felkelne, és az osztrák hatalom 2—3 héten belül összeroppanna. Rájöttünk tehát, hogy az osztrák hadsereg egyik fele olyan üggyel van elfoglalva, amely nem engedi meg, hogy csökkentsék létszámát. A másik fél nagyobbik részére szükség van ahhoz, hogy fenntartsa a rendet Magyarországon. A National-Zeitung erre azt mondja : »az osztrák kormány tegyen eleget Magyarország követeléseinek, akkor nem lesz szükség hatalmas hadsereg fenntartására ebben a királyságban«. De hiszen ez pontosan olyan, mintha valaki azt tanácsolná a kereskedőnek, hogy ne szedjen kereskedelmi hasznot, vagy azt tanácsolná a földbirtokosnak,

hogy ne húzzon jövedelmet a földjéből, vagy azt tanácsolná a National-Zeitungnak, hogy mondjon le az előfizetőkről. Vagy nem is: ezek a teljesen otromba tanácsok még mindig kevésbbé különösek, mint azok a tanácsok, amelyeket a liberálisok adnak az osztrák kormánynak. A magyar viszonyok kielégítő megoldása éppúgy nem az osztrák kormánytól függ, mint a velencei kérdés megoldása. Itt egészen más körülményekre van szükség, és bűnös-e az osztrák kormány abban, hogy ezideig ilyen körülmények nincsenek? Hogy a dolgot kissé megvilágítsuk, fontoljuk meg a velencei kérdés állapotát.

Az olaszok ki akarják kergetni az osztrákokat Velencéből. Bűnös-e az osztrák kormány abban, hogy az olaszok ezideig nem fogtak hozzá ennek a kívánságuknak a teljesítéséhez? Nagyon is lehetséges, hogy teljesen igazuk van a cavouristáknak, akik szerint az olasz hadsereg még túlságosan gyenge ilyen kísérletre. De ha így van, talán az osztrák kormány bűnös abban, hogy az olasz hadsereg gyenge? Vajjon gondoskodnia kellett volna talán megerősítéséről? Senki sem köteles ellensége erejének fejlődésében fáradozni. Ha ezt az osztrákok kötelességének tartjuk, ez azt jelentené, hogy szinte természetfeletti nagylelkűséget követelünk tőlük. Az osztrákok azonban még erről az oly nehéz nemeslelkűségről is tanúbizonyságot tesznek. Amennyire csak tőlük telik, az olasz hadsereg megerősítésén fáradoznak. Cseppet sem titkolják azt a szándékukat, hogy háborút indítanak Olaszország ellen a régi rend helyreállítására; veszekszenek és fenyegetőznek. Mi kell több? Úgy látszik, eléggé világosan megmutatják az olaszoknak, hogy meg kell erősíteniök nemzeti hadseregüket. Lehetett-e elvárni tőlük, hogy még többet tegyenek az olaszok érdekében? Nem lehetett elvárni, de az osztrákok nemessége minden várakozást felülmúl: még azt is megmutatják az olaszoknak, mi a legbiztosabb módja annak, hogy nemzeti hadseregüket olyan erőssé fejlesszék ki, amilyenre az olasz ügy sikere érdekében szükség van. A legnagyobb nyugtalanságot tanúsítják, ha Olaszországban valaki önkéntes csapattestek alakításáról beszél. A reguláris hadsereg nem nyugtalanítja őket ennyire; a katonák azonban, akik kötelezik magukat, hogy csak háború esetén szolgálnak, akik nem követelik azt, hogy a kormány békeidőben ellássa őket, és akik önként kötelezik magukat arra, hogy az ellenség ellen vonulnak, anélkül, hogy bármi reményük legyen a katonai pálya nyujtotta előnyökre, — ezek a katonák rendkívül kellemetlenek az osztrákok számára. Úgy látszik hát, hogy az utalás igen érthető: Olaszországnak gondoskodnia kell önkéntes csapatok alakításáról, hogy ezzel megerősítse reguláris hadseregét.

Hogy lehet mindezek után merszünk a National-Zeitunggal együtt ahhoz, hogy megrójuk az osztrákokat azért, mert költségvetésüket nem tudják egyensúlyba hozni? Könyörgöm, ők minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy minél előbb megszabaduljanak a feszült helyzettől, amely rendkívüli kiadásokba veri őket. Az olaszoknak például egyenesen azt mondják: erősítsétek meg hadseregteket és különösen alakítsatok önkéntes csapatokat, hogy minél előbb megszabadítsátok magatokat a veszélytől, velencei honfitársaitokat a mi hatalmunktól, minket pedig a Velencét illető rendkívüli kiadásoktól. Ugyanilyen világosan mutatják ők meg a magyaroknak is azt, milyen módon kell Magyarországnak megszabadítania a bécsi kormányt a ráfordított rendkívüli kiadásoktól. Azért tehát, hogy az osztrák költségvetésből nem tűnik el a deficit, nem az osztrákokat, hanem a magyarokat és az olaszokat kell vádolni.

Ez év tavaszán pedig növekvő erővel lépnek fel azok a várakozások, amelyek már tavaly tavasszal is jelentkeztek, hogy a magyarok és olaszok olyan útra lépnek, amelyre az osztrák kormány viszi őket. Olaszországi vonatkozásban Ausztria még rendszabályokhoz is nyúl, hogy a kibontakozást az olaszok határozatlansága semmiképpen se napolhassa el a jövő tavaszra, ahogy múlt évben történt.

Csernisevszkij, id. mű, VIII. köt 603—606. old. Megjelent először a Szovremennyik 1862 1. számában.

JEGYZETEK

I.

[1] Csernisevszkij a szemle elején az Olaszországban lezajlott tuntetésekről írt.

[2] A Times levelezője arról a tuntetésről ír, amelynek Forinyák Géza joghallgató esett áldozatul, aki a kerepesi temetői sortűznél megsebesült és április 2-án belehalt sérüléseibe.

[3] Benedek Lajos (1804—1881) magyar származású osztrák tábornok, 1846-ban a krakkói felkelést nyomta el, 1848—49-ben a magyar szabadságharc ellen kuzdott, 1860-ban Albrecht főherceg után lett Magyarország főkormányzója.

[4] Az 1859. évi olasz—francia—osztrák háborúról van szó.

[5] Eynatten, August Friedrich báró (1798—1860) osztrák altábornagy és Verona kormányzója.

[6] Bruck, Karl Ludwig báró (1798—1860) trieszti nagykereskedő, 1848—1851 osztrák kereskedelem-, ipar- és közmunkaügyi miniszter, 1853—1855 konstantinápolyi nagykovet, 1855—1860 pénzügyminiszter.

II.

[1] Modena és Toscana középolaszországi hercegség ill. nagyhercegség, uralkodóik, V. Ferenc és II. Lipót az 1859-es olasz—francia—osztrák háborúban az osztrákok pártjára álltak, a két ország ekkor csatlakozott az olasz egységet megvalósító piemonti vagy szárd vagy szardíniai királysághoz.

[2] Benedek ld. I. 4. jegyz.

[3] Savoyai Jenő (1663—1736) francia származású híres hadvezér, osztrák szolgálatban állt. A Franciaország és Törökország ellen folytatott háborúkban számos győzelmet aratott.

[4] Levél a Budapesti Hírlap szerkesztőjéhez. Budapesti Hírlap 1860 máj. 2. szám (kihagyásokkal).

[5] Francesco (II. Ferenc) 1859—1860 uralkodott, az utolsó nápolyi király; a forradalom elkergette trónjáról.

[6] Peel, Robert (1788—1850) angol államférfi, többízben miniszterelnok.

[7] Sully, Maximilien de Béthune, Rosny báró, később herceg (1560—1641) francia államférfi, IV. Henrik alatt 1597—1610 Franciaország pénzügyeit intézte.

III.

[1] Csernisevszkij előzőleg a nápolyi helyzetről beszélt, ahol a közvélemény szerinte ingadozó, sokan kívánják a Piemonthoz való csatolást, de vannak, akik elhiszik a királyi engedmények őszinte voltát.

[2] Clam-Martinitz, Heinrich Jaroslaw gróf (1826—1887) reakciós osztrák államférfi, 1853-ban Budán helytartótanácsos, 1856-ban galiciai helytartó. 1860-ban ő a népek megcsalását célzó látszat-alkotmány bevezetésének egyik kezdeményezője.

[3] Barkóczy János gróf (1798—1872) kir. főudvarmester, az ó-konzervatív mágnási csoport egyik tagja.

[4] Nádasdy Ferenc gróf (1801—1883) 1851-ben a soproni kerületi kir. törvényszék elnöke, 1855-ben a legfelső bécsi magyar urbéri törvényszék elnöke, 1857—1860 osztrák igazságügyminiszter.

[5] II. Viktor Emmánuel 1849—1861 Szardínia (más néven Piemont) királya, amikor Olaszország legnagyobb része Szardínia vezetése alatt egyesult, őt választották Olaszország királyává. Mint olasz király 1861—1878 uralkodott.

[6] Windischgratz, Alfred herceg (1787—1862) osztrák hadvezér, 1848-ban leverte a prágai és bécsi forradalmat, utána a magyar szabadságharc ellen harcoló osztrák seregek fővezére 1849 áprilisig, de sorozatos csatavesztései miatt felmentették.

[7] Haynau, Julius Jakob báró (1786—1853) osztrák hadvezér, 1849 áprilisában az olaszországi Brescia elfoglalása utáni kegyetlenkedéseivel szerezte a »bresciai hiéna« melléknevet, 1849 májusában a magyar szabadságharc ellen harcoló osztrák csapatok fővezére, majd az abszolutizmus kegyetlen megtorló intézkedéseinek végrehajtója.

[8] Gyulay Ferenc gróf (1798—1868) táborszernagy, 1849—1850 osztrák hadugyminiszter, az 1859-es háború osztrák fővezére, a háború elvesztéséért őt okolták.

[9] Szardínia, más néven Piemont északolaszországi állam, az olasz egységtörekvések élén állt, 1859-ben a franciákkal szövetségben harcolt az osztrákok ellen és megszerezte Lombardiát. 1860-ban a középolasz államok a nép nyomására egymásután csatlakoztak hozzá. Ausztria erre háborúra készülődött, hogy visszaszerezze uralkodó állását Olaszországban.

[10] Csernisevszkij a következőkben III. Napóleonnak azokról a terveiről beszél, hogy a Rajna egész balparti vidékét Franciaországhoz csatolja

IV.

[1] A Szardínia vezette egyesult Olaszország elleni háborúról van szó.

[2] Plener, Ignaz báró (1810—1908) 1852-ben pozsonyi pénzügyigazgató, 1860—1865 Schmerling kormányának pénzügyminisztere.

[3] Rechberg, Johann Bernhard gróf (1806—1899) osztrák államférfi és diplomata, 1859—1860 miniszterelnök és külügyminiszter, 1860—1864 csak külügyminiszter.

V.

[1] A villafrancai békét III. Napóleon francia és I. Ferenc József osztrák császár 1859 július 11-én kötötte Villafanca di Verona olasz városban. Ez az előzetes béke vetett véget az olasz—francia—osztrák háborúnak.

[2] A zürichi békét 1859 november 10-én kötötte meg Franciaország, Szardínia és Ausztria, ez fejezte be végleg a köztük kitört háborút. A béke értelmében Ausztria lemondott Lombardiáról III. Napóleon javára, aki átadta II. Viktor Emmánuelnek; Toscana és Modena uralkodói visszatérhetnek, ha a nép is így kívánja (erre természetesen nem került sor); az olasz államok szövetséget alkotnak a pápa elnöklete alatt.

[3] Garibaldi, Giuseppe (1807—1882) az olasz egységmozgalom vezéralakja, 1860 májusában a Sziciliában kitört forradalom hírére kis csapattal partraszállt Sziciliában, augusztusban az olasz félszigetre is betört és rövidesen a nápolyi királyság majdnem egész területét elfoglalta. Calabria nápolyi tartományban elért sikereire céloz itt Csernisevszkij.

[4] Lamoricière, Christophe Léon Louis Juchault de (1806—1865) francia tábornok, 1860 áprilisában a pápai államot védő csapatok parancsnokává nevezték ki, szeptember 28-án Castelfilardo mellett a szárd csapatok megverték.

[5] Cavour, Camillo Benso di gróf (1810—1861) olasz államférfi, Szardínia miniszterelnöke, Olaszország »felülről« való egyesítésének előharcosa Garibaldival szemben, aki a népre támaszkodva akarta az olasz egységet megvalósítani. A demokratikus népi mozgalmat Cavour ismételten elárulta.

[6] Modena és Parma hercegségekről van szó, amelyeknek lakossága elűzte uralkodóit és csatlakozott Szardíniához.

[7] A Romagna 1860-ig a pápa hatalmában levő ú. n. Egyházi Állam északi része, amely forradalom útján csatlakozott Szardíniához.

[8] Az Egyházi Állam részei, amelyek 1859-ben forradalmi úton csatlakoztak Szardíniához.

[9] A fanarioták Konstantinápoly görög lakosai, főképp arisztokratikus nemzetségek, a török hódítás óta éltek ott. Egyes fanarioták fontos állásokat foglaltak el a török kormányban. A fanarioták egy része aktívan részt vett a görög nép nemzeti felszabadító harcában.

[10] Radetzky, Johann gróf (1766—1858) osztrák hadvezér, 1848—49-ben az olasz forradalmat verte le és Lombardiát megtartotta Ausztria birtokában.

[11] Schlick, Franz Heinrich gróf (1789—1862) osztrák hadvezér, 1848—49-ben a magyar szabadságharc ellen harcoló osztrák csapatok egyik vezére.

[12] Czoernig, Karl báró (1804—1889) osztrák statisztikus. Csernisevszkij Ethnographie der Österreichischen Monarchie (Az osztrák monarchia néprajza) című, 1855—57 között megjelent háromkötetes művére céloz.

[13] Az államapparátus rutinos formái ellen megnyilvánuló társadalmi elégedetlenség növekedése és a magyarországi mozgalmak arra kényszerítették a bécsi kormányt, hogy az 1860 október 20-iki császári diplomával bejelentsék az alkotmány behozatalát. Engels azt írta, hogy bár ez az okmány engedmény volt a forradalmi mozgalom felé, szándéka szerint mégis egyike volt az áruló politika azon ügyes manővereinek, amelyek annyira jellemzők az osztrák diplomáciára. Magyarországot olyan engedményekkel akarták megvásárolni, amelyek külsőre igen jelentősek, különösen, ha összehasonlítjuk a német és szláv tartományoknak juttatott jelentéktelen adományokkal és a birodalmi parlamentnek azzal a paródiájával, amelyet az okmány tervbevett.« (Marx—Engels: Művei. XII. köt. 2. rész. 166. old. oroszul.)

[14] Szécsen Antal gróf, temerini (1819—1896) magyar konzervatív államférfi. Mint a magyar nép nemzeti érdekeinek az árulója az osztrák kormány hű szolgája lett, és 1848-ban Ausztria oldalára állt saját népével szemben. 1860—1861 tárcanélküli miniszter volt és honfitársait igyekezett rábeszélni arra, hogy vessék alá magukat Ausztriának.

[15] Thun, Leopold Leo gróf (1811—1888) 1848-ban prágai helytartó, 1849-1860 osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter.

[16] Vay Miklós báró (1802—1894) az ó-konzervatív párt egyik vezére, 1860—1861 magyar udvari kancellár. Szécsenhez hasonlóan a nemzeti érdekek árulója, Magyarországot az Osztrák Birodalom egyik alárendelt tartományának akarta meghagyni.

[17] A lap Metternichre céloz.

VI.

[1] Schmerling, Anton lovag (1805—1893) mérsékelt liberális irányzatú osztrák politikus. 1848—49-ben Ausztria képviselője volt a frankfurti parlamentben. Ausztria német szellemben való központosításának volt a híve. 1860—1865 miniszterelnök volt, ő az 1861 februári pátens szerzője.

[2] Schwarzenberg, Felix herceg (1800—1852) a bécsi forradalom leverése után a reakciós kormány élére állt, amely azt a feladatot tűzte maga elé, hogy minden eszközzel felszámolja a forradalmi hangulat maradványait a népben. Politikája arra irányult, hogy mind Ausztriában, mind egész Németországban teljesen helyreállítsa az abszolútizmust.

[3] Bach, Alexander báró (1813—1893) reakciós osztrák államférfi, a bécsi forradalom idején még liberális, de amikor 1848 júliusában igazságügyminiszter lesz, már az udvarhoz kozeledik, 1849—1859 osztrák belügyminiszter, a kíméletlen abszolútizmus rendszerének lelke, ezért nevezték el a korszakot róla Bach-korszaknak.

VII.

[1] Deák Ferenc (1803—1876) a középnemesség egyik vezetője, mérsékelt liberális. Csernisevszkij Eötvössel együtt emlegeti mindig, kíméletlenül leleplezi politikájukat, amely telve van ingadozásokkal és az osztrák kormánynak tett engedményekkel.

[2] Eötvös József báró (1813—1871) Deák mellett a középnemesség másik vezéralakja, 1848 és 1867 vallás- és közoktatásügyi miniszter.

[3] Scitovszky János (1785—1866) 1849 óta hercegprímás, az ó-konzervatív párt reakciós politikáját támogatta.

[4] Károlyi István gróf (1797—1881) fiatal korában sokáig külföldön élt, 1849—1850 a szabadságharc idején vállalt szerepe miatt börtönben volt.

[5] Teleki László gróf (1811—1861) a forradalmi magyar kormány párizsi kovete 1848—49, az emigráció fontos alakja, 1860-ban Drezdában a szász rendőrség elfogta és kiszolgáltatta az osztrákoknak. 1861-ben ismét bekapcsolódott a politikai életbe, a határozati párt egyik vezetője lett, de nemsokára rá öngyilkosságot követett el, mert szószegéssel vádolták.

[6] Kosztomarov, Nyikolaj Ivanovics (1817—1885) orosz történetíró. Csernisevszkij itt »Válasz Padlice úrnak« című, a Szovremennyik 1860. 11—12. számában megjelent cikkére céloz.

[7] »A délmagyarországi szerb mozgalom«. 1851-ben Berlinben megjelent munka.

[8] Irányi Dániel (1822—1892) a magyar forradalom és szabadságharc és az emigráció idején Kossuth lelkes híve, később a függetlenségi párt egyik vezére. »A magyarországi forradalom politikai története« című munkáját a

francia Charles Louis Chassin-nel együtt írta, 1859—1860-ban jelent meg két kötetben Párizsban.

[9] Batthyány Lajos gróf (1806—1849) az első felelős magyar minisztérium elnöke 1848-ban, 1849 januárjában letartóztatták és október 6-án kivégezték.

[10] Havasalföld és Moldva román fejedelemségekről van szó, amelyek 1859-ben közös fejedelmet választottak, és ezzel lényegében egyesültek egy román államban.

IX.

[1] Csernisevszkij az előző részben az Északamerikai Egyesült Államok belső fejlődésével foglalkozott.

[2] Pesti Hírnök 1861 jan. 22. szám (kihagyásokkal).

[3] Pesti Napló 1861 febr. 13. szám (kihagyásokkal és részben összevontan saját szavaival).

[4] Kubinyi Lajos (1821—1880) kozgazdász és újságíró.

[5] Klapka Gyorgy (1820—1892) a magyar szabadságharc egyik vezető tábornoka, Komárom várát Gorgey árulása után is tartotta és csak októberben tette le a fegyvert. 1859-ben Olaszországban szervezte a magyar légiót. 1867 után visszatért Magyarországra.

[6] Turr István (1825—1908) 1849-ben az olasz forradalom oldalán harcolt, 1859-ben ismét az olasz hadseregben, majd 1860-ban Garibaldi csapatában, az olasz hadseregben altábornagy lett. 1867 után ő is elfogadta az amnesztiát és visszatért Magyarországra.

X.

[1] Juarez, Carlo Benito (1806—1872) 1861-ben Mexikó köztársasági elnöke, aki erélyes burzsoa demokratikus intézkedéseket hozott elsősorban az egyház ellen. Harcban állt Zuloaga tábornokkal, aki egyházellenes intézkedései miatt lázadt fel ellene. Miramon Zuloaga fővezére volt, akit Juarez 1861 folyamán egyre jobban visszaszorított.

[2] Kuzma Prutkov kitalált irodalmi alak, az I. Miklós cár korabeli burokrata típusa. Zsemcsuzsnyikov Alekszandr, Alekszej és Vlagyimir és Alekszej K. Tolsztoj gróf kozos álneve, ők írták Kuzma Prutkov »műveit«.

[3] Jakov Ham — Nyikolaj Alekszandrovics Dobroljubov (1836—1861) a nagy orosz forradalmi demokrata, kritikus álneve, ezzel írta alá »osztrák« költeményeit a »Szvisztok« c. folyóiratban. Ezek az állítólag Jakov Ham osztrák költő által írott versek szándékosan naivul hű alattvalói hangnemet utnek meg. N. A. Dobroljubov művészien él ezzel a fogással, úgy magasztaltatja a »monarchista« Hammal az osztrák császárt és a nápolyi királyt, hogy a »dicsért« az uralkodók és az általuk bevezetett rend legélesebb szatírájába csap át. Ausztria és Nápoly az adott esetben természetesen csak egyezményes hátterul szolgáltak Dobroljubov számára: Jakov Ham költeményeiben az osztrák és a nápolyi abszolútizmusnak azokat a vonásait mutatja meg maróan és pontosan, a legkedvezőtlenebb színben, amelyek az orosz önkényuralomra is jellemzőek voltak. A versek hangja és frazeológiája viszont találóan parodizálja a reakciós költők és újságírók írásmodorát. Az »aesopusi nyelvnek« ez a sajátságos változata szerencsésen kikerulte a cenzúrát és forradalmasító hatása volt az olvasókra.

Meg kell jegyezni, hogy hasonló fogást alkalmaz olykor maga Csernisevszkij is politikai szemléletben, amikor egyszerre csak, mintegy valakivel

vitába szállva naiv »monarchista« hangon kezd beszélni, és »saját« »állításait« végeredményben ad absurdum vezeti, úgyhogy kiderül lehetetlen voltuk.

[4] II. Frigyes (1740—1786) porosz király, a reakciós porosz hatalom egyik megalapozója, aki többízben háborúskodott Mária Teréziával.

[5] A nagy francia forradalom csapatai 1791—1794 többször verték vissza a régi rend helyreállítására törekvő intervenciós, többek között osztrák csapatokat is

[6] Napóleon (1769—1821) 1804—1814 francia császár, aki a burzsoázia érdekében katonai diktatúrát vezetett be Franciaországban a népi tömegek elnyomására. Hódító háborúiban sorra vette el Ausztria egyes tartományait.

[7] Schlözer, August Ludwig (1735—1809) német történész, egyetemi tanár, kiadta a Nesztor-féle ősi orosz évkönyv fordítását. Egyike volt az elsőknek, akik azt az elméletet hirdették, hogy az oroszországi szlávok nem voltak képesek az államalkotásra, és ezért hívtak meg idegen, normann fejedelmeket, hogy azok uralkodjanak rajtuk. Ezt a hamis burzsoa elméletet a szovjet történettudomány már teljesen megcáfolta. Az idegen uralkodók meghívására céloz itt Csernisevszkij.

[8] Metternich, Klemens Lothar Wenzel herceg (1773—1859) 1809-ben osztrák külügyminiszter, 1821-ben államkancellár, 1826-ban a miniszteri tanács elnöke. 1848-ban bekövetkezett bukásáig ő volt az osztrák abszolútizmus reakciós rendszerének megtestesítője, minden módon gátolta a haladást, Ausztriában Európa egyik legreakciósabb uralmát valósította meg.

[9] Hye, Anton (von Gluneck) (1807—1894) bécsi egyetemi tanár, jogász.

[10] Mazzini, Giuseppe (1805—1872) olasz forradalmár, az olasz egységtorekvések egyik vezető alakja. Élete legnagyobb részét emigrációban töltötte. Nem volt következetes forradalmár, sok idealista illúzió élt benne, az olasz egység megvalósítására még a pápát is felszólította.

[11] Szemere Bertalan (1812—1869) a forradalom és szabadságharc vezető alakja, Kossuth kormányzósága idején miniszterelnök. Az emigrációban szembefordult Kossuthtal és a Pesti Hírnökben írott levelében az októberi diploma elfogadását ajánlotta. Erre céloz Csernisevszkij.

[12] Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton gróf (1778—1861) osztrák államférfi, belügyminiszter, 1848 márc. 21—ápr. 4. Ausztria első alkotmányos miniszterelnöke. Metternichhel szembeszállt több kérdésben, de lényegében szintén a reakciós abszolútizmus egyik vezető alakja.

[13] Sedlnitzky, Joseph gróf (1778—1855) 1817-től a márciusi forradalomig a rendőri hivatal elnöke és főcenzor, az abszolútizmus mindent megbénító besúgó-rendszerének a megszervezője.

[14] Montecuccoli, Albert Raimund Zeno gróf (1802—1852) 1838-tól udvari tanácsos, 1847-től az alsóausztriai rendek marsallja és még más hivatalokat is viselt, az osztrák abszolútizmus egyik támasza.

[15] Colloredo-Mansfeld, Ferdinand gróf (1777—1848) osztrák diplomata a napóleoni háborúk idején, 1822-től az alsóausztriai adóügyek intézője, takarékpénztárak és biztosítók alapításában is résztvett.

[16] Apponyi György gróf (1808—1899) 1846—1848 udvari kancellár, 1849 után az ó-konzervatív párt egyik vezető tagja, 1860-ban országbíró, 1861-ben a magyar országgyűlés királyi biztosa és a főrendiház kinevezett elnöke.

[17] Tocqueville, Alexis de (1805—1859) francia történész, közíró és politikus, aki rendkívül ellenségesen lépett fel a demokratikus és szocialista eszmékkel szemben, míg fellépésének reakciós lényegét külsőséges libera-

lizmussal takarta el. Oroszországban kulonosen mérsékelt liberális korókben voltak munkái igen népszerűek.

[18] Guizot, François (1787—1874) francia burzsoa történész és politikus, tevékenysége első szakaszában a liberálisok jobbszárnyához tartozott. Később miniszterelnök volt (1840—1848), a pénz- és ipari nagytőke érdekeit fejezte ki, és így mint a reformok határozott ellenfele lépett fel. Guizot nem volt hajlandó teljesíteni a kis- és középburzsoázia követelését, hogy választási és parlamenti reformot hajtson végre, — ez volt az egyik oka az 1848-as forradalom kitörésének, amely azután végetvetett politikai pályafutásának

[19] Thiers, Adolphe (1797—1877) francia író és politikus. Guizot-hoz hasonlóan pályája kezdetén liberális álláspontot foglalt el, később viszont a nagyburzsoázia reakciós köreinek ideológusa lett. Mint az 1830-as forradalom eredményeként megszuletett ú. n. júliusi monarchia minisztere, nem egyszer nagy kegyetlenséggel nyomta el a munkásmozgalmat. 1871-ben a Párizsi Kommun hóhéra volt.

[20] A német vámszovetséget 1834-ben hozta létre a német államok többsége; kormányaik megszüntették a vámhatárokat, közös vámhatárokat és vámtarifát vezettek be. A vámszövetség megalapítását a német burzsoázjának Németország egyesítésére irányuló törekvése határozta meg. Ausztria nem lépett be ebbe a szövetségbe, és nem is foglalt el vele szemben jóindulatú álláspontot, minthogy az akkori osztrák kormány feje, Metternich, minden Németország egyesítésére irányuló kísérletet úgy tekintett, mint merénylet az Osztrák Birodalomnak a német államok közt elfoglalt vezető szerepe ellen, mint forradalmi ideológia megnyilvánulását. Ugyanakkor a német szövetségi gyűlésnek, amelyben Metternich jelentős szerepet játszott, engednie kellett a német burzsoázia állhatatos követeléseinek a vámszovetség megalapítása ügyében, minthogy az adott esetben az egyesülést csak gazdasági téren gondolták el. A vámszövetség vezére Poroszország volt, amely Ausztria politikai vetélytársának a szerepét játszotta a német államok közötti uralkodó helyzetért folytatott küzdelemben.

[21] Talleyrand-Périgord, Charles Maurice gróf (1754—1838) francia államférfi, elvtelen, ravasz és opportunista magatartásával állandóan vezető szerepet tudott magának biztosítani a francia politikai életben. Sorozatos árulásai hírhedté tették nevét egész Európában.

[23] Mack von Leiberich, Karl báró (1752—1828) osztrák tábornagyot egyideig tévedhetetlen tekintélynek tartották a katonai elmélet terén. Amikor azonban 1805-ben az I. Napóleon elleni harcban a szövetséges csapatok főparancsnoka volt, a legteljesebb tehetetlenséget és gyávaságot tanúsította: az ellenségtől körülvéve letette a fegyvert a franciák előtt, és nem várta meg az orosz csapatok megérkezését.

[23] Weyrother, Franz (1755—1806) vezérőrnagy, osztrák katonai teoretikus. A Napóleon elleni háborúban a szövetséges csapatok főszállásmestere (vezérkari főnöke) volt, ő dolgozta ki az austerlitzi csata tervét. Ez a terv önmagában véve nem volt ragyogó, de nem is volt értelmetlen, persze rosszul teljesítették, ezért a szövetséges osztrák-orosz csapatok vereséget szenvedtek.

[24] Az austerlitzi csata 1805 december 2-án zajlott le, Napóleon seregei legyőzték a szövetséges osztrák—orosz seregeket, az osztrák hadvezérek hibájából. A csata után Ausztria kénytelen volt fegyverszünetet kötni.

[25] Szuvorov, Alekszandr Vasziljevics (1729—1800) nagy orosz hadvezér, 1799-ben Olaszországban több nagy győzelmet aratott a francia csapatokon.

[26] I. Ferenc (1792—1835) II. Lipót császár fia, 1804-ben vette fel az osztrák császári címet. A minden változástól rettegő, velejéig reakciós osztrák rendszer tulajdonképpeni megalapítója ő volt.

[27] Palmerston, Henry John Temple (1784—1865) liberális párti angol államférfi, többízben külügyminiszter. Reakciós külpolitikát folytatott, bár színleg liberálisnak és haladónak igyekezett tűnni.

[28] Wellington, Arthur Wellesley (1769—1852) angol hadvezér és konzervatív párti politikus, 1828—30 miniszterelnök volt és 1829-ben ő hozta meg a katolikusok egyenjogúsításáról szóló törvényt.

[29] Az angol konzervatív párt régi neve, eredete a XVII. század végére megy vissza.

[30] Peel ld. II. 5. jegyz.

[31] Mária Terézia (1740—1780) magyar és cseh királynő és német-római császárné.

[32] II. Lipót, Mária Terézia ifjabbik fia; 1790—1792 uralkodott.

[33] IV. Frigyes Vilmos (1840—1861) porosz király, 1858-ban gyógyíthatatlan elmebetegségbe esett és helyette öccse kormányzott.

[34] I. Vilmos, IV. Frigyes Vilmos öccse, bátyja megbetegedése után 1858-ban porosz régens, 1861-ben Frigyes Vilmos halála után porosz király 1888-ig (1871-től német császár), élesen konzervatív, haladásellenes politikát folytatott.

[35] Hus, Jan (1369—1415) cseh nemzeti hős; ő vezette a városi és paraszti tömegek nemzeti-vallási harcát a német egyháziak és feudálisok önkénye ellen. A konstanzi zsinat eretnekként máglyahalálra ítélte. Hus halála után az általa felébresztett népi tömegek folytatták a nemzeti harcot (ezek az ú. n. huszita háborúk).

[36] Žižka, Jan (1360—1424) a huszita mozgalom egyik katonai vezetője. Vezetése alatt a cseh csapatok számos ragyogó győzelmet arattak Csehországban, Morvaországban és Ausztriában a német lovagok felett. Ugyanakkor Žižka a huszita mozgalom mérsékelt (nemesi és polgári) szárnyának harcát vezette a radikális hangulatú huszita tömegek, különösen a parasztok ellen.

[37] A harmincéves háborút (1618—1648) a csehek indították meg azzal, hogy nem voltak hajlandók elismerni királyuknak II. Ferdinánd német-római császárt, a reakciós katolikus liga egyik vezető tagját, a jezsuiták barátját és a protestánsok megátalkodott ellenségét. A Fehérhegy melletti nagy csatában (Prága közelében) 1620 november 8-án a német csapatok Tilly parancsnoksága alatt megverték a cseh hadsereget. A németek benyomultak Csehországba és könyörtelenül elpusztították az országot. Csehország, mint önálló állam megszűnt, osztrák tartománnyá lett.

[38] I. Ferdinánd (1835—1848) osztrák császár, mint magyar király V. Ferdinánd, gyengeelméjű uralkodó volt, helyette tulajdonképpen régenstanács kormányzott. 1848-ban az udvari kamarilla lemondatta.

[39] Doblhoff-Dier, Anton báró (1800—1872) mérsékelt liberális irányzatú osztrák politikus, 1848 májusában kereskedelmi miniszter, 1848 júliusában belügyminiszter októberig, később diplomáciai tevékenységet folytatott, 1861-ben pedig ismét bekapcsolódott a belpolitikába.

[40] List, Friedrich (1789—1846) reakciós német közgazdász. A védővámrendszer híve volt, elméletét legteljesebben »A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere« című, először 1840-ben Stuttgartban megjelent könyvében fejtette ki.

[41] Az 1848 februári párizsi forradalom által megteremtett ideiglenes kormányról van szó. »Ez a kormány nem lehetett egyéb, mint *megalkuvás azok között a különböző osztályok között*, melyek a júliusi trónt ugyan együt-

tesen döntötték meg, mélyeknek az érdekei azonban ellenségesen álltak egymással szemben.« (Marx—Engels: Válogatott művek I, Bpest. 1949. 122. old.) A kormány tagjai közé tartozott a mérsékelt liberális meggyőződésű költő, Lamartine (gyakorlatilag ő volt a kormány feje), a mérsékelt köztársasági François Arago és a kispolgári demokrata ügyvéd, Ledru-Rollin.

[42] Lajos József Antal főherceg (1784—1864), II. Lipót kilencedik fia, I. Ferenc öccse, V. Ferdinánd uralkodása alatt a titkos államtanács tagja, az osztrák reakciós politika egyik tehetségtelen irányítója.

[43] Ferenc Károly főherceg (1802—1878) I. Ferenc császár fia, Ferenc József apja, V. Ferdinánd uralkodása alatt fontos szerepet játszott, de tetteit felesége, Zsófia főhercegnő irányította.

[44] Zsófia főhercegnő (1805—1872) I. Miksa bajor király leánya, 1824-ben ment férjhez Ferenc Károly főherceghez, 1848 előtt és még inkább utána 1867-ig a reakciós udvari klikk lelke volt, élesen konzervatív szellemben befolyásolta az osztrák kormánypolitikát.

[45] A bordeauxi herceg (Chambord grófja) X. Károly francia király unokája. Miután 1830-ban a júliusi forradalom megdöntötte X. Károly uralmát, a király unokája javára akart lemondani, de ez már nem sikerült. Chambord grófja évtizedeken keresztül a legitimisták trónjelöltje volt Franciaországban.

[46] Endlicher István László (1804—1849) botanikus, 1840-től a bécsi egyetem tanára.

[47] Verszt orosz hosszmérték = 1066·781 m.

[48] Fischhof Adolf (1816—1893) osztrák orvos és politikus. 1848-ban a bécsi Biztonsági Tanács elnöke, a Doblhoff-kormány miniszteri tanácsossá nevezte ki, de a reakciós Schwarzenberg-kormány megalakulása után lemondott erről az állásáról, 1848-as szerepléséért bortönbüntetést szenvedett, röpirataiban később (1861) a dualizmus mellett foglalt állást.

[49] Albrecht Frigyes Rudolf főherceg (1817—1895) tábornagy, 1845-1848 Alsó-Ausztria és Salzburg katonai parancsnoka, 1849-ben az olasz forradalom ellen harcolt, 1851—1860 Magyarország katonai főkormányzója.

[50] Hartig, Franz gróf (1789—1865) osztrák államférfi, liberális, 1840 óta a kormány tagja.

[51] Jenull, Sebastian (1777—1848) osztrák jogtudós, 1810-től a természetjog és az osztrák büntetőjog professzora a bécsi egyetemen.

[52] Samil és Kazi-Mullah (Ghazi Muhammed) az északkeleti kaukázusi területeken lezajlott harcok vezetői, a feudális uralkodó osztályok érdekeiben harcoltak az orosz csapatok ellen. Lényegében reakciós harcot folytattak, mert ezeknek a területeknek az Oroszországhoz kapcsolása bevonta őket az orosz gazdasági életbe, megmentette őket a torok-angol agressziótól és biztosította kapcsolataikat a nagy orosz nyelvvel. A Csernisevszkij által említett népek ennek a területnek a lakosai.

XI.

[1] Hubner, Alexander gróf (1811—1892) osztrák diplomata, 1859 rendőrminiszter a Rechberg kormányban.

[2] Mažuranić, Ivan (1814—1890) a bécsi udvar horvát származású ugynoke. 1848—49-ben az osztrákoknak segédkezett a magyar szabadságharc leverésében. 1861—65 horvát-szlavón udvari kancellár.

[3] Liechtenstein, Franz herceg (1802—1883) osztrák tábornok, 1848—49-ben részvett az olasz és a magyar forradalom és szabadságharc leverésében.

[4] Asbóth Lajos (1803—1882) honvédtábornok, 1849-ben halálraítélték, de az ítéletet várfogságra változtatták, 1857-ben amnesztiát kapott, de 1861-ben és 1864-ben ismételten elfogták.

[5] Kecskeméthy Aurél: Álláspontunk. Sürgöny 1861 márc. 1. szám (kihagyásokkal).

[6] Török János: Az ausztriai birodalmi tanács. Pesti Hírnök 1861 márc. 1. szám.

[7] Fk. Pesti Napló 1861 márc. 1. szám.

[8] Magyarország 1861 márc. 1. szám.

[9] Rajačić, Josif (1785—1861) 1848-ban a karlócai nemzeti kongresszuson választották a magyarországi szerbek pátriárkájává. Néhány más jobboldali szláv politikushoz hasonlóan 1848—49-ben segítette az osztrákokat a magyar forradalom és szabadságharc leverésében.

[10] Kiss Miklós (1820—1902) honvédezredes, 1849-ben a magyar kormány diplomáciai megbízottja a szárd kormánynál, a magyar emigráció egyik vezető alakja.

[11] Ihász Dániel (1813—1881) a magyar szabadságharc idején honvédezredes, az emigrációban élete végéig Kossuth kísérője és barátja. Közben egyideig az olasz hadseregben is szolgált mint ezredes.

XII.

[1] N. V. Gogol »A revizor« című színdarabjának egyik alakja.

[2] Célzás N. V. Gogol »Holt lelkek« című regényének hőseire.

[3] Esterházy Mihály gróf (1794—1866) az 1861-es országgyűlésen a főrendiház korelnöke.

[4] Forgách Móric gróf ezredes.

[5] Zichy Emmánuel gróf (1808—1877) a szabadságharc idején mint őrnagy harcolt a honvédseregben, arany- és ezüstneműit felajánlotta a magyar államnak.

[6] Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei. II. köt. Bpest, 1884. 361, 366, 375—376. old. (kihagyásokkal és saját fogalmazású betoldásokkal).

[7] Šokčević, Josif (1811—1896) szlovén nemzetiségű osztrák táborszernagy, 1860-ban horvát bán.

XIV.

[1] Rauscher, Josef Othmar lovag (1797—1875) 1853-ban bécsi hercegérsek, 1855-ben bíboros.

[2] Schwarzenberg, Friedrich Johann Nepomuk herceg (1809—1895) 1835-ben salzburgi, 1849-ben prágai érsek, 1842 óta bíboros.

[3] Rieger, František Ladislav báró (1818—1903) cseh politikus, a Habsburgokat támogató reakciós, konzervatív ó-cseh párt vezető alakja.

XV.

[1] Apponyi Gyorgy gróf (ld. X. 16. jegyz.) volt a kiküldött királyi biztos és a főrendiház kinevezett elnöke.

[2] Kónyi Manó: Deák Ferencz beszédei. III. köt. Bpest, 1885. 127. old. (kihagyásokkal).

[3] U. o. 134—135. old.

[4] Jellačić, Josif báró, később gróf (1801—1859) táborszernagy, 1848 márciusában horvát bán, mint a Habsburgok feltétlen kiszolgálója megtámadta a forradalmi magyar kormányt és a szabadságharc alatt több csatában harcolt a magyar honvédsereg ellen. Ő provokálta ki a szláv nemzetiségek fellépését a magyar forradalom és szabadságharc ellen.

XVI.

[1] Az egyesult Olaszország kormánya, amelynek székhelye ekkor még Turin.

[2] Belcredi, Richard gróf (1823—1902) osztrák államférfi, a klerikális és feudális párt buzgó tagja, 1865-ben belügyminiszter lett.

[3] Brinz, Aloys von (1820—1887) jogtudós; Hasner, Leopold lovag (1818—1891) prágai jogászprofesszor, 1861-ben a birodalmi tanács első alelnoke; Rechbauer, Karl (1815—1889) ügyvéd és politikus, a német liberális párt egyik vezető tagja; Wiser, Karl (1800—1887) ügyvéd és politikus, 1861-ben élesen ellenezte a magyar országgyűlés javaslatait.

[4] Szalay László (1813—1864) politikus és történetíro, a középbirtokos nemesség vezető képviselője Deák és Eotvos mellett.

[5] Schuselka, Franz (1811—1889) osztrák kozíró, 1848-ban a frankfurti birodalmi gyűlésen a baloldalhoz tartozott, de a forradalom leverése után gyorsan jobbratolódott és végeredményben átment a reakció táborába.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1814 a bécsi kongresszus, a Szentszövetség haladásellenes, reakciós rendszerének megszervezése

1848 febr. 22. a párizsi forradalom kitörése
márc. 3. Kossuth Lajos beszéde Pozsonyban és felirati javaslata
márc. 13. a bécsi forradalom kitörése

1859 ápr. 24. az olasz-francia-osztrák háború kitörése
jún. 4. magentai csata
jún. 8. Parma hercegség csatlakozik Szardíniához
jún. 24. solferinói csata
júl. 12. villafrancai előzetes béke
aug. 16. Toscana nagyhercegség csatlakozik Szardíniához
aug. 19. Modena hercegségben a dinasztiát megfosztják trónjától
nov. 10. zürichi béke

1860 márc. 5. rendelet a »megerősített« birodalmi tanácsról
márc. 7. Eynatten öngyilkossága
márc. 15. pesti tüntetés
márc. 18. Modena hercegség egyesül Szardíniával
ápr. 19. Benedek kinevezése Magyarország kormányzójává
ápr. 23. Bruck öngyilkossága
máj. 1. tanácsosok kinevezése a megerősített birodalmi tanácsba
máj. 12. Garibaldi ezer önkéntesével Marsalánál partraszáll Sziciliában
aug. 19. Garibaldi átkel a Messinai-szoroson
szept. 7. Garibaldi bevonul Nápolyba
okt. 20. az Októberi Diploma kiadása
nov. 7. Viktor Emmánuel szárd király bevonul Nápolyba
dec. 13. Rechberg gróf kormányalakítása, Schmerling államminiszter
dec. 17. esztergomi értekezlet
dec. 23. Schmerling nyilvánosságra hozza programmját

1861 jan. 16. királyi leirat a főbb alkotmányos változásokról
febr. 4. Rainer főherceg kormányalakítása, Rechberg gróf csak külügyminiszter
febr. 13. Gaëta, a nápolyi király utolsó mentsvára megadja magát
febr. 26. a Februári Pátens kiadása
márc. 17. az egységes Olaszország kikiáltása
ápr. 2. a magyar országgyűlés megnyitása
ápr. 15. a horvát országgyűlés megnyitása
máj. 13. Deák bemutatja felirati javaslatát
máj. 16. a felirati javaslat vitájának kezdete

1861 jún. 5. az országgyűlés megszavazza a felirati javaslatot
jún. 30. a császár a címzés miatt visszautasítja a feliratot
júl. 5. az országgyűlés megszavazza a felirat eredeti címzését
júl. 21. királyi válaszleirat az országgyűlés feliratára
aug. 22. a magyar országgyűlés feloszlatása
nov. 12. a horvát országgyűlés feloszlatása

NÉVMUTATÓ

Albrecht főherceg 134—135, 137, 202
Apponyi Gyorgy gróf 10, 112, 158—159, 161, 174—175, 199, 203
Arago, François 126, 202
Arthaber 129—130
Asbóth Lajos 148, 203

Babszt 30
Bach, Alexander báró 75, 78, 130, 135,137, 197
Barkóczy János gróf 44, 195
Batthyány Lajos gróf 75, 87, 161, 198
Belcredi, Richard gróf 182, 204
Belinszkij, V. G. 30
Benedek Lajos 8, 33, 37—38, 56, 60, 72—73, 112, 157—158, 194, 206
Berkeley, George 27
Brignoli, Scipio 152
Brinz, Aloys 184, 204
Bruck, Karl Ludwig báró 32, 33, 39—42, 194, 206
Byron, George Noel Gordon lord 126

Cavour, Camillo Benso di gróf 5, 49, 57, 157, 166, 168, 173, 196
Chambord, Henri gróf 130
Chassin, Charles Louis 198
Clam-Martinitz, Heinrich Jaroslaw gróf 44, 51—52, 62—63, 169, 195
Colloredo-Mansfeld, Ferdinand gróf 112, 199
Csernisevszkaja, N. M. 35
Csernisevszkij, N. G. 3—13, 27—31, 195, 196, 197, 197, 198, 199, 202
Csicserin, G. V. 30
Czoernig, Karl báró 60, 196

Day, Joseph 154—155
Day, William John 154—155

Deák Ferenc 11, 78—79, 101, 160—161, 162—163, 170, 171, 174, 177, 179, 184, 197, 206
Doblhoff-Dier, Anton báró 125, 130, 133, 201
Dobroljubov, N. A. 30, 105, 198

Endlicher István László 131, 136, 202
Engels, Friedrich 5, 8, 197, 202
Eötvös József báró 11, 78—79, 101, 160—161, 170, 184, 197
Esterházy Mihály gróf 161, 203
Eynatten, August Friedrich báró 33—34, 194, 206

Ferdinánd II., német-római császár és magyar király 201
Ferdinánd I. (V.), osztrák császár és magyar király 122, 123, 130, 137, 155, 179, 201
Ferdinánd Miksa főherceg 35
Ferenc I., osztrák császár és magyar király 10, 115—116, 117—118, 120, 122, 123, 140, 155, 201
Ferenc II., nápolyi király 39, 56—58, 194
Ferenc V., modenai herceg 194
Ferenc József 34, 35, 39, 155, 175, 177, 179, 195
Ferenc Károly főherceg 129—130, 135, 202
Feuerbach, Ludwig 28
Fischhof, Adolf 133, 202
Forgách Móric gróf 161, 203
Forinyák Géza 194
Freiligrath, Ferdinand 3
Frigyes II. (Nagy), porosz király 106, 199
Frigyes Vilmos IV., porosz király 119, 201

Garibaldi, Giuseppe 5, 49, 55, 56—57, 157, 196, 206
Gercen, A. I. 3
Gogol, N. V. 203
Goluchowski, Agenor gróf 65
Görgey Artur 3, 75
Grambill 40
Guizot, François 113, 200
Gyulay Ferenc gróf 8, 47, 60, 112, 195

Ham, Jakov ld. Dobroljubov N. A.
Hartig, Franz gróf 135—137, 202
Hasner, Leopold lovag 184, 204
Haynau, Julius Jakob báró 47, 60, 75, 195
Hegel, Georg Friedrich Wilhelm 27, 28
Heine, Heinrich 3
Hetényi István 152
Horvát 152
Hübner, Alexander gróf 141, 202
Hume, David 27
Hus, Jan 121, 201
Hye, Anton 108, 131—132, 136, 199

Ihász Dániel 151, 203
Irányi Dániel 8, 84, 197

Jellačić, Josif báró 180, 204
Jenull, Sebastian 136, 202
József II., német-római császár és magyar király 44, 51
Juarez, Carlo Benito 104, 198
Jugyin, P. 31

Kamuk Iván 153
Kant, Immanuel 27
Károly X., francia király 202
Károlyi István gróf 81—82, 197
Katkov, M. N. 30
Kazi-Mullah 140, 202
Kecskeméthy Aurél 203
Keglevich Istvan gróf 161
Kertész István 153
Kertészi 152
Kirpotyin, V. J. 35
Kiss 152
Kiss Miklós 151, 203
Klapka Gyorgy 100, 166, 198
Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton gróf 112, 129, 130, 135, 137, 138, 199
Komjáti 152
Kónyi Manó 204
Kossuth Lajos 6, 7, 9, 86—87, 88, 100, 111, 129, 133, 154—155, 166, 206
Kostić, Aleksandar 86
Kosztomarov, N. I. 83, 197
Kozmin, B. P. 35
Kubinyi Lajos 99, 198

Lajos főherceg 129, 131, 135—137, 202
Lamartine, Alphonse Marie Louis de 126, 202
Lamoricière, Christophe Léon Louis Juchault de 57—58, 196
Lebegyev-Poljanszkij, P. I. 35
Ledru-Rollin, Alexandre Auguste 126, 202
Lenin, V. I. 27, 29, 30
Liechtenstein, Franz herceg 147, 158, 202
Lipót II., német-római császár és magyar király 119, 201
Lipót II., toscanai nagyherceg 194
List, Friedrich 125, 201

Mack von Leiberich, Karl báró 115, 200
Mager 50, 52
Majkó 152
Malmár 152
Mandoliero 40
Mária Terézia 119, 201
Marx, Karl 5, 8, 28, 30, 202
Mažuranić, Ivan 143, 202
Mazzini, Giuseppe 109, 199
Mescserjakov, N. L. 35
Metternich, Klemens Lothar Wenzel herceg 10, 68, 106, 112, 113—118, 120—140, 199, 200
Miksa I., bajor király 202
Miramon, Miguel 104, 198
Montecuccoli, Albert Raimund Zeno gróf, 112, 125, 133, 134, 199

Nádasdy Ferenc gróf 44, 65, 195
Napóleon I., francia császár 106, 114, 199, 200
Napóleon III., francia császár 5, 10, 34, 58—59, 153, 195, 196
Németh 161
Nesztor 106, 199

Palmerston, Henry John Temple lord 116, 189, 201

Peel, Robert 41, 116, 194, 201
Pilgram gróf 135
Plener, Ignaz báró 52, 189—190, 195
Prutkov, Kuzma ld. Zsemcsuzsnyikov A. és Tolsztoj A. K.

Radetzky, Johann gróf 60, 112, 196
Rainer főherceg 206
Rajačić, Josif 149—151, 164, 165, 203
Ratazzi, Achille 186
Rauscher, Josef Othmar lovag 169, 203
Rechbauer, Karl 184, 204
Rechberg, Johann Bernhard gróf 52, 65, 69, 78—79, 101, 141, 145, 146, 152, 196, 206
Rieger, František Ladislav báró 11, 169, 203
Rivoltel 40
Rozental, M. 31
Russel, John lord 173

Samil 140, 203
Savoyai Jenő 37, 194
Scherzer 136
Schlick, Franz Heinrich gróf 60, 196
Schlözer, August Ludwig 106, 199
Schmerling, Anton lovag 8, 10, 11, 12, 75—76, 78—79, 101, 125, 133, 145, 146, 147, 150, 158—159, 168, 169, 174, 175, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 197, 206
Schneider 131
Schuselka, Franz 184, 204
Schwarzenberg, Felix herceg 75, 78, 197
Schwarzenberg, Friedrich Johann Nepomuk herceg 169, 204
Scitovszky János 79, 197
Séda 152
Sedlnitzky, Joseph gróf 112, 123, 125, 126, 199
Šokčević, Josif 164, 203
Sommaruga, Franz báró 125
Stojanović 165
Sully, Maximilien de Béthune 41, 194
Szalay László 184, 204
Szécsen Antal gróf 8, 10, 52, 63—65, 73, 78—79, 81, 101, 158—159, 174, 196
Szemere-Bertalan 111, 199
Sztálin, J. V. 31
Szuvorov, A. V. 115, 200

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice gróf 114, 200
Teleki László gróf 83, 100, 161, 197
Thiers, Adolphe 113, 200
Thun, Leopold Leo gróf 65, 197
Tilly, Johann gróf 201
Tocqueville, Alexis de 113, 199
Török János 203
Tolsztoj, A. K. 104, 198
Türr István 100, 166, 198

Udalcov, I. D. 35

Varain 179
Varzi 152
Vay Miklós báró 8, 10, 65, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 100, 101, 102, 148, 158—159, 174, 197
Viktor Emmánuel II., olasz király 47, 55, 56—58, 168, 195, 196, 206
Vilmos I., porosz király 120, 201

Weber 46
Weiss Sámuel 153
Wellington, Arthur Wellesley 73, 116, 201
Weyrother, Franz 115, 200
Wezlar von Plankenstern, Gustav báró, 152—153
Windischgrätz, Alfred herceg 47, 60, 158, 168, 195
Wiser, Karl 184, 204

Zichy Emmánuel gróf 161, 203
Žižka, Jan 121, 201
Zsdanov, A. A. 29
Zsemcsuzsnyikov, A. 104, 198
Zsemcsuzsnyikov, A. M. 104, 198
Zsemcsuzsnyikov, V. M. 104, 198
Zsófia főhercegnő 35, 130—131, 202
Zuloaga, Felix 198

TARTALOMJEGYZÉK

Fogarasi Béla: Előszó 3

Бела Фогараши: Предисловие 15

N. G. Csernisevszkij 27

N. G. Csernisevszkij cikkei. E kötet a magyar vonatkozású részeket tartalmazza.

I. 1860 április — Savoya és Nizza hozzácsatolása Franciaországhoz — A március 19-iki események Rómában — Az áprilisi események Palermóban és Messinában — A március 15-iki események Pesten — Bruck halála 32

II. 1860 május—Sziciliai ugyek — Az Ausztriának adott alkotmány — A francia szenátus liberalizmusa — Parlamenti reform Angliában 36

III. 1860 július—Nápolyi és sziciliai ügyek — A badeni találkozás — A papírilleték eltörlését kimondó törvény sorsa Angliában — Szemelvény a Times palermói levelezéséből 43

IV. 1860 október — Olasz ugyek — A Volturno-menti harc — A pápai hadsereg megsemmisítése — Cavour és Garibaldi harca — Az osztrák alkotmány 49

V. 1860 november—Az ausztriai reformok — A franciaországi reformok — Olasz ügyek — 1860 november 6. az Egyesült Államokban 55

VI. 1860 december—Osztrák ügyek — Schmerling programmja — A magyar ügyek fejlődése — A nemzetiségi kérdés Magyarországon — Olaszország — A november 24-i dekrétum Franciaországban — A szövetség megtartásának vagy felbontásának kérdése az Északamerikai Államokban 75

VII. 77

VIII. 1861 jänuár — Az Északamerikai Szövetség felbontása — Európai ügyek 95

IX. 1861 február 96

X. Előszó a mostani osztrák ugyekhez 104

XI. 1861 március — A február 26-iki szervezeti törvények — A magyar viszonyok — A francia klerikálisok 141

XII. 1861 április — Osztrák ügyek — Cavour nagylelkűsége Garibaldival szemben — A haduzenet Észak-Amerikában 157

XIII. 1861 május — Amerikai ügyek — A helyzet Olaszországban és Magyarországon 166

XIV. 1861 június — Francia ügyek — A bécsi birodalmi tanács és a magyar országgyűlés felirata 168

XV. 1861 július — A magyar radikálisok taktikája — A horvát országgyűlés — Németek és szlávok a bécsi birodalmi gyűlésen — Vita az angol alsóházban Szardínia átadásáról — Lord Russel áthelyezése a felsőházba — Északamerikai ügyek 173

XVI. 1861 szeptember — A római kérdés — A Bécs által a magyaroknak teendő engedményekről szóló hírek — Északamerikai ügyek 182

XVII. 1861 október — A châlons-i találkozó — A porosz király megkoronázása — Ratazzi párizsi útja — Hadiállapot Magyarországon — Az északamerikai seregek 186

XVIII. 1862 január — Palmerston szerepe a déli államok letartóztatott kiküldötteinek kiadatásában — A déli államok gyapotültetvényeinek elkerülhetetlen hanyatlása — Palmerston kívánsága, hogy új ürügyet találjon az északi államok elleni háborúra — A mérsékelt párt és az abolicionisták viszonyai az északi államokban — A hadihelyzet Észak-Amerikában — A mexikói expedíció — Az osztrák pénzügyek — Alaptalan liberális vádak, hogy az osztrák kormány felelős a deficitért — Olasz ügyek 189

Jegyzetek 194

Időrendi áttekintés 205

Névmutató 207

ÁRA : 25.— FT